

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola

**A Hódmezővásárhely környéki tanyák és tanyaközpontok vizsgálata
a tér és idő összefüggésében**

PhD-értekezés

Dr. Gálné Horváth Ildikó

Témavezető:

Prof. Dr. Tóth József DSc

egyetemi tanár

Társtémavezető:

Prof. Dr. Dövényi Zoltán DSc

egyetemi tanár

Pécs, 2014

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2
2. A kutatási téma térbeli és időbeli lehatárolása, hipotézisek.....	5
3. Az értekezés forrásai, alkalmazott vizsgálati módszerek	9
3.1. Könyvtári, levéltári és internetes források	9
3.2. Statisztikai adatok és térképforrások	11
3.3. Felmérések.....	12
3.4. Interjúk, beszélgetések, rendezvények	12
3.5. Terepbejárások	13
4. Hódmezővásárhely és környékének természeti és társadalmi adottságai.....	14
4.1. Földtani, domborzati és morfológiai adottságok.....	14
4.2. Éghajlat, vízrajz, talaj.....	15
4.3 A város története és helye a történelmi-gazdasági térben és időben.....	21
5. Az alföldi tanyák története	27
5.1. Településföldrajzi alapfogalmak	27
5.2. A tanya fogalmának értelmezése.....	31
5.3. Tanyák kialakulása	37
5.5. Tanyatípusok	40
5.6. A tanyavilág létjogosultságának dilemmája.....	44
6. Hódmezővásárhely külterülete a történelmi térben és időben.....	50
6.1. A tanyásodás folyamata Hódmezővásárhely határában	50
6.2. Tanyaközpontok Hódmezővásárhely vonzásában.....	59
6.3. Tanyaközpontokból külterületi kistelepülések	71
6.4. A külterületi lakosság műveltsége: iskolák, olvasóköri.....	74
6.5. Szuburbanizáció Hódmezővásárhely térségében – Kishomok.....	80
7. Hódmezővásárhely napjainkban: a kérdőíves kutatás eredményei	88
7.1. Az adatfelvétel szempontjai	88
7.2. A tanyai és a tanyaközponti lakosság.....	94
7.3. A lakóépületek állapota tanyákon és a tanyaközpontokban.....	111
7.4. A külterületen élők környezetükhöz fűződő viszonya	124
8. Összefoglalás a hipotézisek tükrében	136
9. Felhasznált szakirodalom	147
9.1. Nyomtatott szakirodalom	147
9.2. Elektronikus szakirodalom	156
9.3. Jogszabályi és irattári források	158
10. Köszönetnyilvánítás	159
11. Ábrák, képek, táblázatok és térképek jegyzéke	160
12. Mellékletek, térképmellékletek	162

1. Bevezetés

A tanyavilág pusztá léte, jövője, szerepe a történelem során gyakran generált kérdéseket az adott politikai-gazdasági elit, illetve a társadalom számára. Mindenképp érdemes volt foglalkozni vele, hiszen területi lefedettsége jelentős részarányt képviselt és képvisel Magyarország mindenkori térképén, a lakosság jelentős hányada számára jelentett generációkon át életteret, korlátozta vagy segítette a kitörést számukra egy biztatóbb, tartalmasabb életcél, életforma elérése érdekében vagy csupán lehetővé tette könnyebb-nehezebb életüket a hétköznapiak során. A tanyák mindenkori nemzedéke szoros szimbiózisban él a természettel, életének ritmusát, mozgásterét meghatározza az a természeti környezet, melynek középpontjában a megművelendő föld áll. A parasztember újra és újrakezdve megműveli azt akkor is, ha a természet vagy a politikai akarat nem segíti. A tér, ahol a társadalom számára megterem az élelem, az állatoknak a takarmány, ahol – a gazdaság számára nélkülözhetetlen szektorként – nemzeti jövedelem keletkezik, ahol a vidékgazdaság funkciói gazdagítják a mindenkori jelent és reményt adnak a jövő számára. Így kapcsolódik össze a multifunkciós tér az idővel, és jelenik meg benne mozgatórugóként az ember.

A földrajztudomány egyik jellemzője a tér- és időbeliség együttes hatásainak elemzése. Tóth József szavaival: „... ezt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy az emberiség a tér és idő keresztjére feszítve él, amelyben a kereszt vízszintes ága a tér, míg függőleges eleme az idő.” (TÓTH J. 2012. p. 7). A tanyák vizsgálata során e két elem nem hagyható figyelmen kívül, mindegyik meghatározó a kutatás során (TÓTH J. 2012).

„Egy adott időpont vagy időszak térstruktúrája előzményekkel és jövővel körülvett, valahonnan jön és valahova tart. Ebben az értelemben minden területi elemzés egyben történeti is, ... amikor területi folyamatokat vizsgálunk, időbeli-történeti összevetésben tesszük mérlegre a területi konfigurációt.”(NEMES NAGY J. 2009. p. 78.) Ebből kiindulva érdekes feladat vizsgálni azt, hogy milyen formában és tartalommal értelmezhető a tér, azaz a távolság, illetve az idő. Nehezen cáfolható, hogy e két dimenzió mérhető, objektív: ennek ellenére az ember számára – különböző helyzetekben, életkörülmények között – megjelenik a szubjektív tér- és időérzet, amely különböző mértékben és intenzitással eltér az objektív értéktől. A doktori értekezés célként tűzi ki a tér és az idő vizsgálatát a hódmezővásárhelyi tanyavilágban; nagy hangsúllyal tárja fel érdekes, emblematikus településföldrajzi képződményeit, az egykori tanyaközpontokat (tanyaközségeket), mely külterületi lakott helyeket helyi önkormányzati szinten külterületi kistelepülésként tartanak számon.

Multidiszciplináris megközelítésben történik a vizsgálat, mivel magát a településformát, szerkezetet, természeti környezetét és a benne élő embert, múltját, jelenét és jövőjét, azaz társadalmi környezetét tekinti tárgyának.

Az Alföld tanyavilágáról számos értekezés, vélemény áll rendelkezésre több tudományterület részéről, így a történelem, a néprajz, a népesség- és településföldrajz, építészet, ökológia, irodalom, képző- és zeneművészet tudománya egyaránt kiterjedt tanyairodalommal rendelkezik. Ehhez kapcsolódva a média több területén is nap, mint nap találkozni hírekkel, információkkal, amelyek a tanyákról szólnak. Nemcsak a kutatók, de a hétköznapi ember is alkot véleményt, állít fel jövőképet róluk.

Például, Kecskemét tanyavilágáról – Csatári Bálint és munkatársainak köszönhetően – körültekintő, részletesen feldolgozott irodalom áll rendelkezésre. Feltétlen megemlítendő Romány Pál idevonatkozó írásait is. A Karcag környéki tanyavilágról Molnár Melinda munkájának köszönhetően kapunk képet, a szegedi tanyavilágról rendelkezésre álló szisztematikus ismereteket főként Duró Annamária kutatói tevékenységének köszönhetjük. Becsei József nemcsak a szegedi, de a Békés megyei, valamint az egész Alföld tanyáiról ad összefoglalót. Beluszky Pál és munkatársai Nyíregyháza tanyabokrait tárják elénk.

A Hódmezővásárhely környéki tanyákról több aspektusból találunk széleskörű feldolgozást – elsősorban – a képzőművészet, irodalom és népművészet oldaláról áll rendelkezésünkre szakirodalom. Számottevő irodalmi feldolgozás köszönhető Szentí Tibor hódmezővásárhelyi néprajzi író kutatásainak. A településtudomány szakirodalmában, általánosságban, az Alföld tanyavilágának részeként találkozhat az olvasó a vásárhelyi tanyák egyfajta leírásával. A rendszerváltozás, az agrárgazdaság átalakulása, a földtulajdonlás változásai, az országban lezajlott társadalmi-gazdasági változások az itteni tanyavilágban is meghatározó változásokat eredményeztek, melyekről – Becsei József és Erdei Ferenc munkáit leszámítva – a településföldrajzon belül nem áll rendelkezésünkre jelentős mennyiségű, részletes kutatási szakirodalom. Már a vizsgálat kezdetén célként került kitűzésre annak feltérképezése, milyen mértékben és formában történtek változások a vásárhelyi tanyavilágban; az Alföld többi tanyás térségéhez melyek a legfontosabb eltérések?

Hódmezővásárhely tanyás város. Kiterjedt tanyavilágának köszönhetően – Budapest után a második legnagyobb területű város (Budapest: 525,09 km²; Hódmezővásárhely: 487,98 km²) (7. melléklet). Lakóinak jelentős része valamilyen formában kötődik a tanyavilághoz, de a tanyai népesség is szoros kapcsolatot ápol anyavárosával. A kutatás során a szerző szembesült azzal a ténnyel, hogy a vásárhelyi tanyavilágban lezajlott változások tényszerű bemutatása

csakis a tanyai lakosság és Hódmezővásárhely város kapcsolatának keresztmetszetén keresztül lehetséges, a szoros kötődés miatt.

Történetének alakulásában ezek a sokparaméteres kapcsolatok is fontos szerepet játszottak, így elválaszthatatlannak tűnik a tanyavilág vizsgálata a város fejlődése nélkül és fordítva, azaz a város sorsának alakulása a tanyavilág nélkül. Az egykori mezőváros és külterülete vagy tartozéktelepülése (ERDEI F. 1939) szoros kapcsolatban állt egymással, és ez a mai napig sem változott meg.

2. A kutatási téma térbeli és időbeli lehatárolása, hipotézisek

A kutatás során számos kérdés fogalmazódott meg a hódmezővásárhelyi tanyavilággal kapcsolatos tér és idő vonatkozásában, amelyek megválaszolására a doktori értekezés keretei között történik kísérlet.

A város sorsát több tényező együttes hatása alakította: így mezővárosi volta, az alföldiség elemeinek jelenléte, a vízzel való küzdelem, a régi, eltűnt falvak pusztáinak hasznosíthatósága, a tanyák megjelenésének folyamata. Fontos ezekről rövid összefoglalót adni. A szerző célja volt megismerni a tanyán élők gondolkodásmódját. Érdekes kérdés az is hogyan vannak jelen a tanyák a városi lakosság fejében, mennyire erős a kötődés a tanyán élők részéről a városhoz és fordítva? Izgalmas kérdés az is, hogyan és milyen viszonyban van egymással a belterület és az őt körülvevő külterületi térben élő lakosság.

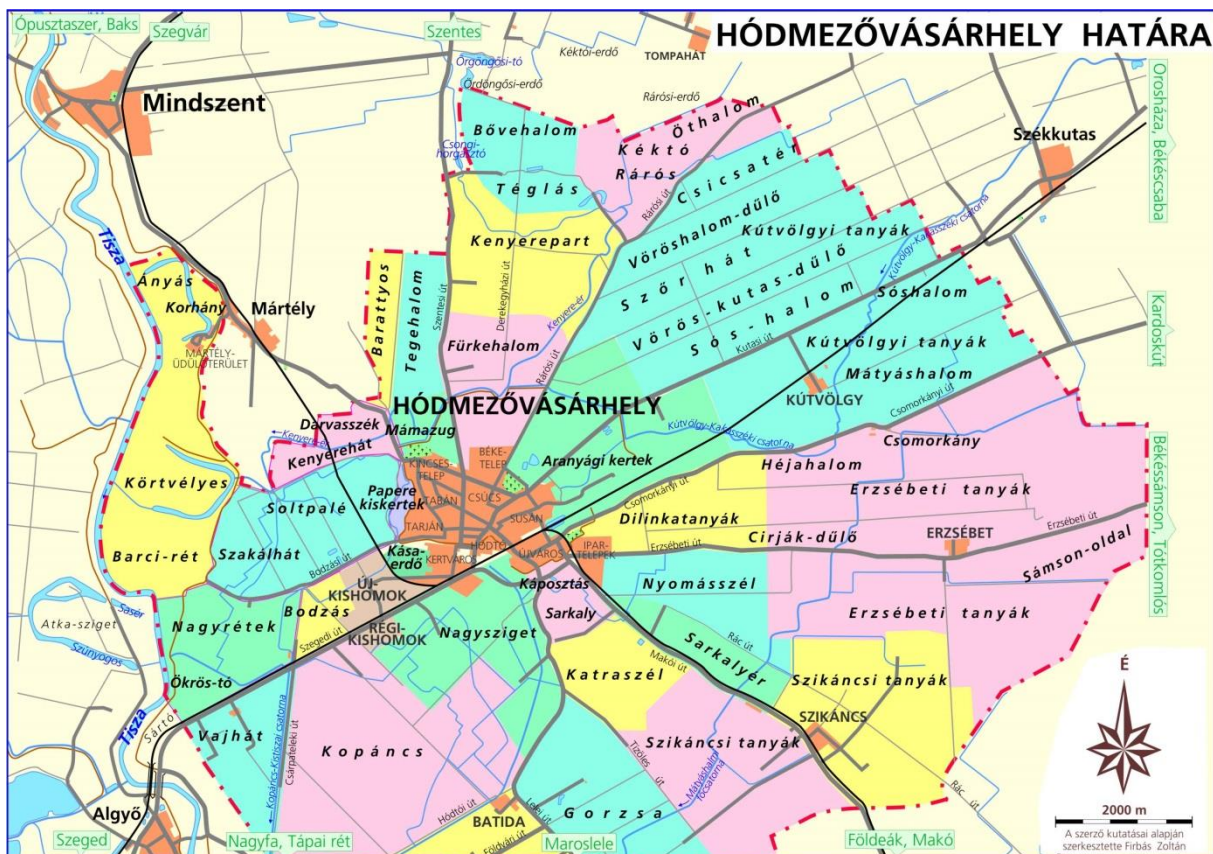
A hódmezővásárhelyi tér – a szerző csoportosítása szerint – három részből tevődik össze: maga a város, a hozzátartozó tanyák, amelyek szórtan körülveszik és a négy tanyaközpont. Megvizsgálva e tér három részének egymáshoz fűződő viszonyát az idő függvényében látható, hogy kapcsolatuk kölcsönös, folyamatos, egymástól elválaszthatatlan.

A városi lakosok többsége rendelkezik bizonyos fokú tanyaélménnyel, ennek mértéke kimutatható a szerző korábbi felmérése alapján (8. melléklet). A felmérésből kiderült, hogy a tanyákról az 55 év feletti városlakók rendelkeznek a legtöbb ismerettel. A tanyai lakosok részéről viszont a városhoz való kötődés, a tér és időbeli távolság, a ragaszkodás mértéke ad mérhető értékeket. A zárt és magányos település egymáshoz fűződő viszonya mennyire érzékelhető a mindennapokban, a közigazgatás, kultúra, oktatás terén, melyek azok a kapcsolódási pontok a két településforma között, amelyek során a tanya elválaszthatatlan a várostól?

Az elmúlt években gyakran lehet hallani a médiában arról, hogy a magyar tanyák – sajátosságaik miatt – egyfajta hungarikumnak számítanak, törekvések vannak mind a társadalom, mind az állam részéről, hogy valóban azzá váljanak.

Az idő vonatkozásában a visszatekintés az elmúlt két évtizedre terjed ki, empirikus vizsgálattal a jelen bemutatására és egyfajta jövőkép megfogalmazására. A térbeli lehatárolás során Hódmezővásárhely tekintendő anyatelepülésnek, a vizsgálat szempontjából kiemelt szerepet kap a 4 környező tanyaközpont (Batida, Erzsébet, Kútvölgy és Szikáncs) mint mikroközpontok. A város és azt körülvevő tanyavilág határa a 1. térképen látható a négy tanyaközponttal együtt, mely alatt a szerző értekezésében a „vásárhelyi tanyás teret” illetve „Hódmezővásárhely és környékét” érti.

1. térkép. Hódmezővásárhely és külterülete (tanyavilága és a külterületi lakott helyek)

Forrás: Fribás-térkép Stúdió. Szeged, 2014. (A térképet, a szerző kutatásai alapján szerkesztette Fribás Z.)

A Hódmezővásárhely környéki tanyavilág szórt tanya, térbeli elhelyezkedését tekintve hasonlít a Homokhátság tanyáinak megjelenéséhez. A Békés megyei tanyák térbeliségétől eltér, hiszen ott már tanyautcákkal vagy úti tanyákkal is találkozhatunk (BECSEI J. 2002, TIMÁR J. 1990). A Nyírségben található bokortanyák szintén nem jellemzőek a területen.

A termőföld minőségét tekintve a tanyák összetétele változó, egyaránt megtalálható a jó minőségű feketeföld, de vannak homok- és szikes talajú tanyák is. Termelés szempontjából a homoktalajon szőlő- és gyümölcsstermesztés, a feketeföldeken szántóművelés, a szikeseken állattartás dominál (CSORBA M. 2004). Lényeges, melyek azok a területek, ahol lovas- és öko, valamint idegenforgalmi tanyák alakultak ki. Hobbi és egyéb funkciót betöltő tanyák szintén jellemzőek a térségben, ezek területi elhelyezkedése nem minden esetben függ a talajminőségtől. A Szeged környéki és a vásárhelyi tanyák felépítése, térbeli szóródása között léteznek analógiák, a rendszerváltozást követő években fejlődésükben több ponton eltérések figyelhetők meg (CSATÁRI B. 1980).

Kevés irodalmi feldolgozás áll rendelkezésre arról, hogy az 1950-es években – központi utasításra – felépített tanyaközpontoknak hogyan alakult a sorsa Hódmezővásárhely

külterületén? A tanyaközpontok a társadalmi-gazdasági fejlődésben nagyon fontos szerepet töltek be, de önmaguk korlátait (pl. sohasem voltak önálló közigazgatási egységek) nem tudták és tudják átlépni. A mezőgazdaság kollektivizálása miatt azok az alföldi települések, amelyek kevés külterületi lakossal rendelkeztek eredendően (pl. Jász-Nagykun-Szolnok megye) elhagyták tanyáikat, de a kiterjedt tanyavilággal rendelkezők közül a gazda jelenlétét folyamatosan megkövetelő térségekben a tanyák továbbéltek (pl. Bács-Kiskun megye területén). A jó minőségű, egy tagban művelhető földeken kialakult tanyák akadályozták a szocialista nagyüzemek létrejöttét, ezek lakóit tanyaközpontokba költöztették, melyre példa a Hódmezővásárhely környéki tanyavilág. Ezek a tanyaközségek azonban nem fejlődtek falvakká, lakói közül sokan elvándoroltak. Ennek valószínűsíthető oka, hogy a város keleti oldalán lettek kijelölve, más településektől túl nagy távolságban ahhoz, hogy lakói ott vállaljanak munkát.

A tanyai ember életformája megváltozott, a modern tanya funkciója jelentősen gazdagabb, de a 21. század kihívásainak csak részben tud megfelelni. A tanyavilág jelen formája (felszabdalt parcellák) nem tud a méretgazdaságosságból adódó sokkal nagyobb és hatékonyabb versenytársakkal szemben átütő eredményt elérni. A hagyományos értelemben vett régi, kisablakos tanyák helyén, Hódmezővásárhely környékén megjelennek a farmszerű tanyák, amelyek további három típusba oszthatók: az egykori cselédes tanyák, melyekben bérlők vagy részes bérlők laktak, a kiscsatornások, ahol a gazdálkodó család él, valamint hobbi- és üdülőjellegű tanyák. A jövőt tekintve kérdés, lesznek-e olyan vásárhelyi gazdálkodók, akiknek valóban fontos megélhetési forrásuk a mezőgazdaság, és farmtanyákon teremtik elő a javakat?

A tanya sajátosan illeszkedik a társadalmi-gazdasági-földrajzi térbe, ennek megfelelően lakói is másként vesznek részt a város mindennapjaiban. A várostól való földrajzi távolság társadalmi-gazdasági szempontból is távolság a tanyai ember számára? A népesség korösszetételét tekintve idősek és gazdálkodással foglalkozó aktív korúak élnek a vásárhelyi tanyákon. A mezőgazdaság fejlesztésével, a kistermelők vagy farmgazdaságból élők termékeinek értékesítésével a gazdálkodók megmaradhatnak, viszont az idősek lakta tanyák, lakóik kihalásával megszűnnek.

A városias elemek megjelenése a tanyákon, tanyaközpontokban lehetővé teszi, hogy kitáruljon a világ a tanyai lakosság számára, ha az információk könnyen elérhetővé válnak, a tanya és a város közti szubjektív távolságérzet lényegesen lecsökkenthető. Kérdés, hogy a társadalmi megítélés mennyit változott? A tanya – jellemzően – még mindig lakosaival együtt az egyszerűbb, igénytelenebb életformát képviseli. A centrum-periféria viszony

megjelenéséről azt gondolnánk, erőteljesen megjelenik a tanya és a város viszonyában, ezzel ellentétben a vásárhelyi tanyák esetében ez a kapcsolat jóval árnyaltabban jelentkezik. A tanyán élők hivatalos ügyeiket csak a városban tudják elintézni, kötődésük a városhoz magától értetődő, de a függőség kölcsönösségét többen megkérdőjelezik.

Hódmezővásárhely környékén megfigyelhető az elmaradott, nagyon szegény tanya, ahol megjelent a társadalom marginális részét képező réteg és a fejlődő, jól működő gazdasággal rendelkező tanya is. Egyfelől a nagyon szegény családok és a lumpenek számára a tanya, mint külvárosi, gettószerű lakás nyújt menedéket, másfelől Hódmezővásárhelyen a tanyák és a tanyaközpontok a szuburbia elemeit alkotják, egyes területek mint új városrész vagy mint falusias övezet kötődnek a városhoz.

A fenti összefüggésekből kiindulva, a hipotézisek a következők:

Hipotézisek:

- 1. Magyarország különböző tájegységeinek tanyavilága (pl.: Kiskunság, Nyírség) és Hódmezővásárhely tanyái között morfológiai és társadalmi szempontokból egyaránt megfigyelhetők analógiák, azonban a második világháborút, majd a rendszerváltozást követő években fejlődésükben több ponton eltéréseket tapasztalhatunk.*
- 2. A Hódmezővásárhely környékén található tanyaközpontok a társadalmi-gazdasági fejlődésben fontos szerepet tölthettek be. Fejlődésükben nem várható jelentős változás társadalmi-gazdasági támogatás, infrastrukturális fejlesztés nélkül.*
- 3. A tanyavilág jelenlegi formája nem tud - a méretgazdaságosságból adódó - sokkal nagyobb és hatékonyabban működő gazdaságokkal szemben versenyképes, átütő eredményt elérni.*
- 4. A tanyavilág és a tanyaközpontok sajátosan illeszkednek a társadalmi-gazdasági, földrajzi térbe, ennek megfelelően lakói is másként vesznek részt a mindennapokban. A várostól való térbeli és időbeli távolság társadalmi-gazdasági szempontból különböző a külterületen (tanyán és tanyaközpontban) élő ember számára. A várostól való távolság hatással van a tanyai lakosság társadalmi életére, megélhetésére, mely szubjektív megítélésű.*
- 5. A városias elemek megjelenése a tanyákon, tanyaközpontokban lehetővé teszi, hogy kitáruljon a világ a külterületi lakosság számára is; az információk elérhetőbbé válása által a külterületi életér és a város közti szubjektív távolságérzet csökkenthető.*

3. Az értekezés forrásai, alkalmazott vizsgálati módszerek

A tanyák sokoldalú vizsgálata megköveteli a módszertani sokszínűséget is. A kutatás 2010–2014 között történt. A szakirodalom feltérképezése, megismerése jelentette az elsődleges feladatot, majd – a szekunder kutatás után – 2012–2013-ban a tanyákra és a tanyaközpontokra vonatkozó primer kutatás következett. A részletes módszertani leírásra a későbbi fejezetekben kerül sor, ahol a kiértékelés is olvasható.

3.1. Könyvtári, levéltári és internetes források

A szekunder kutatás alapját a hagyományos nyomtatott szakirodalmi források jelentik, melyeknek gazdag tárháza található a Dél-Alföldön. Mint korábban is megfogalmazásra került, a szakirodalom gazdagsága ellenére is – a vizsgált, Hódmezővásárhely környékével kapcsolatos témában, a vizsgálati megközelítés tekintetében – szerény mennyiségű. A szakirodalom feldolgozásakor a legfontosabb kutatási színhelyek az alábbiak voltak:

- Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kunó Könyvtára (6722 Szeged, Ady tér 10.)
- Németh László Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye (6800 Hódmezővásárhely, Andrassy út 44.)
- Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára (6800 Hódmezővásárhely, Bajcsy-Zsilinszky E. u. 25.)
- Belvárosi Katolikus (Szentháromság) Plébánia (6800 Hódmezővásárhely, Andrassy út 11.)
- Hódmezővásárhely-Ótemplomi Református Egyházközség (6800 Hódmezővásárhely, Zrínyi u. 5.)
- Emlékpont Múzeum (6800 Hódmezővásárhely, Andrassy út 34.)
- Tornyai János Múzeum (6800 Hódmezővásárhely, Dr. Rapcsák András út 16.)

A kutatás során szorosan kapcsolódó szakterületek az Egyetem Tizedes Osztályozás (ETO) rendszer szerint az alábbiak:

- 9 Régészet. Földrajz. Életrajz. Történelem
  - 91 Földrajz. Geográfia. A Föld és országainak tanulmányozása. Utazások. Regionális (leíró) földrajz
    - 911 Általános földrajz. Geofaktorok
    - 912 Egy földterület nem szöveges ábrázolása

- 913 Regionális földrajz
- 3 Társadalomtudományok
  - 30 A társadalomtudományok elmélete, módszertana és módszerei Szociográfia
  - 31 Demográfia. Szociológia. Statisztika
  - 34 Jog
  - 37 Nevelés és oktatás. Képzés
  - 39 Néprajz. Etnológia. Etnográfia. Folklor. Népszokások. Magánélet szokásai. Hagyományok

A nagyszámú – elsősorban magyar nyelvű – szakkönyv mellett a könyvtári folyóirat gyűjtemények jelentették a szekunder kutatás feldolgozandó alapját. Itt is megjegyzendő, hogy a feldolgozott (azaz másodlagos forrásanyagok mellett) jelentős hasznos és érdekes, új nézőpontból feldolgozásra váró cikk, tanulmány található a könyvtárak és levéltárak gyűjteményeiben. A kutatás során – esetenként akár több évtizedre visszamenően is – kigyűjtésre kerültek a kapcsolódó információt tartalmazó publikációk. A szerző számára legfontosabb 6 folyóirat az alábbi volt:

- Földrajzi Közlemények
- Földrajzi Értesítő
- Alföldi Tanulmányok
- Tér és Társadalom
- Területi Statisztika
- A földrajz tanítása.

Néhány nemzetközi vonatkozásban is figyelemre méltó nyomtatott szakirodalom fellelhető a könyvtárakban, amelyek a kitekintés, egyfajta általánosítás, illetve a specialitások mérlegelése szempontjából váltak szükségessé, feldolgozandóvá.

A levéltári gyűjtemények a kutató számára is meglepően sokszínű anyagot tartalmaznak. Mennyiségük ellenére nem tették könnyűvé a kutató munkáját, mert szerkezetük messze nem a vizsgált téma szemszögéből állt rendelkezésre, gyakran csupán elhelyezett iratok összességéként értelmezhetők. Mindezek ellenére a primer kutatás nagyon fontos alapját képezték. A levéltári adatok esetében az alábbi területeken történt mélyebb kutatás a doktori értekezés elkészítése érdekében:

- Tanyai Tanács által készített felmérések
- Hódmezővásárhely – Egyszerűsített rendezési terve
- Hódmezővásárhelyhez kötődő egyéb levéltári források

Az egyházi gyűjtemények és további nem közgyűjtemények tekintetében különösen fontossá vált a személyiségi jogok védelmének betartása,¹ számos információ azonban csakis ezeknek a levéltári, irattári anyagoknak a megismerésével vált objektívvé. Nem szabad azt sem elfelejteni, hogy a tanyavilág egyfajta zárt közösség volt a paraszti életterben, így az emberi kapcsolatok olyan hálója is fellelhetővé vált, amelyek térben és időben – a formális logika módszertanának alkalmazásával – akár erkölcsi-etikai normákba ütköző jelenségeket is feltárhatott. Ezek személyekhez köthető azonosíthatósága mindenképp elkerülendő feladatot jelentett.

Az eredeti dokumentumok a kutatás szempontjából egyfelől kiindulópontot jelentettek a hipotézisek felállításához, másfelől alátámasztották azokat a feltevéseket, melyek a munka kezdetén megfogalmazódtak, továbbá bizonyítékként szolgáltak azoknak a szójhagyomány útján terjedő történeteknek az alátámasztásához, melyek e kutatómunkát elindították.

Az internetes források napjaink kutatásainak hatékony segítői, a Hódmezővásárhely környéki tanyavilág és tanyaközpontok tér és idő összefüggéseinek bemutatásával kapcsolatban azonban alig található felhasználható forrás, így az elektronikus források – elsősorban a szekunder kutatáshoz nyújtanak segítséget a vizsgált területen. A korábban említett könyvtárak is jelentős elektronikus adattartalmat gondolnak, így a nyomtatott irodalmat kiegészítendő forrást biztosítanak a kutatáshoz. Az elektronikus források esetében azonban számolni kell az adattartalom szerzői megváltoztathatóságával, így a pontos letöltési időpont meghatározása szükséges, ez azonban további megbízhatósági kérdéseket vet fel. Mindezek ellenére a korszerű infokommunikációs eszközök és források használatát a szerző feladatának tekintette és tekinti.

3.2. Statisztikai adatok és térképforrások

A doktori értekezés gerincét az elsődleges kutatás és eredményeinek ismertetése adja. Ennek háttérinformációját adja a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Szegedi Főosztály (6726 Szeged, Jobb fasor 6–10.) által rendelkezésre bocsátott adattömeg és adattár. Részben ingyenes, részben költségtérítéses adattartalomra volt szükség, mivel a doktori értekezés témájának lehatárolása, szűkítése egyre kevésbé állt összhangban a széles körben megtalálható, letölthető adattartalommal. Ennek ellenére a vizsgálathoz szükséges adatok – többségében – elérhetővé váltak a dolgozat elkészítéséhez. További kutatást tett lehetővé a

---

¹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, Harmadik rész, 2:42. § [A személyiségi jogok általános védelme], 2:46. § [A magántitokhoz való jog], 2:50. § [Kegyeleti jog]; Forrás: http://www.complex.hu/kzldat/t1300005.htm/t1300005_5.htm#kagy31 2013. 10. 10.

Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltárának gyűjteménye, valamint a város református és katolikus plébániái által rendelkezésre bocsátott adatai.

A 2011-es népszámlálás eredményei 2013 októberétől váltak elérhetővé, melyek mélysége és struktúrája a szerzőnek csak részben megfelelő, de utólag szerencsésen alátámasztja a doktori értekezésben használt adatokat. A Tanyafejlesztési Programra külön érdemes figyelmet fordítani, mivel reprezentatív lefedettséggel, számos – e kutatás céljaival is kapcsolatba hozható adattal, információval szolgálhat.

A térképek tekintetében az elektronikus források szerteágazó lehetőséget kínálnak. A (hivatkozással) szabadon (például a Google Föld <http://www.google.com/earth/> 2013. 11. 11.) felhasználható térképek a szükséges tematizáltsággal nem álltak rendelkezésre, így szükségessé vált az alábbi források igénybevétele:

- Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára (6800 Hódmezővásárhely, Bajcsy-Zsilinszky E. u. 25.)
- Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár (1014 Budapest, Kapisztrán tér 2–4.)

A doktori értekezéshez szükséges részletezettségű térképek elkészítésében a Fírbás-térkép Stúdió (H-6722 Szeged, Püspök u. 11/A.) technikai munkája is segítséget jelentett.

3.3. Felmérések

Az elsődleges kutatás során a kérdőíves felmérés (BÁRTH J. 1996) mint módszer fontos kiindulópont volt. Az előzetes (teszt) kérdőívek feldolgozását követően korrigált tartalmú és struktúrájú kérdőíveket állított össze a doktori értekezés szerzője. A kérdőívek hatékony kitöltéséhez a felkeresett családok kérdezőbiztosi segítséget kaptak. Három témakörben került sor zárt és nyitott kérdések megválaszolására egyrészt a tanyákon, másrészt a tanyaközpontokban, melyek részletes tartalmi és módszertani bemutatására a 10. fejezetben kerül sor. A kérdőíves felmérés néhány olyan újabb vizsgálandó részterületre hívta fel a figyelmet, amelyhez az interjúk adtak további információt.

3.4. Interjúk, beszélgetések, rendezvények

Az egyéni vizsgálat során a tanyai lakosság részéről fokozottan tapasztalható zárkózottság akadályozta a vizsgálatot. A releváns információ eléréséhez szükségessé vált olyan segítő bevonása, akiben a lakosok megbíznak, akinek megnyílnak. Így talált rá a szerző

Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzatának Mezőőri Szolgálatára. A tanya- és tanyaközpont látogatások során mezőőrrel együtt könnyebb volt a kapcsolatteremtés, és a vártnál nagyobb és részletesebb információhoz sikerült hozzájutni. Másik ágon a tanyavilágra nosztalgiával gondoló városlakók számára meghirdetett programokon is lehetővé vált a beszélgetés. Jelentős segítséget jelentettek a VáTész (Vásárhelyi Tájépítész) Népfőiskola Egyesület tagjaival (<http://www.vateszmag.hu/cel.php> 2013. 08. 10.), az olvasókörok vezetőivel folytatott beszélgetések, összehasonlításként MÖF (Magyar Ökoszociális Fórum) rendezvényei és honlapja (<http://www.moef.eu/> 2013. 07. 20.).

3.5. Terepbejárások

A tanyavilág és a tanyaközpontok vizsgálata, kutatása során elengedhetetlen a terepbejárás, a vizsgálati helyszínek és az ott élő emberek, az életérzés többoldalú megismerése. Az elsődleges, általános tájékozódás után célszerűvé vált a reprezentativitás biztosítása. Erre vonatkozólag egy folyamatnak kell megvalósulnia. Először a vizsgálandó populáció lehatárolása történik meg, majd a mintavételi keret és maga az eljárás. A minta nagyságának meghatározásakor biztosítani kell, hogy az eredmények az egész Hódmezővásárhely környéki tanyavilágban élő populációra, illetve a várost körülvevő 4 tanyaközpontra (Batida, Erzsébet, Kútvölgy és Szikáncs) érvényes, alkalmazható következtetésekre, általánosítások megfogalmazására adjanak alapot. Ennek érdekében a próba mintavétel (előzetes kérdőív) felülvizsgálatára is sor került. A tanyák és a 4 tanyaközpont vizsgálatakor egyrészt a területi reprezentativitás, másrészt a lakosság megoszlási aránya alapján került a kérdőívek számának meghatározása, amely a 7. fejezetben részletes bemutatásra kerül. A terepbejárások során sikerült megismerni a tanyán, illetve a tanyaközpontokban élő emberek életét, gondolkodásmódját, elképzeléseit a jövőről (10. melléklet).

4. Hódmezővásárhely és környékének természeti és társadalmi adottságai

Hódmezővásárhely, Alföldünk Alsó-Tisza vidékén helyezkedik el. Tájföldrajzi besorolás szempontjából a város határa három kistájára, a Marosszög, a Csongrádi-sík és a Dél-Tisza-völgy területeire terjed ki (DÖVÉNYI Z. 2010).

Tengerszintfeletti magassága 78–88 méter, kis átlagos relatív reliefű artéri szintű tökéletes síkság, amelyen kisebb ármentes szigetek találhatóak. A felszínformák nagyobb része folyóvízi eredetű, túlnyomórészt a Tisza és a Maros hordalékából alakultak ki.

A város 487,98 km² területű, melynek határából önállósult Székkutas, Mártély és a Békés megyéhez tartozó Kardoskút (1950). E területből részesült Orosháza; Mindszent határának egy része viszont Hódmezővásárhelyhez tartozik.

Belterületének részei: Belváros (egykori Oldalkosár), Csúcs, Hódtó, Kertváros, Kincsestelep, Susán, Tabán, Tarján, Újváros továbbá – 2013 júliusa óta – Új-Kishomok. Falusias övezete Öreg-Kishomok.

1950-ben négy tanyaközpontot hoztak létre, ezek ma Hódmezővásárhely kistelepüléseiként ismertek: Batida, Erzsébet, Kútvölgy és Szikáncs. Határbeli tartozékai, illetve tanyavilága: Batida, Csomorkány, Erzsébet, Fürkehalom, Gorzsa, Katraszél, Kéktó (déli rész), Kopáncs, Kutasi út, Kútvölgy, Mártély-Üdülőtelep, Mátyáshalom, Rác út, Vajhát (a vásárhelyi határban) és a Szentesi útfél a mindszeinti határból (HAJDÚ-MOHAROS J. 2000).

4.1. Földtani, domborzati és morfológiai adottságok

A város és határa mélységbeli képződményei miocén, pliocén és pleisztocén rétegekből állnak, melyeket holocén üledékek fednek le. Ezek az üledékek az Alföldön mindenütt kifejlődtek.

Egyelőre a hódmezővásárhelyi árokban az idős medencealjzat mélysége ismeretlen. Az első két artézi kút fúrását követően (1878–1882) Halaváts Gyula szerint (aki az Alföld földtani viszonyainak feltárását végezte az artézi kútfúrások adatai alapján és a vásárhelyi fúrólukak földtani szelvényét is elkészítette) a mélyebbre fúrt második kút a levantei (felső-pliocén) üledékben van (BALLAGI A. 1890). Az újabb kutatási eredményeket az 1960-as években kaptuk, a HÓD-1-es szénhidrogén kutató alapfúrás 5842 m mélyen miocén (helvétii?) képződményben állt meg (TÓTH Á. 1999).

A település környékének térszíne kettős arculatú. A nyugati részen a Tisza allúviumából, míg keleten a délkelet-alföldi löszhátság természeti tájlemeiből áll. A domborzat kialakításában három tájalakító tényező játszott szerepet: a folyóvíz eróziós és akkumulációs tevékenysége, a szél eolikus és inflációs munkája, valamint a tavi (limnikus) akkumulációs és abráziós tevékenység (ANDÓ M. 1984).

Noha Hódmezővásárhely és környéke területe tökéletes síkság, ennek ellenére a város belterületén, illetve annak határában rövid távolságon belül is több méteres szintkülönbségek találhatók. A felszín a Tisza felé lejt, tengerszint feletti átlagos magassága 80 m. A legkisebb és legnagyobb magasság közti különbség 20 m, az egyes szintek közötti különbség 3–5 méter.

Az uralkodó észak- északnyugati szél halmokat, dűnéket hozott létre az egykori medrek délkeleti oldalán (Kishomok, Szőlőhalom, Hód-tó déli partja). Számos közülük a víz építómunkájának (Tégláspart); több halomsorozat pedig az ember tájalakító tevékenységének köszönhető (BODNÁR B. 1983).

A Tisza szabályozását követően a vásárhelyi táj fokozatosan átalakult, az egykori vizes térszínnek helyét legelők, majd szántók váltották fel. Megindult a lakosság kirajzása a határba. Az Alföld többi mezővárosához hasonlóan itt is állattartással foglalkoztak, a várostól távoli legelőkön megjelentek az első szállások, a későbbi tanyák elődei.

4.2. Éghajlat, vízrajz, talaj

Éghajlatáról elmondható, a nyár meleg, a tél hideg, időnként szélsőségesen hideg telek is előfordulnak. A csapadék kevés, eloszlása egyenlőtlen. A napsütéses órák száma kedvező, 2050–2100 óra évente (ANDÓ M. 1983). A város életében mind a napfénytartam, mind a tenyészidőszak átlagos hőmérséklete jelentős szerepet játszott a mezőgazdasági termelés szempontjából, amely a tanyai lakosok megélhetését alapvetően befolyásolta. Mind a kenyérnövények, mind a kapások tenyészidejére eső kedvező hőmérséklet hatására a Kiskunság mellett itt érnek be ezek a növények legkorábban (KÖRTVÉLYESSY L. 1985). A fagymentes napok száma kedvező, 200 nap/év.

A csapadék mennyisége és eloszlása kedvezőtlen. A legtöbb csapadék május-júniusban esik, legszárazabb időszak a január-február. A kalászosok tenyészidőszakában több, a kapásokéban kevesebb.

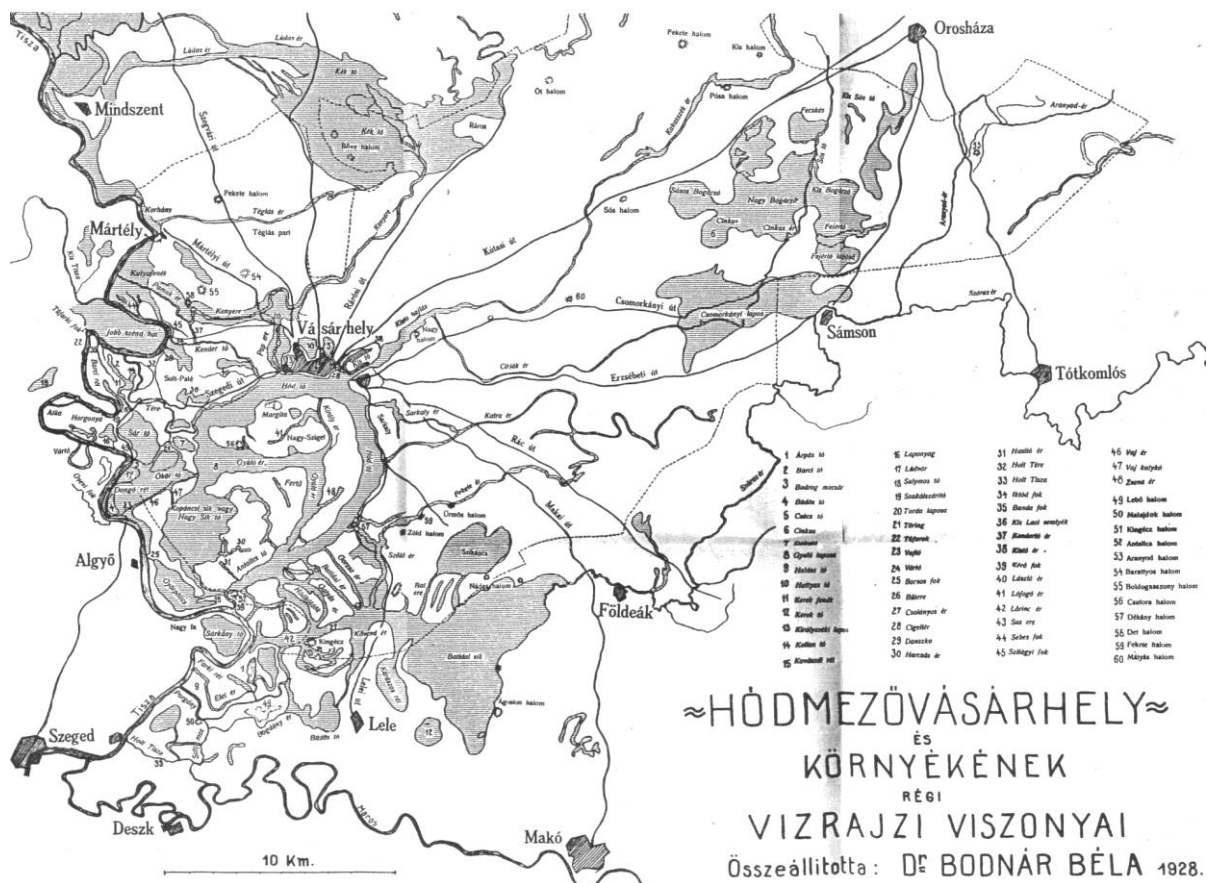
A víz szerepe meghatározó volt a korábbi évszázadokban, noha napjainkban az idelátogató kétkedve fogadja ezt a tényt. Jelenleg a tavaszi belvízen a Hódtói-csatornán kívül

már nem találunk felszíni vízfolyást a város területén, de a hajdani tavak, erek mélyedései, eróziós és feltöltő munkái maradványai megtalálhatók a városban, a hozzákötődő földrajzi nevek gyakran utalnak a hajdani vízi világra (pl. Oldalkosár utca,² Susán városrész)³ (BODNÁR B. 1983).

A Hódmezővásárhelytől délre elterülő felszíni vizek (réti vizek) egyik legjelentősebbje a Hód-tó volt. A jelenlegi magassági viszonyokat figyelembe véve a régi térképek alapján igazolódik, hogy a Hód-tó egy ősi, elhagyott tiszai kanyarulat, morotva volt. Élővizét hajdan nagy kiterjedésű vízgyűjtőjéből, a Békési-medencéből, valamint a Maros ősi hordalékkúp-területéről kapta. Amikor a Tisza, a Maros vagy a Körös áradt, akkor onnan is visszafelé folyt a víz a Hód-tóba. A terület vízrajzát a 2. térkép szemlélteti (BODNÁR B. 1928).

2. térkép. Hódmezővásárhely és környékének vízrajzi viszonyai az 1820-as években

Forrás: Bodnár B. 1928

A Hód-tó a nagy víz idején még a 19. század elején is beláthatatlan tenger volt, amelyből alig emelkedett ki néhány halom, magasabb földhát. A tó mélységét pontosan nem

² Városrész, ma belváros, az egykori Hód-tó hullámverésétől vesszőből font fallal védték a házakat.

³ Susán, szláv eredetű szó, mely szárazpatakat jelent, ma városrész.

ismerjük, a vízborítás mértéke a Tisza és a Maros vízállásától függött. A hód-tavi lakosoktól tudjuk, hogy a legmélyebb víz a mai Újvárosban volt, ahol még az 1840-es években elérte a vízborítás a 2 öl (az öl 1865-ig volt hivatalos mértékegység Magyarországon, 1 öl = 1,89 m) mélységet. Ugyanilyen mély víz volt a Cigöllérben, a mai Bocskai utcai öblözetben, a régi nagy kikötőben (4. térkép).

A 19. század közepéig nagy víz idején rendszeresen jártak hajók a Hód-tavon. Ezek a mai Erzsébeten, a cigölléri nagy kikötőben kötöttek ki, itt búzával rakták meg a hajókat. Az utolsó hajók 1856-ig közlekedtek a tavon. A hajókat lovakkal vontatták az ún. „vontató”-utakon, vagy pedig „vasmarokázták...”. (KISS L. 198. p. 92.)

A Hód-tó áradásai alkalmával gyakran fenyegette a várost, főleg a mélyebben fekvő területeket elöntéssel. 1880-ig a várost, mely a Hód-tó partján, természetes magaslaton épült, rendes töltés nem védte, hanem amikor a víz kezdett emelkedni, a parton lakók gerendákat, karókat vertek le, rőzsével, náddal töltötték ki közeit, s belülről földet hánytak melléje. Ha a víz levonult, a gerendákat, karókat behordták az udvarokra, nehogy ellopják azokat, s ott tárolták, míg újra használni kellett. A nagy áradások alkalmával azonban ezek a rögtönzött töltések nem sokáig védték a várost, s többször kerültek víz alá belterületének mélyebben fekvő részei is (PATARICZÁNÉ KELECSÉNYI M.–SZIGETI J. 1998).

Az árvíz okozta károk és a szegedi árvízi (1879) katasztrófa megisméltlődésétől való félelem vezetett oda, hogy a város köré „körgátat” építettek, melynek az egykori Hód-tó partján futó részét kőfal alkotja. Az Árvízvédelmi kőfal napjainkra városképi jelentőségű építmény, melyet az idelátogató idegent gyakran a középkori városok védelmi falára emlékezteti, mely védett műemléke a városnak (1. kép).

Amint a Tisza szabályozását és belvíz rendezését megkezdték, a Hód-tó medre is kezdett kiszáradni. Az 1860-as évektől kezdve a partosabb részeket már szántották, majd az egész tófeneket ármentesítették (BODNÁR B. 1983).

Napjainkban csak néhány fa, nádas, benne élő vízi szárnyasok emlékeztetnek a tájformáló Hód-tóra. Az egykori vadvíz világából kultúrtáj alakult ki, mely 1943 óta ismert, használt fogalom a tájfejlődés szakirodalmában. A tó egykori medrének helyén városrész épült, közepén a város egyik gimnáziumának épülete áll (2. kép).

A lakosság számára az ivóvíz ellátást a talajvíz és az ártézi víz biztosította. Száraz időszakban kiszáradt a tó, ásott kutakból nyertek ivóvizet, vagy lajtos kocsival a Tiszáról szállították a vizet. A „kút” kifejezés megjelenik egyes határrészek elnevezésében is, pl. Kútvölgy, Kutas, Kardoskút.

1. kép. Az árvízvédelmi „kúfal”
Hódmezővásárhelyen

2. kép. A Németh László Gimnázium
és Általános Iskola épülete

Forrás: a szerző felvételei

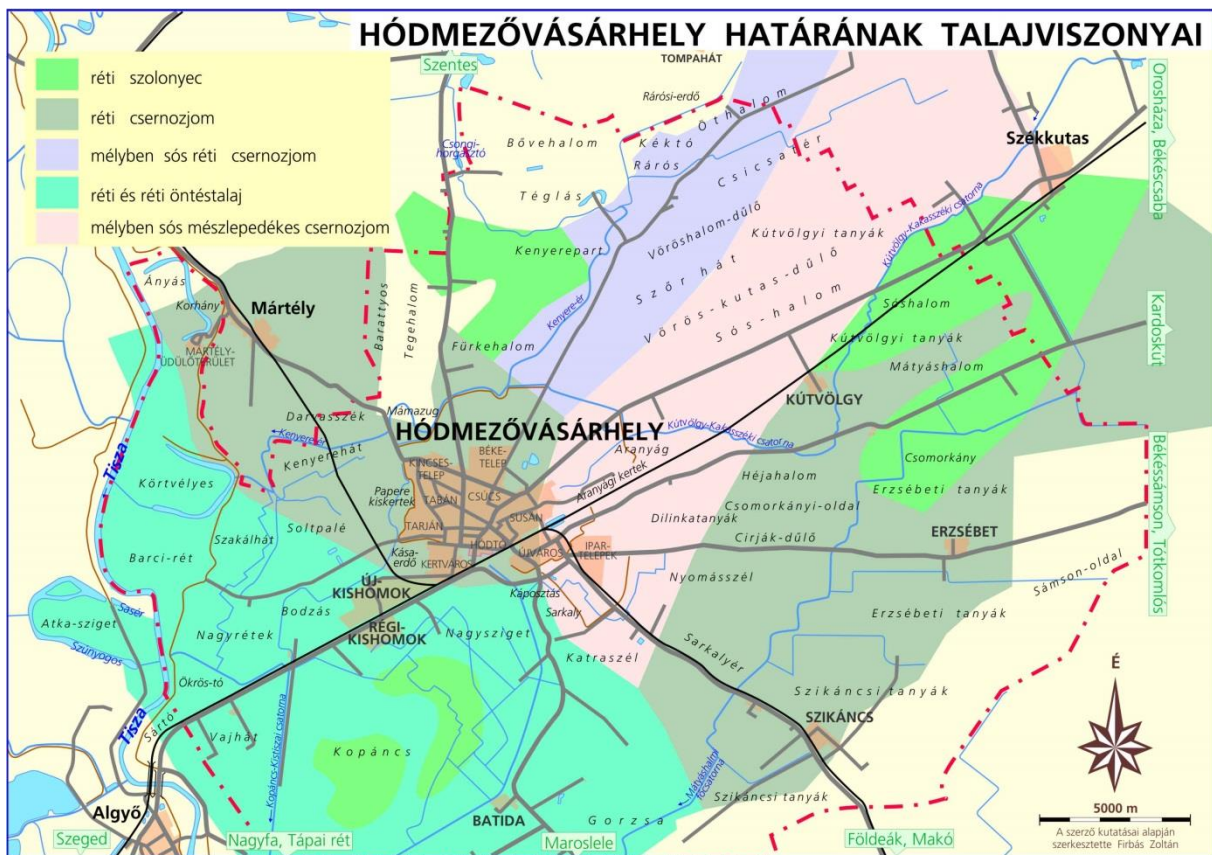
A város több ásott kútjáról van tudomásunk. Némelyikük mély volt, de gyakran a felső többnyire szerves anyagokkal fertőzött talajvizet gyűjtötték össze. Több helyen egészségtelenné váltak; betegségeket okoztak. Az Alföld altalajrétegeiben jó minőségű víz található, de eléréséhez az eddig ásott kutaknál mélyebbekre lett volna szükség. Mivel a felszín közeli árvizek által vagy más módon szennyezett talajvíz nem nyújtott egészséges ivóvizet a táj, lakosságának a város vezetősége korán ráébredt arra, hogy csak ártézi kút adhat a lakosoknak jó, egészséges vizet. Hódmezővásárhely volt az első olyan alföldi város, amely meghatározó lépést tett közegészségügyének előremozdítására, megjavítására.

1880. június 28-án estére ünnepélyes keretek között Zsigmondy Béla mérnök átadta az első ártézi kutat – olvashatjuk a Vásárhelyi Közlöny július 4-i számában. („Bakay” kútnak nevezte el a lakosság, mivel Dr. Bakay Lajos, a város sebész főorvosának háza előtt létesült.) A kútúrás óriási jelentőséggel bírt a városban, hiszen a modern technikát az egész Alföldön itt használták fel először a közegészségügy megjavítására. Ezzel a város és az Alföld vízellátásának egy új korszaka kezdődött a század elején, amelynek részletezésére a dolgozat keretén belül nincs lehetőség. A tanyai lakosság a saját vízellátását azonban továbbra is ásott kutakból oldotta meg.

A terület talajtípusainak jellemzése lényeges a tanyák kialakulása, későbbi sorsának formálódása szempontjából. Hódmezővásárhely környékének talaja löszön, folyami homokon és homokos iszapon alakult ki. A talajtípusok osztályozását figyelembe véve megtaláljuk a réti csernozjomot, amely II. osztályú, középköttött, 80–100% termékenységű. Szemcsés szerkezetű, a humuszréteg vastagsága 70–100 centiméter. A területnek harmadát alkotja ez a

talajtípus. Jelentős területen található a mélyben sós csernozjom talaj is, amely 60–70%-os termékenységgel bír, humuszrétege vastag, tartalmaz szénsavas meszet, a mélyebb rétegekben a só feldúsul. Ez a középötött vályogtalaj, melyek a mai tanyaközpontok körül megtalálhatók, infúziós löszön alakult ki (KÖRTVÉLYESSY L. 1985). A Tisza árvízjárta területein réti talaj alakult ki, mely vastag (50–70 cm) humuszréteggel rendelkező, savanyú kémhatású agyagos vályogtalaj. Mindkét típus IV. osztályú, együtt a terület egyharmadát képezik (3. térkép).

3. térkép Hódmezővásárhely határának talajviszonyai

Forrás: Körtvélyessy L. 1985

A térképet a szerző útmutatása alapján szerkesztette: Fírbás Z.2014.

Előfordul még a mélyben sós, mészlepedékes csernozjom, amely termékenysége 50–60%-os, humuszrétege 30–60 centiméter vastag, semleges vagy gyengén lúgos kémhatású. Hasonló minőségű és szintén megtalálható a területen a réti öntéstalaj és a mélyben sós réti csernozjom talaj is, kémhatásuk savanyú, humuszvastagságuk 50 centiméter. Mindegyik V. osztályú típus, a növények viszonylag jól teremnek bennük. Nagyságukat, kiterjedésüket tekintve szintén egyharmadát alkotják a tájnak.

A folyószabályozás és a tavak, erek lecsapolásával keletkeztek a réti szolonyec talajok. Elsősorban a Puszta területén jellemző ez a talajféle. Miután a felhalmozási szint viszonylag magasan (20 centiméternél) kezdődik, ezt csak felszínesen lehetett szántani. Noha az őszi búza, árpa megtermett benne, főként legelőnek használták. Javítható sárgaföld terítéssel és meszezéssel, de erre kevés gazda vállalkozott már a harmincas években is (CSMLHL⁴ 464/1931). A rárósi tanyákra jellemző típuson ma is főként legeltetést folytatnak, ló- és juhtartásra használják.⁵

Viszonylag kis területen fordul elő, de a város szempontjából jelentős a homoktalaj, amely a mai Kishomok területén jellemző.

A jó minőségű talajok, a szántóföldi növények számára meghatározó éghajlati elemek kedvező volta jelentős szerepet játszott az 1950-es években mezőgazdaság kollektivizálása során a város tanyavilágának felszámolásában. A kevésbé jó minőségű talajjal rendelkező földterületeken napjainkban is főként az állattartás dominál.

A természeti adottságokat összegezve elmondható, a város számára a mezőgazdasági tevékenységhez szükséges természeti tényezők többnyire rendelkezésre állnak. A hőmérsékleti viszonyok és a napfénytartam a növénytermesztés számára kedvezőek. A talajadottságok részben szántóföldi növények termesztésére kiválóan alkalmasak, az alacsonyabb tápanyagtartalmú területek, illetve a szikesek legelőként, kaszálóként az állattartásban játszanak jelentős szerepet. Az egykori ártér mélyedéseiben és a kiszáradt erek medreiben tavasszal, hóolvadás során megjelenik a belvív, amely gyakran kárt okoz a tavaszi vetésben, illetve gabonátáblák, legelők kerülhetnek víz alá. A csapadék előnytelen eloszlása miatt aszály idején elengedhetetlen az öntözés, amely – főként a tanyák esetében – magas költségekkel jár. A hasonló csapadékeloszlás nemcsak a Kárpát-medencében, hanem több európai országban is (pl. Litvániában) ugyanolyan problémákat okoz a tanyákon, mint Magyarországon. Jellemző a tél végi belvív, amely óriási területeket von ki időlegesen a mezőgazdasági termelésből. A nyár ugyan nem annyira meleg, de a csapadékhiány ott is érezteti kedvezőtlen hatását. Az Európai Unió támogatásával mesterséges tározók fejlesztésébe kezdtek, amely a magyar gazdáknak is segítséget jelentene az aszályos időszakokban és a belvív idején is (RUZIGENÉ, D. 2012).

---

⁴ Az értekezés beadása időpontjára neve Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára Hódmezővásárhelyi Levéltára (MNL CSML HL) névre változott.

⁵ A talaj minőségéről kérdezve egyik tanyás gazda mesélte a felmérés során, hogy a tanyát nemcsak az ember választja, ez kölcsönös, hiszen nem tudja megmagyarázni miért épp ezt a tanyát választotta, amikor az 1980-as évek közepén kiköltözött a városból, hiszen a talaj minősége miatt a földterület a növénytermesztés számára kedvezőtlen.

4.3. A város története és helye a történelmi-gazdasági térben és időben

Hazánk tájnevei jól tükrözik a középkori magyarság tájszemléletét a Kárpát-medencében. Az elnevezések egyaránt kötődnek a folyókhoz, tavakhoz, hegységekhez, továbbá az adott területet jellemző talajról, növényzetről is kaphatták nevüket. Az Alföld a 15. században először „személynévként” szerepel, majd legközelebb mint tájnév. Az al- előtag alsó-t jelent, a föld pedig a vidék kifejezéssel egyezik meg „Alfelwldy”, így az Alföld az ország alsó, vagyis déli vidékét jelentette, tehát nem a síkság elnevezésére utal. Tájnévként először Petőfi „Az alföld” c. költeményével kerül be a köztudatba (KRISTÓ GY. 2003).

A vizek mellett a hegységek jelentettek kiindulási pontot, ám a magyar névadás egyik sajátossága, hogy nemcsak a hegységek, dombságok kapták meg ezt a jelzőt/utótagot, hanem a síkvidéki kiemelkedések is (KRISTÓ GY. 2003. pp. 38–45).

A középkor emberének támpontul szolgált – főként a síkvidéken – a folyók folyása, a halmok egymáshoz történő elhelyezkedése, a mocsarak kiterjedése, melyek később tájnévvé alakultak (KRISTÓ GY. 2003.). Hódmezővásárhelyhez kapcsolódó földrajzi neveket vizsgálva gyakoriak a tó, ér, érmellék elnevezések. Így Vásárhely környékén halmokkal, magaslatokkal, érmellékekkel (pl. Szárazérmellék) és lapályokkal is találkozni. A hegy ellentéte a középkorban a mező kifejezés volt, a város nevébe a mező szó így is kerülhetett.

A város nevének eredetét tekintve fennáll néhány elképzelés. A mező – Kristó Gyula megközelítéséből kiindulva – utalhat a település alföldi mivoltára, viszont meg kell jegyezni, hogy erre nincs konkrét leírás, magyarázat a helytörténészek kutatásaiban sem. A Tisza egykori árterét holtágak, tavak, erek és köztük kiálló halmok jellemezték. A szárazulatok, kiemelkedések biztonságos letelepedést nyújtottak az ember számára. Ennek megfelelően több apró falu alakult ki a 10–11. századra a vásárhelyi térben. Jelentőségüket bizonyítja, hogy templommal is rendelkeztek (KRUZSLICZ I. 1984.) Két legjelentősebb település az egykori Hód-tó partján felépült Hód község és Vásárhely, melyek egyaránt rendelkeztek kedvező mezőgazdasági művelésre alkalmas területtel, valamint előnyös közlekedés-földrajzi adottságokkal (szárazföldi és vízi utak találkozása). További jelentős település volt Csomorkány (3. kép), Férged és Szentkirály.

A középkor folyamán gyakori volt, hogy több település olvadt össze, bekebelezve a velük érintkező, az őket körülvevő falvakat. Ezek idővel kiemelkedtek a mezővárosi sorból, függetlenedtek a feudális felsőbbség alól, jogilag egyesültek. E városok alaprajzát megvizsgálva elmondható, hogy ha nem is szabályos, de egyszerű szerkezetűek (MENDÖL T. 1963). Mendöl megállapítását mintegy alátámasztva elmondható, hogy a város 13. századra

összeolvadt Hódvásárhellyé, melyhez 10 falu és 14 puszta járult tartozékként. A város a középkorban jelentős oppidumként szerepelt. A 15. században V. László Hunyadi Jánosnak adományozta, Hódvásárhely néven.

3. kép. Csomorkányi templomrom

Forrás: a szerző felvétele

A város nevében a „hód” szó a legnagyobb kiterjedésű tóra utal, a „vásárhely” pedig a település vásártartási jogát bizonyítja. Kristó Gyula nyomán a helyneveket lokalizálva a „hód” kifejezés egyes nézetek szerint a hód állatnévből, más vélemények alapján az egykori Hód-tó holdalakjáról (egy 1332-es forrásban megtalálható a falu nevében az „l” betű: Hold) kapta a nevét. A város református Ótemplomának tudós lelkésze, Szőnyi Benjamin verses leírásában ez olvasható: „Egyfelől a várost nagy tó mosdokálja/Hold vizének hívják, félhold a formája” (SZIGETI J. 1970).

A vásárhely kifejezést illetően is megoszlanak a vélemények, nemcsak az egykori fokok, rétek és szántók találkozásánál fekvő egykori fórum, piac helyét jelentheti, hanem a német eredetű „Wasser”- helyre (vizes terület) is visszavezethető a kifejezés.

A név keletkezésével kapcsolatban Szeremlei Sámuel, hódmezővásárhelyi lelkész, a város történése által vallott nézetek a legelfogadottabbak, mely szerint a Hud nevű földesurától kapta a nevét az egykori falu (SZEREMLEI S. 1900/2001), majd fejlődött Hódvásárhellyé, végül a mezővárosi voltának köszönheti jelenlegi, 1601-től már oklevélen szereplő nevét (SZIGETI 1970.).

Hódmezővásárhelyről a város körüli ásatások bizonyítják, hogy a terület már mintegy 15 ezer évvel ezelőtt is lakott volt. Az ún. Tiszai kultúra maradványainak gazdag régészeti leleteit találták meg a várostól délre, délkeletre a mai Gorzsa⁶ határában. Az ásatásokból

---

⁶ A gorzsa kifejezés török eredetű szó, mely vadkörtefát jelent (CSMLH 2013).

származó relikviák azt bizonyítják, hogy az itt élő őslakosság fejlett kultúrával rendelkezett. A felszínen építették fel többhelyiséges, padlással, pincével rendelkező kunyhókat. Növénytermesztéssel, állattartással foglalkoztak. Hitviláguk bizonyítéka pedig a Gorzsai Vénusz (4. kép), valamint a Kőkénydombi Vénusz (5. kép) termékenységet szimbolizáló szobrocskák, melyek az itteni halmokból kerültek elő. Utóbbi származása a Kr. e. 4045–3450-re tehető. (KOREK J. 1984; PATARICZÁNÉ KELECSÉNYI M.–SZIGETI J. 1998). A későbbi ásatások is azt bizonyítják, hogy ez a táj lakott volt.

4. kép. Gorzsai Vénusz

Forrás: http://www.tornyaiuzeum.hu/gyujtemeny/archeology/gorzsai-venusz_82.html 2014. 01. 01.

5. kép. Kőkénydombi Vénusz

Forrás: http://www.museum.hu/k/Hetkoznapok_venuszai 2014. 01. 01.

Mivel kiterjedt vízi világ jellemezte a területet (SZÖNYI B. 1753.), a népesség a magasabban lévő térszíneken települt le a veszély elől (pl. ellenség támadása során a mocsarakba, nádasokba menekült). A víz nemcsak védelmet, de élelmet (főleg halat), nádat, egyéb építőanyagot biztosított számukra. A települést az Árpád-kori királyok idején több falu alkotta. A történészek további kutatásai szerint eredetileg 18 (más forrásokban 16) helységből tevődött össze a város lakossága. Ezek a helységek kőtemplommal rendelkező falvak voltak, viszont a felszín kőzettani felépítéséből kiindulva az Alföldön kőtemplomot csak a tehető falvak építettek, mivel a követ messziről kellett szállítani, és ennek költségeit meg kellett fizetni. Az egykori települések emlékét mai napig őrzik a tanyadűlők, városrészek, puszták nevei (pl. Batida, Gorzsa, Mártély, Fecskés, Kutas, Szent-Erzsébet, Csomorkány).

A lakosság földműveléssel és állattenyésztéssel is foglalkozott. A 13. századtól a falupusztásodás (áttérés a legelőváltásról a két-, majd háromnyomásos gazdálkodásra) eredményeként megindult a kisebb falvak elnéptelenedése, összetelepülése. Ebben a tatárjárás is szerepet játszott. Ezt követően, a 14. század közepére alakult ki a korábban említett Hódvásárhely, amely területe a mai belterületre esik. A történészek szerint a város a falvak összetelepülésének köszönhetően alakult ki, melyek helye nehezen behatárolható, többségüket beszántották, némelyek más eltűnt falvak tartozékaként szerepelnek.

A török hódoltság idején – a korabeli térképek szerint – Hódvásárhely török tartozék lett, melynek következtében a falvak tovább pusztultak. A felégetett falvak lakossága Hódvásárhelyre költözött. Ekkor már mezővárosként funkcionált (VASS E.1980). A városban nem volt sem helyőrség, s nem székeltek török bírói rend sem, ami azt jelentette, hogy a végrehajtói feladatokat a helyi hatóságok látták el. Egyetlen feladata volt tehát a török felé a városnak: adóját be kellett fizetni. A törökök 1566-tól a városnak adták bérbe a környező pusztákat, falvakat, melyek száma 19 volt. A város a 16. századtól kezdve khászvárosként működött. Ez azonban nem azt jelentette, hogy csak a töröknek fizetett adót, hanem a nemeseknek is, akik mindig valamilyen formában jogot formálhattak az adó behajtására (KOVÁCS I.1984).

Noha a külső legelők használatáról nem állnak rendelkezésre pontos leírások, de az tény, hogy a szürkemarha külföldön keresett termék volt, melyet az egykori török vámnaplók támasztanak alá. A vásárhelyi határ növekedéséről viszont ismertek olyan adatok, amely szerint a gazdák egyre nagyobb területet vettek bérbe a földesuraktól legeltetés céljára, továbbá a területen marhahajtó utak vezettek keresztül. Ehhez társult még az, hogy a vásárokból jelentős szerepet játszott a marhakereskedelem. Mindezek bizonyítják, hogy a 16–17. században az árutermelő állattartás a város gazdasági életének alapját képezte. A szarvasmarhatartás mellett megjelent a juhászat is, azonban a növénytermesztés másodlagos szerepet játszott, szinte csak saját szükségletre termeltek gabonát (KOVÁCS I. 1984).

Buda visszafoglalása (1686) után a Hódmezővásárhely körüli elpusztult helységek lakói a városban telepedtek le. A rommá vált falvak már nem települtek újra, szórványok jöttek létre, amelyekben a mai tanyák ősei fedezhetők fel egyes feltevések szerint.

Ezek a szórványok azonban kezdetben szállásként működtek, csak a 18. században kezdtek el kialakulni azok a szórványok, amelyek már tanyaként jelentek meg a vásárhelyi térben.

A hódoltságot követően a város területe, gr. Bercsényi Miklós birtokába került, akitől a város bérbe vette a földeket évi 200 aranyért. Bercsényi után Schlick Leopold, majd a Károlyi család birtokába került a város. A hatóság maga rendezte feudális uraival viszonyát,

Ebből az időszakból származó térképek arról tanúskodnak, hogy a város térbeli kiterjedése és felépítése követi az egykori erek vonalát. A mindenkori népesség a vizekből kiálló halmokra települt. A központból elindulva a település közigazgatási határa felé, jól látható az egykori mezővárosi szerkezet. A szűkebb belvárost alkotó 19. századvégi épületeket felváltják az 1960-as évek végi panelházak, a híres Kőfal egykori kapuinak elhagyása után bármely irányba fordulva, megjelennek a falusias hangulatot keltő parasztházak és polgári lakóépületek, melyek váltakozva alkotják az egyes városrészeket. A várostáblát követően pedig megjelennek a tanyák, szórtan, a dülő- és bekötőutak mentén, az egykori tanyaföldeken.

A 19. és 20. századi Hódmezővásárhely történelmi eseményeiről a házakon elhelyezett emléktáblák, a múzeumi kiállítás és a helyismereti könyvek, kiadványok számolnak be. A hajdani „Parasztpárizs”-ra is az irodalmi alkotások, a híres Tornyai-féle festőiskola és annak utódai, a város kulturális rendezvényei emlékeztetnek. A régi városkép átalakult, az egykori mezővárost idéző épületeket lebontották, jellemzően panelházak épültek helyükön. De a városrészek és az utcanevek őrzik az egykori – a vízzel szoros kapcsolatban lévő – Hódmezővásárhely emlékét.

Azonban e századok során a város társadalmi-gazdasági életében jelentős szerepet játszottak a tanyák, majd az 1950-es évek elején felépített tanyaközpontok lakosainak sorsa. A következő fejezetekben a szerző ezt fogja bemutatni.

5. Az alföldi tanyák története

A tanya, mint településforma, a mezőgazdasági termeléshez kapcsolt fogalom korábban a földbirtok magántulajdonán kialakult gazdálkodási rendszer, amely mindig valamely anyatelepüléshez, faluhoz, de leggyakrabban mezővároshoz kötődött (DURÓ A. 1993). A fogalom egyaránt megtalálható a településföldrajz, a szociológia, a néprajz, a jog, de a hétköznapiok – esetenként az argó – nyelvhasználatában is. Szintén gyakran használt fogalom a tanyarendszer, tanyavilág kifejezés is.

Mi a tanya? A településföldrajz irodalmából tudható, lehet hajlék, halászati műszó, település, tartozék település, város vonzásában kialakult lakóhely, tulajdon, vagyon (PUSZTAI F. 1980). Bevezetésként felvetődik a kérdés, mit jelentenek ezek a kifejezések külön-külön, hogyan jött létre a tanya.

5.1. Településföldrajzi alapfogalmak

Már az ősember is kereste azt a helyet, amely menedéket, védelmet jelentett ellenségeitől vagy az időjárás viszontagságaitól. Ennek megfelelően a legalapvetőbb településföldrajzi alapfogalom a *hajlék*, amely nem más, mint menedék-, alvó- és tartózkodási helyül szolgáló építmény. A Magyar Katolikus Lexikon szerint jellegét tekintve lehet állandó vagy csak pillanatnyi szükséglet szolgáló, ideiglenes. Előfordulhat a föld fölé építve vagy földbe, kőbe vájva, talajba süllyesztve. A néprajzosok, történészek letűnt korok építészeti maradványait, ősi lakóházainkat látják bennük (SZ. N.2013.).

Település: Mendöl Tibor szerint egy embercsoport lakó- és munkahelyének térbeli együttese (MENDÖL T. 1963). Lehet csoportos: ide tartozik a falu és a város, lehet magános: major és a tanya. Ennek megfelelően a tanya is egy település, hiszen a lakó és munkahely együtt jelenik meg a térben (MENDÖL T. 1938; 1939). A tanyákat Mendöl a települések csoportjába sorolja, vitatkozva a Földrajzi Közlemények oldalain Erdei Ferencsel, aki a mezővárosok tartozéktelepüléseinek tekintette őket (ERDEI F. 1941, MENDÖL T. 1941).

A település fogalmát Beluszky Pál tovább pontosította, mely szerint a lakó- és munkahely térbeli együttese kiegészül a népesség rekreációs tevékenységével. Ez a tevékenység a tanyák sorsának alakulásában napjainkra jelentős szerepet nyert, gondolva az idegenforgalmi vagy lovas tanyákra, de a hétvégi vagy hobbikertként funkcionálók is idetartoznak (KÖSZEGFALVI GY.–TÓTH J. 1999. p. 424). A település fogalma Tóth József tetraéder modelljével válik még teljesebbé, mely

szerint a település egy tetraéderre hasonlít, melynek oldalait a természeti, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szférák alkotják; minden szféra egy-egy oldala mentén érintkezik minden szférával, így bármely szférából indul ki egy hatás, az kiterjed a többi szféra területére (TÓTH J. 1981, p. 267.). A tanya esetében bármely két szféra élének illeszkedését vizsgálva ismertek a torzulások, a tetraéder akár szét is eshet.

Falu: Eredetileg mezőgazdasági tevékenységet folytató csoportos településtípus, amely a várossal ellentétben, nem lát el központi funkciót, viszont a településfejlődés sokrétű folyamatainak köszönhetően bizonyos központi feladatot (pl. alapfokú oktatással rendelkezik) mégis betölthet (BELUSZKY P.–SIKOS T. T. 1982). Tanyák a falvak körül is kialakultak, Hódmezővásárhely vonzáskörzetében ez a folyamat Mártély és Székkutas esetében figyelhető meg.

Város: A területi munkamegosztásban többféle központi tevékenységet ellátó településtípus, mely tágabb környezetét is ellátja. Ezt a tevékenységet nevezzük központi funkciónak (pl. közigazgatási, oktatási, egészségügyi, kulturális ellátás). A városi lakosság aktív keresőinek többsége a szekunder és a terciér szektorban dolgozik. Beépítettség szempontjából a zártság jellemző, népsűrűségük magas (KOVÁCS Z. 2007. p. 142). A városnak azt a közvetlen környezetét, melyet e tevékenységével ellát, közvetlenül magához köt (anyatelepülés), illetve a terület komplexen a településhez kapcsolódik, nevezzük *vonzáskörzetnek*. (TÓTH J. 2010. p. 350) A tanyás város esetében a tanya ennek a vonzáskörzetnek szerves része, élete minden szálával szorosan kötődik a városhoz, nem létezne a város nélkül. Lényeges kérdés, mennyire kölcsönös az efféle kötődés köztük. A szerző felmérése alapján a kötődés inkább egyoldalú, a város részéről lazább kapcsolat jellemzi. A város fogalmának meghatározása során ki kell térni a mezőváros (oppidum) jelentésére, amellyel a tanya, mint település vagy tartozéktelepülés szorosan összefonódott.

A *mezőváros* (vagy oppidum) egész Magyarország területére, így az Alföldre is jellemző településforma. A földesúrtól kiváltságokat szerzett települések, mintegy átmenetet képeztek a jobbágyfalvak és a szabad királyi városok között. A legalapvetőbb kiváltság a vásártartási jog, a mezőváros elnevezés pedig arra utal, hogy nem emelhetek városfalat, a falvakhoz hasonlóan a nyílt terepen, mezőn álltak, egyes helyeken földsánccal vagy palánkkal kerítették körbe őket. Pl. a Három Város (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd), Debrecen, Hódmezővásárhely. Magyarországon számos mezőváros létezett (BÁCSKAI V. 1965), de az Alföldön mindössze „néhány tucat” (DÖVÉNYI Z. 1992. p. 30.).

A mezővárosok a török hódoltság alatt jelentős szerepet játszottak a népesség életében. Egyrészt földesuraik elmenekülésével megszűnt a feudális hatalom, megnövekedett határukban, közösségi keretekben rideg állattartást folytattak, továbbá biztonságot nyújtottak

a török által elpusztított, felégetett falvak lakóinak (BELUSZKY P. 2008, DURÓ A. 1993). Hódmezővásárhely is ebbe a kategóriába tartozik, mint mezőváros és jelentős tanyás város.

Hódmezővásárhely településszerkezetét az alföldi mezővárosok kettőssége jellemezte, ennek megfelelően belső lakóközpontból és hozzá csatlakozó kertés-szállásos övezetből állt. A Mendöl-féle városdefiníció tagadja e települések városi voltát az agrárjelleg, a területhasználat sajátossága és a vonzáskörzet kialakulatlansága és a település falusias jellege miatt (BELUSZKY P. 1999).

Erdei Ferenc szerint a mezőváros belső területén helyezkednek el a közigazgatási és egyéb szolgáltatási tevékenységek és a lakóházak. A gazdasági tevékenység színterei pedig a szántóföldek.

Mendöl Tibor Hódmezővásárhely példájával cáfolja Erdei véleményét, szerinte három „egymásba tolt, önálló, külön településről” van szó. A várost maga a belső, küllemében is városias képet nyújtó, közigazgatási tevékenységet ellátó terület alkotja, ehhez kapcsolódik a falusias jellegű zárt település, majd laza szerkezettel a határban, idekötődnek szétszórta tanyák (BELUSZKY P. 1999). Valójában a város vonzáskörzetét a falvak és a tanyák alkotnák ebben a felosztásban.

Szórvány: Hazánk településhálózatában olyan lakóhelyek, amelyek a település közigazgatási határain belül, de a zártan beépített területeken kívül helyezkednek el. Az itt élők statisztikai elnevezése pedig a külterületi népesség. Ide soroljuk a tanyákat, a mezőgazdasági üzemek majorjait, üdülőtelepeket, a gyárakhoz, bányákhoz tartozó lakótelepeket, de ide tartozik az erdészház, vasúti őrház, katonai objektum is (BECSEI J. 1993). A mezővárosok esetében a tanyák szóródásának tere vagy helyszíne maga a városhatár, amelyek a 18. században körvonalazódtak (DURÓ A. 2000. p.179.)

A szórványok elemzésével Demangeon már 1927-ben foglalkozott, ő nem az alaprajzot, hanem annak keletkezési körülményeit vette alapul, négy típust különböztetett meg. Ennek megfelelően elsődleges ősi szórvány, ahol az emberiség történelmének korai időszakában a településhez viszonyítva kora nem állapítható meg biztosan. A hézagkitöltő szórvány az a terület, melynek nagy részét már korábban ugyan csoportos település népesítette be, de maradtak hézagok, melyeket későbbi periódusban foglalt el a lakosság, szórványszerű település formájában. A harmadik típus a másodlagos szórvány (DEMANGEON, A. 1927), a tanyák ide tartoznak (DURÓ A. 1993.). Végül a negyedik csoportot az elsődleges modern szórvány alkotja, amely az előzmény nélküli szórvány, tehát csoportos település létrejötte nélkül alakult ki, ilyen például a farm (MENDÖL T. 1963).

Külterület: Régebben a külterületi település fogalmán általában a tanyai települési formát értették. Ez természetesen korábban sem volt indokolt (ERDEI F. 1942), de különösen

nem indokolt ma, amikor a városok növekedése következtében olyan ipartelepek, üdülési, (kulturális és sportcentrumok) épülnek a belterületen kívül, amelyek területi terjeszkedését nem követi a közigazgatási elhatárolás. Így – bár a zárt település részei – mégis a külterületen helyezkednek el (BECSEI J. 1993).

Tanyaközpont: A mezővárosok tanyavilágának egy központi fekvésű helyén általában mesterségesen kialakított közigazgatási, társadalmi, kulturális és kereskedelmi központ. Létrejöhet a tanyai népesség igényének megfelelő természetes sűrűsödésével, de mesterséges kijelöléssel is. Térbeli megjelenését tekintve kialakulhat utak, vasútállomások közelében, közvetlen mellette vagy ezektől távolabb, de mindenképp valamilyen cél szerepel a hely kiválasztásában, s ebben a helyzetben bekötőút vezet hozzá. Legfontosabb épületei: az igazgatási épület, a templom, az iskola (mely közösségi összefüggések színtere is egyben), bolt, a kocsmá, továbbá lehet még egészségház, iparos műhely (pl. kovács, bogárn, cipész), tűzoltószertár. Legtöbb tanyaközpont mellett temetkezőhelyet is kijelöltek. Faluközponttá fejlődésükkel tanyaközségekké alakulhatnak (DURÓ A. 1993).

Tanyaközség: Elsősorban adminisztratív úton 1945–1956 között létrehozott települések az egykori szórványokból a térszervezésnek idején. Az Alföldön legjellemzőbben a Duna–Tisza közén fordulnak elő, főként a szórványok besűrűsödésével váltak önálló községekké. Olyan megosztott települések, amelyek egy zárt belterületből és tanyákból álló külterületre oszlanak (DURÓ A. 1993). Tanyaközségeket hoztak létre Szeged környékén is, ehhez hasonlókat terveztek kialakítani a hódmezővásárhelyi tanyákból is, de míg Szegeden faluvá alakultak, Vásárhelyen megmaradtak a városhoz szorosan kötődő külterületi kistelepülésnek.

Külterületi kistelepülés: A fogalom a dolgozatban az egykori tanyaközpontok, tanyaközségek megjelölésére használt, mint „külterületi lakott hely”, melyet Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város közigazgatási dokumentumaiban ezt a fogalmat alkalmazzák. Rendelkezik bolttal, hozzátartozó kisebb vendéglátóegységgel, orvosi rendelővel, a kézbesítő tevékenységet mozgóposta végzi. Található benne iskola, óvodaépület, amely közelében áll a közösségi épület, ahol a lakók időnként programokon, rendezvényeken összegyűlnek. Lakóinak túlnyomó része a közeli nagyobb településeken talál munkát, állandó hivatali ügyintézés nem jellemző. Összegezve: egykori tanyaközpont, mely napjainkban elsősorban alvó településként funkcionáló külterületi lakott hely.

Tanya: A tanya szó a szláv nyelvcsaládba tartozó népeknél is megtalálható, mint halászati mesterszó. Az eredetileg halászathoz kapcsolódó kifejezést kezdték használni a halászkunyhóra, majd a földművesek, állattartók szállását is így nevezték. A 19. század közepéig a szállás kifejezés volt a leggyakoribb elnevezés, majd ezt váltotta fel a tanya szavunk.

A legtöbb szakirodalom alapján a tanya a városok és falvak külterületén létrejött magánosan álló lakó- és gazdasági épületegyüttes, melyhez kisebb-nagyobb földterület, háztáji is tartozik. Lakói életük minden szálával szorosan kötődnek az anyatelepüléshez, a városhoz, faluhoz. A magyar tanyákat – szerkezeti felépítésüket tekintve – egyrészt a rendelkezésre álló helyi építőanyagok felhasználása jellemzi, másrészt a tanyák udvarán a gazdálkodás érdekeit maximálisan kiszolgáló létesítmények találhatók csak meg (lakóház, istálló, ólak, terménytárolók) (KISS A. 2000. p. 41). Lényeges hangsúlyozni, a tanya a külterületi települések olyan típusa, mely a történelem során mindig is fontos szerepet töltött be Alföldünk településhálózatában. Továbbá el kell fogadnunk, hogy „a tanya rendkívül differenciált módon fejlődő, átalakuló településforma” (CSATÁRI B. 1989. p. 17), részben megőriz bizonyos adottságokat (életforma, gazdasági, társadalmi szokások), és – noha – eredeti formájában a kor gazdasági-társadalmi változásaihoz igazodva megszűnik, várható újjáéledése, melyre, mint a korábbi évszázadokban, úgy a jövőben is meglesz a lehetősége (CSATÁRI B. 1989).

5.2. A tanya fogalmának értelmezése

Ha a fogalmat hétköznapi értelemben értelmezzük, az emberek fejében úgy él, mint a zárt településtől távol eső, hátrányos infrastruktúrával rendelkező településforma, ahol általában mezőgazdasággal foglalkoznak. A városi népesség köztudatában a szabadság, a nagy tér, romantika vegyül némi lenézettséggel vagy túldimenzionált tisztelettel. A tanya egyrészt lehet lehetőség, másrészt kényszer. Két központi elem van: maga az ember, illetve a helyi településpolitika. Mindenképpen el kell fogadnunk, hogy a magyar valóság része (MÉSZÁROS R. 1989).

A tanyák értelmezését, vizsgálatát egyaránt végezték néprajzkutatók, szociológusok, geográfusok, és jogi értelemben is megfogalmazódott. Valamennyien hozzájárultak ahhoz, hogy gazdag irodalom álljon rendelkezésre a témában. E településformával foglalkozó kutatók (Györffy István, Simkó Gyula, Erdei Ferenc) munkáiban részletes leírásokat lehet olvasni (SOLYMOSI L. 1980).

Egyik legkorábbi földrajzi szempontú értelmezése Simkó Gyula munkáiban olvasható, aki a Nyíregyháza környéki bokortanyákat vizsgálta. Mendöl Tibor, korának legmodernebb módszereit alkalmazva foglalkozott a témával. A külföldi tanyairodalmat böngészve érdekes A. N. J. den Hollander: Az Alföld települései és lakói c. munkája, aki külső szemlélő nézőpontjából ad képet a magyar tanyavilágról.

A továbbiakban – a teljesség igénye nélkül – olvasható a magyar tanyairodalom néhány jelentős kutatója munkásságának rövid leírása.

A tanya, szállás fogalmának meghatározói közül a néprajztudós Györffy Istváné a legelső olyan megfogalmazás, amelyben minden lényeges tanyajegy megtalálható. Ennek megfelelően a Nagykun tanya c. írásában a következő olvasható: „Tanya alatt alföldszerte olyan épületet vagy telepet értenek, mely a város, ritkán a falu külső határában, nyáron a gazdasági munka középpontja, télen pedig rendszeren a nagy jószág teletető helye.” (GYÖRFFY I. 1910. p. 3). A tanyarendszer kialakulásának oka pedig a nagyhatárú városok és a lakosság elszaporodása a török uralom után. A városok körül a hatalmas üres terület, puszta, vagy határ a törökök pusztítása miatt alakult ki, a felgyújtott apró községek, falvak népessége a nagyobb községekbe menekült, a parlagon maradt földet is használni kezdte, amely útján jogcímet szerzett rájuk (GYÖRFFY I. 1910). Györffy tanyadefiníciójára, elméletére hivatkozik a legtöbb kutató munkáiban.

Györffy István vallja, hogy a tanyák, szállások már a török pusztítása előtt is léteztek, sőt ezt a településtípust honfoglaló őseink hozták magukkal keletről a Kárpát-medencébe. Nézete szerint a tanya az „alföldi magyarság ősi jellegét” (GYÖRFFY I. 1937) jelenti. Kutatásai szerint a szállás kifejezés már az 1–2. században megjelenik, melyek egy- egy család nevéhez kapcsolódnak (pl. Bese Mihály-szállása), szerinte ez a családok, nemzetségek téli szállását jelentette. A középkori falvak kialakulását a téli szállások létrejöttéből eredezteti (GYÖRFFY I. 1937).

Erdei Ferenc, elsősorban szociológusként szemlélte és tárta fel a tanyákat, és gazdag tanyairodalmat hagyott az utókor számára. Szép számmal vannak, akik osztják tanyákról alkotott nézeteit, és vannak, akik vitatják. Ám tipizálását a kutatók elfogadják, kiindulópontnak tartják. Továbbá megjegyzendő, hogy nem veti el Györffy azon elméletét, hogy a tanyát mint településformát már a török hódoltság előtt megtaláljuk az Alföldön. Az ő írásai is a tanyairodalom alapjául szolgálnak, mind a tanya fogalom, mind a tanyák tipizálását illetően.

Feltétlen le kell szögeznünk, hogy noha tanyamonográfiájában pontos képet ad a tanyákról, ám munkájának egészét számos kritika éri. Vitatják a tanyák keletkezéséről írottakat, gyakran idealizálva mutatja be a tanyarendszer működését, a tanyai gazdálkodást (ROMÁNY P. 1973). Aki kutatásokat végzett az Alföld tanyás vidékein, tapasztalhatta, hogy az ott élő emberek életmódja korántsem ideális, a lakóházak nem kényelmes villák, amelyek infrastrukturális szempontból minden igényt kielégítenek. A tanya olyan településforma, ahol az ember kölcsönhatásban él együtt a természettel, amely nem minden esetben a kényelmes életmódot vagy a zárt településhez hasonlót jelenti (ROMÁNY P. 1973).

Erdei a tanyai lakosságot úgy jeleníti meg, mint a cselédség városból tanyára történő kiköltözését, kiszorulását. Ezzel szemben a 19. század végi, 20. század eleji parasztok zömében földtulajdonnal bíró gazdák voltak. A földnélküli vagy agrárproletár réteg csak jóval később, a birtokaprózódás és egyéb társadalmi tényezők következtében jelent meg (CSALOG

Zs. 1980). Az azonban vitathatatlan, hogy a tanyák kialakulásának korszakait, folyamatát, módjait az ő kutatásainak köszönhetjük. A levéltári anyagok a helytörténeti szakirodalom gyakran igazolják megállapításait.

Erdei Ferenc megfogalmazásában tehát a tanya „... magános mezőgazdasági telep, azonban nem letelepülést jelentő lakóhely, hanem csak munkahely és ideiglenes tanyázóhely” (ERDEI F. 1976. p. 15). Szerinte a tanyának három jellemzője van: magányos telep, mely a zárt településen kívül helyezkedik el; mezőgazdasági tevékenység folyik rajta, amely lehet állattenyésztés, szántóművelés, erdőgazdálkodás, halászat, mely napjainkban már kevésbé jellemző; továbbá a tevékenységben résztvevők rövidebb- hosszabb ideig történő tartózkodási, de nem letelepedési helye (ERDEI F. 1942). A tanyai lakosok a mezőváros társadalmához tartozó csoportot alkotnak. Lényeges, hogy Erdeinél a tanyás mezőváros nem azonos a történeti mezőváros fogalmával (DURÓ A. 1993).

Mendöl Tibor tanyadefiníciója a tanyát a település fogalmának szemszögéből határozza meg. Szerinte a tanya is település, a népesség lakó és/vagy munkahelyének térbeli együttese. A szállás fogalmából kiindulva bizonyítja, hogy a magyar tanyák csak látszólag hasonlítanak a pásztorok nyári szállásaira. Szerinte a nyári szállások tartozéktelepülések, viszont a mi tanyáink állandó települések, tulajdonosaik nyári munkák idejére valóban kiköltöznek oda, télen beköltöznek a faluba, városba; ebben az évszakban cselédek, béresek tartózkodnak benne. Azzal, hogy a tanya valamilyen formában állandóan lakott, bizonyítja, hogy nem tartozék településről beszélünk, hanem a tanya is egyfajta település (MENDÖL T. 1963). Hangsúlyozza, hogy ezek között az állandó települések között léteznek cselédes és nemzedékváltó (Erdeinél ezek a kiscsapatanyák), más néven családi tanyák. Tehát szerinte a tanya önálló település.

Mendöl: „a magános település minden egyes lakóhely-egységéhez térben csatlakozik a hozzá tartozó munkahelyegység. Pl. egy tanya szántóföldjével térben összefügg, ellentétben a falusias csoportos településsel, ahol az egyes lakóhelyegységek egymással érintkeznek, de nem érintkeznek külön-külön a hozzájuk tartozó munkahelyegységekkel.” (MENDÖL T. 1963. p.180).

Simkó György, aki Nyíregyháza környéke tanyavilágát tárja elénk, 1910-ben így ír a tanyáról: „... a tanyás település a birtokviszonyokkal, a birtokfelosztással, a telek fogalmával és az agrikultúrával szoros összefüggésben van, és mindig a mezőgazdasági cél érdekében történik” meg a kialakulása. (SIMKÓ GY. 1910. p. 60). Nyíregyháza környékén Simkó szerint a tanyáknak két formája jellemző az 1910-es években, egyrészt a szórt tanyák, melyek a többi alföldi tanyával egyeznek meg, tehát a házak a tulajdonos földjén épültek fel, ezeket a telkeket sövény, árok, sövény határolja. Simkó ezeket a kelta tanyákból eredezteti Györffyvel ellentétben.

Győrffy István és Simkó Gyula elméletében hasonló az, hogy a földek távol kell, essenek a zárt település határától, de míg előbbi szerint az ázsiai tanyákat téli szállásként használják és az állatokat kerítéssel vették körül, addig utóbbi szerint a földek körülárkolása a vízelvezetést, a sövény pedig az állatok visszatartását szolgálja. Győrffy nem tesz említést gazdasági épületekről, Simkó leírásában a termés tárolása miatt építették.

A Simkó-féle másik típust a csoportos vagy bokortanyák alkotják, amelyek másfajta birtokfelosztás miatt alakultak ki. Lényege, hogy a terület, ahol létrejöttek, eredetileg egységes volt, ahol a földműveléssel foglalkozó népesség hosszú ideig földközösségben élt. A mezőgazdasági termelés intenzívebbé válása miatt ez a földközösség felbomlott, az egy telekhez tartozó földterületek több darabra szakadtak. A nyomásos gazdasági rendszer miatt a gazdáknak egyesülniük kellett, földjeiket együtt kellett művelniük, és szükségszerű volt megállapodniuk abban, mit termeljenek földjeiken, majd az ugaron maradt részen közös legelőt hoztak létre. Kialakultak a több tanyából álló telepek, viszont ezeken a földeken álló lakóházak sohasem kerültek olyan közel egymáshoz, hogy utcát alkossanak (mint a szarvasi tanyautcák), soha nem alkottak zárt teret (SIMKÓ GY. 1910). A zárt térrel rendelkező tanyacsoportok a 18. század elején jelentek meg. A csoportos vagy bokortanyák alaprajza hasonlít a faluéra. Simkó Gyula szerint köztes helyet foglalnak el – szerkezetüket tekintve – a falu és a tanyás település között, a kör alakú és az utcás település jellemzi őket. Ez a forma a szláv típusnak felel meg, tehát a házak egymással párhuzamosak és az utca hosszával derékszöveget zárnak be, a házak fekvése pedig észak-déli irányú.

Érdekes megvizsgálni, hogyan látja a magyar tanyákat egy külföldi kutató. A. N. J. den Hollander szerint a magyar tanya kisüzem, a megművelt földterület közepén lakóházzal, istállókkal, ólakkal és egyéb gazdasági épületekkel. Kialakulásának módja azonban annyira sajátos, mint lakóinak élete, társadalmi és gazdasági helyzete (HOLLANDER, A. N. J. 1980). Hollander munkája talán az egyik legjelentősebb külföldi szakirodalom, amely a magyar tanyákkal foglalkozik.

Kutatásainak alapját szintén Győrffy István munkássága képezi, az ő írásai alapján elemzi a tanyák szerkezetét, kapcsolatát a zárt településsel. Emellett hivatkozik és felsorakoztatja mindazt a korábbi külföldi irodalmat, amely a magyar tanyákat megemlíti. Munkája során megismerte és hivatkozott más magyar szakirodalomra is, például Mendöl Tiborra, Prinz Gyulára. Az alföldi tájat valóban ismeri, bejárta, melynek bizonyítéka az, ahogy az Alföld városainak nagy kiterjedésű határait reálisan mutatja be. Hódmezővásárhely kiterjedésének nagyságát úgy szemlélteti, hogy északkelet irányban 50 km-re még mindig a város területén tartózkodik.

A tanyák állapotát tekintve megfogalmazza mindazt, amelyet az országutakról napjainkban is bárki tapasztal: vannak karbantartott, jó állapotban lévő és leromlott állagú, szegényes tanyák (HOLLANDER, A. N. J. 1980). A mezőváros kifejezés helyett a kertes várost használja, leírja, hogy ezek lakói egyértelműen parasztok voltak, rideg és fél rideg állattartást folytattak, emellett szántóműveléssel, szőlő- és gyümölcsstermesztéssel foglalkoztak.

Hollander objektíven, a magyar tanyairodalom felhasználásával ír a magyar tanyákról, úgy, hogy saját tapasztalatokat szerzett a tanyavilágunkról. Munkájának jelentős értéke, hogy elhelyezi a magyar tanyákat a földrajzi térben, összehasonlítja őket más országok hasonló településeivel, akár a tér és idő keresztje is érzékelhető benne (TÓTH J. 2012). Leírja például, hogy az Alföldön a szántóművelés először az ármentesített területeken (lőszön, homokon) jött létre, ellentétben az észak- és dél-amerikai füves területekkel vagy az orosz sztyeppékkal. Rámutat arra is, míg a világ más tereiben a folyóvölgyekben alakultak ki a jelentősebb földművelő területek, nálunk ezeket a területeket legelőként hasznosították, szántók a magasabban fekvő részeken találhatók.

Szerinte a magyar tanyarendszer minden tekintetben népi, a nomád kultúrából a földművelő kultúrába való átmenetet jelenti, amely minden tanyásodás elleni intézkedést átvészelt, túlélte, viszont a 20. század közepén már nehezen tudott alkalmazkodni a kor által elvárt követelményekhez. Tipizálásának és a tanyák kialakulásának alapja a hazai kutatók munkája. Fenntartásokkal kezeli a pusztaromantikát. Soó Rezsőre hivatkozva leírja, hogy a terület egykor ligetes táj volt, a pusztásodás előidézője egyrészt az éghajlat, másrészt az ember tevékenységében keresendő.

A folyószabályozások pedig a táj szikeseését segítették elő. Ezen megállapítások napjainkra már egyértelművé váltak, de a hazai tanyairodalomban – először a környezeti problémákkal behatóan egyrészt Csatári Bálint és munkatársai foglalkoztak, másrészt Győri Nagy Sándor és munkatársai az alföldi vízgazdálkodással kapcsolatos kutatásaik során részletezik a kérdést (GYŐRI-NAGY S. 2013).

Romány Pál, aki szintén Györffy István és Erdei Ferenc tanya fogalmából indult ki, a Tanyarendszer ma c. munkájában olvashatjuk a tanyáról: „privát munkásszállás”, amely rendelkezik a termelőmunka feltételével, de az emberi szükségletek közül minimális adottságokkal bír. Romány azonban hangsúlyozza, a tanyavilág alakulása szorosan összefügg a mezőgazdaság és az Alföld népességének társadalmi fejlődésével (ROMÁNY P. 1973).

Becsei József szerint a tanya a szórványtelepülések csoportjába tartozik, lényege a föld használata és művelése, fontos a földbirtok nagysága, hiszen csak a kis- és középbirtok teszi lehetővé szórványtelepülés létrejöttét. Összefoglalja a korábbi tanyakutatók munkáit,

azokra hivatkozva egyértelművé teszi, eredendően a tanya zárt településeken kívül eső magányos telep, feladata és célja az östermelés. A tanya fogalma a kollektivizálás után megváltozott. A gépesítés, a mezőgazdasági technológia fejlődése, a mezőgazdasági népesség foglalkozási átrétegződése megváltoztatta – az egykori tanyai lakosság földhöz fűződő viszonya mellett – a lakó- és munkahely között fennálló korábbi állapotot (BECSEI J. 1993), miszerint a munkahely már nem a tanya, hanem egy zárt településen található ipari munkahely, s a legtöbb esetben már csak kiegészítő gazdasági tevékenység és a lakóhely színtere, gyakran, így a hódmezővásárhelyi tanyák esetében – már csak lakásként funkcionál.

Napjainkra tehát átalakult „a tanyai társadalom struktúrája, foglalkozási szerkezete, a földhöz és a mezőgazdasághoz fűződő viszonya” (BECSEI J. 2002. p. 6). A tanyákon felnőtt új generáció számára a föld már nem a birtoklás tárgyát képezi, hanem a termelés alapvető feltétele (BECSEI J. 1966). A tanyák tipizálását tekintve Becsei József munkássága fontos kiindulópont a 21. század tanyairodalma számára.

A tanyafogalom meghatározása során fontos, jogi értelemben mi a tanya? Meglepő, hogy a törvény sokáig nem határozta meg a tanya fogalmát, noha tartalmazott tanyákra vonatkozó rendelkezéseket (HERNÁDI L. 2007.; KOZMA Á. 2014). A Termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény (Tft.) 3. § b) pontja szerint a tanya: „a település külterületén lévő mezőgazdasági termelés (növénytermesztés és állattenyésztés, továbbá az ezekkel kapcsolatos termékfeldolgozás és terméktárolás) céljára létesített lakó- és gazdasági épület, épülethely és az azonos helyrajzi szám alatt hozzá tartozó, legfeljebb 6000 m² területű föld együttese.”

Mindenképp meg kell jegyeznünk, hogy már a Tft. hatályba lépése előtt is létezett jogi értelemben vett tanya, de pontos definíció nélkül. Az 1959. évi 24. törvényerejű rendelet alapján történt földrendezés alkalmával a nagyüzemi táblákból kihagyták 3000–6000 m² területtel a tanyákat, és önálló helyrajzi szám alatt alakították ki őket. Később mint művelésből kivett területek, tanya elnevezéssel kerültek az ingatlan nyilvántartásba (HERNÁDI L. 2007.).

Érdekes még, hogy a Tft-t megelőző 1987. évi I. törvényben sincs meghatározva a tanya fogalma, de tanyákra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazott. Pl. „... ha a tanyaépülethez termőföld tartozik, a tanyaóra – jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – a termőföldre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni.” (1987. ÉVI I. TÖRVÉNY 9.§ (2) BEK 2013. 07. 05.). Hernádi szerint „A tanya tehát mint jogi kategória, a termőföldnek minősülő ingatlanok sajátos csoportja, mely egyrészt abban különbözik a termőföld általános fogalmától, hogy speciális rendeltetésű épülethelyes található rajta, másrészt az általánostól eltérő szerzési, földvédelmi feltételek vonatkoznak rá.” (HERNÁDI L. 2007.).

5.3. Tanyák kialakulása

Erdei Ferenc szerint a tanyák kialakulását befolyásoló tényezők: a táj, a mezőgazdasági termelés mindenkori törvényei, a földbirtoklás rendje, a társadalmi törvények és a népiség – olvasható Becsei József „A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők” c. írásában (BECSEI J. 2002).

Rácz István általános és közvetlen feltételekre bontja a tanyák kialakulásának folyamatát. Ennek megfelelően általános feltételek a település és a népesség, a megfelelő, nagy kiterjedésű határ, előnyös jogviszonyok valamint a földbirtoklás és a határhasználat. Előfeltétel, hogy a földterület vagy állandóan egyéni tulajdonban, vagy hosszabb időre bérelt legyen (RÁ CZ I. 1980). A mezővárosok történeti település határában mindez adott volt, így a tanyák kialakulásának elvi akadálya nem is lehetett. Hódmezővásárhely környékén is jellemzően ez az állapot alakult ki, mint az Alföldön általában. Csak Nyíregyháza környéke kivétel, mert a föld ott közösségi tulajdonban volt, ennek megfelelően tanyacsoportok, a bokortanyák jöttek létre.

A tanyák fejlődése a magyar mezőgazdasággal összefonódva, annak változásaihoz igazodva alakult. Számuk emelkedése az árutermelő mezőgazdaság kialakulásának köszönhető, a tanyai életmód minőségi változása is erre az időszakra tehető (ROMÁNY P. 1973). Romány Pál szerint a tanyavilág fejlődését a magyar mezőgazdaságban bekövetkezett változások alapvetően befolyásolták, a tömeges tanyaúra költözés szorosan összefügg a tőkés árutermelés megindulásával. A tanya eleinte gazdasági szükségszerűségből vált lakóhellyé, Erdei Ferenc szerint tartozéktelepüléssé. Azonban legtöbb tanya tervszerűtlenül, a legalapvetőbb feltételek (út, vasút, közigazgatási feltételek) nélkül jött létre (ROMÁNY P. 1973).

Zám Tibor szociológus szerint a tanya kialakulását befolyásoló tényezők a 20. században a következők: a nagyüzem ereje és fejlődése, a tanya termelési adottságai, szőlő- és gyümölcskultúrák, természeti viszonyok, jövedelmi viszonyok, közlekedési kapcsolatok (ZÁM T. 1977).

A nagyon sokszínű, gyakran lényeges elemeiben megegyező, de mégis árnyalataiban különböző szakirodalmi álláspontok ismeretében néhány kérdés továbbra is megválaszolásra vár. Mi hozta létre a tanyákat a kezdetekben? Mi tette lehetővé kialakulásukat?

Györffy István szerint a török hódoltság előtt is léteztek, őseink hozták magukkal e településforma hagyományát. Erdei Ferenc, a tanyarendszer kialakulását három korszakra osztja. A kutatók ebből indulnak ki, illetve fejlesztik tovább.

Beluszky Pál az alföldi tanyavilág kialakulásával és fejlődésével foglalkozó kutatókat két csoportra osztja: azokra, akik a tanyák középkori létét biztosra veszik (pl. Belényesi

Márta, Hoffmann Tamás, Makkai László, Györffy István), és azokra, akik a török hódoltság utáni időszakra teszik létrejöttüket (pl. Simkó Gyula, Bárh János, Mendöl Tibor). Leírja azonban azt is, hogy a két felfogás nem zárja ki egymást (BELUSZKY P. 2008). Szerinte, az bizonyított, hogy az állattartó mezei kertek is átalakulhattak földműves tanyákká, ám többségük már eleve szántóföldi tanyaként keletkezett (BELUSZKY P. 2008).

A tanyák sorsának alakulásában – a török hódoltságot követő időszakban – már egységesebbek a vélemények. A legtöbb tanya, a mezővárosokhoz kapcsolódva, azok határában alakult ki. A török által megszállt területek viszonylagos önállósággal rendelkeztek. A hódoltságot megelőző mezővárosi fejlődés már a 15. században elkezdődött. Az ekkor elterjedt pásztorkodás sajátos településszerkezetet hozott létre, amely – Hajdúböszörmény példáján keresztül – jól ismert a településföldrajz tudományában. A lakóházak alkották a település belsejét, központját. Ezt szegélyezték az ólaskertek mint a lakóházhoz tartozó gazdasági udvar, ahol a tejelő és igavonó állatokat, valamint a takarmányt és terményeket tartották. Ezt vette körül a belső legelő, amelyet a szántóföldek követtek.

A félszilaj állattartás volt az Alföldön ebben az időben a legfontosabb megélhetési forrás. Az állatok egész évben kinn tartózkodtak a szabadban, télen behúzódtak a téli szállásokra (LETRICH E. 1968). Már Györffy István Nagykun tanya c. írásában olvashatunk ezekről a pusztabéli szállásokról. Szerinte a téli szállásokhoz kapcsolódtak a kaszálók, amelyekből minden évben szántóföldi művelés alá vettek egy-egy kisebb területet. Az osztatlan településrendszerben tehát a 17. században elsősorban állattartással foglalkoztak, de a földművelés csiráit már magában hordta ez a gazdálkodási forma.

A mezővárosok a földet egységesen váltották meg a földesúrtól, így a birtokjogi rendszert a városi közösség gyakorolta. Mivel az Alföldön ez a fajta a földbirtoklási rend eltért az ország többi részén jellemző földesúri rendszertől, a mezőváros társadalma is eltért a jobbágyfalui társadalmi rendtől. Az úgynevezett cívis társadalom a kis- és nagygazdákból és a szabad polgárokból állt, akik szabad költözködési és örökösödési joggal rendelkeztek. Legelőiken, földjeiken alkalmazhattak zselléreket, akik nem rendelkeztek sem földdel, sem állatállománnyal (LETRICH E. 1968). Ez a fajta városi társadalom már a török hódoltság alatt kialakult a mezővárosokban. Ezek az úgy nevezett khászvárosok a töröknek egységesen fizették meg az adót, a sarcot, így szabadon folytatathatták legeltető állattartó tevékenységüket a városok határában. Ilyen volt pl. a Három Város, Makó, Csongrád is, amelyek befogadták a felégetett falvak menekülő lakosságát.

A török hódoltság után a városok többsége visszakerült a földesurak kezébe, néhányuk azonban sikerült megtartania korábbihoz hasonló önállóságát, azzal a

különbséggel, hogy ezek a városok a földesúrnak fizették meg egy összegben adójukat, tehát a városi paraszttársadalom viselte közösen a földesúri terheket, melyek számos előnnyel is jártak. Például Hódmezővásárhely lakossága 1691-ben, akkori földesurának, Bercsényi Miklós grófnak évi kétszáz aranyat, tíz pár csizmát, karmazsint⁷ és „két csujtár⁸ szőnyeget” fizetett, emellett dologi javakkal (pl. gyümölccsel, szőlővel szárított hallal) kedveskedett földesurának (BALLAGI A. 1890).

A tanyák kialakulásának folyamatát a szakirodalom 3, illetve 4 szakaszra osztja. Az első (17. századtól a 19. század közepéig) amikor tanyák a mezővárosok járulékos települései voltak, ott jöttek létre, ahol a határban lévő földek olyan távol estek a várostól, hogy napi kijárással nem lehetett megművelni őket (LETTRICH E. 1968). A mezőgazdaságban dolgozók állandó lakóhelye a városban, vagy faluban volt, a munkák idejére kiköltöztek, hajlékot építettek a földön, ahol meghúzták magukat éjszakára. A munkák végeztével pedig visszaköltöztek a városba. Tanyát ebben az időben csak az építhetett, akinek benn a településen háza volt. A városhoz való kötődés erős, a társadalmi élet a város belterületére korlátozódott, a tanyatulajdonosok között szomszédsági viszony nincs, ha ismerték is egymást, a városról származott az ismeretség (KONCZ P. 1974).

A tanyák kialakulásának gazdasági tényezője az állattenyésztés, elsősorban szarvasmarhatartás mellett a gabonakonjunktúra. A gabona iránti kereslet részben a népesség növekedésének és a Nyugat-Európában kialakult háborús helyzetnek köszönhető. Az ottani háborús helyzet miatt lecsökkent a kenyérnövények termesztése, illetve a hadviselésben részt vevő seregek részéről is keresett lett a magyar gabona. Az Alföld népessége jelentős gabonaszállítónak vált elsősorban Ausztria irányába (RUDL J. 1983).

A gabonatermesztéshez szántóterület kellett, a települések körül kialakított szántó nem volt elegendő e célra, a belső legelőkre pedig a kezesállat (igavonó és fejős állatok) tartásához volt szükség. Így a legelőket kezdték el feltörni. Ezeket a földeket ugarolással művelték, háromévenként legelőnek használták, majd újra bevetették (ERDEI F. 1942).

A második szakaszban (1850-től a 19. század végéig) a mezőgazdaság belterjesebbé válásával a termelés időben hosszabb tartózkodást igényelt a tanyán (LETTRICH E. 1968). A legeltetést felváltja az istállózó állattartás, a gabonatermelés mellett megjelent a kapás növények termesztése, továbbá a szőlő és gyümölcsstermesztés – főként a homokterületeken. A tanyák száma ugyan növekszik, de a tanyatulajdonosok még nem váltak tanyán lakóvá, de az ott munkát végző bérmunkások már ott laktak (ROMÁNY P. 1973).

---

⁷ Karmazsin: posztó.

⁸ Csujtár: nyereg alá való posztó.

A harmadik szakaszban, mely a 20. század elejétől kezdődik, megindul a birtokkal rendelkező parasztság tanyára költözése, állandó lakóhellyé váltak. A tanyarendszer ebben az időszakban hozzájárult a magyar mezőgazdaság belterjessé válásához az intenzív kertkultúrák és szántóművelés révén (KOVÁCS Z. 2007. p. 220.).

A negyedik szakasz az 1945-ös földosztást követő időszakkal veszi kezdetét (KOVÁCS Z. 2007. p. 220), amikor is 75 000 tanya épült az Alföldön, a tanyai népesség száma pedig elérte az egy millió főt (HALADI J. 1970). Az egykori cselédtanyák megszűntek, helyettük megjelentek a kis- (0–5 hold) és középparaszti (5–10 hold) tanyák (KOVÁCS K. 1963). Az 1950-es években a mezőgazdaság szocialista átszervezésével a központi hatalom elősegítette a tanyák megszűnésének folyamatát. A tanyák végleges felszámolását lassították a földrajzi adottságok, a termelési feltételek, az alföldi lakosság időszakos tanyavásárlási kedve, a háztáji gazdaságok mint másodlagos jövedelemforrások. A rendszerváltozást követően megkezdődött a tanyák reneszánsza. A negyedik szakasz a tanyák sorsának alakulásában hullámzó folyamatot mutat, jövőjüket nehéz lenne prognosztizálni.

Az egyes periódusok időbeliségében a kutatók eltérően vélekednek, attól függően, az Alföld mely térségét vizsgálták. Ennek megfelelően Erdei Ferenc szerint az első korszak a 18. század második felétől a 19. század közepéig (1850-ig) tart (ERDEI F. 1942), Lettrich Edit a század első felére teszi ezt az időszakot, míg a harmadik fázist a 19. század második felétől számolja. Szabó István, aki a hajdúsági tanyák kutatásával foglalkozott, a harmadik szakaszt már a 19. század elejére teszi (ROMÁNY P. 1973).

Becsei József a magyar tanyarendszer kialakulását két szakaszra osztja. Szerinte az első szakasz a mezei kertek megjelenésével kezdődött, a 18. század közepéig tartott, és ez osztható további három szakaszra. A második napjainkig tart, amely szintén három szakaszra osztható. Véleménye szerint a mai tanyák fejlődésére még most is azok az „általános és konkrét elvek” érvényesek, mint a korábbi időszakokban, annak ellenére, hogy korunk – a 21. század – változásai is érvényesítik hatásukat (BECSEI J. 1992).

5.5. Tanyatípusok

A tanyák tipizálása során Erdei Ferenc munkája szinte valamennyi tanyakutató számára kiindulópont. Noha a második világháború után a tanyavilágban számos változás történt a tanyapolitika következtében, ennek megfelelően a típusok is változtak, de besorolása meghatározó a későbbi tanyairodalom számára.

Az alföldi tanyák, ezen belül Csongrád megye tanyáinak tipizálásához Duró Annamária, Timár Judit kutatásai értékes támpontot nyújtanak. Csatári Bálint, akinek munkássága révén a Kecskemét környéki tanyákat ismerhetjük meg behatóan, valamint Becsei József a Tiszántúl tanyáiról készült tanulmányai – érintve a hódmezővásárhelyi tanyákat is – jelentették a szerző számára a kiindulópontot doktori értekezése elméleti alapjaihoz. Egyfelől vizsgálandó, a Homokhát városainak tanyáitól mennyire térnek el a vásárhelyi tanyák, másrészt a vásárhelyieknek melyek azok a jellemzői, amelyeket Becsei József már leírt, összegyűjtött.

A tanyákat Erdei Ferenc öt típusba sorolta. Ezek a típusok: nagygazda tanya, haszonbéres tanya, kiscgazdatanya, farm és a szórványtanya (ERDEI F. 1942).

Tipizálása alapján a *nagygazda tanya* tulajdonosa és családja a városban él, polgári családi házban, a tanyát cselédek lakják, létrejöttének feltétele olyan méretű birtok, amelyen napszámosokat foglalkoztatnak. A gazdaságot a gazda vezeti, csak nagyobb munkák idején van jelen a tanyán, a munkáért a cselédek, munkások munkabért kapnak.

A *haszonbéres tanya* esetében a tulajdonos bérbe adja a birtokot, a bérlő lakja, és önálló gazdálkodást folytat, bár előírja a tulajdonos, hogy mit termeljen, mennyi állatot tartson, alapjában véve úrbéri viszony áll fenn bérlő és tulajdonos között. E típusba tartozik a szabad tanyás alkalmazása, ami azt jelenti, hogy részes alapon termel, a lakásért nem kell fizetni, a szerződésen kívül végzett munkáért pedig fizetést kap. Ennek a Tiszántúlon és a Duna–Tisza közén előforduló típusnak továbbfejlődött változata a felesbérlet, bérlet és a haszonbérlet.

Harmadik típus a kiscgazdatanya, amikor is a tanya egy család birtokkal és belterületi házzal rendelkezik, az idős szülők a városi házban laknak, a felnőtt gyerekeik pedig a tanyán, de szállásuk, helyük nekik is van a városi házban, ünnepek alkalmával, piaci napokon ide jönnek haza, iskoláskorú gyerekeik a városban laknak a nagyszülőkkel, innen járnak iskolába. Hódmezővásárhelyen ez a típus még az 1970-es években is megtalálható volt.

A *farmtanya* tulajdonosa állandóan kinn lakik a tanyán, a városban már nincs lakása, tanyája teljes gazdasági egységet képez és otthon is egyben, viszont szoros kapcsolatban van a várossal, fontos, hogy nem vidéki viszonyban áll az anyatelepüléssel. Két változata jött létre: a szőlőskerti farm, amely szorosan kötődik a városhoz, hiszen termékeit annak piacán adja el, a termeléshez és a mindennapi élethez szükséges eszközöket is ott szerzi be. A háza otthonosabban van berendezve, mint a többi tanya. A másik fajtája törpefarm, mivel saját farmjából nem tudja eltartani magát, így másik gazdaságban vállal munkát, felesbérletet, vagy a városban nem agrártevékenységgel járó munkát.

Ötödik típus a *szórványtanya*, melyek Erdei szerint a farmokra hasonlítanak, de társadalmi helyzetükben különböznek tőlük, mivel ezek már nem kötődnek olyan mértékben a városhoz, hanem egymással alkotnak egy társadalmi egységet. Az anyatelepüléshez lazábban kötődnek, önellátóak, a városban vidékieknek számítanak, ünnepeiket is a tanyán tartják meg, a tanyaközpontokban gyűlnek össze, halottaikat is a tanyaközpontokba temetik. Távolságukat nézve messze fekszenek a várostól, falutól, önellátók, szegénység jellemzi őket, a kedvezőtlen természeti adottságok, elsősorban a gyenge minőségű földek miatt keveset tudnak termelni, felesleget gyakran egyáltalán nem, így piacra nincs, mit vigyen, felélik azt (ERDEI F. 1976). Hódmezővásárhelyen ez a típus, a várostól keletre elhelyezkedő Pusztában jött létre az 1850-es évektől, amikor az itteni földeket kezdték felparcellázni. Az első tanyaközpontok is itt alakultak ki, mivel messze voltak a várostól, egy napi járással nem lehetett elintézni hivatalos ügyeiket. A városhoz tartozó tanyák közül ezekben éltek a legszegényebbek, melyben a rossz minőségű, főként szikes talajok eltartó képessége játszott szerepet (NAGY GY. 1975).

A majorok külön csoportot alkotnak, melyeknek két típusa van: az egyik az úri, ahol a birtokos nem lakik a tanyán, a másik típus a nagyfarm, ahol a tulajdonos mezőgazda, de nem paraszti birtokos, a tanyán él, és részt vesz a gazdaságban. Hódmezővásárhely környékén ez a típus nem alakult ki jellemzően.

Erdei szociográfiai tanulmányai a tanyavilágot abban az időszakban mutatták be, amikor még az virágkorát élte (BECSEI J. 2002). A településföldrajz tudománya azonban a tanyákat, mint településeket néhány szempontból eltérő módon értékeli. Ennek kiindulópontja Mendöl Tibor településfogalma, mely a jól ismert Erdeivel folytatott vitájához vezetett.

Mendöl Tibor morfológiailag megkülönböztet magános és csoportos települést, melynek kiindulópontja, a lakóhely és munkahely egymáshoz fűződő viszonya. Ahol az egyik a lakóhelyegység (melyet a tanya épülete a gazdasági épületekkel együtt alkot) a hozzátartozó munkahelyegységgel (földterülettel, amely legelő, szántó, kaszáló, gyümölcsös) érintkezik, viszont a másik lakóhelyegységgel (tanyával) nem érintkezik, hanem az is a hozzá tartozó munkahelyegységgel, földterülettel van közvetlen kapcsolatban. A csoportos településeknél a lakóhelyek egymás mellett helyezkednek el, együtt különülnek a térben a szintén egymással érintkező munkahelyektől (MENDÖL T. 1963).

Mendöl gondolatmenetét követve, a tanyák típusait tekintve kétféleképpen lehetnek: egyik, amely termelési célt szolgál elsősorban, a lakottság kérdése csak másodlagos szempont, az ember időszakosan lakja, a gazdasági munkák idejére költözik ki, állandó lakása a városban vagy a faluban van, ami azt jelenti, hogy a falu vagy város határában, ahhoz tartozó mezőgazdasági telep. A másik típus önálló telepet alkotó munkahelyi és lakóegység együtt,

önálló települési egység. Ez esetben a többi hasonló települési egységgel szórványtelepülést alkot együtt, és nem a várossal, faluval szerveződik (MENDÖL T. 1963).

Erdei Ferenc és Mendöl Tibor a tanyákról folytatott vitáját olvasva a tanyákról a Földrajzi Közlemények oldalain, látható, hogy álláspontjuk feloldhatatlan ellentétben van, végül mindkét kutatónak a saját nézőpontjából szemlélve elfogadható a véleménye. A folyóirat 1941/LXIX. számában a vitát a következőképp zárja le Mendöl: „Miben különböznek ezek szerint nézeteink? ... tárgyi tekintetben alig különböznek. A tényeket mindketten egyformán elismerjük, csupán másként értékeljük őket.” (MENDÖL T. 1941. p. 114.)

A doktori értekezés szerzője szerint Mendöl és Erdei vitája még mindig nem dőlt el a tanya és város kapcsolata Hódmezővásárhely vonatkozásában. A város térképét tanulmányozva, továbbá ismerve a tanyai népesség kötődését az anyavároshoz, a megoldás Erdei és Mendöl véleményének ötvözete lehet. A város kialakulásáról rendelkezésre álló ismeretek, tények is ezt a feltevést bizonyítják.

Erdei tanya tipizálását veszi alapul Becsei József és Romány Pál is. Becsei szerint morfológiailag megkülönböztetünk szórványtanyákat, sortanyákat és bokortanyákat. A szórt tanyák rendszer nélkül, szétszórta helyezkednek el, sortanyák utak mentén, sorban települtek, bokortanyák a Nyírségben, ahol 10–12 tanya faluszerű csoportot alkot.

Becsei József az új tanyáknak három csoportját különbözteti meg: farmtanyákat, ahol árutermelés folyik, gépesített, nem jellemző, hogy a tulajdonos a tanyán lakik, általában bér munkásokat alkalmaz. A másik típus az újonnan születő tanya, melyen családi gazdálkodás folyik. A harmadik típusba a már meglévő tanyák tartoznak, ezen belül vannak az úgy nevezett vegetáló tanyák, melyek nagy valószínűséggel megszűnnek „a tulajdonos, vagy tanyalako munkaképtelenné válásával, halálával” (BECSEI J. 2002). Ide tartoznak még azok a tanyák, melyek „képesek a megújulásra” (BECSEI J. 2002).

Timár Judit megkülönböztet tanyákat és átmeneti tanyákat. Kutatásaiban tanyának tekinti azokat a volt és újonnan épült külterületi lakóházakat, amelyeket lakásra és állandó mezőgazdasági tevékenységre használnak. Átmenetinek tartja azokat, amelyek vagy csak lakás, vagy csak gazdálkodás, vagy hobbitanyák funkcióját töltik be. Idesorolja még a tanyai múltú bokortanyákat, tanyautcákat illetve azokat, amelyek beépített területek részévé váltak (TIMÁR J. 1990).

A tipizálás során fontos megjegyeznünk, hogy a tanyáknak az elmúlt 20 évben nemcsak a magángazdaságban betöltött szerepe változott meg, hanem egyre jelentősebbek a települések rekreációs funkciójának szerepében is. Megjelentek az ökogazdálkodást folytató tanyák, a második otthonként szolgáló pihenő vagy hétvégi tanyák és – külön ki kell emelni –

az egyre nagyobb teret hódító tanyaturizmust is. A hódmezővásárhelyi tanyavilágban végzett felmérések alapján mindez lehetőség, de nem meghatározó, annak ellenére, hogy a vidéki életforma itt is lehetne helyi látványosság, mindennapjainak átélése a külterületi lakosság helyben maradásának segítőjévé válhatna, továbbá új élményeket, impulzusokat adna a település lakóinak (BURTICA, M. 2012). Ennek valószínű oka az idegenforgalom számára megfelelő szolgáltatásokhoz szükséges infrastruktúra hiánya.

Hódmezővásárhelyen napjainkban a tanyáknak 4 típusa figyelhető meg: A *lakótanya*, amelyen termelés nem történik, lakóik vagy a városban rendelkeznek állandó munkahellyel, vagy alkalmi munkából tartják fenn magukat. A *kisgazdatanya*, ahol saját ellátásra termelnek, a tulajdonos vagy már nyugdíjas, vagy van állandó munkahelye a városban, a tanyán termelt javak a mindennapi élelmet vagy kiegészítő megélhetési forrást jelentik. Az *idegenforgalmi tanya*, melynek tulajdonosa turisztikai tevékenységet folytat. Mivel e típusból még nagyon kevés van a város körül (mindösszesen 4), továbbá lakás és gazdálkodásnak is színtere egyben, így az értekezésben statisztikailag a kisgazdatanyák között szerepel. Végül a *farmtanya*, amely analóg a többi alföldi farmtanya gazdasági tevékenységével. A farmtanya egyik jövőbeli fejlődésének iránya lehet az „ökotanya”, amelyből jelenleg 1 található.

5.6. A tanyavilág létjogosultságának dilemmája

A tanyák kialakulása és létének indokoltsága évszázadokra visszamenő vita tárgya. Mezőgazdászok, gazdasági szakemberek, politikusok vitatkoztak a tanyák létjogosultságát illetően. Fejlettségük és fejlesztésük mindig megosztotta a szakemberek véleményét. Többen állították és teszik ezt napjainkban, hogy szükség van rájuk, mint a magyar településhálózat színfoltjára, velük szemben azonban többen ellenkező véleményen voltak és vannak, szerintük tevékenységüket nem lehet beilleszteni az ország gazdasági vérkeringésébe. Az elmúlt 40 év helyi napilapjainak a tanyákról megjelent írásainak elemzése alapján megállapítható, hogy a tanyák léte, sorsa, felszámolása vagy támogatottsága folyamatosan megosztotta a közvéleményt.

A következő néhány bekezdésben e vélemények, írások összegzésére kerül sor. Mivel e disszertáció célja a hódmezővásárhelyi tanyák és tanyaközpontok tér- és időbeli vizsgálata, ennek megfelelően a fejezetben több, a városhoz kötődő példa szerepel.

Már a 18. században a korabeli mezőgazdasági iskolák alapító tanárai közül többen kétségbe vonták, hogy a tanyavilág hosszabb távon létezni fog. Szerintük az alföldi pusztaságon csak a korszerű, belterjes gazdálkodást folytató falvaknak volt jövője. Legismertebb közülük az agrártanár és evangélikus lelkész, Tessedik Sámuel (LEHMANN I. 1974).

Pethe Ferenc, agrártudós szerint a helyesen és okosan művelt 50 hold többet profitál, mint a rosszul művelt több száz holdnyi földterület, így a tanyás gazdálkodás nem gazdaságos, hiszen a belterületi lakóhelyhez közelfekvő 4 hold kert nagyobb munkabefektetéssel több hasznot hoz, mint egy földterülettel rendelkező szegény parasztember 32 holdja, melynek földje gyenge minőségű, és távol van a falu, város piacától (KŐSZEGFALVI F.–SZIGETI J. 1978).

Klauzál Imre, aki a 19. század korszerű gazdálkodást pártoló közigazdásza volt, ugyancsak a tanyai településforma ellen foglalt állást. Azt javasolta, hogy a nagyhatárú városok és falvak külterületén új falvakat létesítsenek (KŐSZEGFALVI F.–SZIGETI J. 1978).

Berzsényi Dániel – aki költészetéről ismert – családi birtokán gazdálkodott, és irodalmi tevékenysége során is gazdasági reformok bevezetését szorgalmazta. Nem tartotta helyesnek, hogy számos városnak és községnek túlságosan nagy a külterülete, hiszen a kiterjedt határban a birtokok elszórtsága akadályozza az ésszerű gazdálkodást. (KŐSZEGFALVI F.–SZIGETI J. 1978).

A fentiekkel szemben, 1819-ben Hódmezővásárhely tudós főjegyzője, Nagy Ferenc a Tudományos gyűjteményekben helyeselte és jónak tartotta a tanyavilág terebélyesedését és a kint folytatott gazdálkodást (BADALIK L. 1947).

Romány Pál szerint a tanyák megítélése mindig annak függvényében történt, hogy mely érdekcsoport volt épp domináns.⁹ Az első jelentést még Mária Terézia uralkodása végén készítették 1779-ben, amelyben a legelőkre és szántókra épített házakat írták össze a tanyák kialakulásának második szakaszában. II. József már rendeletet adott ki a tanyai lakosság zárt településekbe történő költözéséről. A mezővárosok pedig saját érdekeik szerint szabályozták tanyáikat. Egyrészt a tanyák egyfajta bevételi forráslehetőséget jelentettek számukra, másfelől viszont egyes városokban, például Kiskunhalason, morális és kulturális okokra hivatkozva (ROMÁNY P. 1973) léptek fel a kiköltözések ellen. Hasonló megfontolásból kifolyólag a tanyák teljes felszámolásával és a lakosok falvakba telepítésével többször próbálkoztak, így például 1853-ban, amikor csak Hódmezővásárhely környékén 49 falut terveztek felépíteni a tanyai lakosság betelepítésére. Végül gazdaságpolitikai okokból eltekintettek a tanyák felszámolásától. A kiegyezést követően a tanyarendszer fejlődésének harmadik szakaszában már a tanyai lakosság közigazgatási feladatainak megoldása foglalkoztatta az érintetteket. (Például a tanyai közigazgatási szervek felállítása, a tanyai lakosság kulturális igényének kielégítése, gyerekeik iskoláztatása, szociális ellátásának fejlesztése került előtérbe.)

Hazánk népességének ma már közel 70%-a városlakó. Közülük a tanyákkal a legtöbb embernek minimális vagy egyáltalán nincs kapcsolata, és ha a népesség életkorának

---

⁹ A megítéléshez tartozik például a tanyán élő emberekre használt „tanyasi” és „tanyai” jelzőt. A néprajzosok véleménye szerint a „tanyai” kifejezés a helyes, a „tanyasi” bántó.

függvényében vizsgáljuk meg, mennyit tudnak róla, általánosságban elmondhatjuk, a 40 évesnél fiatalabb korosztály tanyaképe, valamint élményszintű ismerete minimális, leszűkül az iskolában tanult lexikális ismeretekre.

Idegenforgalmi szempontból indokolt lenne minél szélesebb körben népszerűsíteni a tanyaturizmust. A vidék életében különleges szerepe van a falusi/tanyaturizmusnak. A vonzerőt, a keresletet az ismertség jelentősen növeli, ellenben ha nincs információjuk, akkor fel sem merül az igény a turistákban a tanyai üdülésre. Továbbá kiváló lehetőség lenne ez a fajta turizmus arra is, hogy mint egyféle gazdasági tevékenység szolgáljon a lakosság számára a térségben (KURSITIS, A. 2012). A vidéki életforma azonban a tanyai élet, csak rövidtávon szokott érdekes lenni a városi lakosoknak (PAVEL, C. 2013). Továbbá az alföldi táj, a síkság kevésbé vonzó annak, aki hozzászokott a kiterjedt szántókhoz, gyümölcsösökhöz. A külföldi turistáknak is inkább rövid programnak számít egy-egy wellness hétvége keretében. Még a fejlettebb Ausztriában sem lehet a síkvidéken olyan eredményeket elérni a falusi turizmusban, mint az Alpokban (CIOLAC, R. 2011). Ezen kívül gazdasági recesszió idején a lakosság a turizmusra kevesebbet költ, így a falusi/tanyai turizmus iránt is megcsappan a kereslet (IONECI, M. 2011).

Hódmezővásárhelyen, a városlakók közül mindig létezett és napjainkban is létezik egy réteg, általában szellemi foglalkozású értelmiség vagy művész, akik gazdálkodás vagy pihenés céljából vásárolnak tanyát. A gazdálkodásba kezdő városiak közül a legtöbben biogazdálkodást, ökotermelést folytatnak. Általában minőségi termelésre törekszenek, mindezt megvalósítva a fenntarthatóság keretein belül. Felkészülve, átgondoltan foglalják el tanyáikat. Kezdetben nem tartózkodnak tartósan kinn, először a gazdasági épületeket állítják helyre, amennyire szükséges, csak ezután a lakóépületet.

Mivel tudatosan készülnek a tanyai életre, ezért mind a természetet, mind a hagyományokat tiszteletben tartják. Céljuk a környezettudatos életmódra való törekvés. Általában kiemelt szerepet játszik számukra a környezet minimális terhelése, jó minőségű termékek előállítása, a piacot pedig eleinte az ismeretségi kör, később a helyi városi piac jelenti. Amennyiben a tanya földje gyenge minőségű, akkor az állattartás (juh, ló) dominál, mellette a ház körül általában zöldséget, gyümölcsöt, fűszernövényeket termesztnek, amelyeket feldolgozva értékesítenek. A feldolgozás során nemcsak a hagyományos lekvárt, savanyúságot állítják elő, hanem olyan termékeket, melyek a hagyományos magyar étkezési kultúrában még nem terjedtek el (pl. édes-savanyú mártások húshoz vagy turmix italok elkészítéséhez készült gyümölcs sűrítmények). Az erdők közelében elhelyezkedő tanyák számára a méhészkedés is lehetne az egyik új tevékenység, de egy ilyen munkaigényes és speciális szaktudást igénylő tevékenységbe belekezdeni nem könnyű (MOISESCU, I. D. 2009).

Ezen termékek előállításában azonban magasabb költséget von maga után, a minőségi termelést és a minőség javítását ugyan széles körben elismerik, de kevésbé határozzák meg, hogy mit kell javítani, és milyen minőségben kell készíteni. A minőség kérdése a költségek vonatkozásában is felmerül, azaz a gazdaságilag optimális minőséget nehéz meghatározni (NÁBRÁDI A. 2008). Sajnos a tanyák termékeinek ára a multinacionális cégekkel szemben nem versenyképes, így ezeknek az életképessége kérdéses. Mindezek ellenére a korábbi nagyüzemi gazdaságok ellenpólusainak is nevezhetnénk őket. Szerepük pedig azért lehet fontos, mert a régi tanyalakók számára példát jelentenek a kisüzem vagy tanya működtetésére, abban az esetben is, ha csak saját célra termelnek. Ezek az ökotudatos gazdaságok csíráját hordozzák magukban, melyek a jövőben várhatóan jelentős szerepet fognak betölteni az egészséges életmód kialakításában a népesség egy adott rétegének mindennapjaiban. Mivel a tanyai kistermelés középpontjában az emberi tevékenység áll, amely fontos szerepet játszhat olyan ökotudatos gazdaságok kialakításában, ahol esély lehet a fenntartható gazdálkodásra. A jövő évtizedek gazdáinak fontos szerep jut annak a fenntarthatóságot biztosító gondolkodás és termelés elterjesztésében, amely nem veszélyezteti a fajok diverzitásának megtartását, egészségét, fenntartható jövőjét (BRANKO MIHALOVIC, B.–CVIJANOVICS, D. 2013).

A tanyák az évszázadok során a fenntarthatóság keretein belül gazdálkodtak, azonban a kollektivizálás, a szövetkezetek, az állami gazdaságok szocialista piachoz igazodó termelési folyamataik révén az agrárszektorban a környezettudatos működés nem valósult meg. Napjainkban már működik az ipari és a mezőgazdasági termelő szektorban, a lakosság környezettudatossága növekszik, de a szolgáltatások területén még jelentős lemaradással lehet szembesülni (MURESAN IANAS, A. G. 2013).

A rendszerváltozás előtti nagyüzemi szocialista gazdaságok termelési technológiája megterhelő volt mind a talaj, mind a felszín alatti vizek számára. Az akkor korszerűnek tartott mezőgazdaság a környezetvédelmet kevésbé vette figyelembe. Azonban az akkori időszakban a tanyák lakóinak többsége ezekben a gazdaságokban dolgozott, vagy a háztáji földje helyezkedett el a térszék közelében, így ezt a gazdálkodási kultúrát követve művelte földjét. A '90-es évektől kedvező változás történt, amelynek oka a forráshiányos mezőgazdaságban keresendő. Nem volt az új gazdáknak pénzük műtrágyára és vegyszerekre (RAKONCZAI J.–KOVÁCS F. 2008).

Kérdőívekkel járva Hódmezővásárhely tanyavilágát, gyakran hallható volt az a vélemény, hogy a tanyai ember úgy érezheti magát, mint a Petri-csészében élő baktériumok: sokan vizsgálták, kutatták már az ő életüket, de életkörülményeik, lehetőségeik semmit nem változtak. A tanyai lakosság életkörülményeinek alakulása meghatározó tényező a tanyák jövőjét illetően (GHERMAN, R.–DINCULESCU, A.–TOADER, C. 2011). Vannak előnyös és hátrányos

helyzetű tanyák Hódmezővásárhely megyei jogú város külterületén is. Az előnyös, főúthoz, buszmegállóhoz közel eső tanyák, a villamosított, fűt kúttal rendelkező, komfortos tanyák lakói ugyanúgy gondolják helyzetüket, mint a kevésbé lakályosaké. Az életminőség javítása minden tanyán élők igénye (MATEOC-SIRB, N.–TOTH, G.–MATEOC, T.–ET AL. 2011).

A probléma megoldásában meghatározó szerepe van az önkormányzatoknak, civil szervezeteknek, vállalkozásoknak (KIS K.-SZEKERESNÉ, 2008). Magyarországon a FVM Vidékfejlesztési Programok Főosztálya 2001-ben indította a LEADER-típusú programot. A program az Európai Bizottság kezdeményezése a vidékfejlesztés belső, alulról jövő tevékenységek elősegítésére. Lényege, hogy a vidékfejlesztés csak abban az esetben lehet sikeres, ha az adott térségben működő szervezetek összefognak, fejlesztő tevékenységüket összehangolják, elképzeléseiket egyeztetik. Feladatuk a település együttes fejlesztése, a szükséges helyi erőforrások felkutatása, mozgósítása saját problémáik megoldására. Az elmaradott kistérségekre juttatott támogatások csökkentették a fejlettségbeli különbséget, de azt megszüntetni a legtöbb helyen nem tudták (VAJDA G. 2009.).

A tanyák fejlődésében jelentős szerepet játszik az önkormányzat támogatása az alábbi fejlesztési területeken: a tanyák villamosításának folytatása, a meglévő hálózatok felújítása, a tanyaközpontok gázzal való ellátása. Szükség lenne olyan szakemberekre, akik szakmai segítséget nyújtanak pályázatok elkészítésében, amelyek segítségével a fejlesztésekhez szükséges anyagi forrást előteremtik a tanyai lakosok.

Napjainkban fontos szerepet kap a Tanyafejlesztési Program pályázati rendszere, melynek segítségével megújulhat a tanyarendszer, az ott élők az elnyert támogatási összeg segítségével bekapcsolódhatnak a korszerű mezőgazdaságba, a vidékfejlesztésbe. A program pályázati céljai közt szerepel a tanyákhoz vezető utak felújítása, amely által a tanyán termelt áruk piacra jutnának (pl.: vetőmag, gyümölcsfák beszerzése, az állatállomány bővítése, az energia- és vízellátás javítása, a gazdálkodáshoz szükséges eszközök, épületek korszerűsítése, tanyagondnoki szolgálat fejlesztése). Értéke, hogy nem nosztalgiazásra, muzeális kincsek megőrzésére irányul, hanem a fenntartható fejlődés, a többfunkciós mezőgazdaság modelljének mintájává tenné a tanyákat (<http://www.terport.hu/vezercikkek/folytatodik-a-tanyafejlesztési-program> 2013. 12. 10.).

A vidéki térségekben még jelentős potenciál rejlik, nagyrészt csak a meglévő mezőgazdasági területek és tevékenységek alapján ítélik meg. Az erőforrások nem eléggé kiaknázottak, így további lehetőség kínálkozik a vidékgazdaság diverzifikálására, mint például nem mezőgazdaság-specifikus ágazatokban, mint az agrár-élelmiszeripari termékek feldolgozásának agroturisztikai fejlesztése területén (CRETU, D.–IOVA, A. R. 2013; CIVZELE, O. (2012).

Mivel a tanyás településrendszer mind a magyar nemzeti örökség, mind az európai örökség része, így lényeges lenne a földrajzi, építészeti, tájképi sajátosságok megőrzése.

Az új kiköltözők lelkesedése, kezdeti sikerei amellet tanúskodnak, hogy a tanyáknak továbbra is van létjogosultsága, gazdasági tevékenységük egy szűk réteg igényeit képes lenne kielégíteni, amelyhez viszont tőke, állami és egyéb pályázati támogatásra van szükség. A termékeik és programjaik széleskörű elterjedéséhez a lakosság körében mind mentalitás, mind életmódváltásra lenne szükség.

6. Hódmezővásárhely külterülete a történelmi térben és időben

Hódmezővásárhely határában egyrészt megtalálhatók a szórta elhelyezkedő tanyák, a város keleti oldalán a négy tanyaközpont, továbbá a Szeged felé vezető műút két oldalán a város egykori kiskertes övezetéből létrejött városrész, Kishomok.

6.1. A tanyásodás folyamata Hódmezővásárhely határában

A vásárhelyi tanyák jelentős területet foglalnak el a dél-alföldi térben kialakulásuk kezdete óta, noha a területrendezések során leválasztásokra került sor (pl. Orosháza külterületének javára), még napjainkra is megmaradt kiterjedésének nagy hányada. A város mai összterülete (zártkertek területének feltüntetése nélkül): 48 798 km², ebből belterület 21 99 km², külterülete 460 84 km² (7. melléklet), melyek kialakulásuk kezdetétől fogva szorosan kötődnek a város belterületéhez gazdaságilag, társadalmilag egyaránt. A kötődés a vásárhelyi tanyák kialakulásának minden szakaszában bizonyítható.

A tanyásodás folyamata és a tanyai gazdálkodás első szakasza Hódmezővásárhelyen a 18. század elején kezdődött. Olyan magánhasználatú birtokok voltak ezek, amelyeken már a 16–17. században kialakult az árutermelő állattenyésztés. A kutatások szerint, a 16. századtól a 18. század közepéig az alföldi mezővárosok határában jelentek meg az első szállások, a gazdálkodás központját kihelyezték a határba, de a lakóházat megtartották a városban. A levéltári adatok szerint a vásárhelyi szállások viszonylag későn, csak a 18. század első évtizedeiben alakultak ki (RÁKOS I. 1984).

Az első hódmezővásárhelyi szállások 1730-as években jelentek meg. A jobbágyok a földesúr által átengedett pusztaföldeken szabad földhasználattal bírtak, csak a szokás-rend érvényesült. A földet 4–7 évig használták, ezt követően 7 évig pihentették, miközben művelés céljára újabb területet hasítottak ki maguknak a határból, majd visszakapta használója további művelésre (TÁRKÁNY SZÜCS E. 1983).

A második szakaszban az állattartó szállások vegyes üzemhellyé alakultak, ahol a földművelés és az állattenyésztés összekapcsolódott, a szántóföldeken megindult a termelés (SZENTI T. 1979). A legeltetés a pusztai legelőkre került, a szállásföldeken megtiltották azt, csak a teletetést engedélyezték. Ez volt a városban eltöltött időszak, ilyenkor csak az állatokat gondozó béresek vagy nőtlen családtagok tartózkodtak kinn a földeken. Ez az időszak András

napjától (novembertől) Szent-György napig (április végéig) tartott.¹⁰ Mindkét dátum fontos ünnep volt a lakosság életében.

A mezővárosok határhasználatát az övezetesség jellemezte. Ehhez járult hozzá az alföldi települések kiterjedt külterülete. Az övezetek Hódmezővásárhelyen is kialakultak. A város övezetes határhasználatának sajátossága volt, hogy a határ jelentős részét művelésbe vonták. Ezt a földek szabad használata, a művelési kényszer hiánya tette lehetővé.

A belterületet az első termelő öv vette körül, amelyet kertek, veteményesek és szőlőskertek alkották, foltszerűen elhelyezkedve. A város körül 5 szőlőskertet mutatnak a korabeli térképek, többségüket erék választották el egymástól (Kenyere, Papere, Máma, Aranyág, Sarkaly és Szentkirály szőlőskertek). Ezt követte a nyomás – belső legelő vagy rét, ahol a kezes jószág legelt, (RÁKOS I. 1979). A szállásföldek területe nőtt, de a külső és belső legelőket a város vezetősége nem engedte felszántani, megtiltotta itt a szállások létrejöttét. A város határában jelentős szerepet játszottak a vízállásos, nádas rétek és a halászó vizek. Előbbiek területe a legelőkhöz hasonlóan nem változott 1774 és 1847 között. A halászatot a kiterjedt vízvilág tette lehetővé. Tudvalevő, a folyószabályozások előtt a magyarok jelentős halfogyasztónak számítottak. Többek között a szállásföldek ezek rovására gyarapodtak (KRUZSLICZ I. 1996).

A szállásföldek sarló alakban helyezkedtek el, 1761-re már összefüggő szállásrendszer alakult ki, számuk nőtt. A szállásrendszerek növekedésében egyrészt szerepet játszott az örökösödési jog, ami az egyes földterületek csökkenését vonta maga után. Másrészt a növekedéshez az úrbérrendezés is hozzájárult. Ez a maradványföldek kiosztását jelentette a jobbágyok közt, valamint egy részüket árendába (bérbe) adták. Meg kell jegyezni, ezeken a földeken is épültek tanyák.

Az első katonai térkép – mely 1780-1784 közt készült – már ábrázolja ezeket a Hódmezővásárhely körüli szállásokat (1. térképmelléklet).

Összefoglalva, a korszak végére a szántóföldi tanya kialakulásával létrejött egy olyan társadalmi-gazdasági rendszer, amely eltért a korábitól. A tanyák az intenzív mezőgazdasági termelés települési képződményeivé váltak (NOVÁK L. 1989). A gazdasági tevékenység kikerült a határba, a társadalmi élet viszont maradt a belterületen, a tanyák nem szórványok és nem farmgazdaságok voltak, hanem a határban kialakított, a lakóháztól térben elkülönített termelőüzemek, amelyek a belterületről, a várostól függtek, minden szálukkal ahhoz kötődtek. A népesség szempontjából is lényeges, hogy míg korábban a faluban éltek a földművelő-

---

¹⁰ Hódmezővásárhelyen minden évben Szent-György napján – több mint 20 éve rendezik meg – az Alföldi Állattenyésztési és Mezőgazdasági Napokat. A program a Szent-György Napi Juhászversenyből fejlődött ki nagyszabású rendezvényé. A városból ettől a naptól (Szent-György napja) kezdődően helyezte ki székhelyét az állattartással foglalkozó lakosság a szállásokra, tanyákra.

állattenyésztő emberek (jobbágyság, parasztság), a városban pedig a polgári foglalkozást űző kereskedő-iparos réteg. A 18. század közepére az Alföldön olyan városok jöttek létre, amelyek határában a földeken tanyák épültek, tulajdonosaik és a földek megművelői a városban laktak, polgári életet éltek. Kialakult a mezőgazda népesség városi szervezete, de a földrajzi térből hiányoztak a falvak.

A mezőváros „nem teremtett maga körül vidéket” (ERDEI F. 1976. p. 96). Hódmezővásárhelyen is ez a fajta településforma alakult ki, mellyel lakói a korabeli írások szerint elégedettek voltak. Erdei szerint a korszak végére kialakult a tanyarendszer, amely lényege: „... a közeletnek és a magánélet ünnepélyesebb eseményeinek a színhelye a város, vagy a városnyi község, viszont a nagy mezőgazdasági munkák színhelye a tanya.” (ERDEI F. 1976. p. 97).

A tanyák kialakulásának második szakaszában ez a településforma általánossá vált az Alföldön, így Hódmezővásárhelyen is. A mezőgazdaság belterjesebbé válásával a legeltető állattartást felváltotta az istállózó állattartás (Erdei a 3. szakaszban írja az istállózást), amely szükségessé tette, hogy a tanyán állandóan kinn kellett tartózkodni a jószág miatt. A nagybirtokrendszer elaprózódott, amelyet elősegített a leányörökösödési jog, így a birtoknagyság csökken. Ebben a szakaszban a tanyák állandóan lakottá váltak, a gazda fia, vagy egy cseléd folyamatosan kinn tartózkodott az állatok gondozása céljából.

A harmadik szakaszban folytatódott a jobbágyság közjogi felszabadítása (TÁLASI I. 1983). Az állattartás mellett a nemcsak szántóföldi művelés, hanem – elsősorban – homoki területeken, kapás növények, szőlő- és gyümölcsstermelés is megjelent, amely több gondoskodást igényelt, mint a gabonafélék (ROMÁNY P. 1973).

A térség helyzeti energiáinak szempontjából a tanyák számának szaporodását vizsgálva megállapítható, hogy a Tisza árterének vízzel teli medrei a tavaszi áradások folyamán hátrányosan érintették a lakosság agrártevékenységét, így előnyös hatással voltak a 19. században lejátszódott folyószabályozások. A vízrendezésnek köszönhetően hatalmas területek szabadultak fel és váltak mezőgazdasági területté az egykori árterek helyén (LETTRICH E. 1968). A folyami árterek megszűnése egyrészt hozzájárult újabb termőföldek létrehozásához, másrészt a halászmesterség visszaszorulását vonta maga után. A terület helyzeti energiája ennek megfelelően sajátosan alakult (MENDÖL T. 1936). Egyrészt területek szabadultak fel a víz alól, amelyeken tanyák jöttek létre, másrészt a lakosság táplálkozási szokásai átalakultak, az egészséges és viszonylag nagy mennyiségben rendelkezésre álló természetes halállomány megszűnt.

Az Alföldön lezajlott folyószabályozások hatással voltak Hódmezővásárhely vízrajzána átalakulására is. Az erek, tavak kiszáradtak, feltöltődtek, a halászmesterség

viSSzaszorulásával a lakosság halfogyasztása is lecsökkent, noha a város bel- és külterülete a 19. században 132 ezer hold volt. Ebből 76010 hold tiszai árterület, melyből 8618 hold volt alkalmas halászatra (KRUSZLICZ I. 1996).

A szabályozás a halállomány és a lakosság halfogyasztásának csökkenése ellenére előnyösen hatott a fejlődésre az egész Alföldön. Lehetővé vált az út- és vasúthálózat kiépítése, nőtt a szántóföldi kultúrákra alkalmas területek kiterjedése (BELLON T. 2003. p. 28). Hódmezővásárhely környékén a szabályozások az 1850-es években kezdődtek, a táj ezt követően kezdett benépesülni tanyákkal. A szabályozás után a Hódtó medre kiszáradt, 1857-1858-ban a tó délkeleti részét (Gorzsa) már szántották, 1870-re az egész tómeder már ármentesítve volt, és a város lakói között szétosztották (KÖRTVÉLYESSY L. 1985).

A tanyák állandóan lakottá váltak, újabb földeket szakítottak ki a külső legelőkből, a puszta területéből. Megjelentek Hódmezővásárhelyen azok a tanya tulajdonosok, akiknek a városban már nincs házuk, azonban a város vezetői csak a családtagok vagy a tanyások, cselédek kint lakását engedélyezték, a gazdáét viszont nem. Szigorú intézkedéseket hoztak ennek betartására, mégpedig adót kellett fizetniük, igavonó állatot venniük és házat szerezniük a belterületen, különben földjüket elvették. E rendelkezések bizonyítják, hogy már jóval többen laktak kinn a tanyákon, mint ahányan városi házzal rendelkeztek. A szülői háznál maradt testvér a többi örökségét pénzben fizette, az örökösök az örökölt pusztaföldön tanyát építettek, amely tanya már inkább szórványnak tekinthető. A városhoz rokon szálak fűzték még őket, de már nem volt olyan élénk a kapcsolatuk, mint szüleiknek. A tanyai népességet ekkor – jellemzően – a tanyások, föld nélküli zsellérek képezték. Ennek alapján Hódmezővásárhely környékén a második szakasz hamarabb megkezdődhetett (FEJÉRVÁRY J. 1929).

A harmadik periódusban tehát a mezőgazdaság belterjesülése folytatódott, újabb legelők feltörésére nem került sor, nem is volt lehetőség erre. Társadalmi változások is bomlasztották a korábbi tanyarendszert. Az első két korszakban megvolt a rendje és törvénye a tanyai életnek, e korszakban a gazdasági törvényszerűségek és egyedi igények alakították a tanyaformákat, de fennállt továbbra is a nagygazda és a kiscgazdatanya típusa, így a korábban kialakult tanyatípusoknak számos formája egymás mellett volt jelen. A régiék mellett megjelent két újfajta típus is: a farmtanya és a haszonbéres tanya; utóbbi már a második korszakban kezdett kialakulni Hódmezővásárhelyen (KATONA I. 1983).

A nagycsaládok felbomlásával a tanyára a fiatal gazda költözött ki családjával, vagy a gazda felosztotta a családja között a birtokot. Az ekkor létrejött új tanyákra kiköltözött fiatal gazdáknak ez már végleges lakásává vált, nekik már nem volt házuk a zárt településen, a tanyák magányosan álltak, egymástól 1–3 km távolságban. A kapcsolat itt már meglazult az

anyatelepüléssel, egymáshoz jobban kapcsolódtak a tanyák. Hódmezővásárhelyen a harmadik szakaszra tehető a tanyák szóróványá alakulása. Erdei szerint a folyamatot a társadalmi változásokkal együtt kell vizsgálni. Fontosnak tartja a tanyástársadalom polgárosodását, amely szerinte a tanyák bérbeadását, a bankok tanyaszerzését jelentette. Szerinte a folyamat két irányból hatott a tanyákra. Egyfelől a tanyára szorította a lakosokat, amely elsősorban a szegény réteg volt, másfelől – mivel a városban házzal rendelkezni nem volt fontos egy tanyai lakos számára – a kényszerből kiköltözők csak idős korukra szereztek városi házat. Így a vásárhelyi tanyavilágban élők számára az időskori városi ház megszerzése hosszú ideig – még az 1970-es években is – meghatározó cél volt (ERDEI F. 1942.;1976.; KATONA I. 1983).

A vásárhelyi pusztá ekkor került felosztásra, amely számos ellenérzést váltott ki a városi lakosságból. Egyes források szerint a felosztás az 1850-es évek elején kezdődött, amelyről a városban élők semmit sem tudtak. Ez a terület a várostól keletre, Orosháza és Hódmezővásárhely közt helyezkedett el. Maga a terület a város közlegelője volt, olyan legelőterület, amelyből minden tanya után járt egy rész. Maga a terület három részre oszlott: Gorzsa, Pusztá és a Tanya.

A Pusztá területét használták legeltetésre, a tanyák a Tanya területén álltak. Később a Pusztán, a kiosztott területre kistanyát építettek, ahová a legidősebb fiú költözött a családjával. 1880-as évekre már benépesült, majd Vásárhelyi-pusztának nevezték el. Talaja szikes, csak legeltetésre volt alkalmas, bár az itt élők feltörték szántóművelés céljára, de nehezen lehetett megélni ebből a földből. A területen a vásárhelyiek az orosháziakkal osztoztak, a keleti, Orosházához közelebb eső részre már nem települtek vásárhelyiek, a szájhagyomány szerint csak addig költözött a vásárhelyi paraszt, amíg még hallotta a Városháza tornyának harangját (NAGY GY. 1975). Ám a kiköltözők nemcsak dolgos parasztagdák közül kerültek ki, hanem mivel kellő távolságban volt már a várostól betyárok, tolvajok is megbújtak itt (SZABAD GY. 1980).

A századfordulóra a tanyák térbeli kiterjedése az Alföld újabb területeinek művelésbe vonását jelentette. E földek az alföldi lakosság ezreinek nyújtottak relatíve biztos megélhetést (LETRICH E. 1968). A korabeli fényképeken, leírásokban és festményeken, életkörülményeik meglehetősen egyszerűek voltak. Jellemzően földes aljú, döngölt falú, nádfedelű, kis ablakos épületek (6. kép). Noha Erdei Ferenc idealizálva tárta elénk „A magyar tanya” c. munkájában ezt a világot, egyet kell érteni azzal, hogy a tanyával rendelkezők élete és életminősége felülmúlta a földnélküli zsellérek, cseléd-tanyákon élőkét.

A vásárhelyi tanyavilág az 1920-as, 1930-as években érte el csúcspontját (TAKÁCS J. 1972). Az 1920-as évekre 5517 tanyabirtok osztozott a 132 000 kat. hold területű

hódmezővásárhelyi határon. A birtokméretek többsége 5–50 holdnyi, 200–1000 holdnyi birtokból mindössze 21, ezer holdnál nagyobb pedig nem is volt. Egy 1921-ben megjelent, a város Gazdasági Egyesületének elnöke által készített beszámoló szerint: a város lakói „már 50–60 évvel ezelőtt megcsinálták a maguk birtokreformját. A környékbeli uradalmakat a város a maga részére megvásárolta úgy, hogy a mai nap már csak Károlyi Erzsébet grófnő mintegy 4000 holdat kitevő birtoka nevezhető nagybirtoknak...” (LÁZÁR D. 1921. p. 465) ennek közel felét is a gazdák művelték bérleti díj ellenében (LÁZÁR D. 1921). Az említett 4000 holdat maga Károlyi Ferenc gróf a folyószabályozások során felszabadult réti földekből tartotta meg, a többit már akkor szétosztották tanyának (FEJÉRVÁRY J. 1929).

6. kép. Hódmezővásárhelyi részben felújított tanya 2013 nyarán

Forrás: a szerző felvétele

A negyedik szakaszban Hódmezővásárhelyen a tanya, mint település és gazdálkodási egység fejlődése a második világháborút követően nem várt módon alakult. Az 1945-ben lezajlott földosztást követően a külső szemlélő pozitív fordulatot várhatott volna, hiszen a földművelő népesség földhöz jutása a tanyák virágkorát is hozhatta volna. Ezzel ellentétben a tanyák sorsa másként alakult. A földbirtoklás szempontjából csak a nincstelen, földnélküli zsellérek, agrárproletárok jutottak földhöz azokon a korábbi földbirtokokon, amelyeket szétosztottak közöttük. Ezeken a tanyaföldeken épültek is lakóházak, és az új tulajdonosok kapott földjeiket iga-, felszerelés- és munkaerőhiánnyal küzdve elkezdtek művelni. A város földreform előtti birtokviszonyait vizsgálva, kitűnik, hogy Hódmezővásárhelyen legtöbbször a kis- és középbirtokosok voltak, a nagybirtok száma csekély (1. táblázat). Látható, hogy a városhoz nem tartozott nagy kiterjedésű földbirtok, így nem meglepő, hogy a nincstelen parasztok közül nem jutott földhöz mindenki. Így a viták megelőzése érdekében a kiutalás során az következők szerint került sor a földosztásra: 1. többgyermekes családok; 2. hadiözvegyek; 3. frontról hazajött katonák (LÁSZLÓ J. 1970.).

1. táblázat. A birtoknagyság és a gazdaságok száma (1949)

Birtoknagyság (kat.hold)	Földterület nagysága (hold)	Gazdaságok száma (db)
0–4,9	12 600	3 432
5–24,9	41 488	4 587
25–49,9	36 500	1 973
50–99,9	10 875	265
100–199,9	20 605	135
200 – 999	6 500	24
1000 <	2 217	1
Kincstári birtok	120	–
Városi birtok	1 586	–
Egyéb (utak, csatornák)	1 470	–
Összesen	133 961	10 417

Forrás: László J. 1970 – a szerző szerkesztésében

Általában 5 holdnyi földterületet kaptak az igénylők, a helyi napilap szerint a városban 1717 földigénylő között 10-15 ezer hold területet terveztek szétosztani (VÁSÁRHELY NÉPE, 1945. ÁPRILIS 7.). Végül 1066 család (ebből 974 föld nélküli földműves család) között 6022 kat. hold (ebből 300 kat. hold gyümölcsös) került kiosztásra a kisajátított földbirtokokból (CSMLHL 2013).

A Hódmezővásárhelyen kiosztott területeken felépített tanyák számáról nem állnak rendelkezésre pontos adatok, egyes levéltári anyagok szerint 1950-ig 7000 tanyaszámot osztottak ki.

1948 ősztől a város körüli földek minősége alapvetően meghatározta a tanyák jövőjét: mivel főként jó minőségű földek álltak rendelkezésre, a mezőgazdaság kollektivizálása során ezeket a földeket egy tagban kezdték művelni. Ebben az évben megalakultak az első termelészövetkezetek, a tanyák több okból kifolyólag zavarókká váltak a határban. Egyfelől a tanyai gazdaságok és azok tulajdonosai gátat szabtak a kollektív művelés eszméjének, másfelől épületeik a gépekkel végzett munkákat akadályozták, így ezeket a népgazdasági érdekek megfelelően elbontották. Az elképzelés és megvalósítás az egész Alföld tanyavilágát érintette, így Hódmezővásárhely sem képezhetett kivételt. A birtokmegoszlás alakulását követve a földosztás 1949-ig a középparaszti réteget erősítette, majd a kollektivizálással egyre nagyobb szerep jutott az állami és szövetkezeti tulajdonnak (2. táblázat).

A tanya, a tanyai gazdálkodás politikai okokból nemkívánatossá vált. Tanyaudvarnak a kollektivizálás során 800–1600 négyszögöl területet lehetett hagyni a lakó és gazdasági épületek körül. A gazdasági alapjuktól (földtől) megfosztott tanyák – értelemszerűen – halálra lettek ítélve. Megszűnésük érdekében számos rendelet született, így 1957 és 1987 között sem új

épületet építeni, sem a régit felújítani nem lehetett (ÓNÓDI G. 2006). A vályogból épült házak omladozni kezdtek, lakhatatlanná váltak. Teljesen megváltozott a kép, megritkultak, foghíjassá váltak a tanyasorok. Az egyéni parcellák mezsgyéi megszűntek, a bejárókat, a dűlőutakat beszántották vagy másutt alakították ki. A tanyák köré ültetett fákat, melyek a mikroklíma megőrzésében játszanak szerepet, kiásták, a gémeskutakat betemették, az épületeket földmunkagépekkel eltüntették. Helyette egy-két helyen mezővédő erdősávot telepítettek.

A külterületen életbe lépett építési tilalommal a falumagok kialakulását szorgalmazták (BELUSZKY P. 1983). A tanyák lakosai részben a városba kezdtek áramlani, valamint a központilag kijelölt kistelepülésekbe költöztették őket. Azonban ezek a központok nem voltak fejlődésképesek már megalakulásuk kezdetén sem, a tanyai lakosság inkább a várost választotta új lakóhelyül annak előnyei miatt (pl. magasabb komfortfokozatú lakások, ipari munkahely kedvezőbb elérhetősége, városi iskolák, óvodák) (KOVÁCS K. 1963). A hódmezővásárhelyi tanyaközpontok kialakulásáról a 6. fejezetben olvashatunk.

2. táblázat. A birtok %-os megoszlása 1949-ben és 1957-ben

Egyéni tulajdonú gazdák (1949)	%	Állami, szövetkezeti és egyéni tulajdon (1957)	%
0–4,9 kat. hold alatt	7,9	Állami gazdaság és vállalat	19,4
5–9,9 kat. hold	12,2	Mezőgazdasági termelőszövetkezet	9,6
10–19,9 kat. hold	23,1	Mezőgazdasági termelőszövetkezeti csoport	18,9
20–99,9 kat. hold	42,2	Háztáji	1,4
100 kat. hold felett	14,6	Egyéni	50,7

Forrás: Kovács K. 1963 – a szerző szerkesztésében

A kollektivizálás 1960-ra lezajlott Hódmezővásárhelyen, megnőtt a szocialista szektor szerepe a mezőgazdaságban is. A város termőföldjein a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok végeztek termelést. 1977-ben összesen 8 szocialista mezőgazdasági nagyüzem osztozott a város egykori tanyaföldjein (2. térképmelléklet). A tanyán maradt, termelőszövetkezetben dolgozó népesség számára háztáji földeket osztottak, de ezek gyakran olyan távol helyezkedtek el a tanyák épületétől, hogy megművelésük a megközelítésükre fordított hosszú idő miatt nehézségekbe ütközött. A felmérések folyamán gyakran tettek említést az idős válaszadók, hogy a hatalom sűrűn költöztette át egyik tanyából a másikba a lakókat (10. melléklet, 6. számú beszámoló).

A tanyai népesség mezőgazdasági foglalkoztatása részben a gépesítés miatt, részben a város iparosítása következtében csökkent, megindult a tanyai népesség foglalkozási átrétegződése. Lényeges megjegyeznünk, az 1970-es évek elejéig az élömunka jelentősége még fennmaradt a termelőszövetkezetekben, amelynek részben a technikai fejlesztés tudatos

mérséklése is oka volt (DÖVÉNYI Z. 2002). Azok, akik a tanyai lakosok közül gyárakban helyezkedtek el, igyekeztek mielőbb városi lakáshoz jutni, emiatt csökkent a tanyán lakók száma, egyre többen költöztek be a városban felépített panelházakba (BECSEI J. 1990). Ennek részben oka volt az is, hogy törvény tiltotta a tanyákon mind az építkezést, mind a házak felújítását. A tiltás eredménye az Alföld többi tanyás térségéhez hasonlóan a tanyák elnéptelenedése lett. Szentí Tibor néprajzi kutatásai szerint az 1960-as évektől megindult a tanyarombolás, egyre többen hagyták el tanyáikat imént említett okokból (SZENTI T. 2001).

A tanyák sorsának alakulásában az 1970-es évek végétől, az 1980-as évek elejétől kezdődött némi változás. Az 1970-es évek közepén a Kiskunság és Tiszántúl tanyáinak gazdálkodásában éles különbségek jelentek meg (RUDL J. 1979). A kiskunsági városok körüli tanyák szántóin a művelési ágak (állattenyésztés, gabonatermesztés és kertkultúra) harmóniája volt jellemző. A tiszántúli területeken, így Hódmezővásárhelyen is, megmaradt a korábbi termelési struktúra. Továbbá megjelent a takarmánynövények termesztése a búza és kukorica rovasára. Ennek következtében kezdett megerősödni az intenzív állattartás (RUDL J. 1989).

Az 1980-as években Vásárhelyen több városi család, részben a megélhetés megkönnyítése érdekében, részben befektetés céljából vásárolt tanyát (főként hobbitanya, hétvégi ház céljából) a város körül. A városi honfoglalók között voltak paraszti múlttal rendelkezők, mezőgazdasággal foglalkozók és olyanok, akik semmiféle agrártapasztalattal nem rendelkeztek. Noha számuk kevés volt, és a hobbikertekkel rendelkezők kategóriájába sorolták ezeket a tulajdonosokat, de az elhagyott tanyákra ismét megindult a kirajzás. Az épületeket felújították, a törvény a felújítást ekkor már lehetővé tette. Többségük hétvégi ház funkcióját töltötte be, de voltak családok, akik a végleges letelepedést választották. A felmérés során e csoport képviselőinek elmondása szerint a hivattal nézeteltérésbe kerültek. Főként azért, mert még mindig bizalmatlan volt a központi hatalom a tanyai lakosokkal szemben, noha többségük városi munkahelyét feladva kistermelő tevékenységet folytatott.

Pozitív változásokban reménykedtek a rendszerváltozást követően a tanyák megóvása mellett kardoskodók. A külterületi építkezés lehetővé válásával a vásárhelyi térben folytatódott a tanyaépítés, a lakosság kiáramlása (9. melléklet).

A városban a gazdaság átalakulása miatt több üzem megszűnt, a munkanélküliség ugrásszerűen megemelkedett. A városban nőtt azok száma, akik lakásuk rezsiköltségét munkájuk elvesztése miatt már nem tudták fizetni, így többen cserélték városi otthonaikat romos, felújításra szoruló tanyákra. A kiköltözés oka elsősorban az olcsó ingatlan lehetősége, így a lakóház körüli földet nem művelték, részben mert nem értékelték a mezőgazdasági termeléshez, részben az új lakosok közt viszonylag magas volt a marginális társadalomhoz tartozók száma (SZENTI T. 2004).

6.2. Tanyaközpontok Hódmezővásárhely vonzásában

A tanyaközpontok előzményeit vizsgálva már a Kiegyezés után felmerült az igény a tanyai lakosság részéről, hogy hivatalos ügyeik intézése végett ne kelljen a városba utazni, és egy teljes napot elvesztegetni, hanem kihelyezett közigazgatási egységek felállításával ezeket helyben tudják rendezni. Hódmezővásárhelyen, két helyen érte el célját a lakosság Vásárhelykutason, a mai Székkutason, amely a Szeged–Békéscsaba vasútvonal mentén fekszik, illetve Pusztaközpontban, amely a mai Kardoskúttól 4–5 km-re fekszik, és csak földúton volt elérhető. 1892 májusától a két kirendeltség megkezdte működését. Ez azt jelentette, hogy az e célra bérelt tanyán hetenként egy-két napot töltött a városi tisztviselő, orvos, állatorvos. A közigazgatás feladatait ellátó hivatal Pusztára történő telepítését hamarosan a csendőrségi szolgálat követte, biztosítva ezzel a rendfenntartást (BENISCH A. 1937).

Székkutas vasútállomásának köszönheti, hogy centrum szerepét felismerve, 1914-ben vasútállomása körül 26 házhelyet parcelláztak és munkásházakat építettek. Kutast már ekkor tanyai központként tartották számon (NAGY GY. 1975).

Az Orosháza–Mezőhegyes közti vasútvonal 1893-ban történt megnyitását követően Kardoskúton vasútállomást létesítettek, ahol sertés- és marharakodót építettek, így Pusztaközpont felől az állatokat ideszállították (NAGY GY. 1975).

A két pusztai központ az első világháborúig állt fenn, majd a város létszámhiányra hivatkozva megszüntette. A Pusztai tanyáinak lakosai nem hagyták korábbi vívmányaikat elveszni, így mindent megtettek azért, hogy a közigazgatási hivatalok újból megjelenjenek a Pusztán. Ebben segítségükre voltak a kor társadalmi-gazdasági reformjai, melyek a tanyakérdés megoldását is sürgették, többek között a külterületek közigazgatási ellátását. Meg kell említeni Czettler Jenő, Erdei Ferenc, Gesztelyi Nagy László, Benisch Artúr munkáit, amelyekben párhuzamosan jelenik meg a tanyai lakosság nehéz sorsa, a tanyák mezőgazdasági termelésben betöltött jelentős szerepe. Emellett javaslatot tesznek arra hogyan lehetne a tanyán élők mindennapjait könnyebbé tenni (GESZTELYI NAGY L. 1932; BENISCH A. 1934). Általános vélemény az, hogy az anyaváros a befolyt adókból támogassa a szórványokat, Benisch Artúr a tanyák községesítésében látja a megoldást, Czettler Jenő pedig olyan tanyaközpontok létrehozásáról ír a Magyar Gazdaszövetség kiadványában 1913-ban, amelyek vasúti megálló közelében jönnének létre és ahol kiemelt szerepet kapnának a tanyai iskolák és a sokoldalú képzésben részesített tanyai tanítók, akik valóban a „lámpás” szerepét kellene, betöltsék a tanyavilág életében (CZETTLER J. 1913).

1921 szeptemberében felállították újra Kutason és Pusztaközponton a külterületi közigazgatási központokat, ehhez hasonlót kapott Mártély is. A város szegényes költségvetését

azonban jól érzékelteti, hogy az alacsonyabb beosztású tisztviselők látták el a feladatot, munkájukat pedig szerény díjazás fejében a tanyai tanítók segítették (CSMLHL 2013).

Az 1945 utáni földosztás, majd az ezt követő kollektivizálás az egykori hagyományos, virágzó vásárhelyi paraszti kultúrát teljesen átalakította. A kezdeti lendületet, mely során az újonnan földhöz jutott parasztság a saját földjét művelhette, kettétörte a központi hatalom elképzelése, miszerint a tanyákat fel kell számolni, lakóit pedig központilag kijelölt tanyaközségekbe kell tömöríteni. Az első ötéves tervben összesen 250 új tanyaközpontot akartak felépíteni az Alföldön. Néhány ezek közül fejlődésnek is indult, mint például a Szeged történeti településhatárában lévő Mórahalom, Üllés, Bordány. Az itteni „községesítési törekvések sikerét bizonyítja, hogy a szegedi földön kijelölt tanyaközpontok mindegyike életképes faluvá formálódott.” (DURÓ A. 1990. p. 66.)

Hódmezővásárhelyen 4 – ma külterületi településnek nevezett – tanyaközpont épült fel 2-3 év alatt, amelyet a korabeli katonai térképek felvételei is bizonyítanak. Közülük azonban egyik sem fejlődött tovább olyan jellegű faluvá vagy községgé, mint Szeged történeti településhatárában. Így létjogosultságukat többen megkérdőjelezték az elmúlt évtizedekben.

A magyarországi vidéki városok szuburbanizációs folyamatának vizsgálata során sem említik a Vásárhely környéki, napjainkban már külterületi településként számon tartott régi tanyaközpontokat. Ezekben a panellakásokból kitelepülni szándékozó népesség nem vásárolt telket, házat. Nem figyelhető meg az a fajta kiáramlás, mint a Szeged környéki falvak, kistelepülések esetében.

A mezőgazdaság kollektivizálása során, a város környékén azonos távolságban jelölték ki a tanyaközségeket. 1950-ben Hódmezővásárhely határában három tanyaközpont létezett: Székkutas, Kardoskút és Mártély. Mindegyik már a század elején kialakult, és erre az időre mindhárom önálló községgé vált. A város területe a három település kiválásával 48 ezer kat. holddal csökkent, népessége pedig közel 10 000 fővel. A területcsökkenést fokozta, hogy Orosházához is csatoltak területeket (<http://www.hodmezovasarhely.hu/oldalak/a-varos-ma-28>. 2013. 12. 20.).

Mártély mindössze 10 km-re fekszik az anyavárostól. Hódmezővásárhely közelsége miatt érdekes kapcsolat alakult ki a várossal. Kiterjedt tanyavilágának lakói idejártak „haza” a városra, nem Szentesre, noha sokáig hivatalos ügyeiket Szentesen kellett intézniük. A lakosság azonban túlnyomórészt Vásárhelyhez kötődött. Nemcsak a város felé irányult ez a kapaszkodás, a város lakossága – talán a Tisza miatt – is kötődik a faluhoz, több vásárhelyi lakos számára napjainkban is a nyaralóhely szerepét jelenti, a művésztelep pedig egyértelműen szorosabbra fűzi a kapcsolatot a két település között.

Székkutas mint a város egyik legjelentősebb és legfontosabb egykori tanyaközpontja az 1950-es években kezdett fejlődni, az akkori pártvezetés mintafaluvá kívánta fejleszteni. A

tőle nem messze fekvő Öthalom pedig mint jövőbeli tanyaközpont szintén felmérésre került, ám a későbbiek során ezt az elképzelést elvetették¹¹ (CSMLHL 2013).

Kardoskút, az Orosháza–Tótkomlós országút mellett alakult ki, a vasútvonal 1893-as kiépítése után lett a Hódmezővásárhelyhez tartozó pusztai állat- és terményszállítási központja, majd 1949-ben önálló községgé vált. 1950-ben az addig Csongrád megyéhez tartozó települést Békés megyéhez csatolták, mely helyzet a mai napig létezik. Kardoskút határában nagy kiterjedésű olaj- és gázmezőt találtak, amely révén a fejlődő településsé válhat. A település a Körös-Maros Nemzeti Park mellett fekszik, közelében található a Fehér-tó madárrezervátuma és mellette, a sóstói telepen van a híres rackajuh és cigájajuh génbank is (HERCZEG M. 1983).

Az 1950-es évek elején Hódmezővásárhely körül is felépítette a központi hatalom az Alföldre jellemző településformát, melyek többsége a későbbi falu csíráját hordozta magában. E több, egykori mezőváros körül kialakított kistelepülés sorsa kétféleképp alakult: egyrészt faluvá fejlődött, másfelől – ahogy Hódmezővásárhely esetében történt – alvótelepüléssé, esetleg előregedő faluvá vált.

Az 1945-ben lezajlott földosztást követően az Alföldön 75000 ezer tanya épült, melyek több problémát vontak maguk után. A Magyar Kommunista Párt már az 1944. novemberi programjában megfogalmazta, hogy a „... magyar nép e legszamosabb és legszegényebb rétegének felemelésére, a magyar demokrácia megszilárdítására a legrövidebb határidőn belül... széleskörű földreformot kell végrehajtani” (SZ.N. 1967. p. 39). A földreformot a város életében is történelmi jelentőségűnek tartották.

Ezzel kapcsolatban a szakirodalomban két egymásnak ellentmondó leírással lehet találkozni: Erdei F. szerint Hódmezővásárhelyen az 1945-ben lezajlott földosztás annyiban tért el az országostól, hogy itt csak néhány földbirtok került felosztásra, a népesség többsége már rendelkezett valamennyi földdel. A kiosztott földeken tanyák épültek éppúgy, mint szerte az Alföldön (ERDEI F. 1971)

Az Alföld több részén nem állt rendelkezésre elegendő mennyiségű kiosztásra alkalmas földterület. Ezt a problémát áthidalva, a módosabb, nagyobb földterülettel bíró parasztok földjeiből kiszakítottak darabokat (ORBÁN S. 1980). Haladi József levéltári kutatásai alátámasztják ezt a tényt: kevés volt a város körül kiosztható föld, ezért az egykori nagybirtokos gazdák vagy úri birtokok földjeivel igyekeztek a földterületet növelni (RÁCZ J. 1970). Noha a földreform során 6.002 kat. hold földet (melyből 300 kat. hold gyümölcsös) osztottak szét, a több mint 3.000 igénylőből csak 1.396 család jutott földhöz. A kiosztott földterület nagysága családonként 1–5 kat. hold volt,

---

¹¹ XV.73. A hódmezővásárhelyi tanyaközségek kialakítására vonatkozó iratok. 1949–1953. CSML HL.

néhányan kaptak csak 10 kat. holdnyi földet. A reform során nemcsak földet, de házat (45 családnak) és házhelyet (146 családnak) is kiosztottak. A jogosultak közül, akik kimaradtak – 60 családot – Baranya megyébe költöztettek a kitelepített német családok helyébe (HALADI J. 1974). A szerző meglátása szerint Haladi József megállapításai valószínűbbnek tűnnek.

A földdel továbbra sem rendelkezők (agrárproletárok) bérlőként próbáltak megélni, többségük napszámosnak, béresnek, cselédnek szegődött. Többen közülük a már 1944 őszétől folyamatosan alakuló szükség-termelőség-tervezetek, később földbérlő szervezetek tagjai lettek. A szervezeti mozgalom kibontakozása az 1948–1949-es évekre tehető (CsMLHL 2013). Az első szervezetek működési feltételei hiányosak voltak, gyakran a legalapvetőbb gépparkkal sem rendelkeztek. Az első gépállomás 1948 októberében jött létre, melyet mindössze néhány traktor, egy-két cséplőgép és eke képezett (CsMLHL 2013). Az első termelőség-tervezetek ezekből a földbérlő szervezetekből alakultak ki, tagjai elsősorban azok a nincstelen földmunkások voltak, akik kimaradtak a földreformból.

A téészesítések folyamán nemcsak a földek kerültek szervezeti tulajdonba, hanem a parasztagdák, földtulajdonosok igavonó állatai, eszközei is a téészekhez kerültek. Ennek ellenére felszereltségük meglehetősen gyenge volt, még mindig nem rendelkeztek sem kielégítő gépparkkal, sem megfelelő állatállománnyal; nem beszélve a szakemberhiányról, hiszen a tagok közé nem kerülhettek be kulákok,¹² megfelelő agrárértelmség pedig nem állt rendelkezésre. A tsz-ek többsége eladósodott, állandó munkaerőhiánnyal küzdött. A gondok azonban nem csak helyi jellegűek voltak, hiszen a mezőgazdaság országos szinten is hasonló gondokkal küzdött.

A helyi Városi Pártbizottság politikai kérdésnek tekintette a szervezetek megszilárdítását. Elsősorban a harmadik típusú, a tulajdonképpeni termelőség-tervezetek rendszerét szorgalmazta, amely olyan szocialista szervezeti forma, ahol a beadott javaktól függetlenül, a közösen végzett munka arányában részesültek jövedelemben a tagok. Másodsorban a Hódmezővásárhely környéki földek jó minősége kiválóan alkalmas szántóföldi és kapás növények termesztésére, melyek során az egy tagban történő művelés a leggazdaságosabb. A tanyák épületei ezt akadályozták, így a lakosság zárt településbe történő költöztetése ezzel együtt pedig a tanyák felszámolása egyre sürgetőbbé vált a helyi termelőség-tervezetek számára. A folyamatot a mezőgazdaság kollektivizálása, a földek állami tulajdonba vétele is sürgette (HALADI J. 1974).

Az előzőekből következik, közigazgatási, szociális, urbanisztikai kérdések sorozata várt megoldásra (BELÉNYI GY. 1996). 1948-ban a központi hatalom a tanyák községessítése

---

¹² Kulákok: 1950-es években a „gazdagparasztokat” nevezték így, akiknek meghatározott birtoknagyságnál nagyobb (szántók esetében 25, szőlők esetében 5 holdnál több) földjük volt.

mellett döntött, amely azt jelentette, „hogy a tanyát, mint településtípust meg kell szüntetni, lakóikat újonnan kialakítandó falvakba (tanyaközpontokba) kell költöztetni” (BELÉNYI GY. 1996. p. 97.), a folyamat végrehajtásához pedig létrehozták a Tanyai Tanácsot, melynek elnöke Erdei Ferenc lett, „Rákosi Mátyás személyes pressziójára” (BELÉNYI GY. 1996. p. 98). 1949 januárjában megalakult Tanyai Tanács célja a tanyakérdés megoldása volt, feladata, hogy 1949. március végéig kijelölje az Alföldön azokat a tanyaközpontokat, amelyekbe a tanyai lakosságot költöztetik (HAJDÚ Z. 1992).

Az 1949-es területi rendezés elindította a magyar tanyarendszer pusztulásának folyamatát, mely a tanyaközpontok kijelölését, továbbá a településhatárok megvonását jelentette. Erdei Ferenc 1949 februárjában korábbi nézeteinek ellentmondva nyilatkozott a tanyákról. Ekkor már állást foglalt abban, hogy a szétszórta élő tanyai lakosság számára meg kell teremteni a megfelelő gazdasági, egészségügyi, közigazgatási, kulturális feltételeket, amelyeket tanyaközpontok kialakításával és a tanyán élők beköltöztetésével lehet megoldani. A tanyaiak azonban nem akarták elhagyni tanyáikat, s ennek érdekében két fontos feladat adódott, egyrészt, gátat kellett vetni a további kitelepüléseknek és tanyai építkezéseknek, másrészt meg kellett teremteni a lehetőségét annak, hogy a kijelölt tanyaközpontokban házhelyhez jussanak és házat tudjanak ott építeni azok, akik jelenleg a tanyákon laknak (ERDEI F. 1949).

A tanyaközpontok kialakítását 4 szakaszra tervezték. A terveknek megfelelően az első lépés a kijelölés, amely a Tanyai Tanács feladata volt. Ezt követte az Építésügyi Minisztérium részéről a területrendezés, harmadikként a Földművelésügy illetékeseinek feladata a házhelyek biztosítása volt, amelyet a szükséges földterület esetleges cseréjével kívánták megoldani, végül a megvalósítás következett, mely során az utak kiépítése, a közművesítés folyamata, a közintézmények felépítésére került sor. Mindezt a három- és első ötéves terv beruházási kereteiből kívánták biztosítani (CSMLHL 2013).

Erdeit már ekkor többen támadták mezővárosi-tanyai elméletének megváltoztatása miatt. Ezzel kapcsolatban a következőképp foglalt állást a tanyakérdésről tett nyilatkozatában, amely a Szabad Szó 1949. február 11-i számában jelent meg: „... a tétel érvényes volt a kapitalizmus viszonyai között, azonban nem állhat meg a szocializmus perspektívájában.” Továbbá: „... nem a falu és a város formai összekapcsolása az útja a falu és a parasztság felemelkedésének. Ezt a felemelkedést csak minden elnyomás és kizsákmányolás megszüntetése hozza meg.”(ERDEI F. 1949. február 10.; CSMLHL, SZABAD SZÓ NAPILAP ALAPJÁN).

Tehát ahogy az Alföldön mindenütt, így Hódmezővásárhelyen is megelőzte a tanyák községesítését a Tanyai Tanács munkatársai által végzett felmérés, annak érdekében, hol érdemes kijelölni a központokat. Bár egyes radikális nézetek szerint ez a folyamat csupán attól függ, hogy a határban hová szúrják le a jelölőkarókat (GÁL L. 2008).

A felméréseket követően öt tanyaközpontot terveztek felépíteni a város körül, 7-10 km távolságban, melyek: Batida, Erzsébet, Kút völgy, Rárós és Szikáncs; Rárós kivételével mind felépült. Utóbbi területén elkezdték a központi épületek építését, majd félbehagyták, de ennek okára nem találtak még magyarázatot. A leggyakoribb feltételezés szerint nem volt érdeklődés a lakosság részéről. Az 1950-es évek elején az egykori tanyaközpontok Hódmezővásárhely körül szinte egyik napról a másikra jöttek létre a várostól közel azonos távolságra.

A helyi levéltári anyagban található szigorúan bizalmas jelzéssel ellátott (ma már kutatható) adatok, elemzések alapján a tanyaközpontok számára alkalmas leendő települések nagyjából azonos távolságban vették volna körül a várost minden oldalról. A felméréseket Hódmezővásárhely környékén azokban a térségekben végezték, ahol a török hódoltság előtti időkben is rövidebb – hosszabb ideig lakottak voltak.

A felmérésekben több jelentősebb régi település szerepel a levéltári adatok szerint (CsMLHL 2013). Köztük megtalálhatjuk Székkutat és Mártélyt is. Nem szerepelt viszont a felmérésben az egykori Pusztaközpont, s ennek valószínű oka a terület alacsony népessége, fejlődésben való visszamaradottsága, esetleg még az Orosházához való közelsége lehetett. Természeti adottságokat tekintve szikes talaja sem volt kedvező a mezőgazdasági termelés számára, talán ez az ok is a terv elvetése mellett szólt.

A felmért települések voltak: Kút völgy, Szikáncs, Erzsébet, Rárós, Batida, Kopáncs, Vajhát, Mártély, Székkutas és Öthalom.

A felmérések, melyekről a jegyzőkönyvek készültek, terepbejáró szemle formájában 1949. augusztus 30. és szeptember 15. között történtek. A szempontok, melyeket területenként a 3. táblázat szemléltet, kiterjedtek azokra a problémákra, amelyek megoldása akkor a mezőgazdasági termelés számára égető kérdést jelentettek.

A leendő központokról történelmi feljegyzések is kerültek a jelentésbe. Így a levéltárban őrzött anyagból megtudható a kiszemelt területek múltja, az ott élő lakosság műveltsége, egészségi állapota, fogazatának épsége.

3. táblázat Hódmezővásárhely környéki tanyaközpontok jellemző adatai (1949)

Tanyaközpont neve/adatok	Batida	Erzsébet	Kútvolgy	Szikáncs	Rárós
Tanyaközpont területe (kat. hold)	11 294	8349	nincs adat	6879	10 500
A területen élők száma (fő)	2 199	1458	1800	1121	1 461
Házak száma (db)	619	377	420	339	408
betelepítendő családok száma (4 fő/család)	220	364	nincs adat	280	462
szükséges/ tervezett házhely	550	242	nincs adat	186	398
Kereső lakosság száma, ebből	700	486	nincs adat	nincs adat	531
iparos	8	10			3
kereskedő	3	2			–
értelmiségi	7	6			4
Lakóházak állaga, padlózata	vályogház, padlózata döngölt föld	vályogház, padlózata döngölt föld	vert falú épületek	vályogház, vert falú épületek, padlózata döngölt föld (néhol fa)	vályogház, vert falú épületek, padlózata döngölt föld
jelenlegi állapotában községgé alakítható	nagyközséggé alakítható	nem	nem		nem
a földtulajdonosok megoszlása (család/kat. hold):			nincs adat		
0–5	684	257		261	294 ¹
5–10	229	139		112	186
10–15	83	82		–	112
15–25	69	91		78	21
25<	69	95			89
Rendelkezik szövetkezettel	igen	nem	igen	nem ¹	nincs feltüntetve
Kulturális intézmények	iskola	iskola	tudószanatórium iskola	iskola, kultúrterem	iskola
Mezőgazdasági tanfolyamot végzett gazdák aránya(%)	nincs adat	10–15	8–10	60 fő	13 ²
Talaja	középkötött vályog	középkötött vályog (tanyaszélen szikes)	vályog, szikes	humuszos vályog- talaj, fekete agyagos talaj	vályog, feketeagyag szikes foltokkal
Termesztett növények	szántóföldi és ipari	szántóföldi és ipari	szántóföldi és ipari	szántóföldi és ipari	szántóföldi és ipari
Közigazgatás	széles hatáskörű közigazgatási egység kialakítása	hetente egyszer elegendő	hetente egyszer elegendő		hetente egyszer elegendő
Belvíz	mélyebb területeken ¹	nincs	nincs	van	nincs
Egyéb megjegyzések a felmérésekben	¹ A rendelkezésre álló csatornarendszerrel levelezhető	„A lakosság a kulákokat leszámítva dolgoznak mondható”	A Kútvolgyről szóló leírás hiányos állapotban állt rendelkezésre	¹ „Oka a felvilágosultság hiánya”	¹ Nincstelének száma elenyésző ² „Oka a lakosság politikai felvilágosultságának hiánya”

Forrás: szerző összeállítása a CSMLHL dokumentumai alapján 2013

A kisajátított földek helyett a tulajdonos vagy csereföldet, vagy házhelyet kapott a tanyaközpontban, a házhely értéke akkor 1 Ft/négyzetöl volt, amelyet a leendő tulajdonos fizetett meg. A házhely igénylőknek egy éven belül kellett házat építeniük a tanyaközpontban. Kedvezményes kölcsönt is biztosítottak az építkezéshez, amennyiben a kölcsön meghatározott részét hamarabb visszafizette az igénylő, úgy a fennmaradó részt elengedték. Az akkori jövedelem viszonyok figyelembevételével, ezzel a lehetőséggel kevesen tudtak élni.

A kártalanítás nemcsak csereföldért történt, hanem készpénzt is fizettek, de csak azoknak, akik nem dolgoztak a földjükön, a városban élő földtulajdonosok nem igényelhetek sem házhelyet, sem csereföldet, őket szintén pénzzel kártalanították. A kártalanítás összegéről nem állt rendelkezésre adat a város levéltárában, a kérdőíves felmérés során történt szóbeli közlések alapján az összeg alacsony volt (CSMLHL 2013).

Értéke ezeknek a felméréseknek, hogy az olvasó elé tárja a vásárhelyi tér régi tanyavilágát, azok dűlőinek kiterjedését, területét, nevét, melyek elemzése önmagában is érdekesség.

Batida területén az 1100-as években Gorzsa nevű község állt, amely szónak vadkörtefa a jelentése. Batida csak egy kisebb része annak a területnek, ahol a tanyaközpontot felépíteni szándékozták, így a leendő tanyaközpont nevének a Gorzsa elnevezést javasolták. A Batida község nevet – a jegyzőkönyv szerint – nem tartották megfelelőnek. A terület természeti viszonyait tekintve, a Tisza egykori hullámtere volt, területén átvonul a Hódtó-csatorna, amelytől délre fásítás volt indokolt, elsősorban akácfával. Napirendre került az esetleges belvíz csatornán történő levezetése. A folyószabályozás után legelőnek használták, majd lucernát kezdtek termelni rajta. A jó minőségű lucernatermelésre kezdtek kitelepülni a városból a nincstelen parasztok, akik számára vonzó volt az olesó, hosszútörlesztésű hitellel támogatott földvásárlási lehetőség. 1945-ben az itteni nagybirtokokat felosztották. Batidát nagyközséggé kívánták fejleszteni, ezt mutatja, hogy széles hatáskörű közigazgatási egység kialakítását tervezték.

Termelőszövetkezet már viszonylag korán létrejött Batidán, ahol táblás gazdálkodást folytattak 360 kat. holdon. A főleg kishaszonbérlelőkből és új földhözjuttatottakból (10 kat. holddal rendelkezőkből) alakult meg a Kossuth téeszecsoport, később itt alakult meg a Gorzsai Állami Gazdaság, amely ma is jelentős szerepet tölt be a térségben. Kétségtelen, a városnak ez a határrésze rendelkezett a legkedvezőbb feltételekkel. A jó minőségű talaj, a Hódtó-csatorna kiépítése öntözéses gazdálkodást tett lehetővé. A kevésbé jó minőségű földeken juhtenyésztésre alkalmas legelőket terveztek. A gyapottermesztést is kilátásba helyezte az

MDP (Magyar Dolgozók Pártja) a téészben: a leírásban szerepel, hogy a lakosság nyitott volt az elképzelés iránt. A levéltári anyagok alapján – az értekezés szerzője szerint – valamennyi tanyaközpont közül itt kívánták megvalósítani leginkább az 1950-es évekre országosan jellemző torz elképzeléseket (CSMLHL 2013).

Erzsébet területén – a tatárjárás előtt – Erzsébet nevű falu állt, templomának romjai még most is megtalálhatók. Pusztulása után területét felosztották a környék falvai között. Sem természeti, sem gazdasági szempontból nem rendelkezett olyan kedvező paraméterekkel, mint Batida. Erzsébet két részből állt össze: Belső- és Külső-Erzsébetből. Kevés irodalom áll rendelkezésre róla, iskolája, óvodája, művelődési háza felépült, lakói a helyi téészben dolgoztak, majd később kereset kiegészítésként sertéshizlalással foglalkoztak (CSMLHL 2013).

Kútvölgyön, bár a rendelkezésre álló adatok hiányosak, a leírások szerint a házhelyért a beköltözőknek 2 Ft-ot kellett fizetni négyzetölenként, a területet pedig 1949. év végétől lehetett birtokba venni. Magát a vételárat 10 év alatt kellett megfizetni. Aki a tanyaközség területén építkezett, az a telek árából 50 % kedvezményt kapott, a műszaki költségeket pedig nem kellett megfizetnie. A csereingatlanokat a mai Kútvölgy területén 10 tulajdonostól váltotta meg a központi hatalom, akik, attól függően, hogy rendelkeztek-e városi házzal vagy másik tanyával, pénzt vagy csereföldet kaptak. Általában a csereföldek a tulajdonos tanyájától vagy a várostól messze helyezkedtek el, ami a föld megművelhetőséget megnehezítette (CSMLHL 2013). Kútvölgyön az 1920-as években építettek tudószanatóriumot, ahol sok hazai híresség gyógyult meg a falak között. A leírások szerint Tornyai Jánost, a város híres festőművészt is itt gyógyították. A szanatórium a környékbeli lakosokkal, majd a létrejött tanyaközponttal sem volt szoros kapcsolatban. Előbb a város kórházának egyik osztályaként működött, majd később szakosított szociális otthonná alakították, ahol súlyos és közepesen súlyos értelmi sérültek éltek.

Szikáncs a Tisza és a Maros hullámterében fekszik, hosszú időn keresztül legelőnek, kaszálónak használták. Sem nevének eredete, sem a terület története nem utal arra, miért épp itt akartak települést létrehozni. Vasúttal rendelkezett, a főút Makó felé a tanyaközpont mellett halad el. Napjainkban egyik legmarkánsabban fejlődő külterületi kistelepülés Szikáncs, a város életében betöltött szerepe a másik három településhez képest a legjelentősebb¹³ (CSMLHL 2013) (7. kép).

---

¹³ XXIII. 504. A Hódmezővásárhely Városi Tanács V.B. igazgatási szakigazgatási szervének irati. Általános igazgatási iratok. 2011.

7. kép Szikáncs külterületi kistelepülés

Forrás: szerző felvétele

Rárós, ahol végül nem épült fel a tanyaközpont, 1456-ig virágzó község volt, majd elpusztult. A Hunyadiak idején újraépült, nevét egy hollófajtáról, a „ráró” madárról kapta, amely a Hunyadiak címeréből ismert. A felmérésből leírtak alapján a rárósi tanyavilág fásított tanyákból állt, főként akác-, kőris- és szilfák biztosították a lakók számára a megfelelő mikroklímát. Építőanyag a házakhoz nem állt rendelkezésre. A terület nem volt bekapcsolva a város tömegközlekedésének vérkeringésébe. A lakosság alapvető infrastrukturális ellátásához semmiféle előremutató tendencia nem volt, valószínű ez is oka annak, hogy később, mint tanyaközpont meg sem épült, hiszen az emberek egyszerűen nem költöztek be. Az akkori felmérés szerint a lakosság többsége rendelkezett földdel, kevés volt a földnélküli, talán ez szintén oka annak, hogy nem épült meg, hiszen akinek földje volt, nem akart beköltözni a tanyaközpontba.¹⁴ A felmérésből az is kiderül, egyedül ide költözött cigány család. Oka, hogy a földosztás során 3-4 család egyedül ezen a területen kapott földet 1945-ben, a többi helyen nem éltek. Megjegyzésben az is szerepel, hogy ezek az emberek nem értenek a földműveléshez, csak itt laknak (CSMLHL 2013).

Noha csak négy tanyaközpont épült fel, több helyen történt felmérés. Így például Kopáncs, Kardoskút, Székkutas, Mártély. Utóbbi három azért meglepő, mert itt már az első világháború előtt felépültek a tanyaközpontok, és a felmérés idején már faluként működtek. Korábban már e három összefoglalásra került, Kopáncson végül nem is állt szándékában az állami vezetésnek tanyaközpontot kialakítani, noha természeti és infrastrukturális adottságait figyelembe véve, alkalmas lehetett volna.

Kopáncs eredetileg bokrot jelent, más vélemények szerint Koppány férfinévből alakult ki. A település szintén létezett már a török hódoltság előtt Rétkopáncs néven, a leírásban megtalálható, hogy mivel Baranya megyében is van egy Kopáncs nevű település, így a

---

¹⁴ XXIII. 504. A Hódmezővásárhely Városi Tanács V.B. igazgatási szakigazgatási szervének irati. Általános igazgatási iratok. 2011.

Rétkopáncs nevet kellene adni a tanyaközpontnak, amennyiben az felépül. Rendelkezett – jelenleg is rendelkezik – vasútállomással, a lakosság összetételében megfeleltek volna egy leendő tanyaközpont kritériumainak. A 47-es szegedi főközlekedési út mellett helyezkedik el, iskolaépület és csatorna gátórház épült a területén, mindkettő megtalálható napjainkban is, előbbi mezőgazdasági gépkölcsonzót, utóbbiban múzeumot is berendeztek. Kérdés, hogy Kopáncs tanyaközponttá történő kijelölését mennyire befolyásolta az, hogy földrajzilag közel fekszik Szegedhez. Kopáncs mellett található a jelenleg szarvasmarhatelepnek helyt adó korábbi Vajhádi Állami Gazdaság (CSMLHL 2013).

Vajhát jó minőségű, réti iszapos, sárga színű talajjal rendelkezik. A vajhát szó maga a vaj felső sárgás, legfinomabb részét jelenti (BODNÁR B. 1983). Vajháton az Állami Tangazdaság szarvasmarhatelepet hozott létre, mely mai jogutódja, a Hód-Mezőgazda Zrt. tulajdonában napjainkban is üzemel. A telephez egymás mellé szolgálati lakások épültek, melyeket az 1990-es években megvásárolhattak a lakók, többségüket fel is újították. A lakosság túlnyomórészt Szegedre vagy Hódmezővásárhelyre ingázik naponta dolgozni, a többieket a gazdaság foglalkoztatja.

A Levéltárban őrzött jegyzőkönyvekben rögzített adatokból, tevékenységekből a következőkre derül fény: egyrészt a mezőgazdaság megújulásának szükségessége elkerülhetetlen volt, másrészt megjelenik a kor meglehetősen torz ideológiája, továbbá a lakosság ellenállása és a módos rétegek iránti ellenszenv erősítése a köztudatban a hatalom részéről. Látható, hogy a kérdéses időszakban valóban nehézségekkel küzdött a mezőgazdasági termelés, a gépek, a szakember hiányára próbáltak megoldást találni a felmérések segítségével.

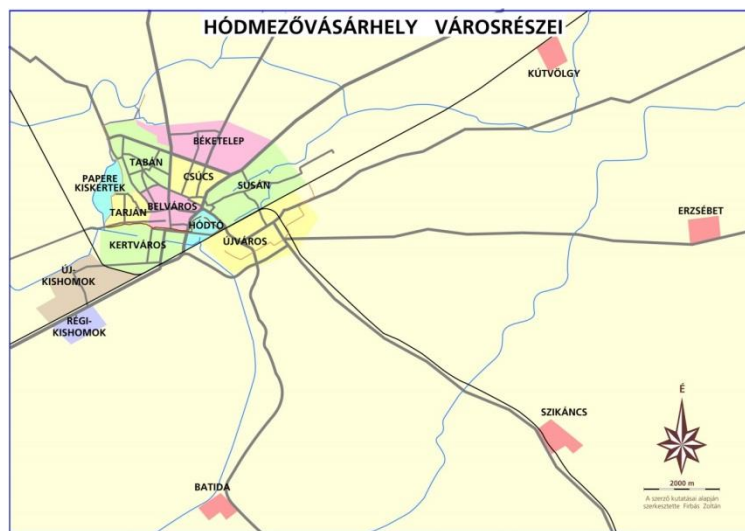
Például a telkek jelölőkaróit Kútvolgyön 1950. július 12-én szúrták le a földbe 50 cm mélyen, olvashatjuk a jegyzőkönyvben rögzített eseményről (CsMLHL 2013). Szerepel az is, mit termesztettek, miféle állatokat tartanak. Szó esik minden esetben a lakosság mezőgazdasági ismereteinek szintjéről, a készségről, mennyire nyitottak a mezőgazdasági képzés iránt. Feljegyzésre került, volt-e a területen ezüst- vagy aranykalászos tanfolyam, és azon milyen arányban vettek részt az ott élő lakosok. A vizsgálat arra is kiterjedt, működik-e a területen földműves szövetkezet.

Részben a levéltári anyagok, részben a korabeli katonai térképek bizonyítják, hogy a tanyaközpontokat gyorsan, alig 2-3 év alatt építették fel. Az 1950-ben készült katonai térképfelvételen még nincs feltüntetve egyik tanyaközpont sem, az ezt követő évek során kiadott katonai térképek mindegyikén látható a négy kistelepülés. A felépült tanyaközpontokat 5. térkép szemlélteti.

Alaprajzukat tekintve, az átnézeti rajzokból kitűnik, a sakktábla alaprajzú kistelepülések alig térnek el egymástól, szinte tudatosan egyformára megtervezett mesterséges településekről

beszélhetünk. A főtéren találhatóak a közintézmények, melyet körbevettek a lakóházak utcái (8. kép). Lakói túlnyomórészt az egykori magántulajdonban lévő földeken létrejött termelősövetkezetben dolgoztak. A négy egykori tanyaközpont mai térképét szemlélve alaprajzuk nem változott, tipikus alföldi falu szerkezetét mutatják kivétel nélkül (6. térkép).

5. térkép. Hódmezővásárhely városrészei és a tanyaközpontok

Forrás: Firkás Térképstúdió, 2014. (A szerző kutatásai alapján szerkesztette Firkás Z. 2014.)

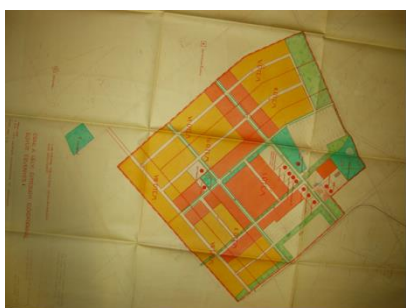
8. kép. Hódmezővásárhely környéki tanyaközpontok átnézeti vázlata 1950-ben¹⁵

Batida

Szikáncs

Erzsébet

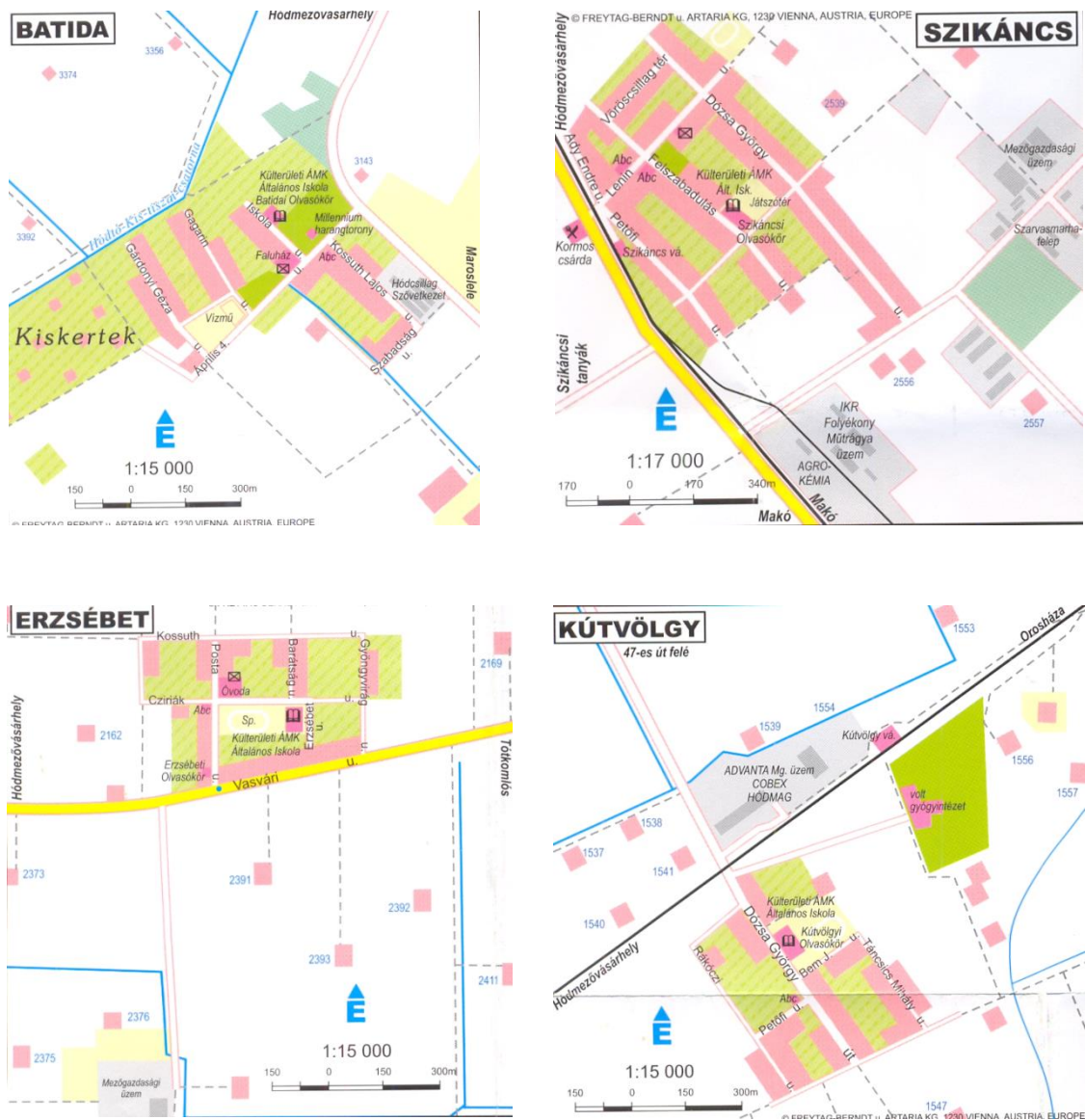

Kútvolgy

Forrás: CSMLHL, 2013

¹⁵ XXI. 504. b. Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának (Tanácsának) iratai. Általános közigazgatási iratok. CSML HL. 2011.

6. térkép. Hódmezővásárhely környéki tanyaközpontok térképei, 2010.

Forrás: Freytag&Berndt, 2010.

6.3. Tanyaközpontokból külterületi kistelepülések

A levéltári adatok alapján 1960-ra elkészült Hódmezővásárhely külterületének területrendezési terve, a terveket tanulmányozva átgondolt, jól szerkesztett kistelepülések képe tárul az olvasó elé (CSMLHL 2013). A mezőgazdasági munkaerő iparba történő áramlása itt is megindult, és a Hódmezővásárhely környéki tanyavilágból egyre többen kerestek munkát a városi üzemekben, gyárakban. Pedig vidék esetében különösen fontos cél a lakosság helyben tartása, melyhez a fejlesztéseket integráltan kell végrehajtani, hogy a multifunkcionális mezőgazdaság a falvakban, a tanyákon élők számára is jövőképet nyújtson (NEMES G. 2005).

Eleinte a lakosok bejártak a városba dolgozni, délután és hétvégén pedig a háztáji földjeiket művelték, inkább saját ellátásra, csak másodlagosan termeltek piacra ezen kívül kereset kiegészítésként sertést hizlaltak.

Az 1980-as években, hazánkban is meginduló szuburbanizációs folyamatok a vidéki városokban is megjelentek, ha nem is teljes egészében, de bizonyos szakaszai Hódmezővásárhely környékén is megfigyelhetők (BAJMÓCY P. 2001). A város és vonzáskörzete szempontjából lényeges kérdés, hogyan hatott maga a szuburbanizációs folyamat ezekre a tanyaközségekre. A lakosság előregedése és az elvándorlás következtében kialakult olcsó telekárak még vonzóvá is válhattak volna a kiköltözés szempontjából, külterületi települések népességszáma azonban lényegében nem változott az 1990-es években. Egyértelmű szuburbiaként a város déli részén elhelyezkedő Kishomok említhető meg, amely viszont sohasem volt tanyaközpont.

Az 1960-as évektől a kistelepülések mindegyikében volt jól felszerelt óvoda, általános iskola, színes programokat szervező és lebonyolító népművelő a kultúrházakban. Gyermeküket a város középiskolaiba járaták, egy részük nem tért vissza a szülői házba. A városban vállaltak munkát, majd ott települtek le, alapítottak családot. Sokan tanultak tovább a felsőoktatásban, akik többsége még távolabb költözött a szülői háztól, a fővárosba vagy az ország más területére.

A rendszerváltozást követően az egykori tanyaközségek népességében előregedés tapasztalható. A helyi termelészövetkezeten kívül nem volt más helybeli munkalehetőség, az 1990-es években pedig ezek többsége átalakult, vagy jogutód nélkül megszűnt, így a munkaképes lakosság még inkább a közeli városokban igyekezett és ma is igyekszik munkát találni. Amíg az 1960-as években mezőgazdaság mellett az ipar – elsősorban a könnyűipar – nagyszámú munkahelyet kínált a külterületeken élők számára, addig a rendszerváltozáskor a legtöbb gyár, termelő szövetkezet, állami gazdaság nem tudta, hogy élje túl azt a kiélezett versenyt, amelyet Európa nyugat-európai agrárgazdasága jelentett számukra az 1990-es években (MEZEI I. 2012; RUSU, M. 2012).

A változás súlyosan érintette a Hódmezővásárhely környéki tanyaközpontokban élőket. A fiatalok többsége a lakóhelyéhez közel szeretett volna munkához jutni, így többen hagyták el ezeket a kistelepüléseket (COSTEA, S. C. 2012). A népesség előregedése folytatódik, a helyi óvodákat, iskolákat bezárták, a gyerekeket iskolabusz szállítja a hódmezővásárhelyi iskolákba, óvodákba. Várhatóan ezek a diákok tanulmányaik befejezésével már nem fognak visszatérni, véglegesen letelepedni ezeken a külterületi

településeken, tehát az elvándorlás elsődleges oka a munkahely és a megfelelő szolgáltatások hiánya. 2008-ban a Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzat Mezei Őrszolgálat és Külterületi Koordinációs Központ által készített felmérési adatok szerint a tanyaközpontokban rendelkezésre álló szolgáltatásokat a 4. táblázat mutatja.

4. táblázat. A szolgáltatások alakulása a külterületi településeken (2008.)

Életminőség	Batida	Erzsébet	Kútvölgy	Szikáncs
Faluház	X	X	X	X
Teleház	X	–	–	–
Könyvtár	X	X	X	X
e-pont	X	X	X	X
Közétkeztetés	X	X	X	X
Ifjúsági intézmények	–	–	–	–
Önkormányzati ügyintézés	X	X	X	X
Irodai szolgáltatás	X	X	X	X
Ipari park	–	–	–	–
Postai szolgálat	mozgó	mozgó	mozgó	állandó
Egészségügyi ellátás	X	–	–	X
Szociális ellátás	X	X	X	X
Falugondnok	X	X	X	-
Bölcsőde	–	–	–	–
Óvodai férőhely (db)	15	15	15	25
Óvodai kihasználtság (db)	11	9	6	18

Forrás: Mezei Őrszolgálat és Külterületi Koordinációs Központ 2008 adatai alapján – a szerző szerkesztésében

A tanyaközpontok felépítését követően sorsukról kevés tényanyag áll rendelkezésre. Végigsétálva bármelyik kistelepülés utcáin, hasonló kép tárul elénk. Tervezett utcahálózat, hasonló küllemű lakóházak, a közösségi épületek szinte teljesen egyformák a 4 településen. A lakók számára munkahelyet a város és az egykori termelőszövetkezetek és állami gazdaságok jogutódai biztosítanak, lehetőségeikhez képest csak korlátozott mértékben. Ahogy a dunántúli aprófalvak elnéptelenednek, lakosságuk megélhetési lehetőségeik korlátozottak, az itteni külterületi kistelepülések népessége is hasonló gondokkal küzd (LÁNYI A: 2010).

A nők helyzete az itteni külterületi kistelepüléseken is rosszabb. Mint általában a vidéki területekről itt is elmondható, a vidéki lakosság iskolázottsága jelentősen alacsonyabb,

mint a városi lakosságé, így még jobban jelentkeznek a különbségek. A nők számára alacsonyabb a rendelkezésre álló jövedelem, mint a városokban, így életkoruk előre haladásával nyugdíjuk is sokkal alacsonyabb lesz (VUKOVICH G. 2008; CRUZ, N. M.–ALCALDE, C. G. (2012).

A városhoz való kötődésük erős, nem falusinak, nem tanyainak, hanem vásárhelyinek vallják magukat, derült ki a kérdőíves felmérés során a lakosokkal folytatott beszélgetésekből. Ezt a fajta kötődést érdemes lenne továbbfejleszteni, erősíteni lehetőség szerint olyan szolgáltatások bővítésével, amelyek mind a városias elemek jelenlétét, mind a természet közelség értékeit magukban hordozzák (BIBÓ I. 1983).

Például Szikáncson 2009-ben indult fatelepítés, amely során 22 hektáron ültettek úgynevezett gyorsan növő fákat, a város környéki zöldövezet növelése mellett a cél néhány évtized múlva az erdőből tűzifát kitermelni, továbbá a város határában található vadállomány számára életteret biztosítani. A faültetés folyamatos, további 25 hektáron történt tölgyek telepítése, 7 hektáron nyárfás erdősítés az elmúlt években. 2013 tavaszán a közösségi közlekedésben történt felújítás (buszvárók, megállók felújítása) (<http://www.hodmezovasarhely.hu/cikkek/ultessen-fat-on-is-szikancson-3347> 2013. 12. 21.). Mindez a népesség megélhetési gondjain nem változtat, munkahelyteremtésben nem történt változás az elmúlt években.

6.4. A külterületi lakosság műveltsége: iskolák, olvasóköri

Az elmúlt 20 év társadalmi-gazdasági változásai a hódmezővásárhelyi tanyák helyzetét és szerepét is átalakították. Noha a rendszerváltást követő években úgy tűnt, a tanyák elkezdtek reneszánszukat élni, de a Hódmezővásárhely környéki tanyaközpontokban a lakosság munkahelye bizonytalanná vált a szövetkezeti rendszer felbomlásával. A biztos megélhetés reményében többen kényszerültek a városokban munkát találni, részben valamelyik városba (Szeged, Hódmezővásárhely, Makó) költöztek, illetve naponta ingáztak. A lakosság csökkenésével a külterületi iskolákat megszüntették, így az itt élő családok gyermekei a városi iskolák ingázó diákjaivá váltak.

A korábbi évszázadokban a falvak, tanyák életének fontos formálója volt a lelkész, a tanító és maga az iskola. Egy csökkenő létszámú kistelepülés esetében a keresőképes lakosság és a gyermekek létszámának apadása a külterületi iskolák jövőjének alakulását jelentősen befolyásolja. A tankötelesek létszámának csökkenésével előbb megszűnik az iskola, majd az

ott maradt idős lakosság természetes fogyásával maga a település is sorvadásnak indul. A külterületi lakosságszám csökkenésével a tanyai iskolák fenntartása ma már nem indokolt, ezért az utóbbi néhány évben bezárták őket. A még meglévő külterületi lakosság gyerekeinek oktatását városi iskolákban oldják meg (KISS I. 2000).

152 évvel ezelőtt 1857-ben, Hódmezővásárhelyen csak egy tanyai iskola működött. 1932-ben „Eötvös József törvényének hatvannegyedik esztendejében” kemény hanggal kiáltott fel Móra Ferenc: „... a magyar tanyákon 15–20 km-re a városoktól... olyan sötétség van, hogy még a tudás szentjánosbogarak se világítanak benne.” (HEGEDŰS A. 1976)

1938-ban már 43 tanyai iskola működött 2.432 beírt tanulóval. A lakosság 39%-a élt tanyán, az összes iskolaköteleseknek 41%-a járt tanyai iskolába. Ezek az iskolák egykor 5 km-es körzetben körül vették a város végtelen határát (KÖRTVÉLYESSY L. 1985).

Egyes körzetek a történelem folyamán elnéptelenedtek, ott az iskolák is fokozatosan megszűntek. Így 1967/68-as tanévben 35, 1972/73-ban 29, 1985/86-ban 9, 1988/89-ben 6, 1995/96-ban már csak 5 iskola működött. Hódmezővásárhelyen 4840 fő volt a tanulói létszám, ebből 138 fő volt a külterületi diák (KISS I. 2000). Létszámuk tovább csökkent, majd 2008-ban az utolsó külterületi iskola is bezárta kapuit.

Az 1950-es években minden tanyaközpont rendelkezett iskolával, melyek jó része már korábban is működött. Egy részüket felújították, mások helyett pedig újat építettek. A levéltári anyagok és az önkormányzat közgyűlési beszámolókból a következő ismeretekkel rendelkezünk róluk:

1958 őszén a *batidai* tanyaközpontban új iskola épült, és szeptember elsején megkezdődött benne a tanítás. Két tanulócsoportha volt akkor, az 1–4. osztályokból összevont alsós, és 5-8. osztályokból felsős tanulócsoportha. Az alsós csoportot néhány éves gyakorlattal rendelkező tanító vezette, a felsős csoporttal egy pályakezdő tanító kezdte meg a tanévet. A következő években fokozatosan nőtt a tanulók létszáma, az 1960-as évek közepén már 90–100 között mozgott a létszám. Ekkor megtörtént a tanulócsoportha bontása: két alsó és két felső csoport jött létre. A felső tagozaton több nevelő közreműködésével valósult meg a szakrendszerű oktatás, amely közel 10 évig maradt fenn.

A tanyavilág fokozatos felszámolása következtében a Batidai Általános Iskola tanulóinak száma is rohamosan lecsökkent.

Az 1970-es évek közepére szükségessé vált a tanulócsoportha ismételt összevonása. Újra egy alsós és egy felsős csoport jött létre. Az önkormányzat hallgatólagos beleegyezésével működhetett az iskola nyolcosztályos összevonással 9 évig. Így az iskola bezárására nem kellett sort keríteni. A cél az volt, hogy ne maradjon a tanyaközpont iskola

nélkül. Egyedi eset volt ez országosan is. Készült televíziós film is a Batidai Általános Iskoláról, mint az ország legkisebb iskolájáról. Ennek köszönhetően több városi szülő is felfigyelt az intézményre, és többen hozták ide gyermeküket a város nagy iskoláiból. Az évvésztéses gyermek, vagy a nehezebben nevelhető tanuló itt eredményesebben tanult. Ennek következtében a létszám 26-ra nőtt néhány év alatt. Még azt is sikerült elérni az itt dolgozó pedagógusnak, hogy megtörténjen a bontás, alsós és felsős csoportokra.

2000. szeptember 1-től ismét két tanulócsoportha volt az iskolának, 1 pedagógus helyett 7 nevelő tanított, a felsőben szakos tanárok jelentek meg. Nemcsak a városból jártak ki tanulók a batidai iskolába, hanem a szomszédos, népesebb falu teljesen osztott iskolájából is többen átjártak. A népességszám viszont nem emelkedett, így az iskola létszáma újra csökkenni kezdett, sorsa nem lehetett sikertörténet.

A tanulók azért maradtak, amíg lehetett Batidán, mert tanítójukhoz, tanáraikhoz kötődtek, vagy olyan családokból származtak, akik ragaszkodtak a helyhez. A tanítót nyugdíjazták, a szakos tanárokat áthelyezték, a megmaradt gyerekeket a városba vitték (KISS I. 2000).

Szikáncsot 1950-től kezdték kiépíteni, mint az akkori kor szellemének megfelelő „tanyaközpontot”. 1952-ben nyitotta meg kapuit az iskola. Az első években 2 tanteremmel, szertárral és 1 nevelői szobával működött. A két tanteremben váltakozó tanítás folyt (délelőtt 1–3.; 2-4.; délután 5–6.; 7–8. osztályok tanultak). A létszámnövekedés következtében 1957-ben újabb 2 tanteremmel és további szertárral bővült az épület. Akkor már önálló osztályok voltak, de továbbra is váltakozó tanítással. A pedagógusok egy része helyben lakott, de többségük a városból járt ki. 1975-ben politechnikai szaktanterem, 1978-ban pedig további két terem épült (KISS I. 2000).

Ezekben az években itt is csökkent a tanyavilág népessége, így az iskola tanulólétszáma is. A kihasználatlan, üres tantermeket átalakították könyvtárszobává, és számítógépes tantermet is létrehozottak.

1985-től a tanítás mellett az iskola közművelődési feladatokat is vállalt. Ettől az évtől Külterületi Általános Művelődési Központ lett az intézmény elnevezése.

1987-től a külterületi iskolákat egy igazgatóság alá vonták. Így került az intézményhez a batidai, erzsébeti, kútvölgyi, iskolák irányítása, felügyelete és vezetése. Közben a tanulói létszám egyre jobban csökken, az 1995/96-os tanévben már csak 68 tanuló maradt.

Erzsébet is Hódmezővásárhelyhez tartozó tanyaközpont. Iskolája 1960-ban épült, két tanteremmel. Az oktatás alsó- és felső tagozatos osztálybontásban szerveződött. Az 1970-es évekre a tanulói létszám oly mértékben növekedett, hogy a bővítés szükségszerűvé vált. Ekkor az iskola használatra megkapta az akkori tanárháza épületét. Az oktató-nevelő munka

két telephelyen történt. Részben osztott tanulócsoportban tanulnak a tanítványok (1–3.; 2–4.; 5–6.; 7–8. osztályok) összevonásban. A termelőszövetkezet felbomlásával a népesség mozgása itt is a város irányába erősödött, a tanulói létszám 1996-ra 47 főre csökkent.

1960. szeptember 3-án indult az első tanév a Kút völgyi Általános Iskolában. A tanítás délelőtt és délután is folyt, elsőtől nyolcadik osztályig. A felső tagozatos oktatás 1974-ig tartott. 1975-től csak alsó tagozatos tanulók jártak ebbe az iskolába, 1–4. osztályos összevonásban. Az első 14 évben 122-en fejezték be a 8. osztályt Kút völgyön. Volt olyan tanév, hogy 107 kisdíák járt az intézménybe.

Az infrastrukturális ellátottságról érdekességként meg kell jegyezni, hogy az épületbe víz és gáz bevezetésére csak az 1990-es évek elején került sor. 2001 nyarán a belső festéssel megújult az iskola. 1999-től angol nyelvet is tanultak a 3–4. osztályosok. Ekkorra a hatékonyabb munkát fénymásoló és számítógép segítette (Sz.N.₁ 2000).

A tagiskola – szikáncsi „társához” hasonlóan – a településen közművelődési feladatokat is ellátott. Feladata, rendezvényekkel, kiállításokkal, kirándulásokkal, író-olvasó találkozókkal a kultúra közvetítése a lakosság számára. Ebben a munkában az önkormányzat, az iskola vezetése és az olvasóköri tagság egyaránt nyújtott segítséget, adott támogatást. 1996-ra a többi tanyaközponti iskolához hasonló sorsra jutott, 9 fő tanuló maradt.

A kút völgyi iskoláról nem állt rendelkezésre adat, bezárása a többi tanyaközponti iskolával egyszerre történt.

Az elmúlt 50 év alatt nagyot változott a tanyavilág. „A tudományos-technikai forradalom napjainkban gyors ütemet diktál. A gyermekek számára tízszer annyi ismeret áll rendelkezésre, mint amennyiről szüleik tudhattak” (MARX GY. 1969.).

A város a külterületen törekedett az iskola megtartására, de be kellett látni, hogy ugyanazt a munkát kell elvégezni, amit egy nagyobb intézményben. Ezekre a feladatokra az ott dolgozó néhány pedagógus (2 – 3 fő) kevés volt, több alkalmazására pedig nem nyílt lehetőség. Az ott dolgozó pedagógusok tiszteletet érdemelnek, akik erőn felüli tevékenységet végeztek, ennek ellenére munkájuk továbbra is ilyen formában nem volt fenntartható.

A tanyai iskolák változásai jól tükrözik a népesség strukturális átalakulását. A keresőképes lakosság gyermekeivel a városban talál lehetőséget, munkahely és megfelelő iskolai képzés területén egyaránt.

Az itt élő népesség összetételét vizsgálva, valamint a tanyai iskolák megszűnését elemezve jól kidomborodik a népesség elöregedésével járó összes következmény. Ezen összes változás „a foglalkozáspolitikai, az oktatáspolitikai és az egészségügy politikai reformját követeli” (SZÓNOKY-ANCSIN G. 2007).

5. táblázat. Az iskolabusszal utazó külterületi tanulók száma

Hódmezővásárhelyen a 2013/2014. tanévben

Járatok	Férőhely	Tanulók száma
Batida	25	25
Erzsébet	44	44
Kútvölgy	44	47
Szikáncs	44	26
Vajhát	25	24
Összesen:	186	166

Forrás: Hódmezővásárhely M. J. V. Közgyűlés 2013.

Egyfelől ezek az iskolák nagy erőfeszítést tettek – a kezdeti szakasztól másfél évszázadon át – a tanyavilág kulturális felemelkedéséért, másfelől az oktatás a változtatás pontjához érkezett. 2007 júniusában a külterületi kistelepülések iskolái bezárták kapuikat. Az önkormányzat 2007 őszétől a tanulókat szervezeten iskolabusszal szállítja naponta a városi szakrendszerű iskolákba, nevelői kísérettel biztosítva a közlekedésüket (5. táblázat). Köztudottan jelentős segítség e lehetőség, de a legnagyobb önkormányzati odafigyelés sem szüntetheti meg teljesen a bejáró gyerekek hátrányos helyzetét, viszont lényegesen csökkentheti a behozható hátrányokat, így a továbbtanulás lehetőségét is biztosítja számukra. A külterületről bejáró tanulók létszámát és iskolánkénti megoszlását a 6. táblázat mutatja.

6. táblázat. Iskolabusszal bejáró tanulók iskolák szerinti megoszlása

Hódmezővásárhelyen a 2013/2014. tanévben

	Kiss L.	Klauzál	Liszt	Szent I.	Németh L.	Aranyossy	Kertvárosi	Szőnyi/Táltos
Batida	12	0	0	4	1	8	0	0
Erzsébet	33	4	1	0	3	1	0	5
Kútvölgy	10	23	0	6	1	3	0	1
Szikáncs	15	6	1	1	3	0	0	0
Vajhát	0	0	0	0	3	2	15	4
Összesen:	70	33	2	11	11	14	15	10

Forrás: Hódmezővásárhely M. J. V. Közgyűlés 2013.

Az utókor hálával gondol vissza az idősebb generáció tanyai iskoláztatására. A Csomorkányi, Ószikáncsi, Hatrongyosi, Kútvölgyparti, Kistóvölgyi Általános Iskolák helyén emlékoszlopokat állítottak. Évente emlékeznek iskolai találkozók alkalmával a „szeretet sátra” alatt eltöltött évekre. A Mátyáshalmi Általános Iskolát az önkormányzat műemlékké

nyilvánította. Napjainkban, a tanyaközponti iskolákban olvasóköri munkák működnek, vállalva a közvetítő szerepet a jövőben is.

Az iskolák mellett jelentős szerepet játszottak a tanyai lakosság életében az olvasóköri munkák. Már a Kiegyezés körüli években és az ezt követő évtizedekben nagy számban alakultak olyan körök, amelyekben újságok, könyvek olvasása, hírek, események megbeszélése történt. Egyre többen kapcsolódtak be ezekbe a programokba eleinte a tanyán élők, hiszen mintegy passzív módon kapcsolódtak be a politikai életbe ezek az emberek (BEZDÁN S. 1974). Egyaránt színterei voltak a kulturális életnek, a társadalmi érintkezésnek és a szóban megkötött üzleteknek, melyek a gazdálkodók számára elengedhetetlenek voltak. 1937-ben Hódmezővásárhelyen 67 kör és egyesület működött, mely bizonyítéka lehet fontosságuknak (HAJDÚ G. 1977. p. 26.).

Mindegyik rendelkezett működési szabályzattal, mely magában foglalta a szervezet céljait, feladatait. Tagjai demokratikus úton választották meg a vezetőséget, s tagdíjat fizettek. Alapvető céljuk a tagok felvilágosítása, oktatása volt. Önálló könyvtárral rendelkeztek, melynek könyveit kölcsönözték, folyóiratokat járattak, bálakat, névnapos mulatságokat rendeztek, a fiatalok számára színjátszó köröket működtettek. A felnőtt lakosságnak szerveztek gazdasági továbbképzéseket, pl. ezüstkalászos tanfolyamokat, kulturális foglalkozások színhelye, otthona minden egyes olvasóköri munkának. Több közülük a belterjes növény- és állattenyésztés kérdéseivel foglalkozott, melyek időszerűek voltak az ország mezőgazdasága szempontjából (HAJDÚ G. 1977.) Egy 1935-ben készült térképen, amely Hódmezővásárhely külterületének iskoláit ábrázolja, látható, hogy a 40 iskola közül mindössze 3 közelében nincs olvasóköri munkák (KÖRTVÉLYESSY L. 1985.). A tanyák olvasóköreinek működésében meghatározó szerepe volt az iskola tanítójának, aki koordinátora, vezetője is volt ezeknek a színjátszó csoportoknak.

Az olvasóköri munkák az elmúlt 20 évben ismét aktívvá váltak. Elsősorban az idősebb városi lakosság körében népszerűek. Eredeti funkciójukat tekintve már nem töltik be régi szerepüket, a tanyákon már csak néhány működik, melyben a város kulturális rendezvényei kapnak helyet (tanyavilághoz kötődő kiállítások, népzenei találkozók). Említésre méltó Hódmezővásárhely újonnan kiépült részén, Új-Kishomokon működő olvasóköri munkák, melyek a lakosság számára különböző programokat szervez, fiókkönyvtárat működtet.

6.5. Szuburbanizáció Hódmezővásárhely térségében – Kishomok

A Hódmezővásárhely–Szeged közötti 47-es főút két oldalán elterülő Kishomok egykori tanyáinak sorsa eltérően alakult a város más részein található tanyákhoz képest. Mivel a területet – természeti adottságainál fogva – nem lehetett nagyüzemi módon művelni, ezért az 1960-es években felparcellázták, zártkertekké alakították.

A tanyák körül így kialakult kertekben az egykori tulajdonosok eleinte szőlőt, gyümölcsöt termeltek. Az 1970-es években egyre többet alakítottak át pihenőkertté; apró szerszám kamrák, majd hétvégi házak épültek rajtuk.

Az 1980-as években megindult a lakosság kiáramlása e területre, melynek következményeként megjelentek az első állandó lakosok Kishomok zártkertjeiben. A kiáramlás elsősorban szociális okokkal magyarázható.

A hazai szuburbanizáció egyik leglátványosabb eleme Hódmezővásárhelyen is a népesség térbeli átrendeződése volt. Az elmúlt 20 évben a terület infrastruktúrája a Város egyes részeihez viszonyítva Kishomokon fejlődött a leglátványosabban, napjainkra önálló városrészé alakult az egykori tanyavilág.

Hódmezővásárhely kishomoki része – a 2010. január 1-jei adatok alapján – 1.149 fővel rendelkezett (HÓDMEZŐVÁSÁRHELY M. J. V. LAKCÍMNYILVÁNTARTÓ adatai, 2010), a 2011-es népszámlálás adatai szerint pedig 1322 fő lakott 646 lakóingatlanban (7. táblázat). A városnak e része az elmúlt 10 év alatt óriási változásokon ment keresztül, az egykori tanyák és főként nyaralók, kertek napjainkra kertvárosi övezetté nőttek ki magukat. A szuburbanizáció Hódmezővásárhelyen itt figyelhető meg.

7. táblázat. Kishomok összesített lakossága

2001. és 2011. évben

	2001	2011
lakos (fő)	464	1322
lakóingatlan (db)	568	646

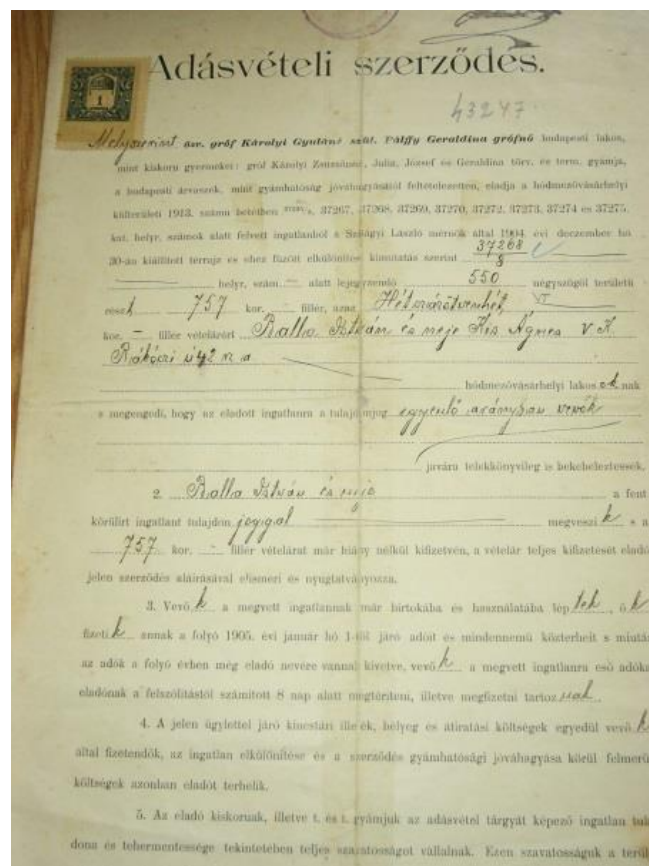
Forrás: KSH adatai alapján 2011, a szerző szerkesztésében

A kutatás során – a rendelkezésre álló szuburbanizációval foglalkozó szakirodalom mellett – kutatási-szerzői szempontból hangsúlyossá vált Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város növekedésével, városiasodásával foglalkozó más írások, forrásanyagok felkutatása. Mivel az elmúlt 20 év során történetekhez túlnyomórészt a helyi napilap hírei álltak

rendelkezésre, a primer kutatás keretében a doktori értekezés szerzője felkereste a régi és az új lakókat Kishomokon, koordinátorokat, az olvasóköri vezetőjét, önkormányzati képviselőjét, akikkel interjú készült. Az általuk bemutatott saját fényképek, század eleji adásvételi szerződések, egyéb archív anyagok tanulmányozása által feltárult Öreg- és Új-Kishomok létrejötte. Számos kérdésre a város Műszaki Irodájának munkatársaitól érkezett válasz. A területet terepbejárása során, fotók, leírások készültek, a szerző részt vett Kishomokon szervezett közösségi programokon is. A vizsgálat alátámasztotta, valóban egy új kertvárosi övezetről lehet beszélni.

Egyes térképek szerint már az 1780-as években összefüggő szőlőskertek voltak itt. A Tisza szabályozása után a Szeged felé vezető út (ma 47-es főút) és vasút megépülésével kezdett részben nyaralóteleppé alakulni (BODNÁR B. 1983). Kialakulása 1905-ben kezdődött, amikor Gróf Károlyi Gyuláné (Pálffy Geraldina) a család birtokát egyenlően 550 négyszögöl területű kertekké osztotta fel, amelyeket vásárhelyi lakosok vásároltak meg (9. kép). Az 1920-as évektől már Bercsényi telepnek (napjainkban ezt nevezik Öreg-Kishomoknak) nevezték a területet.

9. kép. Adásvételi szerződés 1905-ből

Forrás: magángyűjteményből

A város déli határától a Tisza partjáig a napjainkban is használt algyői vasúti híd irányában gyümölcsösök voltak a területen. Körte-, alma-, szilva-, cseresznye-, diófát valamint mogyorócseryjét ültettek a tulajdonosok. Ligetek, szántóföldek váltogatták egymást.

A szőlős- és gyümölcsöskertekben az egykori tulajdonosok a fővárosi piacokra termeltek; a területnek külön gyümölcs-csomagoló üzeme is volt a mai Kőkénydombi Csárda (korábban Anno Vendéglő) helyén (10. és 11. képek). (KÖRTVÉLYESSY L. 1971) Ezekben az években 10–12 tanya volt a területen, a többi kertként funkcionált, amelyre mindössze szerszámoskamrát építettek egykori tulajdonosaik, akik a városban laktak. 1928-ban egy homokos-földmedencés strandfürdő is épült, amelyet fűrt, artézi kút táplált (TÖRÖK S. 2004). Később a szőlőskertek egy részét kiirtották, az élesebb szemű homokot pedig építkezésre termelték ki, a strandfürdő eliszaposodott, megszűnt (BODNÁR B. 1983). A második világháború után a kollektivizálás során a fákat kivágták, az egykori tulajdonosok helyett a – napjainkra már felszámolt – Lenin Tsz és Rákóczi Tsz végzett szántóföldi művelést (2. térképmelléklet).

10. kép. Az egykori gyümölcs-csomagoló üzem

Forrás: magángyűjteményből

A lakóhelyi szuburbanizáció az 1980-as években először Budapest, majd kis mértékben a megyeszékhelyek körül jelenik meg Magyarországon. Ekkor indul meg a városi népesség decentralizációja, mely során a környező falvakba költözött a lakosság (TIMÁR J. 2000. p.156.). A szuburbanizáció sajátos folyamata figyelhető meg Hódmezővásárhely–Kishomok környékén, amelyet most röviden összefoglalva ismertet a dolgozat szerzője. Lényege, hogy a városból a lakosság a környező térségekbe települt, ahol az infrastruktúra alapvető elemei biztosítottak voltak számukra. Hódmezővásárhely, a többi magyarországi

városhoz hasonlóan, eltér a nagyvárosok szuburbanizációs folyamatától abban, hogy míg más térségekben gazdasági tevékenységek is megjelenhetnek a rurális térségekben, addig itt – jellemzően – a népesség kiáramlása és letelepedése figyelhető meg (BAJMÓCY P. 2001).

11. kép. A Kökénydombi Csárda (korábban Anno Vendéglő)

Forrás: a szerző felvételei

Noha Kishomok területén az állandóan lakott tanyák száma alacsony volt, ezzel szemben a hétvégi kertek, később hobbikertekként használt területek száma magas. Mivel a területet nehézkes volt nagyüzemi módon művelni, így az 1960-as évektől Öreg- és Új-Kishomokot egyaránt felosztották zártkertekké, ezáltal mintegy 700 telek jutott új gazdához ezekben az években. Kishomok a város hobbikertes övezete lett, mint külterületi mezőgazdasági övezet. Ettől kezdve a várost lassan körbevették a hétvégi kertek, ahol elsősorban konyhakerti növényeket, gyümölcsöt, szőlőt termesztettek a Vásárhelyen állandó lakással rendelkező tulajdonosok.

Az Országos Építészeti Szabályzat előírásainak megfelelően, mely szerint az 1960-as években kisebb területet is be lehetett építeni, ennek megfelelően a beépítettség és a beépíthető terület nagysága emelkedett. Ez azt jelentette, hogy kezdetben csak szerszamos kamrák épülhettek, majd a ház mellett az árnyékszék, zuhanyzó, ez utóbbi már a házban is. Egy későbbi rendelkezés során, a külterületeken a 0-val kezdődő helyrajzi számú telkeken már lehetőség nyílt még nagyobb épületet is emelni, amely kényelmesebb, komfortosabb időtöltést tett lehetővé a tulajdonosok számára. (HÓDMEZŐVÁSÁRHELY M. J. VÁROS MŰSZAKI IRODA szóbeli közlése alapján, 2010.)

Hasonló folyamat az Alföld számos nagyvárosának környékén megfigyelhető az 1970-es években, mint a Hódmezővásárhelyhez legközelebb eső Szegeden (TIMÁR J, 2005).

A régi tanyai gazdaságokra jellemző állattartás, növénytermesztés kismértékben ugyan, de Öreg-Kishomokon megjelent, Új-Kishomokon kevésbé jellemző. Mezőgazdasági termelést csak saját részre folytattak, esetleg a helyi piacon adták el fölösleges terményeiket (SZENTI T. 2004).

Az elmúlt évtizedben a vidéki lakosság életkörülményei nagymértékben javultak egyéni és települési szinten is, így az életszínvonalbeli eltérések csökkentek a városi és a vidéki települések között, így a lakosság egy része számára az utóbbi vált vonzóbbá a városok helyett (KISS É. 2000).

Tóth József „tetraéder modellje” alapján, Kishomokon 1990-es évek elejére több tényező együttes hatása tette lehetővé, hogy egy kistelepülés, városrész tudjon kialakulni (TÓTH J. 1981). Ezek a következők voltak: A 47-es főúthoz való közelség, amely főként Hódmezővásárhely, de Szeged városának gyors, könnyű megközelítését is lehetővé tette. Rendelkezésre álltak az alapvető infrastrukturális elemek (ivóvíz – elsősorban fűtő kút – villany, út). Több kerttulajdonos szerette volna állandó lakhelyévé tenni kishomoki telkét. Továbbá megjelent Hódmezővásárhelyen az a társadalmi probléma, hogy több család számára egyre nehezebbé vált a megélhetés a városi panellakásokban, törlesztéseiket nem, vagy csak nehézségek árán tudták fizetni az emberek, így többen döntöttek amellett, hogy kiköltöznek Kishomokra.

Az állandó „kinnlakás” iránti érdeklődés és a rendszerváltás utáni igény, az 1990-es évek elején még inkább felerősödött. A komfortos élet iránt növekvő igény mind az állandó kishomoki népesség, mind a hobbikert tulajdonosok részéről, további infrastrukturális fejlesztést eredményezett a területen.

A város Önkormányzatának saját rendelete volt azzal kapcsolatban, hogy amennyiben a kishomoki kerttulajdonosok meghatározott önrésszel hozzájárulnak az infrastrukturális létesítmények kialakításához, abban az esetben a város vállalja a fennmaradó rész finanszírozását, emellett az Önkormányzat felvállalta a tervek elkészítését, kivitelezését is. (36/1995./10.05/ KGY. SZ. RENDELET)

A műszaki infrastruktúra hálózat kiépítése 1996-ban Új-Kishomokon a vízvezeték kiépítésével kezdődött, és 3 év alatt épült ki, majd 1999-ben a gázvezetékekkel folytatódott. 2000 szeptemberében, miután az alapközmű-ellátottság kiépült, Új-Kishomok Hódmezővásárhely belterületévé vált, mintegy folytatása lett Hódmezővásárhely Kertváros városrészének. A telekárak pedig az 1980-as évekhez képest egyes becslések szerint tízszeresére emelkedtek napjainkra. A belterületbe vonás folyamatos, így családi ház építésére egyre többen kérnek és kapnak engedélyt. A Város Lakcímnnyilvántartó adatai alapján a népesség korösszetételét tekintve fiatal, főként kisgyermekes családok élnek itt. De feltétlen meg kell jegyezni, hogy még számos telek funkcionál hobbikertként, hétvégi házként (12. kép).

Az érdeklődés a városrész iránt nem csökken, amelyet a közvilágítás megléte és a 47-es útról – Szeged felől és Hódmezővásárhely belvárosa felől is – a közelmúltban elkészült aszfaltozott út is elősegít.

12. kép. Utcarészlet Új-Kishomokon

Forrás: szerző felvétele

Öreg-Kishomokon később, 2003. szeptember végén a gáz- és vízvezeték kiépítése egyszerre történt meg. 2004-ben készült el az útalap (13. kép), majd 2005-ben követte az aszfaltút és közvilágítás (14. kép). 2006-tól lakóterületté vált. 2008-tól pedig a szemétszállítás is elindult. A lakosok jövőbeli célja, hogy kiépüljön egy olyan széles út, amely lehetővé teszi a helyi vagy helyközi autóbusz közlekedést a belső területen élők számára.

Öreg-Kishomok fejlődése, megítélése néhány pontban eltér Új-Kishomoktól. Míg Új-Kishomok kertvárosi övezetként él a köztudatban, Öreg-Kishomok falusias övezetként ismert.

Öreg-Kishomok területén megközelítően 600 hobbikert van, ennek töredéke állandóan lakott, a többi kiskertként funkcionál. Mivel egyes kerteket összevonnak, másokat felosztanak, értékesítenek így a kertek száma folyamatosan változik.

13. kép. Készül az útalap Öreg-Kishomokon

14. kép. Aszfaltút

Forrás: magángyűjteményből

Az állandó lakosok életkora itt magasabb, mint Új-Kishomokon, az egyedül élők száma szintén (130–140 fő él családban, a többiek egyedülállók). A fiatal népesség száma fokozatosan itt is emelkedik. Az idősebb népet folyamatosan fiatal családok váltják fel,

azonban nem a családtagjaik, hanem újabb kitelepülők. (HÓDMEZŐVÁSÁRHELY M. J. V. LAKCÍMNYILVÁNTARTÓ adatai, 2013)

Öreg-Kishomokon többen termelnek saját célra zöldséget, gyümölcsöt, mint Új-Kishomokon, viszont gazdálkodó tanya itt is mindössze 8 található, de így is ezek száma több, mint Új-Kishomokon. Ott csupán 4 tanyában foglalkoznak virágkertészettel, a többiben liba-, és sertéstartással. Ahol szarvasmarhát tartással foglalkoznak ott a tejtermelés, túrókészítés és eladás is bevételi forrás lehet, 2 tanyában pedig gombát termesztenek (SAJA M.– VARGA-TÓTH B. 2013.).

Kishomok utcahálózata párhuzamosan alakult a műszaki infrastruktúra fejlesztésével. Elnevezésük a hajdani dűlőnevekből származik, amelyek a korábbi tanyatulajdonosok nevét viselték. Így találkozni lehet Fári, Hegyi, Gólya, Szántó, Vajnai utcákkal. Öreg-Kishomokon 29, Új-Kishomokon 33 utca található napjainkban.

Mindkét résznek van érdekképviselője, közösségi életüket önállóan szervezik. A kitelepülések fennmaradásában jelentős szerepet játszik, hogy rendelkezék megfelelő érdekképviselővel (SZOBOSZLAI GY.1984). Öreg-Kishomokon 2003. március 3-án alakult Öreg-Kishomoki Kerttulajdonosok Egyesülete. Hódmezővásárhely más városrészeihez hasonlóan „falunapot”, farsangi mulatságot, Mikulásünnepséget szerveznek a lakosok. Új-kishomokon a Kishomoki Olvasókör szervez közösségi programokat a lakosság számára (15. kép).

15. kép. Közösségi rendezvény Kishomokon

Forrás: szerző felvétele

A Szeged felől érkezők szeme elé a Magyarországra jellemző városhatár képe tárul: előbb a hétvégi házak, majd a városhoz közeledve ezeket felváltják az újjépítésű családi házak, villák, megbújva közöttük egy-két tanyaépület. Az itt álló tanyák azonban már eltérnek a többitől, kerítéssel körbekerített, a szomszéd telkek közé illeszkedő régi építésű családi házra, parasztházra emlékeztetnek elsősorban. Hajdani tanyalétükre a ház körül gondosan művelt

kert, benne gyümölcsfák, néhány sor szőlő, konyhakerti növények utalnak. Az 1980-as évek végétől kitelepült lakosok telkein ezzel szemben díszkert, árnyékot adó lombos díszfákkal beültetett füves udvar veszi körül a családi házakat.

A kitelepülések hatására teljesen átalakult a mai Kishomok társadalma. A régi tanyák, házak lakosait a városból kitelepült családok váltották fel. A primer kutatás során folyamatosan a szuburbanizáció egy sajátos elemével, a társadalmi összefogás erejével találkozott a szerző. Az „új” lakosság kezdeményező tevékenységének, köszönhetően az elmúlt 20 év alatt városrész és falusias övezet tudott létrejönni a 47-es főút két oldalán.

Tóth József tetraéder modelljével szemléltetve az egyes szférák élei Hódmezővásárhelyen egyedül Kishomokon illeszkednének pontosan egymáshoz, figyelembe véve a természeti környezet kedvező lehetőségeit, az újonnan kialakult társadalmi réteg közösséggé formálódását, a folyamatosan bővülő infrastrukturális ellátás színvonalát, a gazdasági szférát, amely a megélhetési és munkalehetőséget Vásárhely és Szeged városa biztosítja (TÓTH J. 1981).

Összefoglalásként megállapítható, hogy Kishomokra a kiáramlás intenzív, mely elsősorban szociális okokkal magyarázható. Az elmúlt 20 évben a terület infrastruktúrája a város egyes részeihez viszonyítva ott fejlődött leglátványosabban, napjainkra önálló városrészé alakult.

A külterületi kistelepüléseknek átkeresztelt egykori tanyaközpontokban nem figyelhetők meg egyértelműen a decentralizáció elemei. Hódmezővásárhelytől ugyan nincsenek nagy távolságra, alig több mint 10 km-re, viszont a környező nagyobb városoktól (Szeged, Szentes, Makó) távol fekszenek. Kivétel ezek közül Batida (8,8 km), amely a Hódmezővásárhely-Makó közti műút mentén helyezkedik el. Itt az utóbbi 1-2 évben megfigyelhető a népesség számának ismét minimális emelkedése. Ez a jelenség a 2011-es népszámlálási adatokban még nem látható. Többen vettek házat, telket, és költöztek ki Hódmezővásárhelyről főként értelmiségi családok. Okai részben az olcsó telekárakkal magyarázhatók, illetve a nemrég megépült M43-as autópálya felvezető szakasza közel fekszik Batidához, így ezen keresztül a nagyváros, Szeged könnyen és gyorsan elérhető úgy, hogy nem kell sem Hódmezővásárhelyen, sem pedig Makón keresztül utazni.

7. Hódmezővásárhely napjainkban: a kérdőíves kutatás eredményei

7.1. Az adatfelvétel szempontjai

A doktori értekezés e fejezetében a szekunder kutatást, azaz a szakirodalom feldolgozását – jelentős idő és energia ráfordítással – a primer kutatás követi. A kutatás elsődleges adatainak, információinak biztosítása a hódmezővásárhelyi tanyavilág és a várost körülvevő 4 valóságban is funkcionáló tanyaközpontban,¹⁶ kérdőíves felmérés formájában történt, melyet interjú egészített ki. A területi lehatárolást Hódmezővásárhely közigazgatási határa jelentette, amelynek egyedisége kivételesen nagy területe. Napjainkban is fontos, de speciális településrészként funkcionál, részben önálló életet él. Megállapítást nyert más megközelítésben, hogy a tanyavilág és a tanyaközpontok a legtöbb esetben hasonló, esetenként azonos feladatot jelentenek a helyi (regionális) közigazgatás, oktatás, kereskedelem számára, de fordítva már lényegesen árnyaltabb a helyzet.

A felmérést a doktori értekezés szerzője 2012. május 1. és 2013. augusztus 20. között végezte, három vizsgálati körben. Első körben az előzetesen összeállított kérdőívet – tesztelési céllal – saját maga próbálta kitöltetni. Komoly problémát jelentett, hogy a legtöbb tanya, lakóingatlanba be sem jutott, így nem volt feltételezhető, hogy a szükséges reprezentativitás megvalósul. A második körben már segítséget kért az Önkormányzattól, amely során az ott alkalmazásban lévő és a tanyavilágot továbbá a lakosságot jól ismerő mezőőrökkel indult először tesztelési céllal majd felmérni a tanyavilágot. Először 10 kérdőívet töltöttek ki a tanyákon, illetve 20 (azaz 5 x 4) kérdőívet a tanyaközpontokban. A tesztkör kiértékelését követően a kérdőív néhány kérdését, illetve néhány választ módosítani kellett, tekintettel arra, hogy a tanyavilág speciális, bizonyos tekintetben zárt társadalmi formációként funkcionál. Alapja a tanyában élő család, mint lakóközösség, ezért a felmérés elvégzéséhez – a válaszadó részéről – bizalomra volt szükség. Ebben továbbra is a mezőőr, illetve – a tanyaközpontok közül Erzsébet és Batida esetében – részben a helyi bolt tulajdonosa közreműködése segített.

A felmérés reprezentativitásának alapját Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Városfejlesztési és Városüzemeltetési Irodájának¹⁷ adatai adták.

---

¹⁶ A tanyaközpont és a kistelepülés szavak használata a doktori értekezésben szinonimaként jelenik meg. A lakosság a tanyaközpont szót érti és használja, sőt egyes esetekben falunak nevezi. A kistelepülés, külterületi település a hivatalos iratokban – jellemzően – szerepel, amely túlzottan hivatalos hatású a hétköznapiakban. Az analógiát az ennivaló és élelmiszer szavak példája jól szemlélteti.

¹⁷ A felmérés kezdetén Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata Műszaki iroda és Mezőőri Szolgálat, 2013-tól Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Városfejlesztési és Városüzemeltetési Irodája.

A Hódmezővásárhely környéki tanyavilágról telekkönyvi adatok állnak rendelkezésre, amelyből tudható a Műszaki Iroda információja alapján, hogy a doktori értekezés készítésének időszakában körülbelül 650 tanya lakott. A tanyavilág felmérése során 156 feldolgozható kérdőív (tanyánként 1-1 került kitöltésre), amely 20% körüli mintát jelent, továbbá a tanyaközpontokban lakóingatlan arányosan, melyet a 8. táblázat mutat be. Batidán 18 db (ahol 238 fő lakik 89 lakóingatlanban), Erzsébeten 11 db (ahol 178 fő lakik 57 lakóingatlanban), Kútvölgyön 14 db (ahol 170 fő lakik 71 lakóingatlanban) és Szikáncson 44 db (ahol 595 fő lakik 215 lakóingatlanban), így összesen 87 db kérdőív került kitöltésre értékelhető módon. Ugyanezen táblázatban látható, hogy a tanyaközpontok lakosainak száma a 2011-es népszámlálásra ugyan csökkent, de egymáshoz viszonyított arányukban minimális az eltérés, így a tanyaközpontonkénti mintaszám (kérdőívek száma) akkor is megfelelő lenne, ha most kerülne sor a felmérésre. A kérdőívek kitöltése 2012–2013-ban mindaddig folytatódott, amíg a kívánt számot az adott kistelepülésen (azaz tanyaközpontban), illetve tanyán sikerült elérni; a tanyák esetében a területi elhelyezkedést is figyelembe véve. A vizsgált tanyaközpontok lakosságát és ingatlanszámát a 9. táblázat mutatja be.

8. táblázat. Kitöltött kérdőívek száma

	Kérdőívek száma (db)
Batida	18
Erzsébet	11
Kútvölgy	14
Szikáncs	44
összesen	87

Forrás: a szerző felmérése alapján 2012–2013

9. táblázat. Tanyaközpontok lakosainak és lakóingatlanainak száma, viszonya

Tanyaközpont neve	Lakóingatlanok száma (db)			Lakóingatlanok aránya (%)			Lakosok száma (fő)			Lakosok aránya (%)		
	KSH 2001	MI 2004	KSH 2011	KSH 2001	MI 2004	KSH 2011	KSH 2001	MI 2004	KSH 2011	KSH 2001	MI 2004	KSH 2011
Batida	83	89	83	19,7	20,6	19,2	235	238	181	20,0	20,2	18,3
Erzsébet	54	57	56	12,8	13,2	13,0	178	178	157	15,1	15,1	15,9
Kútvölgy	74	71	77	17,5	16,4	17,8	170	170	143	14,4	14,4	14,5
Szikáncs	211	215	216	50,0	49,8	50,0	595	595	507	50,5	50,3	51,3
Összesen	422	432	432	100,0	100,0	100,0	1178	1181	988	100,0	100,0	100,0

Forrás: a szerző összeállítása a KSH és Hódmezővásárhely MJV Város Városfejlesztési és Városüzemeltetési Irodája adatai alapján, 2014

Az adatok alapján látható, hogy a lakóingatlan megoszlás alapján meghatározott kitöltésre kerülő kérdőív darabszám jól közelítve reprezentatívnak tekinthető a lakosságra nézve is, hiszen a két adatsor közötti százalékos megoszlás abszolút értéke nem haladja meg a 3,5%-ot egyik esetben sem, több esetben 1% alatti.

A tesztkör kapcsán megerősödött a feltételezés, hogy a kérdőíves felmérés során segítség szükséges a kitöltéshez. A válaszadók nagyon különböző iskolázottságúak voltak, ebből adódóan – több esetben – szövegértési problémával is szembesülni kellett. A funkcionális analfabetizmus jelei a vártnál gyakrabban fordultak elő, így a kérdezőbiztosos kitöltetés tűnt hatékonynak. Az is feltűnt, hogy a mezőőr jelenléte – hangsúlyozni kell, milyen fontos szakmai és emberi értéke van e szolgáltatnak – őszintébb válaszadóvá tette az embereket. Fontos azonban megjegyezni, hogy egyes esetekben nehéz eldönteni, hogy az ellentmondó válaszok mögött valamilyen okból való titkolózás vagy a mélyebb logikai összefüggések átlátásának hiánya áll. Személyes, aktív közreműködéssel további magyarázatok kerültek a kérdőív egyes részeihez, illetve – dolgozat több részében – jól hasznosíthatóak voltak a szerző személyes vizuális benyomásai, alátámasztották vagy megcáfolták a szerző feltételezéseit. Ennek eredményeképp a kérdőíves felmérés kiegészült interjúval azoknál a kérdéseknél, ahol a válaszadó további információt kívánt megosztani, illetve, amikor a válaszadó további érdekes és hasznosítható adalékot tudott szolgáltatni akarva vagy akaratlanul.

Mint korábban már olvasható volt, a tanyák felmérése és kiválasztása mezőőri segítséggel történt. A felmérés során a cél az volt, hogy a város határrészeiben a lehetőségekhez mérten minél többféle tanyában különböző életkorú és iskolai végzettségű lakosokat megkérdezése. A tanyaközpontok esetében a megkérdezés, a kistelepülés utcahálózatának feltérképezését követően, sétálásos véletlenszerű kiválasztás módszerrel történt, illetve a helyi boltba betérő, a tanyaközpontban lakó vásárlók adtak választ. Ebben az esetben a felmérés leginkább hétvégére korlátozódott mivel feltételezhető volt, hogy a lakosok vagy lakosság többsége hétköznapokon eljár dolgozni.

A tesztfelmérést követően 2 kérdőív kategória került véglegesítésre. A tanyákra vonatkozó kérdőív (1. melléklet) az alábbi részekből állt: I. a tanyai lakosságra vonatkozó kérdések, II. a tanya épületére vonatkozó és III. a tanya környezetére vonatkozó zárt és nyitott kérdések. Az összehasonlíthatóság érdekében a tanyaközpontokra vonatkozó kérdőív is ugyanerre a 3 részre osztható. A részeken belüli felépítést a 10. táblázat mutatja be, mely egyúttal összehasonlításra is szolgál, mivel több esetben a feldolgozás és összehasonlítás ezt megkívánja.

10. táblázat. I. Tanyai és tanyaközponti lakosságra vonatkozó kérdőívek felépítésének összehasonlítása

		Tanyai kérdőív	Tanyaközponti kérdőív
1	A válaszadó életkora	igen	igen
2	Mióta lakik itt? (Hány éve?)	igen	igen
3	Saját/bérelt tanya/lakóingatlan?	igen	igen
4	Ha saját, hány generáció óta tulajdona?	igen	igen
5	Hányan laknak a tanyában / lakóingatlanban?	igen	igen
6	Hány generáció él együtt?	igen	igen
7	A tanyában / lakóingatlanban lakók életkori megoszlása	igen	igen
8	Rokoni kapcsolatok	igen	igen
9	Legmagasabb iskolai végzettség	igen	igen
10	Az Ön szakmája	igen	igen
11	Gyakorolja-e eredeti szakmáját?	igen	igen
12	Miért lakik itt?	igen	igen
13	Ha ideköltözött: Miért költözött ide? (Egyébként ugorjon a 15. kérdésre!)	igen	igen
14	Ha ideköltözött: Honnan költözött ide?	igen	igen
15	Élete további részét hol tudja elképzelni?	igen	igen
16	Hogyan változott az életminősége az utóbbi 10 évben?	igen	igen
17	Hogyan változik az életminősége a jövőben?	igen	igen
18	Az alábbiak közül mely dolgokkal gazdagodott háztartása, háztartásának környéke az elmúlt 10 évben?	igen	igen
19	A család fiatalabb tagjai számára mennyire vonzó a mezőgazdasági / tanyai / tanyaközponti életforma?	igen	nem
20	Van-e háza a városban/faluban?	igen	nem
21	Ha „igen” a válasz: ...	igen	nem
22	Ha „nem” a válasz: ...	igen	nem
23 (19)	Ön szerint melyek azok a szolgáltatások, lehetőségek, amelyek könnyebbé és vonzóvá tennék a tanyán/ tanyaközpontban az életét?	igen	igen

Forrás: a szerző felmérése alapján

Látható, hogy a kérdőívek felépítése a tanyai 23 kérdésből 19 a tanyaközpontival megegyezik így további összehasonlító vizsgálatokra, keresztösszefüggés elemzésekre is lehetőség nyílik.

A II. kérdőív rész (11. táblázat) a tanya, illetve a tanyaközpontban lévő házra vonatkozó kérdésekből állt. Ebben a részben a Tóth József professzor által megfogalmazott tetraéder modellből a tér és idő összefüggésével kapcsolatban is vizsgálatra kerül sor.

11. táblázat. II. A tanya/házra vonatkozó kérdések

		Tanyai kérdőív	Tanyaközponti kérdőív
1	Távolság a műúttól?	igen	igen
2	Távolság a legközelebbi zárt településtől?	igen	nem
	A ház távolsága Hódmezővásárhely központjától?	nem	igen
3	Távolság az anyatelepüléstől?	igen	nem
	A ház távolsága a falu / tanyaközpont központjától?	nem	igen
4	Távolság a legközelebbi buszmegállótól / vasútállomástól? (gyalog)	igen	igen
5	Tanyája távolságát hogyan ítéli meg (mennyire érzi távolinak) az anyatelepüléstől?	igen	nem
	A falu/tanyaközpont távolságát hogyan ítéli meg (mennyire érzi távolinak) Hódmezővásárhelytől?	nem	igen
6	A tanya jellege	igen	nem
	A faluhoz / tanyaközponthoz legközelebb eső település	nem	igen
7	Mekkora a lakóház alapterülete?	igen	igen
8	A ház építésének éve?	igen	igen
	Felújításának éve?	igen	igen
9	A házban található helyiségek?	igen	igen
10	Rendelkezik-e az alábbiakkal?	igen	igen
11	A hulladék elhelyezése és felhasználása?	igen	igen
12	A tanya / ház vízellátása gazdasági tevékenységhez?	igen	igen
13	A gazdasági épületek száma?	igen	igen
14	A tanya / ingatlan területén van-e? (épület)	igen	igen
15	A tanya / ingatlan területén halmoz-e fel?	igen	igen
16	A tanya / ingatlanhoz tartozik-e önellátásra konyhakert, gyümölcsös, ...?	igen	igen
17	Tartozik-e a tanya / ingatlanhoz szántóterület?	igen	nem
	Rendelkezik-e saját vagy bérelt földterülettel, melyen termelést folytat?	nem	igen
18	Művelésre használt gépek tulajdonjoga (jellemzően)	igen	igen
19	Hogyan értékesíti a terményt?	igen	igen
20	Köt-e előre szerződést az értékesítésre?	igen	igen
21	Ha csak önellátásra termel...	igen	igen

Forrás: a szerző saját felmérése

A második kérdőívben a lakóingatlanra vonatkozó kérdések találhatók. A válaszokból számos más összefüggés is megfigyelhető, amely a lakosok szemléletét, értékítéletét, társadalmi berendezkedését, életszínvonalát is tükrözi. Nagyon fontos volt annak vizsgálata, hogy a tanya, illetve a tanyaközpont mennyire tekinthető a jövő életterének? A tér-idő kapcsolat itt is tetten érhető, annak szubjektív megítélése érdekes a kutatás további része szempontjából is. Itt már kontrollkérdés is beépítésre került, amely a I. rész válaszait hivatott megerősíteni, illetve árnyalni. Érdekes a lakóingatlan felépítése, életkora, felújítása is. A gazdálkodáshoz szükséges földterület, szerszámok is érdekes támpontot nyújtanak.

A III. kérdőívben (12. táblázat) a lakosság környezetéhez fűződő viszonya került vizsgálat alá. Ebben, a mindennapi élethez szükséges mozgások, utazások vizsgálatára került sor. Annak bemutatására, milyen járművekkel és milyen gyakorisággal utaznak az anyatelepülésre, milyen céllal, motivációval, ha gazdálkodást folytatnak, illetve, ha nem? A hivatásforgalmi (munkahely, iskola) utazások – ebben az esetben – korrigálva kerültek figyelembe vételre. Érdekes annak vizsgálata, hogy mennyire érzik magukat elszigeteltnek, hátrányos helyzetűnek a városlakókhöz képest? A távolság és az elérési idő mennyire szubjektív megítélésű, mennyire aszimmetrikus a városból, illetve a külterületről nézve? A tanyai, illetve a tanyaközponti lakosság egyfajta – bár különböző szorosságú – életközösséget alkot, életük, kapcsolataik érdekesek a vizsgálat szempontjából. A bolt és a kocsmá – mint egyfajta központi hely, ahol az emberek találkoznak – szintén élet- és közösségformáló. Más szempontból viszont érdekes a modern technika, technológia használatával kapcsolatos nyitottság vizsgálata, amely egyértelműen komfortérzet növelő hatású.

A külterületi élet tekintetében a posta, a mobiltelefon és az internet sok szempontból nyit ablakot a világra, de vajon elegendő-e a megtartóerő szempontjából?

A válaszok alapján már előzetesen megállapítható, hogy a válaszok nagyon sokfélék a válaszadó anyagi helyzete, konzervatív vagy innovatív beállítottsága, tájékozottsága és igényeinek különbözősége alapján. Itt jelen volt az a törekvés, hogy a kérdőív minél több azonos kérdést és válaszlehetőséget tartalmazzon, de éppen az árnyalatnyi – a kutatás célja – különbségek feltérképezése érdekében némiképp el kellett térjenek a tanyák és a tanyaközpontok különbözőségéből adódó értelmezhetőség miatt. Ennek ellenére nem csorbulhatott az összehasonlíthatóság igénye sem, így a megfelelő egyensúlyt kellett keresni.

12. táblázat. III. A tanyai/tanyaközponti lakos környezetéhez fűződő viszonya

		Tanyai kérdőív	Tanyaközponti kérdőív
1	Ön mivel közlekedik? Családtagjai hogyan közlekednek?	igen	igen
2	Mennyi idő alatt ér ki az orvos, mentő, rendőr, egyéb segítség szükség esetén?	igen	igen
3	Hogyan juthat / jutott el munkahelyére? (nem helyben dolgozik)	igen	igen
4	Érzi-e hátrányát a munkahely / iskola megközelítése szempontjából, hogy tanyán / külterületi településen lakik?	igen	igen
5	Ha tanyáján gazdálkodik / mezőgazdasággal foglalkozik, érzi-e hátrányát annak, hogy tanyán / külterületi településen lakik?	igen	igen
6	Ha nem a tanyáján gazdálkodik / nem mezőgazdasággal foglalkozik, milyen gyakran jár be a városba, a munkába / iskolába járást leszámítva?	igen	igen
7	Ha tanyáján gazdálkodik / mezőgazdasággal foglalkozik, milyen gyakran jár be a városba?	igen	igen
8	Miért jár be?	igen	igen
9	Mennyire laknak távol a legközelebbi szomszédok?	igen	nem
	Ön szerint, hányan laknak a faluban / tanyaközpontban? Kb. .... fő	nem	igen
10	Milyen viszonyban van a legközelebbi szomszédjaival magánemberként?	igen	igen
11	Ha tanyáján gazdálkodik / mezőgazdasággal foglalkozik, milyen viszonyban van a legközelebbi szomszédjaival termelőként?	igen	igen
12	Milyen mértékben segítik egymást?	igen	igen
13	Hol kapja meg postai küldeményeit?	igen	igen
14	Milyen messze van a legközelebbi bolt, kocsma?	igen	igen
15	Milyen messze van az Ön által legszívesebben használt bolt?	igen	igen
16	Ha lenne lehetősége interneten, telefonon keresztül megrendelni a háztartásában használt cikkeket, élne-e ezzel a szolgáltatással?	igen	igen
17	Mekkora utat kell télen letakarítani a hótól, hogy tanyája / ingatlana megközelíthető legyen?	igen	igen
18	Tanyája / lakóhelye elhelyezkedéséből adódóan a városlakókhöz képest mennyire érzi elszigeteltnek magát?	igen	igen
19	Segít-e ennek feloldásában a telefon, internet?	igen	igen

Forrás: a szerző saját felmérése

7.2. A tanyai és a tanyaközponti lakosság

A tanyák, mint a külterületi településszerkezetet meghatározó mesterséges létesítmények a történelem során különböző dinamikát mutatva fejlődtek vagy éppen visszafejlődtek. A primer kutatás az elmúlt évtizedek Hódmezővásárhely környéki tanyák, és mint speciális kistelepülés forma, tanyaközpontok sajátos jellemzőire, jelenségeire, folyamataira, továbbá 21. századi jövőjének lehetőségeire koncentrált. Vizsgálata során – viszonylag gyorsan kimutathatóvá vált

egyfajta tipikusság, ismétlődés számos területen, így a 156 kitöltött kérdőívből szignifikáns következtetések levonására nyílik lehetőség. A válaszok alapján 25,85 év adódott számtani átlagként, amely 2 és 90 év közötti tartományban található értékek alapján volt kiszámolható. A 13. táblázatból kiolvasható, hogy közel 80%-ban legalább 10 éve tanyán laknak. Feltehetően a gazdasági recesszióknak is köszönhető ez a jelenség, azaz a tanyáról eláramlás a vizsgált területen nem volt jellemző. A lakatlan sokszor romos, lakóhelynek alkalmatlan tanyák vizsgálata nem képezi az értekezés részét (ebben az esetben nem volt kit kérdezni), bár fontos megjegyezni, hogy valós látvány az elhagyatott tanyakép Hódmezővásárhely határában is. Ezeknél az ingatlanoknál minimális az esélye annak, hogy újra lakottá váljanak.

13. táblázat. Különböző funkciójú tanyák és a benne lévő lakosok időbeli kötődése

	Éve	Válaszadó (db)	%
hobbitalanya	0	5	3,2
lakó-, gazdálkodó tanya	1–9	27	17,3
	10–90	124	79,5
összesen		156	100,0

Forrás: a szerző felmérése alapján

Érdekesség, hogy a 3,2% hobbitalanya kevesebb, mint a 2004-es felmérésben, melynek egyik oka lehet, hogy a tanyatulajdonosok egy része napjainkra kiköltözött a városból, faluból gazdasági és más előnyök reményében, így tartósan lakják. A tanyák döntő többségükben (91%-ban) saját tulajdonúak, a bérlemény kevéssé jellemző. A tanyaközpontok esetében 86% a 4 tanyaközpontra vonatkoztatott súlyozott saját tulajdonarány, amely Batida esetében alacsonyabb, a többi külterületi kistelepülés esetén az átlagtól alig tér el, sőt két esetben az eltérés 1% körüli érték.

A tanyaközpontokban lakók esetében, Batida 28,2 év, Erzsébet 22,8 év, Kútvolgy 26,6 és Szikáncs 29,7 év értékkel jellemezhető az ott lakás, amely átlagosan 27,6 évet jelent. Ebben az esetben is helyes az a feltételezés, hogy az elmúlt 10 év a vizsgált témakörben megbízhatóan vizsgálható.

A meghatározó eredmények korrekt elérése érdekében érdemesnek tűnik megvizsgálni, hány generáció óta a tulajdona a lakóingatlan válaszadó családjának (14. táblázat). A tanyaközpontok esetében Batida 1,3; Erzsébet 1,6; Kútvolgy 1,2 és Szikáncs 1,7 értéket mutat, súlyozott átlaguk 1,5 generáció, 1-3 generáció értéktartományban. Annak ellenére, hogy a tanyaközpontok – szándékos tervezés eredményeként – közel azonos távolságra helyezkednek el Hódmezővásárhelytől, némiképp eltérő lehetőségeket biztosítanak lakóik számára. Ezeket a

kistelepüléseken gyakorlatilag nincs munkalehetőség a mezőgazdaságon kívül, így Batida elhelyezkedése tekinthető a legrosszabbnak, hiszen a hódmezővásárhelyi ipartelep, amely az előző rendszerben tízezres nagyságrendben kínált állást (pl. Hódgép, Hódiköt, Alföldi Porcelángyár, Péti Nitrogénművek Furfurolgyára) a viszonylag jól megszervezett autóbusz közlekedés ellenére (vasútállomása nincs) csak átszállással és kerülővel közelíthető meg. Kútvölgy távolsága a legnagyobb, amelyet csak csekély mértékben ellensúlyoz vasútállomása, innen is szintén csak átszállással közelíthető meg az ipartelep. Szikáncs és Erzsébet kedvezőbbnek tekinthető, közvetlen közúti összeköttetése miatt, Szikáncs esetében még közvetlen vasúti összeköttetés is van Hódmezővásárhely-Ipartelepek megállóival. Néhány évvel ezelőtt a mellékvonalak személyforgalmának felülvizsgálata során a személyforgalom megszüntetését eredményezte. Napjainkban a munkacélú ingázás így nehézségekbe ütközik.

A tanyákra – a 156 válasz alapján – szintén 1,5 generációs tulajdoni átlag adódott, amely nem tekinthető teljesen azonosnak. A tanyavilágra lényegesen ritkább ingatlansűrűség jellemző, mint a tanyaközpontokra, így a városi munkahelyre bejárás kevésbé egységes, gyakran nehezebben szervezhető meg.

14. táblázat. Generációk száma a tulajdonban

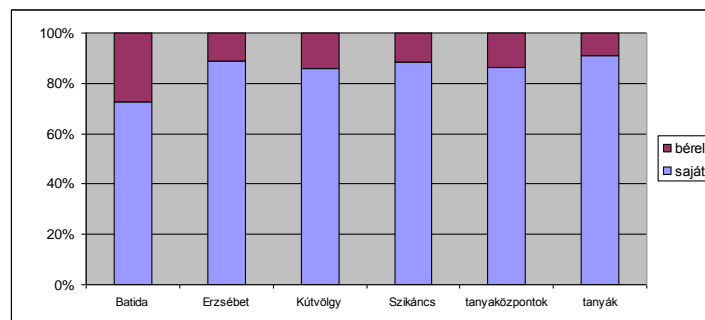
	Generáció	Száma
Batida	0*	3
	1	7
	2	0
	3	1
átlag		1,3
Erzsébet	0*	2
	1	10
	2	2
	3	4
átlag		1,6
Kútvölgy	0*	2
	1	10
	2	2
	3	0
átlag		1,2
Szikáncs	0*	0
	1	26
	2	14
	3	4
átlag		1,7
súlyozott átlag		1,5
tanyák		1,5
	* bérelt ingatlanokkal csökkentve	

Forrás: a szerző felmérése alapján

E dilemma eldöntése szubjektív elemeket is tartalmaz, így további vizsgálatot igényel. A felmérés későbbi részében kerül sor részletesebb kifejtésére, azonban előrevetíthető, hogy a tanyák lakossága jellemzőbben végez mezőgazdasági tevékenységet. Összességében továbbra is fennáll az a dilemma, hogy ez az értékkör mennyiben jelent vonzó lehetőséget – pl. ingatlanárak, fenntartási-működtetési költségek – a lakók számára, vagy inkább nehézséget – pl. a munkahelystruktúra átalakulása miatt –, így feladatként tekintendő a tanyai és a tanyaközponti lakás- és életforma előnyösebbé, vonzóbbá tétele. A tesztfelmérést követően ezzel kapcsolatban további kérdések fogalmazódtak meg, és a válaszok kiértékelése az értekezés későbbi részében történik meg.

A lakóingatlanok tulajdonviszonyaival (1. ábra) összefüggésbe hozható a benne lakás időtartama, és a közös háztartásban, együtt élő generációk, személyek száma.

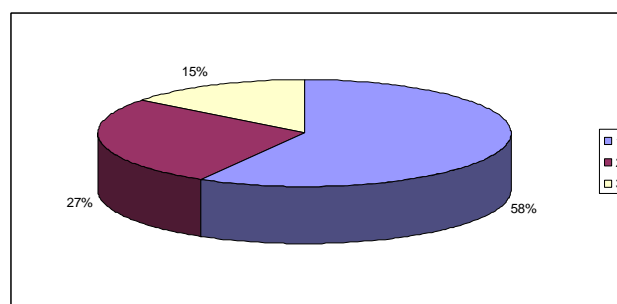
1. ábra. Ingatlanok tulajdonviszony arányai

Forrás: a szerző felmérése alapján

Az együtt lakó generációk vizsgálatakor megállapítható, hogy – a várakozásoknak megfelelően – az értékek némiképp magasabbak (2. ábra és 15. táblázat). Batida esetében található magasabb átlagérték a bérelt ingatlanokra utal. Ez a kistelepülés alvótelepülésnek tekinthető, ezért messze alacsonyabb áron lehet hozzájutni ingatlanhoz akár vásárlási, akár bérleti céllal. A többi esetben a felmérés rávilágított arra, hogy a tulajdoni átlag és az együttlakó generációk átlagának aránya szoros összefüggést mutat; az 0,1 érték körüli.

2. ábra. Tanyában együtt élő generációk megoszlása

Forrás: a szerző felmérése alapján

15. táblázat. Együtt lakó generációk száma

	Generáció	Száma		Generáció	Száma
Batida	0*	0	Kútvölgy	0*	0
	1	4		1	10
	2	6		2	4
	3	1		3	0
átlag		1,7	átlag		1,3
Erzsébet	0*	0	Szikáncs	0*	0
	1	8		1	17
	2	8		2	20
	3	2		3	6
átlag		1,7	átlag		1,8
súlyozott átlag		1,7	súlyozott átlag		1,7
tanyák*		1,9			
* folyamatosan nem lakottal korrigálva					

Forrás: a szerző felmérése alapján

A 3. ábra diagramjából látható, hogy a tanyákban élő emberek közel fele (46%) 2 fős, ezt követi az egyedülálló száma 18%-kal, 13% a 4fős és 8% a 3 fős család. Átlagosan 2,81 fő lakik együtt. Az életvitelszerűen tanyán lakó és a tanyaingatlanba bejelentett lakosok száma eltér, így a népszámlálási adatokból számolható fajlagos érték alatti.

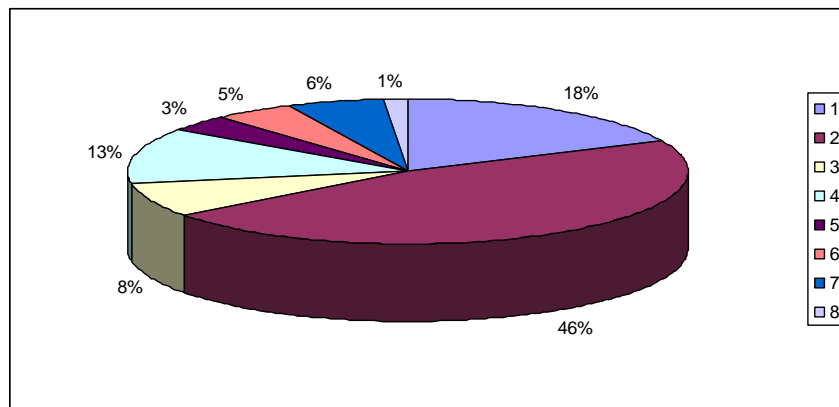
A nagycsaládos, illetve kettőnél több generációs együttélést is a 3. ábrán látható diagram mutatja be. Egymással szorosabb kapcsolat nélküli együttlakás nem jellemző, illetve a válaszadók nem fedték fel. Az együttlakás értékelésekor a lakatlan (pl. hobbicélú, üdülőtanya, átmenetileg üres) ingatlanok az előző két diagramban nem szerepelnek. Az ingatlanban lakás – jellemzően – a folyamatos együttélést jelenti, bár néhány esetben előfordul, hogy a fiatalabb generáció tagja, tagjai kollégiumban laknak a tanév ideje alatt.

Az együttlakás során a területi szűkösség is megfigyelhető, de ennél nagyobb problémát jelent a generációs különbség. A fiatalok számára olyan technikai lehetőségek jelennek meg elvárásként, amely biztosítható az esetek többségében, de használatukhoz egyfajta személyes tér szükséges, hogy a többiek számára nem legyen zavaró.

Azokban az esetekben, ahol még elektromos áram sincs, egyértelműen prognosztizálható a térbeli elszigeteltség fokozódása és a szubjektív távolságérzet (időben és térben is) növekedése, amely a fiatalok számára egyre kevésbé elfogadható, így a tanya elhagyására ösztönöz. A 3. hipotézist támasztják alá a számok, mivel történt egyfajta életforma változás, amely a külterületen élőket sem kerülte el, így az alapvető infrastruktúra nélküli

ingatlanokban már nem tud a 21. század életformája megvalósulni. A jobb ellátottság sem biztosíték arra, hogy a több generáció együttélésének tradicionális előnyei győztesek lehetnek az új kihívásokkal szemben. A tanyákra az ifjabb nemzedék már nem feltétlenül azért tér vissza, ha visszatér, mert gyökerei erősek, inkább gazdasági, vagy más kényszerek hatására dönt. Érdekes viszont az, hogy akik hosszabb ideje tanyán élnek, nem tervezik elköltözésüket. Az eredmény pedig a 2 fős lakosú tanya, közel 50%-ban, illetve az egyedülállók magas aránya (18%). Ebbe a gondolatmenetbe az új tanyások nem illeszthetők bele.

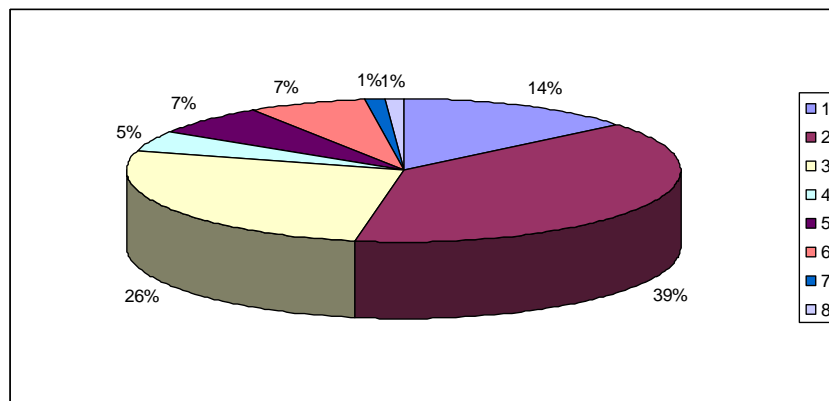
3. ábra. Tanyában lakó személyek megoszlása (fő/tanya)

Forrás: a szerző felmérése alapján

A tanyaközponti lakosság esetében (4. ábra) a megoszlás értékekben, így arányokban is több helyen eltér. Itt is a 2 fős lakosság (39%) a legnagyobb. Ezt követi a 3 fős család (26%), majd a 14%-ot képviselő egyedülálló kategória. A várakozásokhoz képest alulreprezentált a 4 fős családmódel (5%), ellenben több az 5-6 fős (7%).

4. ábra. Tanyaközpontokban lakók (fő/ingatlan)

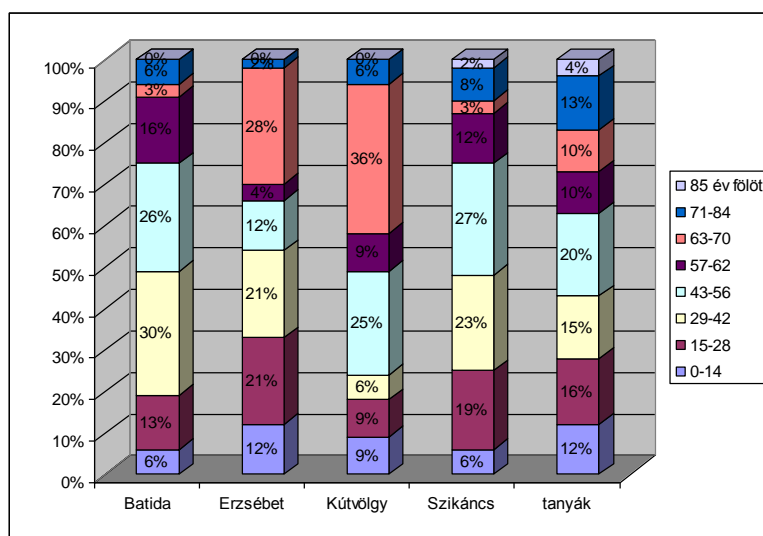

Forrás: a szerző felmérése alapján

A lakosság összetétele tekintetében fontos ismerni a korcsoportokat is (5. ábra). A felmérés során 14 éves sávokban került a korfa meghatározásra és százalékosan bemutatásra. A 0–14, 15–28 éves sáv 2 részre osztva kerül bemutatásra több kérdés feldolgozásakor, mivel ezekben a sávokban a fiatalok életkori sajátosságai miatt jelentős különbséget mutathatnak. A 85 év feletti felső határ nélkül képeznek sávot, tekintettel a kisszámú idesorolható személyre.

Az életkor szerinti megoszlás alsó és felső sávjai különösen érdekesek. Kút völgyön kiemelkedően magas (42%) a nyugdíjas korú lakosság aránya, ezt követi Erzsébet (30%), a tanyán élők (27%), Szikáncs (13%), valamint Batida (9%)-kal. A tanyavilágban és a tanyaközpontok felénél ez a tény előregedő lakosságot jelez, Szikáncs és Batida esetében viszont a felnőtté válás előttiiek – azaz a 18. életévük alattiak – aránya a tanyavilágban a legmagasabb (23%), majd Erzsébet (19%), Szikáncs (16%), Kút völgy (12%) és Batida (9%). Erzsébet esetében a 0–14 és a 15–28 éves korcsoport aránya látható, magasabb százalékos értéket mutat a többi kistelepüléshez képest. A kistelepülésen több családban nevelőszülői tevékenységet látnak el, ahol a nevelőotthonból érkező gyerekek életkora és száma megemeli a családok életkori megoszlásában ennek a két korcsoportnak arányát. Figyelemre méltó, hogy a kérdőív későbbi részében a tanyaközpontokban élők 55%-a jelezte, hogy az általános iskola, illetve 53%-a, hogy az óvoda újraindítása vonzóbbá tehetné az életet ezeken a kistelepüléseken. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata 2010 szeptembere óta nem működteti a külterületen lévő óvodákat és általános iskolák még megmaradt alsó tagozatait sem. A diákok iskolabuszokkal utaznak Hódmezővásárhelyre tanulni.

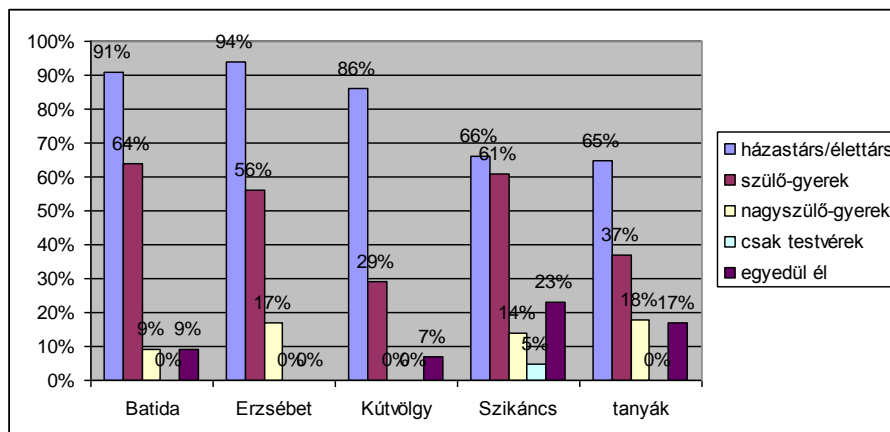
5. ábra. Lakosság életkori megoszlása

Forrás: a szerző felmérése alapján

Jelen esetben annak vizsgálata indokolt, hogy kik is laknak, és várhatóan tartósan tervezik-e életüket jelenlegi lakóhelyükön? A felvetődött, és 4. hipotézisként megfogalmazott gondolat szerint a tanyák lakossága némiképp másként érzi, értékeli a tér-idő fogalompárt. A nagyobb távolság elfogadásában a szubjektív értékrend jelentős szerepet játszik, ezért családi kötődés a külterületi ingatlanhoz toleránsabbá teszi az embereket mind a távolság, mind az elérési idő tekintetében. A családon belüli kapcsolatokat vizsgálva a 156 válasz alapján látható (6. ábra), hogy 101 a házastársi/élettársi, 58 a szülő-gyerek, 28 a nagyszülő-gyerek kapcsolat. A fennmaradó 26 válaszadó egyedülálló, akik – jellemzően – öregségi nyugdíjasok, illetve előtte álló idősök. Ugyanezt vizsgálva a tanyaközpontok lakossága során a következő az eredmény: Szikáncs esetében a házastárs/élettárs arány a tanyai lakossággal megegyezik. A szülő-gyerek viszonyban Erzsébet kivételével a három tanyaközpontban hasonló az arány. Erzsébet esetében nevelőszülői tevékenység miatt van eltérés. Előregedés tekintetében Kútvölgyet szükséges kiemelni. Örömmel viszont, hogy ez az előregedés nem feltétlenül jelenti az egyedüllétet, a legalább 2 fő/ingatlan a jellemző (11/3.) melléklet.

6. ábra. Rokoni kapcsolatok

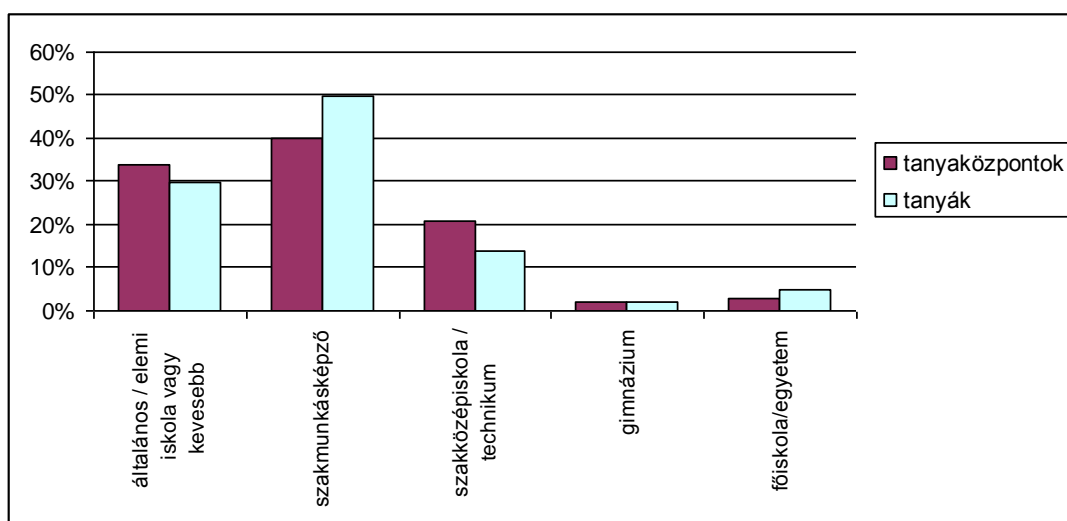

Forrás: a szerző felmérése alapján

A képzettség, az iskolai végzettség hatását is érdemes megvizsgálni, továbbá ennek hatását a lakóhely megválasztására, elfogadására. A válaszok két értelmezésben kerülnek bemutatásra. Felvetődik a kérdés, hogy érdemes-e korrigálni, hiszen a lakosság egy része – életkorából adódóan – csak az alapfokú oktatásban tud vagy tudott részt venni, továbbá még nem érett arra, hogy önálló életet folytasson. Ezen hiba kiküszöbölésére a 14 év alatti lakosság válaszait a szerző nem vette figyelembe. Ezzel egy időben felvetődik az a kérdés is, hogy ugyanezen okokból kellene-e a további életkorok szerint is javítani? Ennek mond ellent, hogy a tankötelezettség életkori határán túl volt, illetve van-e szándék a továbbtanulásra?

Mindemellett a kérdésben a válaszadó szempontjából egyenértékű volt, hogy még mindig tanul, vagy már végzett. A 7. ábra összesítve mutatja be a korrekció nélküli és a korrigált adatokat. A százalékos megoszlásokból látható, hogy gimnázium és a főiskola/egyetem kategóriákban minimális a különbség. Jellemző a szakmunkásképző és a szakközépiskola, továbbá figyelemre méltó, hogy – a korrigált adatsorból egyértelműen látszik – jelentős a csak alapfokú oktatásban részt vettek százalékos aránya, amely – a tanyaközpontok esetén 24%, a tanyák esetében 25% – azt jelenti, hogy várhatóan a lakosság e része nem tervezi visszatérését a közoktatásba. Ehhez járul hozzá a felmérés alapján az az információ is, hogy a viszonylag magas szakképzetlen arány mellett, a magasabb képzettségűek sem gyakorolják tanult szakmájukat (a tanyán élők 63%-a, a tanyaközpontokban élők 70%). Meg kell jegyezni, hogy az idősebbek esetében gyakran tapasztalható, hogy annak ellenére, hogy több évtizede tanyán laknak, mégis a könnyűiparral kapcsolatos eredeti szakmájuk. Ez nem meglepő, hiszen a '80-as évek végéig a hódmezővásárhelyi feldolgozóipar jelentős munkahelyet kínált, gyakran a mezőgazdaságnál kedvezőbb jövedelemmel. Napjainkra a helyzet jelentősen megváltozott, a munkahelykínálat radikálisan visszaesett, de a tulajdonhoz kötődés továbbra is erős maradt. Ebből a nézőpontból is alátámasztható az a feltételezés, hogy a tanyák és tanyaközpontok lakói számára más országrész vagy ország mint lakóhely csak ritkán értelmezhető. Az a néhány diplomás, aki a felmérésben megkérdezésre került, egyértelművé tette, hogy számára csupán lakóhelyként szolgál a kistelepülés, esélyt sem lát arra, hogy itt dolgozzon. Érdekes, hogy a mezőgazdaságban dolgozó diplomások jellemzően nem laknak külterületen.

7. ábra. Iskolai végzettség megoszlása

Forrás: a szerző felmérése alapján

A 2. hipotézisben megfogalmazottakat támasztják alá az eredmények, mely szerint munkahely, karrier tekintetében a tanyaközpontok sem tudják túllépni – például méretükből adódó – önmaguk korlátait.

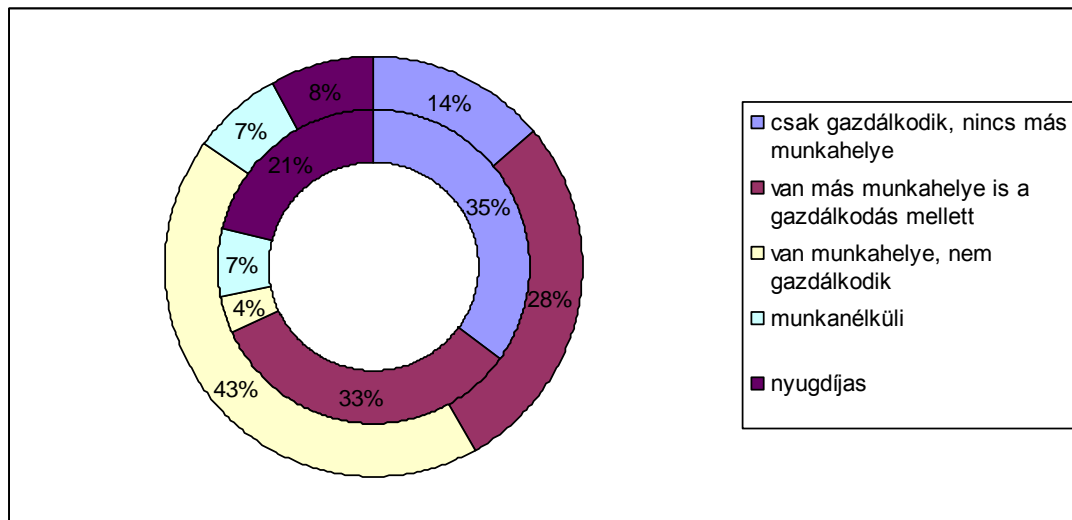
A kérdést mélyebben vizsgálva a 8. ábrán a két gyűrű viszonyára érdemes odafigyelni. A várakozásoknak megfelelően a tanyavilágban 35% számára a megélhetést jelenti a mezőgazdaság, további 33% pedig gazdálkodást is folytat. A tanyákon élő idősök nyugdíjasként – a felmérésben már nem aktív munkavállalóként jelennek meg, de jelentős részük továbbra is termel, ha csak saját ellátásra is. Erre vonatkozó kérdés később lesz. Összességében, a tanyai lakosság 68%-a bevallotta, és további nem meghatározott (nyugdíjasok) százaléka szoros kapcsolatban áll a mezőgazdasági termeléssel, amely alátámasztja a hipotetikus várakozásokat. A tanyaközpontok esetében csak 14% foglalkozik mezőgazdasági termeléssel főállásban, további 28% kiegészítésként, itt viszont csak kevés, fele annyi nyugdíjas jelenik meg, akik – valószínűleg – valamilyen szinten termelnek. Kérdéses viszont az, hogy a tanyaközpontok, de szemlátomást a kis tanyák – főleg, ha a lakója nem is elsődlegesen gazdálkodik – tudnak-e versenyképesen termelni abban a mértékben? A napjainkban is viszonylag népszerű kistermelés esetében, amikor arról esik szó, hogy mennyibe került az előállítás, az emberek nem kalkulálnak az élők munkával, a rá eső áram- és vízdíjjal, az értékcsökkenéssel és számos más apróbb tétellel, így pl. a sertés hizlalás esetén csak a választási malac árát, a takarmányt és az állatorvos költségeit veszik bele a gazdálkodási folyamatba. Ezzel jóhiszeműen becsapva magukat valójában kisebb egységköltséget mutatnak ki a hasznos tömegre. A kistermelés, mint tevékenység csakis kiegészítésként (főleg önellátásra) értelmezhető előnyösen.

A tanyaközpontok kijelölésének, telepítésének, fejlesztésének elsődleges célja volt a mezőgazdaság segítése munkaerővel, amely napjainkra átalakult. A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek megszűnésével a lakosság számára egyre inkább az olcsón vásárolható ingatlanok miatt vált vonzóvá, a rezsi-költségek is alacsonyabb szinten tarthatók, így ma már 43% számára csupán lakóhely. A korábbiakban leírtakat megerősítendő, Batida (27%) és Erzsébet (26%) esetében viszonylag alacsony az itt születettek, nevelkedettek aránya, a lakosság – jellemzően – ideköltözött, így e két kistelepülés tipikus alvótelepülésként funkcionál. A másik két esetben az 50%-ot meghaladó a helyiek aránya, akiknek gyermek- és fiatalok köthető ide. A 16. táblázat alapján egyfajta migráció feltűnő. A lakosság esetében a házasságkötés miatti betelepülés tanyaközponti átlaga 17%, míg a tanyákon 10%. Meglepőnek tűnik az „ideköltözött” kategória viszonylag magas aránya, amely feltételezi, hogy család korábban mozgott a tanyavilágban. A magas, 67%-os érték felveti annak

kérdését, hogy hogyan? Összeadva az előző kategóriával a tanyavilágra 49%, a tanyaközpontokra 77% adódik. Ennek megoszlása: a tanyák esetében 38% gazdálkodásba kezdett, míg a tanyaközpontok esetén ez 33%. Ebben az esetben lehet feltételezni némi torzítást a 20%-os minta alapján, de a tendencia nem torzul. A 8. ábrán látható arányoknak nem mond ellent, hogy az idetelepültek legfőbb motivációja a tanyavilágban az, hogy gazdálkodni kezdenek, majd mindkét településforma esetében fontos az alacsonyabb ingatlan ár és az olcsóbb megélhetés. Akik a házat örökölték, azok – jellemzően – odaszülettek, csak 16%, illetve 18% jelölte meg a tanyaközpontokban, illetve a tanyákon, hogy ideköltözött.

8. ábra. Gazdálkodók aránya
(tanyák belső, tanyaközpontok külső gyűrű)

Forrás: a szerző felmérése alapján

A „Honnan költözött ide?” kérdésre – a tanyák esetében – 42% városból és 33% másik tanyáról, a tanyaközpontok esetében pedig 37% városból és 42% tanyáról, másik tanyaközpontból választ adott. Mindenképp jellemző a kiköltözés a városból, illetve a – talán a vizsgálat szempontjából migrációnak nem is tekinthető – másik tanyából, tanyaközpontból. Alacsonyabb a faluból kiköltözöttek aránya 26%, illetve 21%, amely azt jelenti, hogy igazán jelentős különbséget nem mutatnak a tanyán, tanyaközpontban élés feltételei, költségei és lehetőségei. A visszafelé áramlás az, „Élete további részét hol tudja elképzelni?” kérdés válaszai alapján állapítható meg, hogy aki azt tervezte, hogy elköltözik, az valószínűleg meg is tette, így a nagyobb településtípusba költözés nem haladja meg a 10%-ot egyik esetben sem, viszont 31% a tanyaközpontból kiköltözne tanyára, a tanyai lakosság 10%-a másik tanyába költözne, de a többség – tanyán 72%, tanyaközpontban 59% – úgy érzi, megfelelő helyen lakik.

16. táblázat. A tanyán és a tanyaközpontban lakás oka
(minta fő, illetve %)

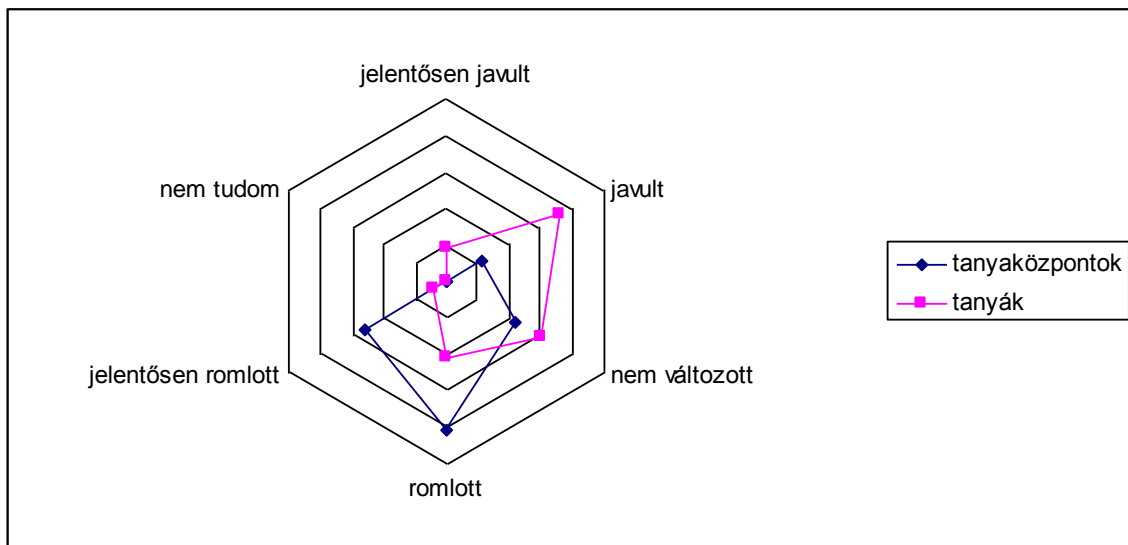
	Batida	Erzsébet	Szikáncs	Kútvölgy	Tanya- központok	Tanyák
itt született/itt nőtt fel	3	5	23	8	44	36
ide kötött házasságot	3	10	5	3	15	16
ideköltözött	5	4	16	3	28	104
összesen	11	19	44	14	87	156

	Batida %	Erzsébet %	Szikáncs %	Kútvölgy %	Tanya- központok %	Tanyák %
itt született/itt nőtt fel	27	26	52	57	51	23
ide kötött házasságot	27	53	11	21	17	10
ideköltözött	45	21	36	21	32	67

Forrás: a szerző felmérése alapján

Ennek ellenpróbájaként fogalmazódott meg a következő néhány kérdés. „Hogyan változott az életminősége az utóbbi 10 évben?“, illetve „Hogyan változik az életminősége a jövőben?“ kérdésre adott válaszok alapján az arányok az érdekesek. Nyilvánvaló, hogy ennek megítélése jelentős mértékben szubjektív. A 9. ábra alapján az tűnik fel, hogy a tanyaközpontok és a tanyák lakossága esetén más vélemények fogalmazódtak meg. Az elmúlt 10 évben történtek alapján a tanyaközpontok lakói esetében a „romlott” és „jelentősen romlott” válaszok jelentősen meghaladják a tanyai válaszok arányát, ahol inkább pozitív kép látható.

9. ábra. Az életminőség változása az utóbbi évtizedben

Forrás: a szerző felmérése alapján

Ennek további vizsgálatára szolgáltak a következő kérdések. A tanyán lakók 49%-a rendelkezik házzal – jellemzően – Hódmezővásárhelyen, amelyet nagy többségében nem használnak vagy bérlőnek adnak ki. A következő kérdésben „Szeretne-e beköltözni a városba?” szinte egyöntetűen (92%) „nem” volt a válasz. Ez a ragaszkodás a tanyai életmódhoz várható volt, de ebben az arányban talán nem. Ennek okára részben az elmúlt évtized fejlesztései, továbbá, a megkérdezettek szóbeli közlése szerint, a helyhez való ragaszkodás, a megszokás és a viszonylag magasabb életkor adhatnak magyarázatot.

17. táblázat. Háztartások infrastruktúrájának fejlődése az elmúlt 10 évben

	Tanyaközpontok %	Tanyak %
vezetékes gáz	48	2
villany	41	60
vezetékes víz	29	7
fűtő kút szivattyúval	39	67
csatornahálózat	0	0
mobiltelefon	89	87
internet	59	37
parabola antenna	51	59
szélkerék/napelem	0	1
gazdálkodáshoz szükséges gépek	14	32
személygépkocsi, egyéb jármű	34	36
szilárd burkolatú bekötőút	23	29
lakóépület felújítása (meszelés)	24	31
gazdasági épületek felújítása	3	31
új épület/új gazdasági épület	10	14
egyéb	14	12

Forrás: a szerző felmérése alapján

Érdekes eredmény adódott, mivel a kívülálló szemével úgy tűnik, a tanyaközpontokban történtek jelentősebb beruházások (17. táblázat), mégis a tanyán élők értékelik fejlődésüket pozitívabban. A 3. hipotézissel kapcsolatban megállapítható, hogy valóban jelen van az elmaradott tanya, amelynek részben a tulajdonos egyfajta igénytelensége, és – természetesen anyagi lehetőségeinek erős korlátozottsága is oka, de adott esetben – a szomszéd tanya viszont virágzó, modern ingatlanok nevezhető. A tanyaközpontokban mintha megállt volna az idő annak ellenére, hogy infrastrukturális nagyberuházások történtek. A vezetékes gáz volt a legjelentősebb fejlesztés a tanyaközpontokban. Ez a hagyományos és a tartályos gázszolgáltatást is jelenti. Ez a szolgáltatás a tanyákon nem terjedt el, így a válaszokban is alig szerepel. A villany esetében jelentős hálózatfejlesztés történt a tanyavilágban és a tanyaközpontokban is, amely nem azt

jelenti, hogy korábban elektromos áram nélkül voltak a háztartások, hanem azt, hogy jelentősen javult a szolgáltatás minősége, terhelhetősége és megbízhatósága. A tanyavilágban még létező, bár elenyésző a vezetékes áram nélküli ingatlan. Sajnálatos tény viszont az, hogy az áramdíjfizetés miatti hosszabb-rövidebb ideig tartó kikapcsolások egyre gyakrabban előfordulnak. Régi hiányosságokat pótolva a tanyaközpontokban a hálózati vízellátás is korszerűsödött, viszont a csatornahálózat kiépítése még várat magára. Továbbra is fontos szerepet játszanak a lokális vízellátó rendszerek, azaz a fűrt kutak. Ez a forma mindkét esetben, de a tanyavilágban, ahol a gazdálkodás meghatározó, különösen fontos. Egyértelmű, hogy a mobiltelefon elterjedése – közel 90%-ban – jelentősen javította a külterületeken élők életminőségét mindkét településformában, az internet pedig megnyitotta az emberek számára a világot. Itt még a tanyák lemaradást mutatnak a tanyaközpontokhoz képest (59%, illetve 37%). A parabolaantenna is jelentős előrelépés volt, hiszen a kábeltelevízió és a vezetékes telefon és internet szolgáltatás is csak néhol és néhány éve terjed a külterületeken. Megújuló energiaforrást szinte nem is alkalmaznak. A felmérések szerint életkortól függetlenül több mint a lakosok fele szeretné, ha rendelkezne vele, de a megvalósítás magas költségei miatt – úgy érzik – elérhetetlennek tűnik számukra. A gazdálkodáshoz szükséges gépek beszerzése viszont a tanyákon 32%-ban történt meg, a tanyaközpontokban kevesebb, mint fele jelölte meg. Figyelemre méltó jelenség, hogy a tanyaközpontokban a gazdálkodó kevés, viszont többen a jövedelem kiegészítéseként gépekkel végeznek szolgáltatásokat gazdálkodók számára vagy a ház körüli kertekben. Új vagy használt személygépkocsit, más járművet a lakosság egy harmada vásárolt az elmúlt évtizedben. A szilárd burkolatú bekötőút is fontos szempont, közel 30% esetében ennek fejlesztése is megtörtént. Hódmezővásárhely környékén jelentős kerékpárút-építés valósult meg a tanyaközpontok irányába, illetve útburkolat felújítás és fejlesztés is történt. A lakóépület felújítására is alig 30%-ban került sor a válaszadók alapján, azonban megjegyzendő, hogy a kérdőív más részén ennek némiképp ellentmondó válaszokat adtak. Érdekesség, hogy a tanyán élő emberek számára a felújítás gyakran egyet jelent a meszeléssel, illetve fordítva. A tanyaközpontokban leginkább a gáz bevezetéséhez kötődően történt felújítás. A tanyaközpontokban – mivel gazdálkodás nem folyik bennük – a gazdasági épületek felújítása elenyésző volt, ellenben a tanyákon lényegesen nagyobb hangsúlyt kapott, 31% arányban történt meg. Új épületeket 10% körül lehet találni.

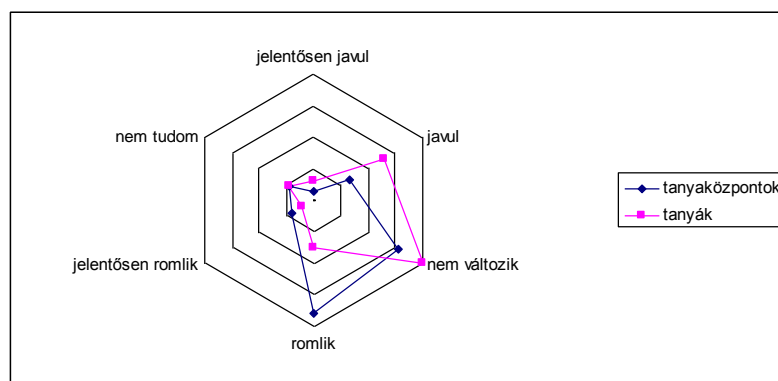
Az itt bemutatott kategóriák jelentős részének további vizsgálata a felmérés második és harmadik részében további részletek megismerésével bővül.

Előre tekintve a kérdés úgy módosult, hogy „Ön szerint melyek azok a szolgáltatások, lehetőségek, amelyek könnyebbé és vonzóbbá tennék a tanyavilágban, illetve a tanyaközpontban az életet?”. Miután korábbi kérdésre adott válaszok mutatják azokat a beruházásokat, amelyek

fontosak az ott élő emberek számára, itt egy megerősítés, illetve a nem feltétlenül fontos vágyak, feltételek megjelenése volt az elképzelés. Ezt előkészítendő, érdekesnek tűnik annak vizsgálata, hogy a külterületi lakosság mennyiben bízik életminősége javulásában?

A tanyaközpontok lakosságában az elmúlt évtizeddel kapcsolatosan – annak ellenére, hogy összességében jelentős eltérés nem volt a tanyai lakosság beruházásaihoz képest – sokkal pesszimistább kép rajzolódott ki. A „nem változott”, „romlott” és a „jelentősen romlott” kategóriák messze a meghatározók, ellenben a tanyavilággal, ahol sokkal pozitívabbnak értékelik ugyanezt az időszakot. Ezt részben azzal is lehet magyarázni, hogy a tanyai lakosság esetében a tanyába költözés sokkal nagyobb arányú volt, így egyfajta pozitív döntés eredménye. A másik meghatározó réteg a több évtizede tanyán lakó s mostanra, már idősödő emberek csoportja. A jövőkép esetében viszont a kép sokkal negatívabb. A tanyaközpontok esetében a „jelentősen romlik” kategória harmadára csökkent (10. ábra), de a „romlik” továbbra is meghatározó és a „nem változik” is megerősödött. A tanyán élő emberek esetében a „nem változik” megerősödése a negatív megítélés csökkenése mellett történt. Megállapítható, hogy a tanyai élet tűnik az ott lakók számára élhetőbbnek, míg a tanyaközpontokban egyfajta stagnálásra lehet számítani. Ezt megerősíti az is, hogy a tanyaközpontok lakosságának a korábban már bemutatott 31%-a szívesen kiköltözne tanyára.

10. ábra. Életminőség változása a jövőben

Forrás: a szerző felmérése alapján

Érdemes elgondolkodni ezen a ponton az 5. hipotézisről. A városias elemek megjelenése a tanyákon, tanyaközpontokban, lehetővé teszi, hogy kitáruljon a világ a külterületi lakosság számára, az információk elérhetőbbé válása által a külterületi élettér és a város közti szubjektív távolságérzet csökkenthető. Vajon a lakosság miért nem látja a lehetőségeket pozitívabban? A technikai-technológiai megoldások már sok esetben nem jelentenek akadályt, az anyagi elérhetőségük sem mindig visszariasztó. Valószínűsíthető

egyfajta sztereotípiá, amely a szubjektív távolságérzettel függhet össze. Erre vonatkozó további vizsgálat és eredményeinek bemutatása a későbbi részekben olvasható.

A külterületen élés vonzerejét növelő összetevőre vonatkozó következő kérdéshez némi magyarázatot kell hozzáfűzni. A válaszadók nem csak azt jelölték meg, amely hiányzik életükből, hanem azokat is, amelyek fejlesztésre szorulnak (18. táblázat). Ebből adódóan vannak nehezen értelmezhető válaszok is. Az elektromos hálózat fejlesztés kapcsán a szélkerék energiafejlesztéshez kérdést érdemes hozzárendelni, így már az összefüggés értelmezhető. A vezetékes vízszolgáltatás kiépítése a tanyaközpontokban befejeződött, a tanyavilágban még mindig sok helyen nincs, és természetesen nem is valósítható meg mindenütt gazdaságosan. A fűtő kutak további számának növelése egyénileg megvalósítható cél. A vezetékes gáz esetében a tanyaközpontokban növelhető a rácsatlakozás, de a tartályos helyi vagy kisközösségi ellátás is érdekes megoldás lehet. Az aszfaltozott utakat a tanyavilágban reális igény felújítani, továbbépíteni. A vezetékes telefon szerepét mindenhol átveheti a mobilszolgáltatás. A mobiltelefonok szaporítása, esetleg lakóingatlanonkénti növelése ma már könnyen megoldható, akadályt nem jelentő fejlesztés. Az internet iránti – itt is a gyorsabb rendszereket kell érteni – igény reális, a városlakók esetében is hasonló eredményt lehet feltételezni. A több televízió csatorna elsősorban azokat érinti, akik a hagyományos földi szórású adásokat vették helyi antennákkal, és a digitális átállás miatt mindenképpen váltaniuk kell. Továbbra is szeretnék ingyen tévézni, de több csatornára fogalmazódik meg igényük, amely megvalósítható.

18. táblázat. A tanyaközponti lakosokat vonzó szolgáltatások

	Tanyaközpontok (%)	Tanyak (%)
villany	10	37
vezetékes víz	5	17
fűtő kút	18	31
vezetékes gáz	11	6
napelemes energiafejlesztő (fűtés, világítás, főzés céljára)	66	65
szélkerék energiafejlesztéshez (fűtés, világítás, főzés céljára)	52	58
aszfaltozott bekötőút az épülethez	21	53
vezetékes telefon	0	3
mobiltelefon	10	38
internet	24	24
több televízió-csatorna	5	16
mozgó vegyesbolt (naponta)	13	15
mozgó posta (naponta)	6	14
közösségi épület (pl. olvasókör)	17	8
tanyai általános iskola	55	3
óvoda	53	
interneten keresztül történő vásárlási lehetőség házhozszállítással	2	12
hivatalos ügyintézés interneten keresztül	5	28
kihelyezett ügyintézés	41	15
fejlettebb közösségi közlekedés (pl. sűrűbb buszjárat)	36	21
jobb közbiztonság (gyors segélyhívási lehetőség)	49	43

Forrás: a szerző felmérése alapján

Felvetődött az a gondolat, hogy a tanyaközpontokban található kisboltok mellett, mennyire van igény napi szinten mozgóboltra? A tanyavilág kisboltjai – gyakorlatilag a boltosok megöregedése miatt – bezártak. Mindkét esetben 15%, illetve 13%-ban igénylik. A mozgó postával kapcsolatban felmerült igény nem értelmezhető pontosan, mivel már most is rendelkezésre áll e szolgáltatás.

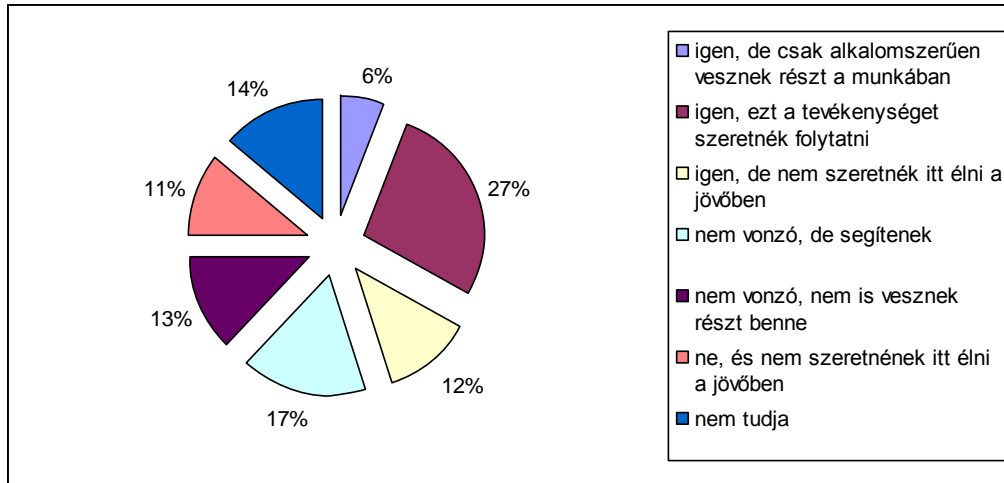
Az olvasókörok hálózata a Hódmezővásárhely környéki tanyaközpontok és tanyavilág jellegzetességei, melyek napjainkban is jelentős aktivitást mutatva működnek (erről értekezés korábbi részében már olvashattunk), de ma már nem csupán az olvasásról szólnak, sokkal inkább egyfajta nyilvános, általános közösségi térként működnek. A tanyaközpontok esetében 55%-nak fájó pont a közelmúltban bezárt helyi általános iskola és 53%-nak az óvoda megszűnése. Mivel a tanyai iskolákat már az 1970-es években körzetesítették, így az ezzel kapcsolatos igények nem élnek annyira erősen a lakosságban. A nosztalgia szerepe jelentős, viszont azzal is szembe kell nézni, hogy a tanyaközpontokban az óvodás, illetve alsó tagozatos gyerekek száma nagyon kicsi, így az oktatási intézmények fenntartása, igényes működtetése nem feltétlenül indokolt. A gyerekeket iskolabuszokkal szállítják a legközelebbi városi oktatási intézményekbe. Az interneten keresztüli vásárlás iránti igény itt is alacsony, az ügyintézővel kapcsolatos már jelentősebb a tanyákon élők esetében. Ehhez kapcsolódik egy későbbi kérdés, hogy hányszor megy az illető Hódmezővásárhelyre? Előrevetítve a válaszokat ketté kell választani az üzleti, hivatali beutazásokat és a szabadidős, vásárlási utakat. A kihelyezett ügyintézés iránti igény a tanyaközpontokban erősebb (11%), amely korábban gyakorlat volt, de megszűnt. Ennek visszaállításán érdemes lenne az érintetteknek elgondolkozni. Az internetes ügyintézés iránt a tanyavilágban nyitottabbak az emberek. A vásárlási szokások vizsgálatára is később kerül sor, de látható, hogy a hagyományos vásárlás előnyeit (kipróbálás, kiválasztás) még mindig nagyon fontosnak tartják az emberek. A fejlettebb közösségi közlekedés iránti igény reális, de a tömegközlekedési járművek a reggeli csúcsforgalmon túl még a délutáni kisebb forgalom esetén sincsenek teljesen kihasználva. A járatsűrítés anyagi kérdés is az önkormányzat, illetve az állam részéről is.

A jobb közbiztonság iránti igény, a tanyaközpontokban 49% esetén, a tanyákon pedig 43%-nál komoly figyelemfelkeltő vélemény. A rendőrségi statisztikák mellett az emberek szubjektív megítélése is legalább ugyanannyira fontos társadalmi kérdés. Ezen a téren mindenképpen javítani kell!

Az itt vizsgálatba vont tényezők alapján felvetődik annak a kérdése, hogy a tanyaközpontok és a tanyavilág jövője mennyiben garantálható, és hogyan? Mindenképp érdemes arra rákérdezni, hogy az ifjabb generáció miképp gondolkozik jövőbeli tanyai, illetve

tanyaközponti életéről (3. , 4. és 5. hipotézis). A felmérés alapján az alábbi néhány gondolattal érdemes foglalkozni (11. ábra), illetve továbbgondolni.

11. ábra. A mezőgazdasági/tanyai életforma vonzerejének megítélése a fiatalabb korosztályban

Forrás: a szerző felmérése alapján

A válaszadók 27%-a gondolja úgy, hogy a következő generáció helyben szeretné folytatni életét, tevékenységét. 12% nem szeretne itt élni, de a mezőgazdasági tevékenységet folytatná. A következő három kategória – összesen 41% – számára nem vonzó, részvétele is csak kisebb-nagyobb mértékű. 14% nem tudja, hogy dönt, és még 4% alkalmanként vesz részt már most is a mezőgazdasági munkában. Összességében a 2. hipotézis erősíthető meg, hogy a tanyaközpont, mint speciális mesterségesen, a szocialista mezőgazdaság hatékonyabb kiszolgálása érdekében létrehozott formaként nem funkcionál a jövőben, átalakul és olcsóbb életvitelt biztosító alvótelepüléssé alakul át. A Hódmezővásárhely környéki tanyavilág az elmúlt évtizedben méretében stagnált, lakói viszont jelentős részében kicserélődtek. Az ifjú generáció számára nem jelent vonzerőt a mezőgazdaság, így az ahhoz szorosan köthető tanyai életforma sem. A felmérés során gyakran arról panaszkodtak, hogy nincs elegendő munkahely, így a gazdálkodás egyfajta kényszerhelyzet eredménye. Ennek ellenére egyfajta kényszer itt is megvalósul, így a tanyavilág is keresi helyét, szerepét az alföldi településszerkezetben.

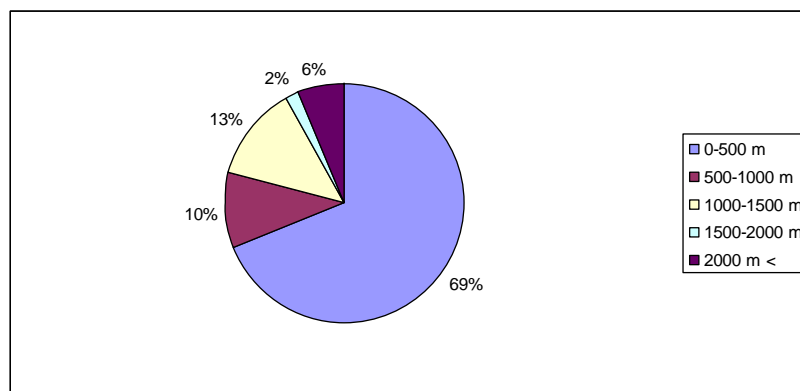
7.3. A lakóépületek állapota tanyákon és a tanyaközpontokban

A felmérés második felében a tanya, illetve a tanyaközpont (kistelepülési) ingatlanjainak épületéről szólnak a kérdések. A szubjektív és objektív távolságérzet kérdésének megítélése érdekében megkérdezésre került az ingatlan közelében lévő kövesúttól

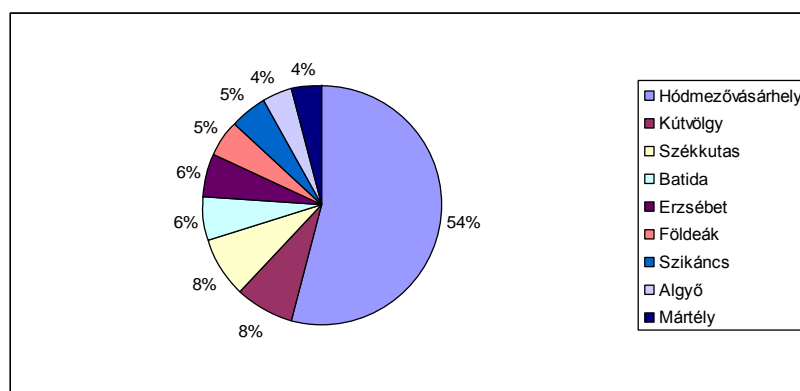
mérhető távolság, azaz a bekötőút hossza. Ahogy a 12. ábra mutatja a tanya – jellemzően – 500 méternél közelebb vannak egymáshoz. Ez abból a szempontból is érdekes, hogy a relatív elzártságérzet mennyiben jelentkezik, hiszen a bekötőút hossza jelentheti – főleg rossz idő esetén – a szűk keresztmetszetet a mozgásban, a környezettel kapcsolattartásban, ehhez kapcsolódik a legközelebbi településtől mért távolságra vonatkozó kérdés, amely 9 települést jelent a válaszok alapján (13. ábra).

12. ábra. A tanya távolsága a műúttól

Forrás: a szerző felmérése alapján

13. ábra. Legközelebbi település

Forrás: a szerző felmérése alapján

Legtöbben – 84 válasz (54%) – Hódmezővásárhelyt jelölték meg, amely közigazgatási, kereskedelmi, kulturális szempontból is meghatározó. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy odajárnak iskolába a tanyai gyerekek, illetve munkahelyek szempontjából is a legnagyobb. 8% Kútvolgyet és Székkutast, 6% Batidát és Erzsébetet, 5% Földeákot és Szikáncsot és 4% Algyőt és Mártélyt. A megjelölt távolságok számtani átlaga 5,3 km igen nagy, 0,1 km és 17 km között szórással (13. ábra).

A tanyaközpontok esetében célirányosan Hódmezővásárhelyre, mint anyatelepülésre vonatkozott a kérdés. Az műúttól mért távolság tekintetében mindegyik tanyaközpont esetében legalább a válaszadók fele az 500 méternél kevesebb kategóriát jelölte meg, amely teljesen egybeesik a tanyaközpontok kiterjedésével, méretével. Tudni kell, hogy a négy kistelepülés egyikén sem halad át kövesút, Batida, Erzsébet és Szikáncs esetében a kistelepülés mellett halad el, Kút völgyről néhány kilométer után érjük el a 47-es főközlekedési utat. Ebben az esetben érdekesebb az, hogy az anyatelepüléstől mennyire érzik magukat távol illetve közellakónak? Itt is fontos az objektív távolság adatok mellett a szubjektív távolságérzet is, amelyet anyagi és nem anyagi tényezők is befolyásolnak. Térképen mérve, Hódmezővásárhely központjától Batida központjának távolsága 11 km, személygépkocsival 17 perces eljutási idővel, Erzsébet 16 km 21 perccel, Kút völgy 13 km 17 perc és Szikáncs 13 km 17 perccel. Látható, hogy a tanyaközpontok nagyjából hasonló távolságra helyezkednek el az anyatelepüléstől. Az elérési idők tekintetében még kisebb az eltérés. A felmérés során Batida 8,8 km, Erzsébet 14,7 km, Kút völgy 11,9 km és Szikáncs 11,6 km adódott. A 19. táblázat összesítve mutatja az értékeket és az eltéréseket. A válaszadók kisebb kilométer értéket adtak meg (átlagosan 1,1-2,2 km-rel), amely nem tekinthető jelentős hibának, mert a városközpont pozicionálása Hódmezővásárhelyen eltérő lehet, hogy a történelmi városközpontra gondol-e a válaszadó vagy a funkcionális városközpontra, ahol vásárolni tud, iskolák, orvosi rendelők vannak.

19. táblázat. Eljutási idő Hódmezővásárhelyre

(km)	Térkép	Válasz	Eltérés
Batida	11	8,8	2,2
Erzsébet	16	14,7	1,3
Kút völgy	13	11,9	1,1
Szikáncs	13	11,6	1,4

Forrás: a szerző felmérése alapján

A városba jutás szempontjából fontos szerepe van a közösségi közlekedésnek. Kút völgynek van vasútállomása, a többi esetében csakis a busz jöhetett számításba, mely kérdés a gyalogos megközelítési idejére vonatkozott. Batida, Erzsébet és Szikáncs esetében a buszmegálló a település szélén, az országúton található, így Batidán a 150–1200 m, valamint átlaga 468 m távolság reális, melyhez a 9,5 perc eljutási idő elfogadható. Szintén aszimmetrikus e tekintetben Erzsébet a 231 m és 5,3 perc értékekkel (50–600 m tartományban) és Szikáncs 100–1000 m értékeivel, átlagosan 386 m, 6,3 perc eljutással.

Kútvolgy esetében a többinél magasabb értékek adódtak. Az eredeti várakozás szerint épp az ellenkezőjére számított a szerző, mivel itt 2 alternatíva is megtalálható a vasút a kistelepülés szélén és az autóbusz, amely itt bemegy a (kivéve a távolságiakat) a településre, is az utazni vágyók rendelkezésére áll. Harmadik lehetőség a 47-es úton, a kútvolgyi (Kútvolgy-elágazás) bekötőútnál lévő távolsági buszmegálló, amely több km távolágra van a településtől, s amelyet – praktikusán – nem használnak, az inkább a tanyavilágban élőket segíti. A 2013. december közepétől érvényes vasúti és autóbusz menetrendeket áttanulmányozva az alábbi megállapítások tehetők a www.elvira.hu illetve a www.volán.hu honlapok alapján hétköznapiakra (hétfőgeken csak néhány járáttal van kevesebb):

- Batida esetében napi 19 autóbuszjárat közlekedik irányonként, 12–17 perces eljutási idővel; a vasúthálózat nem érinti,
- Erzsébet esetében napi 14 autóbuszjárat közlekedik irányonként, 23 perces eljutási idővel; a vasúthálózat nem érinti,
- Kútvolgy esetében napi 9 autóbuszjárat közlekedik irányonként, mindegyik tesz kisebb kört a településen, 17 perces eljutási idővel; a Hódmezővásárhely–Kútvolgy–Békéscsaba (135 menetrendi mező) vasútvonalon megszüntették napi 10 vonat áll meg, 9 perc alatt teszi meg a távolságot,
- Szikáncs esetében napi 17 autóbuszjárat közlekedik irányonként, ebből 6 tesz kisebb kört a településen, 20–22 perces eljutási idővel, a többi (helyközi és távolsági) busz a 47-es úton, a bekötőútnál halad el, leginkább nem is áll meg; néhány éve a személyforgalmat a Hódmezővásárhely–Szikáncs–Makó vasútvonalon megszüntették.

A tanyák esetében a buszmegálló távolsága jóval nagyobb tartományban szór, 100 m-től indul és nem ritka 2 km körüli távolság sem. A válaszadók (156 válasz alapján) 794 méteres átlagot adtak meg 12 perces elérési idővel, amely esetében a 4 km/h elérési átlagsebesség azt mutatja, hogy a buszmegállóhoz fizikailag nehezebb eljutni földúton. A tanyaközpontok esetében ez a sebességérték 3,6 km/h.

A távolságérzet vizsgálata igen érdekesnek ígérkezik, mivel a kívülálló messze nem biztos, hogy ugyanúgy látja a térbeli és időbeli távolságot, mint a tanyákon, illetve a tanyaközpontokban lakók. Egyfajta aszimmetria mindenképp feltételezhető, a tanyai és a tanyaközponti lakos közelebbinek érzi az anyatelepülést, mint a városlakó a külterületi ingatlant, kisteleplést.

A tanyaközpontok lakói szerint – Batida (91%), Erzsébet (67%), Kútvolgy (71%) és Szikáncs (64%), súlyozott átlaggal 69% – közel van a lakóhely Hódmezővásárhelyhez. Egy

korábbi vizsgálat eredménye épp az ellenkezője, azaz a városlakók döntő többsége távolinak érezte a tanyaközpontokat és a tanyai életet. Ami még meglepőbb, hogy a vizsgált tanyai lakosság 82%-ban közelinek érzi tanyáját valamely környező településhez, illetve az anyatelepüléshez, Hódmezővásárhelyhez. Ennek vizsgálatára a kérdőívek további részei térnek ki. A válaszok összesítése a 20. és 21. táblázatokban található.

A városból könnyen elérhetőnek tartják ingatlanjaikat, azaz a közösségi közlekedést megfelelőnek ítélik. Megjegyzendő, hogy gyakorlatilag a lakosság fele egyéni közlekedési eszközt használ, melyre vonatkozó kérdések a III. kérdőívben voltak. Érdekes annak megítélése is, hogy van-e különbség az év különböző szakaszaiban a megközelíthetőség mértékének? Az emberek hajlamosak azt gondolni, hogy igen, de ennek ellentmondanak a válaszok, átlag $\frac{3}{4}$ részük nem érez különbséget.

20. táblázat. A falu/tanyaközpont távolságát hogyan ítéli meg (mennyire érzi távolinak)

Hódmezővásárhelytől?

	Batida		Erzsébet		Kútvölgy		Szikáncs	
	válasz (db)	%	válasz (db)	%	válasz (db)	%	válasz (db)	%
közel van	10	91	12	67	10	71	28	64
távol van	1	9	6	33	4	29	16	36
könnyen elérhető	11	100	12	67	11	79	36	82
nehezen elérhető	0	0	6	33	3	21	8	18
változó	2	18	8	44	3	21	8	18
nincs különbség	9	82	10	56	11	79	36	82
összesen	11		18		14		44	

Forrás: a szerző felmérése alapján

21. táblázat. A falu/tanyaközpont, illetve a tanya távolságát hogyan ítéli meg

(mennyire érzi távolinak) Hódmezővásárhelytől?

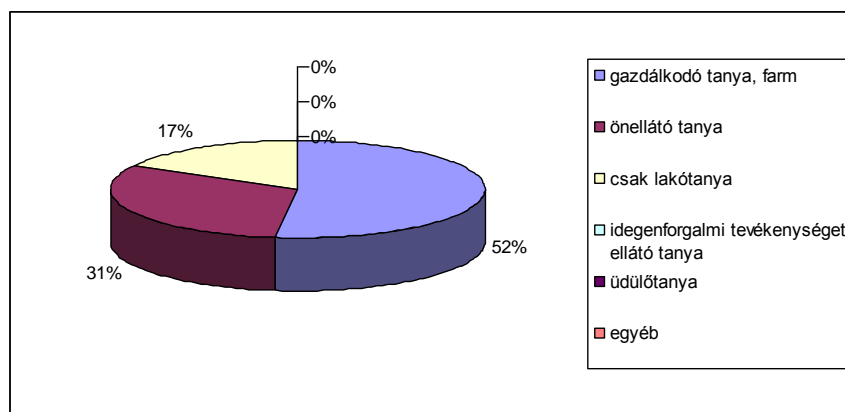
	Tanyaközpontok		Tanya	
	válasz (db)	%	válasz (db)	%
közel van	60	69	128	82
távol van	27	31	28	18
könnyen elérhető	70	80	131	84
nehezen elérhető	17	20	25	16
változó	21	24	33	21
nincs különbség	66	76	123	79
összesen	87		156	

Forrás: a szerző felmérése alapján

A tanyák elhelyezkedése jelentette a mintavétel alapját. A kérdőíves felmérés során a kiválasztás a mezőőrök javaslata alapján történt. Az 4. hipotézis itt is alátámasztásra került, hiszen a gyakran nehéz megközelíthetőség, a buszmegálló és a vasútállomás távolsága nem okoz olyan mértékű problémát a lakosoknak, mint azt gondolni lehetne. A tanyai lakosok 84%-a, de a tanyaközpontok esetében is 80% könnyen elérhetőnek érzi lakóhelyét, amely az évszakok váltakozása ellenére sem változik (76%; 79%).

A tanya jellege kérdés (14. ábra), a felmérés első részének kontrollkérdése is volt, egyfajta ellentmondás mutatkozik a korábbi „csak gazdálkodik, nincs más munkahelye” 35%, illetve a „gazdálkodó tanya, farm” kategóriára adott 52%. Amennyiben a „van más munkahelye is a gazdálkodás mellett” 33% arányt is hozzáadjuk, akkor viszont megfordul a viszony, de jellemző, hogy a kategóriahatárok elmosódnak, hiszen a 21% nyugdíjas esetében ismételt korrekció szükséges. Amire viszont érdemes odafigyelni, hogy 15% csak lakótanya, ami azt mutatja, hogy a nyugdíjasok egy része is gazdálkodik, illetve az aktív korú lakosság egy része csak lakótanyaként használja ingatlanát.

14. ábra. A tanya jellege

Forrás: a szerző felmérése alapján

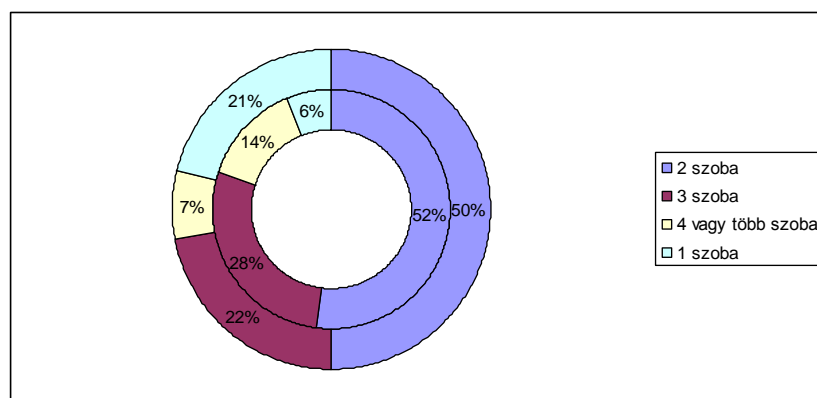
A lakóingatlan méretére vonatkozó kérdés arra vonatkozott, hogy igaz-e, hogy a tanyai lakosság kis alapterületű épületekben lakik? A válaszok alapján megállapítható, hogy 60 m²-nél kisebb alapterületű lakóingatlanok csak elvétve fordulnak elő, ezek elsősorban a régi, akár 200 éves házak ezzel szemben viszont a 100 m²-nél nagyobb házak – az újabb építéseknel – gyakran fordulnak elő, így az átlagérték 82,5 m². Az épületek átlagos életkora 97,3 év, és átlagosan 14,1 éve voltak felújítva. Érdekes jelenség, hogy több esetben bizonyossá vált, hogy a felújításon nem csupán a komfortfokozat változtatást, hanem az egyszerű komplett tisztasági meszelést is értik. Mindezek ellenére a válaszadók 29%-a egyáltalán nem újította fel

ingatlanját attól függetlenül, hogy annak kora több az átlagos értéknél. A tanyaközpontokban 83,1 m² az átlagos lakóingatlan méret, amely alig tér el a tanyáktól, viszont az átlagos életkoruk jóval kisebb, 43,4 év. A tanyaközpontok 1950-től léteznek a mai formájukban, így az ott lévő ingatlanok átlagos életkorára vonatkozó érték teljesen helytálló. Érdekes viszont az, hogy csak 11% nem volt felújítva (persze a viszonylag új épületeket is tartalmazza a felmérés), viszont 17,8 év az átlagos felújítási érték, amely összecseng a gázvezetékek és más komfortot növelő lehetőségek megjelenésével.

A lakóingatlanokban található szobák száma (15. ábra) egyfajta jóléti viszonyítási alap, bár attól is függ, hogy hányan laknak ott, illetve hány generáció. A 2 szobás arányban szinte nincs is eltérés, a lakóingatlanok felére ez jellemző. A 3, illetve 4 és több szobás kategóriában a tanyaközpontok 6-7%-kal nagyobb értéket mutatnak, ez a közelmúltban kiköltözött lakosságnak köszönhető, viszont az 1 szobás kategória a tanyákon több mint háromszorosa a tanyaközpontokban tapasztalhatóknak. Az épületek méretében viszont nincs nagy különbség, mint korábban olvasható volt, amely a jóval nagyobb alapterületű konyhával és kamrával magyarázható.

15. ábra. Szobák száma

(tanyák a külső, tanyaközpontok a belső gyűrűn)

Forrás: a szerző felmérése alapján

Érdekesség, hogy a tanyákon 68%-ban van fürdőszoba, viszont csak 39%-ban belső WC. Ennek oka a szükséges csatornahálózat hiánya, így a fürdővizet kiengedik a derítőbe, de a WC-hez szükséges magasabb műszaki tartalmú csatornát még nem építették meg. 72% megtartotta a szabadtéri WC-t is (22. táblázat), amelynek nincs vízigénye, így látható, hogy több esetben mindkettő rendelkezésre áll. A lakóépülethez más célú – nem feltétlenül gazdasági célú – építmények is tartozhatnak (pl. különálló nyári konyha, esetleg szoba is, külső kamra).

22. táblázat. Vizesblokk az épületben, illetve külső wc

	Tanyaközpontok		Tanya	
	válasz (db)	%	válasz (db)	%
fürdőszoba	85	98	106	68
belső WC	78	90	61	39
külső WC	33	38	113	72
összes ingatlan (db)	87		156	

Forrás: a szerző felmérése alapján

A tanyaközpontokban a lakóházak felosztása jobban hasonlít a városiakhoz, 98% rendelkezik fürdőszobával, 90%-nál egyúttal belső WC is van. A csatornázottság fejlesztésével ez az arány a jövőben megegyezhet a városban jellemző értékekkel. 38% megtartotta a külső WC-t is.

A tanyák 87%-a rendelkezik vezetékes árammal és további 9% saját maga állítja elő. A tanyaközpontokban 100%-os a vezetékes árammal ellátottság. A vezetékes víz a tanyák 18%-ban, a tanyaközpontokban 97%-ban került bevezetésre. A vezetékes gáz a tanyákat még nem érte el, a tanyaközpontok mindegyikében van, amely a felújítások egyik motivációs tényezője volt, ennek ellenére csak 54% vezette be. A lakosság 8%-a fűt vele kizárólagosan, 34% szilárd tüzelővel kombináltan használja (23. táblázat).

23. táblázat. Fűtési módok

	Tanyaközpontok (%)	Tanyák (%)
fa, szén	66	76
egyéb (vegyes)	13	13
bálás kazán	2	10
vegyes (gáz és szilárd)	34	nincs
gáz	8	nincs
összes ingatlan (db)	87	156

Forrás: a szerző felmérése alapján

Továbbra is a fa-szén kombináció a jellemző mindkét településtípus esetében, a tanyaközpontokban 66% (plusz a vegyes egy része), a tanyákon pedig 76%. Új jelenség a bálás kazán térnyerése mindkét esetben 13%-kal. Az egyéb kategóriában a villanyfűtés és más vegyes hulladékokkal fűtés, tartályos gáz használata szerepel.

A szolgáltatások közé egy ellenőrző kérdés került a mobiltelefonnal/vezetékes telefonnal kapcsolatban. A technika-technológia gyors fejlődésének köszönhetően – nagy valószínűséggel – feltételezhető volt, hogy az elmúlt évtizedben fejlesztett a lakosság e területen. A kérdőív általános részében feltett kérdés itt kontrollként szerepel. A válaszadók közel 90%-a mindkét településtípusnál a kérdés és kontrollja esetében egyformán válaszolt, melynek jelentősége az elérhetőség, illetve az elszigeteltség vizsgálatánál van.

A hulladékok gyűjtése (24. táblázat), felhasználása a külterületen némiképp más szemléletben történik. A vizsgálat során a „szelektíven” gyűjtés a gyűjtőszigetekre kihelyezett konténerbe helyezést jelenti, a „szolgáltató szállítja el” azt jelenti, hogy a háznál gyűjti, és meghatározott napokon kihelyezi az ingatlan közelében (pl. a ház elé), ahonnan szervezeten elviszik.

24. táblázat. Hulladékkezelés

	Batida %	Erzsébet %	Kútvölgy %	Szikáncs %	Tanya- központok %	Tanyák %
kommunális						
szelektíven	0	22	14	18	16	44
szolgáltató szállítja el	36	56	57	55	53	6
hasznosítja/elégeti	64	11	29	27	29	44
nem foglalkozik vele	0	11	0	0	2	6
összesen	100	100	100	100	100	100
papír						
szelektíven	9	22	21	9	14	22
szolgáltató szállítja el	9	33	14	20	21	2
hasznosítja/elégeti	82	44	64	70	66	67
nem foglalkozik vele	0	0	0	0	0	9
összesen	100	100	100	100	100	100
üveg						
szelektíven	82	44	79	68	67	66
szolgáltató szállítja el	18	33	14	32	28	9
hasznosítja/elégeti	0	0	0	0	0	1
nem foglalkozik vele	0	22	7	0	6	24
összesen	100	100	100	100	100	100
műanyag						
szelektíven	27	56	71	59	56	60
szolgáltató szállítja el	9	33	14	32	26	5
hasznosítja/elégeti	64	11	14	9	17	14
nem foglalkozik vele	0	0	0	0	0	21
összesen	100	100	100	100	100	100
fém						
szelektíven	91	67	79	70	74	65
szolgáltató szállítja el	9	0	0	20	11	9
hasznosítja/elégeti	0	11	7	0	3	0
nem foglalkozik vele	0	22	14	9	11	26
összesen	100	100	100	100	100	100
veszélyes (elem, akkumulátor, izzó, fénycső)						
szelektíven	91	78	86	80	82	56
szolgáltató szállítja el	0	11	14	20	15	4
hasznosítja/elégeti	0	0	0	0	0	0
nem foglalkozik vele	9	11	0	0	3	40
összesen	100	100	100	100	100	100

Forrás: a szerző felmérése alapján

A kommunális hulladék két kategóriát alkot. Egyik része továbbhasznosítható, így háziállat (pl. kutya, macska) megeszi, esetleg haszonállat moslécjába kerül (44%), bár ez az Európai Unió ajánlásaival ellentétes. A tanyán az étel különösen fontos érték, így eleve felesleg nem keletkezik, ami készül, azt elfogyasztják. Így csak a háztartási vegyes hulladékról, maradékról lehet beszélni. Ezt a tanyák esetében a kihelyezett gyűjtőkonténerekbe viszik (44%). Természetesen nem jár minden tanyaéhoz gyűjtőautó, a tanyaközpontokban viszont inkább a ház előli elszállítás (53%) a domináns.

A papírhulladék esetében mindkét településtípusnál a „hasznosítja/elégeti” kategória a meghatározó kétharmados értékkel.

Az üveget gyűjtik a szelektív konténerbe, illetve a tanyaközpontoknál a házak elől is elviszik, ha szelektíven gyűjtötték (de ez nem a hivatalos hulladékgyűjtő cég). Itt még keveredik e két forma, a városban már nem gyűjtik szelektíven külön az üveget.

A műanyagok esetében érdekes a helyzet, ugyanis a szelektív gyűjtés a papírral együtt történik, de többen jelezték, hogy mielőtt azt a hivatalos cég elszállítaná, más elviszi. Két ok valószínűsíthető: egyrészt magánszemélyként is leadható, amely kiegészítő jövedelmet jelenthet egyes embereknek, másrészt viszont – bár ezt csak 17%, illetve 14% ismerte el – egyszerűen elégetik.

A környezettudatosság a propagandának és az oktatásnak köszönhetően javul, de a gyakorlatban napjaink nehéz gazdasági körülményei között, ha valami a fűtésre rásegíthet, mint alternatív tüzelőanyag, azt azonnal elégetik.

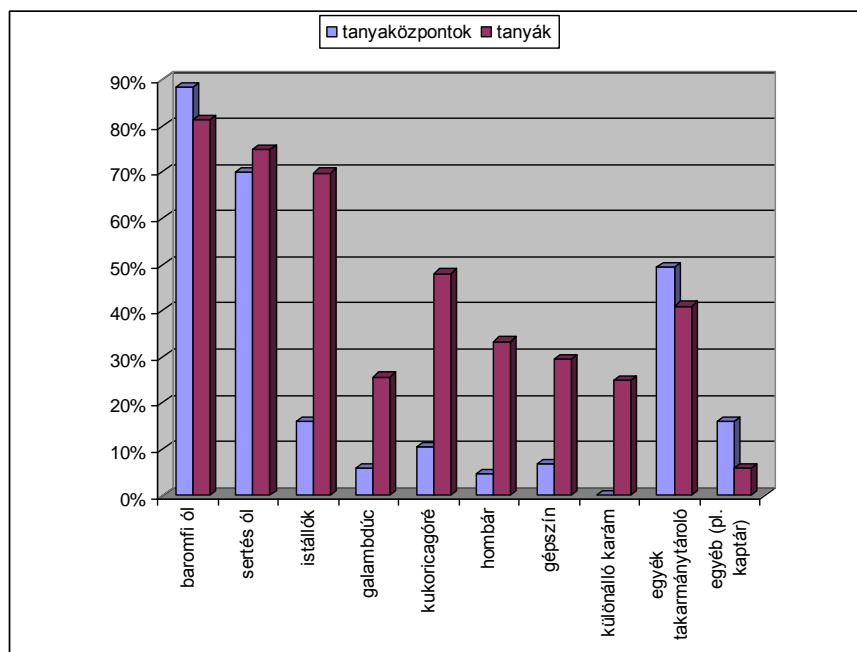
A fémek esetében jól megvalósul a szelektív gyűjtés, bár a mennyiség elenyésző.

A veszélyes hulladékok kérdése egy igen kényes téma. A szelektív gyűjtést jelölte meg a tanyaközpontok lakosságának 82%-a, bár ez kétséges, nehezen hihető. Itt is a kommunikáció pozitívuma, hogy az emberek tudják mit is kellene tenni, de nem feltétlenül tesznek úgy. A tanyai lakosság esetében hihetőbb a válasz, amely szerint 40% egyszerűen nem foglalkozik vele, bár több mint fele itt is a feltételezés alapján válaszolt.

„A tanya/ház vízellátása gazdasági tevékenységhez?” kérdésre a tanyavilágban 74% ártézi, azaz fűrt kútból vételez vizet, 37%-nál megtalálható az ásott kút is, és csak 18% használja gazdasági célra a hálózati vizet. Mivel ezen értékeknek összesen 100 %-nak kell lenni, viszont erre több megoldás is lehet ugyanabban a tanyában. A tanyaközpontokban más a helyzet, ott – gyakorlatilag mindenhol – rendelkezésre áll a hálózati víz, látható, hogy azt 76% használja is gazdasági célokra. 21%-nak van ártézi, 20%-nak ásott kútja. A problémát itt az jelenti, hogy a szűkösen rendelkezésre álló – egyébként drága – ivóvizet nem kellene locsolásra és más olyan célra használni, amelyre nem szükséges ez a minőség. Talán a kényelem ennek a helytelenül megvalósuló gyakorlatnak az oka.

Már első ránézésre is megállapítható, hogy a tanyák kiszolgáló gazdasági épületekkel való ellátottsága lényegesen meghaladja a tanyaközpontok ingatlanjait (16. ábra), de a méretgazdaságosság kérdése továbbra is nyitott a gazdasági épületek mérete és a profitábilis gazdálkodás összefüggésében. Ez az általános tény egybeesik azzal a korábbi megállapítással, hogy a kistelepülések elsődleges szerepe a lakófunkció. Nem meglepő, hogy a baromfiól és a disznóól szinte minden udvarban megtalálható. Szarvasmarhával és lóval már kevesebben és elsősorban a tanyákon foglalkoznak. Meglepő a tradicionális tanyaképhez tartozó galambdúc vártnál kisebb aránya. Az állatok jellegéből adódó takarmánytárolási forma is a tanyavilágban jelenik meg specifikusan (góré, hombár), a tanyaközpontokban – feltételezhetően a kisebb mennyiség miatt – egyéb helyiség elegendő a tárolásra. A tanyavilágban ezt a sokfajta egyéb táp és takarmány indokolja. Érdekes és örömteli jelenség, hogy néhány család méhészettel is foglalkozik.

16. ábra. Az ingatlanhoz tartozik...

Forrás: a szerző felmérése alapján

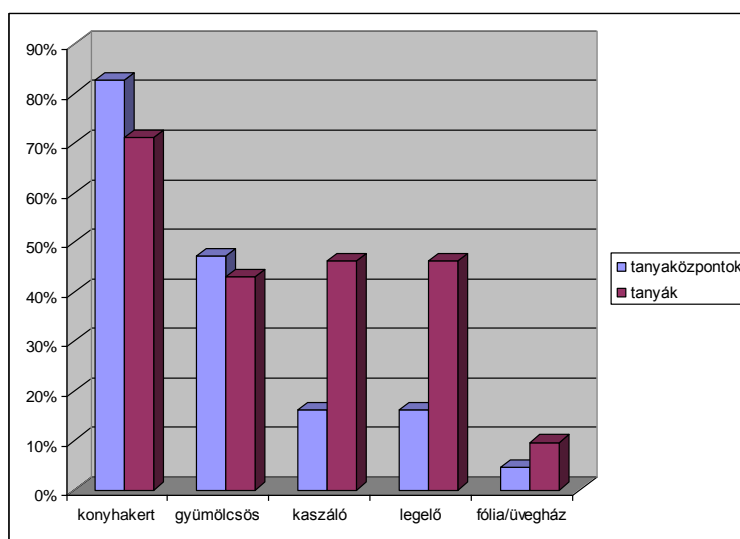
A gépszín a tanyavilágban 29%, míg a tanyaközpontokban ennek csak a negyede. Vizsgálva a művelésre használt gépek tulajdonformáját a tanyák esetében a saját gép 53%-ban jellemző, a speciális gépeket, amelyekre a vetésforgó miatt nincs szükség minden évben, 8%-a bérlő. A tanyaközpontokban ez csak 26%, bérlés nem jellemző. Ebben a tekintetben a tanyákon 39%, a tanyaközpontokban 57% azt nyilatkozta, hogy nem gazdálkodik, de ez némi ellentmondást mutat a felmérés más részeivel. Jellemző azonban, hogy a tanyai ember nem közösködik, ha nem muszáj, magában bíz. Ez a tanyaközpontokban is hasonló. Furcsa

érdekesség a szövetkezetek iránti egyfajta ellenszenv, melynek oka még mindig az erőszakos kollektivizálás történelmi emléke. Generációváltásra van szükség ahhoz, hogy a szövetkezés előnyei felülkerekedjenek a múlt fájó sérelmein.

A kistermelői vagy gazdasági célú állattartás esetén is szükség van takarmányra, alomra. A takarmánytároló épületek mellett a kültéri tárolás is szükséges, bevett gyakorlat több esetben. A tanyák 53%-ában van kazal, amely az almozásban és a takarmányozásban is szerepet játszik, míg a tanyaközpontokban ez csak 18%. A boglya 20%, illetve 8%, amely – jellemzően – a szálastakarmány tárolás módja, emellett megjelenik 17%, illetve 10%-kal a bálázott takarmány is. Megjegyzendő, hogy az alom esetében jellemző a kör- vagy téglatest alakú bálákból álló kazal.

A mezőgazdaság másik ága a növénytermesztés, amelyhez elengedhetetlen a földhasználat. Kérdés volt, hogy a tanyahoz, kistelepülési ingatlanhoz tartozik-e konyhakert, gyümölcsös, fólia/üvegház, kaszáló (rét) vagy legelő (17. ábra). Igazolódott az a feltételezés, hogy a tanyahoz és a tanyaközpontokhoz is tartozik konyhakert. A tanyák esetében 12%-kal kisebb érték azt jelenti, hogy a kollektivizálás idején egészen a tanyaig betagosították a termőterületet. Ez sok tanya végleges pusztulását, elnéptelenedését is okozta így nem volt ritka jelenség, hogy a tulajdonos az ablakon kinézve szinte ki sem látott a tsz által vetett kukorica miatt. A privatizációs, a kárpótlással visszajuttatott földterületek csak részben oldották meg a problémát. Ezt kompenzálja tanyaudvarban álló fólia vagy üvegház. A tanyaközpontokban a porta kitűzésekor – bár korlátozottan – figyelembe vették a földigényt mint szempontot. A gyümölcsös mindkét kategória esetében közelíti az 50%-ot, azonban itt nem tesznek különbséget a portán vagy a mezsgyén álló gyümölcsfák és a gyümölcsös célú összefüggő földterület között.

17. ábra. Az ingatlanhoz tartozik...

Forrás: a szerző felmérése alapján

A gazdasági célú állattartás miatt a kaszáló (rét) és a legelő – itt a tanyákra inkább jellemző kérdések okán – szintén megközelítik az 50%-ot, viszont a tanyaközpontok esetében lényegesen kisebb jelentőséggel bírnak.

A tanyák 75%-ához tartozik saját vagy bérelt szántóterület (25. táblázat), amely átlagosan 5,5 ha nagyságú, 0,5-35 ha terjedelemmel és 1,2 megoszlással azt jelenti, hogy – jellemzően – egy tagban vannak, közel a lakóingatlanhoz (1 km-en belül). Egy esetben 115 ha a szántóterület, amelyet és a néhány 20-35 ha értéket kivéve látható, hogy az 5 hektárnál kisebb területek jellemzik Hódmezővásárhely környékének tanyavilágát. A tanyaközpontok esetében területi értékben 4 ha az átlag 2,8-6,1 ha tartományban, tehát a szántóterületek kisebbek, mint a tanyák esetében, viszont a legközelebbi és legtávolabbi területek távolságtárgyának értékei Batida esetében a tanyavilághoz hasonlóak, a további három esetben 1,5 km, sőt 2 km feletti.

25. táblázat. Kapcsolódó földterület (nem az ingatlan területén)

	Batida	Erzsébet	Kútvölgy	Szikáncs	Tanyaközpontok átlaga
Mekkora? (ha)	2,8	6,1	4,2	2,8	4,0
Hány km-re van a legközelebbi?	2,2	0,5	1,5	2,4	1,7
Hány km-re van a legtávolabbi?	2,6	0,9	1,7	2,8	2,0

Forrás: a szerző felmérése alapján

A kérdőív vége a termény- és termékértékesítésről szólt. Ez az a pont, ahol a válaszadók őszintesége a legnagyobb kétséggel fogadható a feldolgozás során. A korábbi kérdésekből kiderült, hogy a tanyán folyik gazdálkodás, de itt már – talán attól tartva, hogy a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) embere álcázza magát – nem voltak következetesek, így a válaszok csak fenntartással fogadhatók el. A gazda nem osztja meg a teljes valóságot a termés hozamról, annak minőségéről, ez történelmi tény. Köztudott, hogy a mezőgazdaságban az adásvételek bizonylati fegyelme fejlesztendő. A tanyán élők és a tanyaközpontok lakói is egynegyed részben felvásárlón keresztüli értékesítést jeleztek, illetve a piacot jelölték meg 24%, illetve 10%-ban, de a markáns 40%, illetve 47% a saját célra termelés megjelölése, amelyet mindkét kategóriában, fele-fele arányban a családon belüli szétosztást jelent, vagy azt, hogy nem keletkezik felesleg.

7.4. A külterületen élők környezetükhöz fűződő viszonya

A felmérés harmadik kérdőívében a tanya illetve a tanyaközpontok környezetének vizsgálata történt. Itt is fontos annak vizsgálata, hogy a tanyán vagy tanyaközpontokban élő emberek mennyire elszigeteltek, mennyire érzik helyzetüket hátrányosnak a városlakókkal szemben.

Először a lakosok közlekedési szokásai kérdezett rá a szerző. A tanyai lakosság esetében a városba jutásra (sokan úgy nevezik: „hazajárás”) sokkal nagyobb arányban használja az egyéni közlekedést, amely jelenti a személyautót, motorkerékpárt, de fontos a kerékpározás is. Érdekesség, hogy több külterületi kerékpárút is van Mártély, Szeged, Szentes irányokba, amely a tanyán élők biztonságosabb kerékpározását segíti, ezzel szemben a tanyaközpontok egyikének irányába sincs kiépített kerékpárút. A tanyaközpontok lakossága fele-fele arányban használ egyéni és közösségi közlekedést.

A szubjektív térbeli és időbeli távolságérzet megítélésére vonatkozott a következő kérdés: „Mennyi idő alatt ér ki a mentő, rendőr, egyéb segítség szükség esetén?” A válaszokban megadott időadatokat feldolgozva és összehasonlítva, a tanyak esetében 18 percnél adódott az átlagos elérési idő, amely a szórt elhelyezkedés miatt nehezen értelmezhető általánosságban, azonban a tanyaközpontok esetében meglepő – a 26. táblázat mutatja be –, hogy a segítség kérését Kút völgy és Szikáncs esetében hosszabbnak érzik, mint egy átlagos személygépkocsi útvonaltervezővel kalkulált eljutási idejét. A reális érték Batida esetében található, mivel a mentőállomástól kiindulva jelentős városi szakasz követve kanyargós úton lehet eljutni. Erzsébet esetében is hihető a különbség; szintén sok a városi szakasz, de ezt egyenes lakott területen kívüli szakasz követ.

26. táblázat. Elérési távolság és eljutási idő

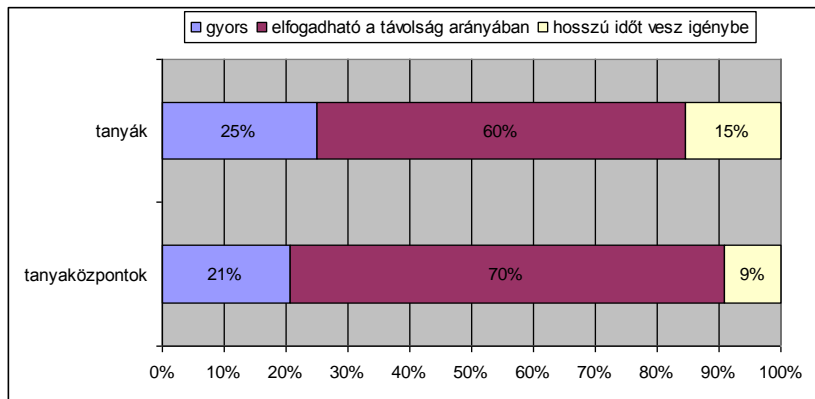
	Térkép (km)	Válasz (km)	Eltérés (km)	Útvonal- tervező (perc)	Válasz (perc)	Eltérés (perc)
Batida	11	8,8	2,2	17	15	2
Erzsébet	16	14,7	1,3	21	16	5
Kút völgy	13	11,9	1,1	17	18	-1
Szikáncs	13	11,6	1,4	17	19	-2

Forrás: a szerző felmérése alapján

A tanyaközpontok lakosságának 21%-a gyorsnak, 70%-a elfogadhatónak tartja a távolság függvényében a mentő megérkezését, a tanyak lakossága ugyanezt 25%, illetve 60%-ban ítéli meg hasonlóan.

A „hosszú időt vesz igénybe” kategóriát, azaz elégedetlent 9% válaszolta a tanyaközpontokban, illetve 15% a tanyákon (18. ábra). Összességében a megítélés pozitív, amely nem sugallja az elszigeteltséget.

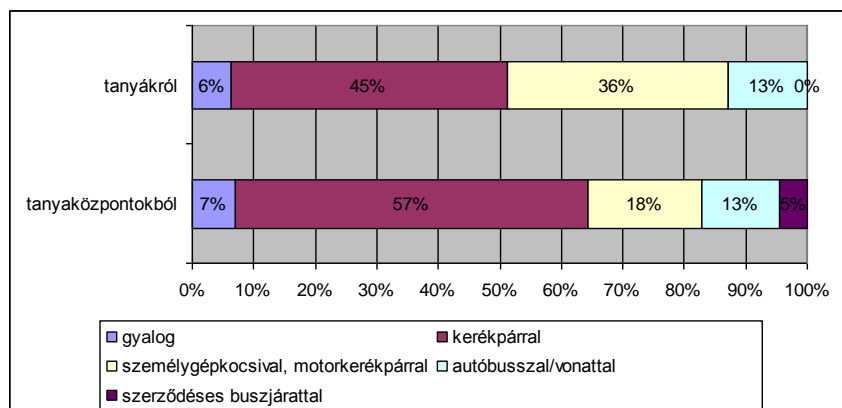
18. ábra. Elégedettség a sürgős segítség eljuttatásával kapcsolatban

Forrás: a szerző felmérése alapján

A munkahelyre eljutás a hivatásforgalmi személyszállítási keresletet határozza meg. A kérdésben jelen és múlt idő is szerepel, mivel a közlekedési mód vizsgálata a cél. A 19. ábráról leolvasható, hogy a legmarkánsabb megoldásnak a kerékpározást tartják: a tanyaközpontokban 57%-ban, a tanyákon 45%-ban. Ezt követi mindkét esetben a személygépkocsi/motorkerékpár használat, majd a közösségi közlekedés – e két kategória esetében történik a városba járás – és a gyaloglás. A szerződéses buszjáratok, „tsz buszok” már csak Szikáncs tanyaközpontból viszik a dolgozókat munkahelyükre.

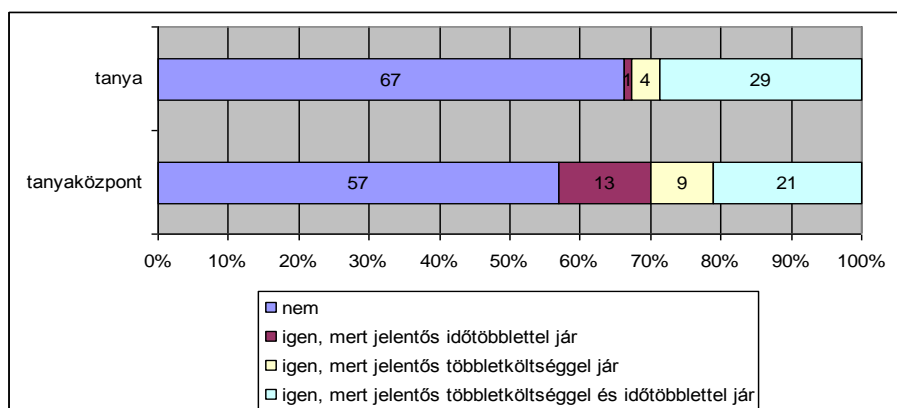
19. ábra. A munkahelyre eljutás

Forrás: a szerző felmérése alapján

A lakosság részéről tapasztalható valamiféle lokálpatriotizmus, az emberek szeretnek a külterületen adott esetben az ősi tanyán lakni. A városlakó számára nehezen érthető ez a vélemény. A tanyákon élők 67%-a, a tanyaközpontban lakók 57%-a nem érzi hátrányosnak helyzetét munkahelye vagy az iskola megközelítése szempontjából. 29% illetve 21% hangsúlyozza, hogy mind többletidővel, mind többletköltséggel jár a külterületi élet, a maradék csak az egyik paramétert hangsúlyozza. Ezek az értékek is – a 4. és 5. hipotézissel összefüggésben – alátámasztják, hogy nem feltétlenül a kilométerben mért távolság a meghatározó, tehát a távolságérzet szubjektív. Akinek életformája a tanyai lét vagy a csendes, nyugodt tanyaközponti hangulat nem érzi olyan mértékű hátrányát (20. ábra), mint feltételezhető lenne, illetve ahogy az egy városlakó szempontjából gondolható. A szubjektív megítélést a válaszadó, illetve családjának anyagi helyzete is befolyásolja, hiszen az egyéni közlekedés lehetősége lényegesen javítja a megítélést. A felmérések arra is rávilágítottak, hogy elsősorban a tanyaközpontokban lakók számára, főleg, ha nem régóta laknak külterületen, a tanyaközpontban olcsón vásárolható ingatlanok, illetve alacsonyabb rezsiköltségek vonzóvá válnak a magasabb iskolázottságú emberek számára is. A gyerekek esetében az iskolabusz, illetve a közösségi közlekedés elfogadható alternatívát jelent a lakóhely és a város közötti ingázásra, amely számukra nem többletteleher. Megjegyzendő, hogy akik Hódmezővásárhelyről Szegedre ingáznak napi szinten dolgozni, tanulni (a többi környező várossal nem is beszélve) vagy Szeged külső városrészeiben (pl. Kiskundorozsma, Szőreg, Tápé) laknak gyakran többlet töltenek el napi ingázással, mint a tanyaközpontok és egyes tanyák lakói.

20. ábra. Külterületen lakás esetleges hátrányai

Forrás: a szerző felmérése alapján

„Ha Ön mezőgazdasággal foglalkozik, érzi-e hátrányát annak, hogy külterületi településen lakik?”, illetve „Ha tanyáján gazdálkodik, érzi-e hátrányát annak, hogy tanyán

lakik?” – szoltak a kérdések. Feltételezhető volt, hogy a mezőgazdasági tevékenység szempontjából optimális a külterületen lakni. Helyben lakni és dolgozni, idő- és pénzmegtakarítással jár. Akik gazdálkodnak, a tanyaközpontokban 89%-ban, a tanyákon 75%-ban nem érzik hátrányosnak, hogy lakóhelyük messze van a várostól. A tanyai lakosság esetében nagyobb arányban jelezték (23%), hogy jelentős többletidővel és -költséggel jár, amely arra utal, hogy a válaszadók nem a gazdálkodásuk céljára szolgáló földterületnél laknak, nem a tanyához tartozik közvetlenül a földterület vagy annak egy része.

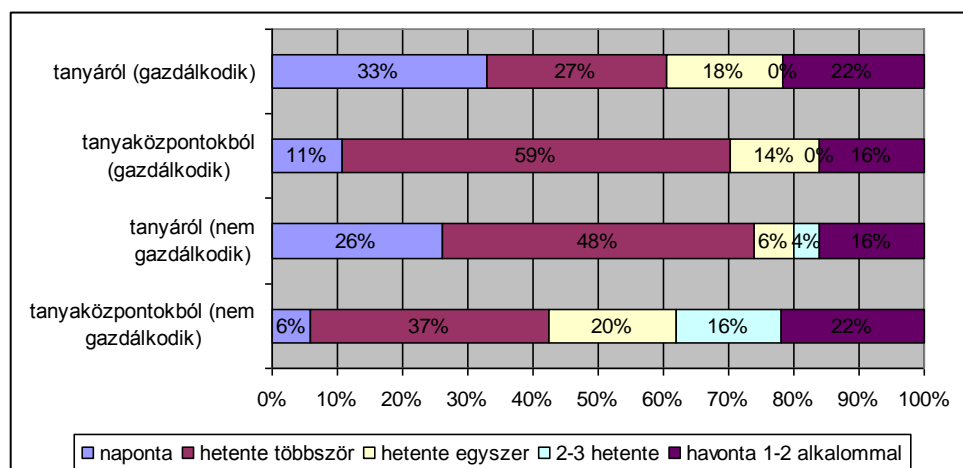
Az anyatelepülésre bejárás elsődleges célja a munkahely vagy az iskola. A felmérésben a lakók két csoportba sorolhatók: mezőgazdasági gazdálkodást végzők illetve a gazdálkodást nem végzők csoportjába. A második csoportnál fontos volt, hogy választát úgy adja meg, hogy a hivatásforgalmi (munka, tanulás) utazás ne legyen benne. A tanyavilágból 33% gazdálkodó napi rendszerességgel jár a városba, a tanyaközpontokból ennél kevesebb, csupán 11%. Megjegyzendő, hogy a tanyaközpontokban üzemelő boltok több olyan terméket is árulnak, ami szükséges a gazdálkodáshoz, így helyben meg tudják venni. A választék korlátozottságát figyelembe véve a heti egyszeri alkalmakkal bővítve már megfordul az arány, a tanyákról 60%, a tanyaközpontokból 71%, sőt a heti néhány alkalommal kiegészítve 78%, a tanyaközpontok esetében pedig 84%. (21. ábra) E két érték tekinthető mérvadónak, illetve az, hogy a tanyákról 22%, a tanyaközpontokból pedig 16% csak havi 1-2 alkalommal megy az anyatelepülésre, amely a családi gazdaságok idősebb tagjaira jellemző. Esetükben kiemelten fontos szerepe van a mezőőri szolgálat látogatásainak. A nem gazdálkodók kategóriájában is – csak éppen fordítva – 16% és 22% adódott.

A tanyaközpontok magasabb százalékait azzal lehet magyarázni, hogy a lakosság, alvótelepülésként használja a tanyaközpontot, így – mivel a hét munkanapjain ügyis a városban van – hétvégeken már nem mozdul. Az alacsonyabb napi aránynak az az oka, hogy a tanyaközpontok lakói hivatásforgalmi céllal, napi rendszerességgel beutaznak.

A városba járás okának vizsgálatokor mindkét településforma esetében (90–91%) a vásárlás a legerősebb ok. Bár a tanyaközpontok boltjai igyekeznek a vásárlói igényeknek megfelelni, a kínálatuk, a termékválaszték összehasonlíthatatlanul szerényebb. A hivatalos ügyek intézése áll a második helyen (80%; 78%), melyek esetében szintén nincs számottevő különbség.

21. ábra. A városba bejárás gyakorisága

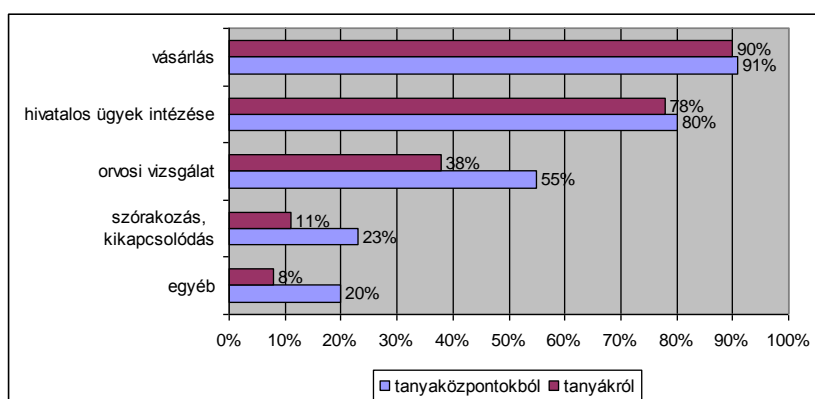

Forrás: a szerző felmérése alapján

A felmérés kiterjedt az e-ügyintézésre is, amely tekintetében erős bizalmatlanság mutatkozik. Ennek ellenére csakis ez lehet a megfelelő forma a jövőbeli fejlesztésekben. Jelenleg egy-egy alkalommal kampányszerűen van kihelyezett ügyintézés, de ennek folyamatos működtetésére nincs lehetőség. Az orvosi vizsgálat a harmadik kategória. Ebben az esetben a házi orvos kérésre gyakran házhoz megy, ügyelet is van, de a szakorvosi rendelések csak a városban oldhatók meg. Gyógyszertár és kórház sincs a tanyavilágban, illetve a kistelepüléseken. Korábban kivételt képezett Kút völgy, ahol egy gyógyintézet működött, így helyben több orvosi rendelés is elérhető volt; mára bezárt. A tanyán élő emberek nem panaszkodnak egészségükre, ritkábban mennek orvoshoz, ellenben gyakrabban alkalmazzák a népi gyógymódokat (házi készítésű ételeket, italokat több-kevesebb hatással). A lakosság szűrését szervezett kampány keretében igyekeznek biztosítani, ami a tanyavilágban nehézkes.

Szórakozás, kikapcsolódás tekintetében is ellentmondás tapasztalható. Míg a falusi turizmus támogatottsága (pl. EU pályázatokon keresztül) jelentős volt az elmúlt évtizedben, napjainkban gyakorlatilag nincs rá igény. A városlakókra nem jellemző, hogy – például egy hosszú hétvégére – tanyára menjenek, be akarjanak kapcsolódni a mezőgazdasági munkába, az ottani életbe. A tanyai ember esetében a szórakozás, kikapcsolódás terén tapasztalható 11% a fiatalokra utal, az idősebbek nem mozdulnak ki gyakran. A tanyaközpontokban is hasonló a helyzet, a 23% is azt mutatja, hogy a lakossági aktivitás visszafogott (22. ábra). Ennek oka a hazajutás nehézkességében is rejlik (közösségi közlekedés nincs megoldva éjszaka). Az egyéb lehet horgászás, gyógyfürdő és sok minden más, amelyek nem kerültek kategorizálásra.

22. ábra. A városba bejárás célja (munka és iskolába járás nélkül)

Forrás: a szerző felmérése alapján

A közösségek tekintetében jogosan merül fel a szomszédok távolsága és elérése. A tanyák esetében 277 m az átlagos távolság. Ez azzal magyarázható, hogy a szomszédhoz a földeken keresztül vezető csapáson visz a legközelebbi út (10. melléklet/8. interjú). A tanyaközpontok esetében az utcás településszerkezet miatt ennek a kérdésnek nem volt informatív értelme, ezért helyette a kistelepülési lakóközösség nagyságára vonatkozott a kérdés (27. táblázat).

A lakosságszám becslésekor a válaszadók viszonylag jól ismerik tanyaközpontjuk lélekszámát. Egyetlen esetben sem nagyobb 10%-nál a relatív eltérés, Erzsébet esetében szinte pontos érték jött ki. Az emberi kapcsolatok és a lakosság létszáma között feltételezhető egyfajta kapcsolat, amely tipikus, hogy a kisebb települések lakói jobban ismerik egymást, szorosabb köteléket alkotnak. Kérdés azonban, hogy a 21. század embere ismeri-e és segíti-e egyáltalán a mikrokörnyezetében élő embereket? Míg a városban a panelházakban a lépcsőházi szomszédok még egymás nevét sem tudják, addig a tanyák és tanyaközpontok lakossága mennyire figyel egymásra?

Az emberi kapcsolatok is érdekesek, hiszen a tanyavilágban különösen, de a tanyaközpontokban egymásra utaltabbak az emberek.

27. táblázat. Lakosság száma

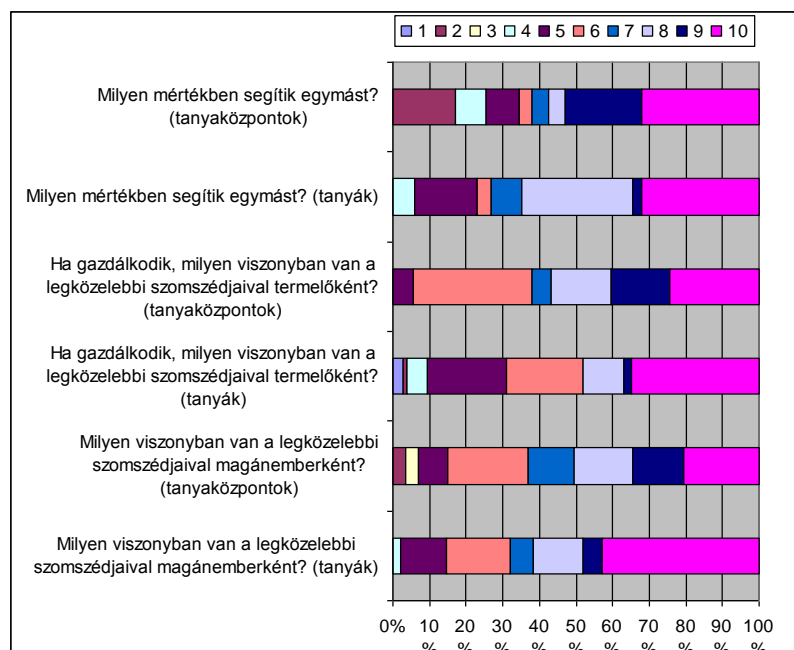
	Batida	Erzsébet	Kútvölgy	Szikáncs
lakosság (hivatalos) (fő)	238	178	170	595
lakosság (válaszokból) (fő)	261	184	186	630
eltérés (fő)	23	6	16	35
eltérés (%)	110%	103%	109%	106%

Forrás: Hmvhely M. J. V. adatai alapján 2013

A 4. hipotézis felvetése szerint a tanyavilág és a tanyaközpontok sajátosan illeszkednek a társadalmi- gazdasági- földrajzi térbe, ennek megfelelően lakói is másként vesznek részt a mindennapokban. Három szempontból történt a vizsgálat. Először magánemberként szerepel a kérdés, hogy milyen a viszony a szomszédokkal, majd, gazdálkodóként ez hogyan alakul, és ebben az esetben mennyire segítik egymást? A 23. ábráról látható, hogy az emberek egymás közötti kapcsolataikat pozitívan ítélik meg, jónak tartják. A válaszok mindegyik kategóriában 50% felett a 6-10 értéktartományt mutatják, 4-nél alacsonyabb érték nem is született. Magyarázható azzal, hogy a szomszédok között van egy távolság, amely már nem teszi lehetővé a személyes zóna érzékelését, de mégis érezhető az elérhető jelenlét. A tanyaközpontokban már gyengébb minősítést is adtak, s ez éppen az előbb említett közelség zavaró hatására vezethető vissza. Ennek ellenére elenyésző az alacsony minősítés. A gazdálkodás esetében a szomszédok annyira szoktak együttműködni, amennyire a kölcsönös, jól felfogott érdekük megkívánja. Különösen kiemelendő, hogy baj esetén megnő az összetartás, amely a tanyaközpontokra mint kisközösségekre is igaz.

23. ábra. Emberi kapcsolatok, segítség

(1: semmilyen – 10 nagyon jó)

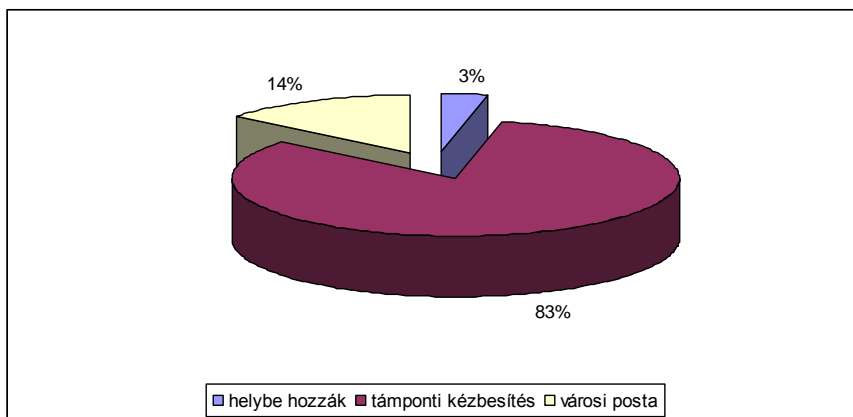

Forrás: a szerző felmérése alapján

A kérdőív utolsó részében még néhány speciális kérdést tartalmaznak, melyekből arra lehet következtetni, hogy a tanyák és tanyaközpontok jövője érdekében, az életminőség javítása érdekében mennyire nyitottak az új dolgok iránt a lakosok.

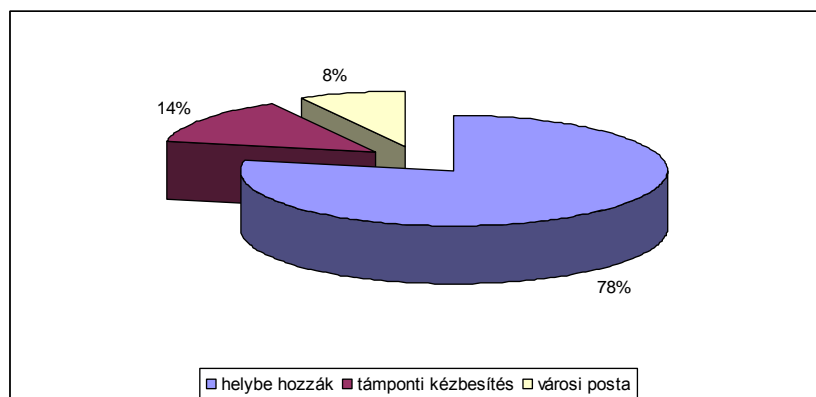
A tanyai lakosok levélpostai küldeményeiket (24. ábra) a forgalmasabb utak mellett, az ingatlanhoz lehetőleg közel elhelyezett támponti kézbesítési helyeken kézbesítik (83%). Ezek a szabványos ládák méretükben korlátozottak, így több küldeményfajta, továbbá a készpénz elhelyezésére nem alkalmas. A küldemények feladása a járatjelző alapján közlekedő mozgópostánál lehetséges. A jármű adott ponton áll, ahová elmennek a lakosok küldeményeiket feladni, postai értékcikket vásárolni. A 3%, akinek helybe hozzák, gyakorlatilag belterületnek tekinthető ingatlan, 14% a városi postán oldja meg küldeményforgalmát. A tanyaközpontok esetében (25. ábra) a többség (78%) címre kézbesítetten kapja meg küldeményeit, a nehezen megközelíthető – jellemzően földutas – címhelyekre nem tud eljutni a postai kézbesítő kocsis, a lakosok támponti kézbesítéssel (14%), és a városi postán veszik át 8%.

24. ábra. Postai küldemények kézbesítési helye (tanyák)

Forrás: a szerző felmérése alapján

25. ábra. Postai küldemények kézbesítési helye (tanyaközpontok)

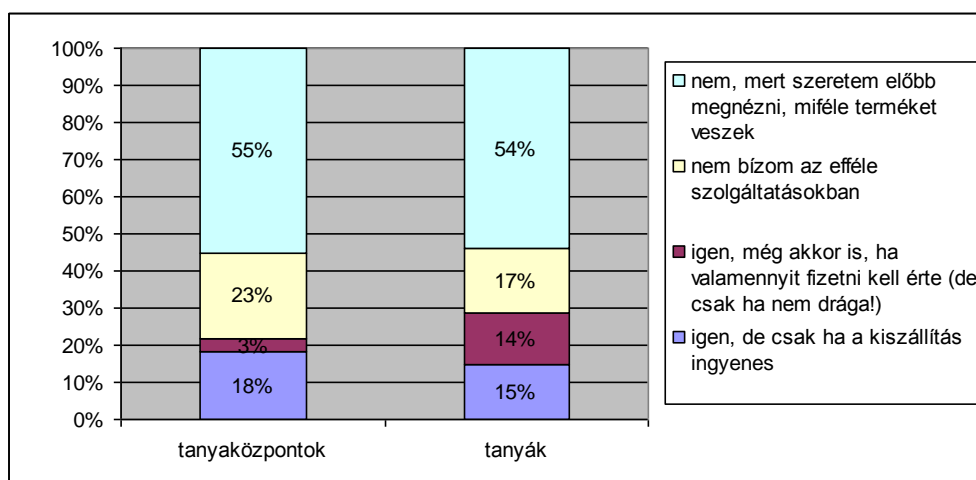

Forrás: a szerző felmérése alapján

A legközelebbi boltra illetve kocsmára vonatkozó kérdés nem értékelhető, ugyanis – valószínűsíthető – sok helyen készül házi pálinka, bor. Ezek a nem kereskedelmi vagy vendéglátóhelyek jelentős forgalmat bonyolíthatnak le, de követhetetlenek. A tanyavilágban ma már alig találhatók boltok, a mozgóbolt még nem terjedt el, egyedül egy fagyasztott árukat forgalmazó cég járműve jelenik meg heti rendszerességgel. Erre viszont lenne igény. Az emberek a helyi bolton a tanyaközpontok boltjait értik akkor is, ha tanyán laknak. Ennek távolsága viszont hasonló lehet, mint a városi bolté, ezért 7% döntött a helyi bolt mellett, a tanyai lakosok 93% inkább a városban vásárol. A tanyaközpontok esetében – gyakorlatilag – fele-fele arány tapasztalható. A bolt és a kocsmá korábban fontos szocializációs helyé vált, a találkozások, az élet nagy dolgainak megbeszélési helye, még napjainkban is. Sajnos, a tanyaközpontokban a művelődési házak bezártak, éppúgy, mint az óvodák és az iskolák. Ez a jelenség a tanyavilágban már korábban megtörtént. Kivételnek tekinthető néhány külterületi, tanyai olvasóköri, például Sóshalmon.

„Ha lenne lehetősége interneten, telefonon keresztül megrendelni a háztartásában használt cikkek, élelmiszert élne-e ezzel a szolgáltatással?” (26. ábra)

26. ábra. Telefonos vagy internetes vásárlási hajlandóság

Forrás: a szerző felmérése alapján

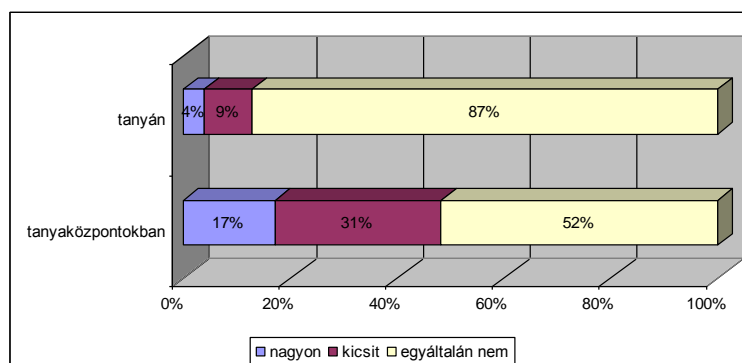
Jelentős konzervativizmus figyelhető meg a tanyaközpontok és a tanyák lakóiban is. Több mint felük az érzékszervi vizsgálat nélkül nem szeret vásárolni. Ehhez járul még 17–23% abszolút elutasító, így a maradék (21%) a tanyaközpontokban, illetve (29%) a tanyákon elfogadó. Némiképp meglepő, hogy a tanyák lakosai nyitottabbnak bizonyultak. Talán ennek az lehet az oka, hogy nehezebben jutnak el a boltokba, így érdekesebb lehet, ha helybe jön az áru. A szubjektív távolságérzetet csökkentenék ezek a vásárlási formák.

A hó eltakarítása a téli időszak jelentős, egyben fontos feladata, és az elszigeteltség érzésében is jelentős szereppel bír. A vizsgálat arra vonatkozott, hogy időben mekkora feladatot ró a lakosságra? A tanyák esetében a bekötőút megtisztítása értendő rajta, amely 100–800 m közötti tartományban mozog, számtani átlaga 215 m. Ez az érték azt mutatja, hogy a jellemző tartomány 150–300 m-re tehető. Érdekes, hogy 30% számára nem jelent igazán feladatot, a bekötőutat egyszerűen nem takarítja le, letapossa, illetve kivárja, amíg elolvad. A ráfordított idő átlaga 34 perc, de irreálisan magas (pl. 120 perc) értékek is találhatóak, amely elméletben lehet helyes, de kicsi a valószínűsége, hogy órákon át takarít a gazda. A tanyavilágban is a gyalogút letakarításáig beszélhetünk. Ha ennél szélesebb utat takarítanak, akkor azt géppel teszik. A tanyaközpontok lakossága esetében az átlagos járdahossz 76 m, melyet 14 perc alatt takarítanak meg. Itt is jelentős szórások találhatóak 50 m-től több száz méterig. A hó eltakarítását itt viszont mindenki feladatának érezte.

Az 5. hipotézis felvetése az alábbi: a városias elemek megjelenése a tanyákon, tanyaközpontokban, lehetővé teszik, hogy kitáruljon a világ a külterületi lakosság számára, az információk elérhetőbbé válása által a külterületi lakóhely és a város közti szubjektív távolságérzet csökkenthető. Az utolsó előtti kérdés az elszigeteltség érzését tárta fel (27. ábra). Érdekes jelenség – a várakozásokkal ellentétben – hogy a tanyán lakók (87% + 9%) kevésbé érzik magukat elzártnak a világtól, mint a szorosabb közösségben élő tanyaközpontok (52% + 31%) lakói. Összességében világossá vált, hogy a tanyán és a tanyaközpontokban lakók nagytöbbsége szereti lakóhelyét, nem jelent számára nagy problémát a várostól többé-kevésbé távoli lét. Az utolsó kérdésre adott válaszból az derül ki, hogy a tanyavilágban és a tanyaközpontokban is szinte teljes egészében a telefonhasználat és az internet további ablakot nyit a világra.

Ez azonban csupán lehetőség, nagymértékben függ attól, hogy az adott személy, család vagy más közösség mennyire nyitott a modern technika és technológia használata iránt, így a jövőkép, a közeli és távolabbi jövő megítélése is nagyon eltérő lehet.

27. ábra. Elszigeteltség mértékének megítélése

Forrás: a szerző felmérése alapján

A kérdőíves felmérés lehetőséget biztosít – a lineáris logikát követő, összehasonlító vizsgálatokon túl – a 2-szer 3 kérdőív egyes részeinek összefüggés vizsgálatára, így keresztvizsgálatok is végezhetőek mind a tanyák, mind a tanyaközpontok esetében. Annak ellenére, hogy a kérdések száma nagyszámú keresztösszefüggés vizsgálatát teszi lehetővé a kombinatorika logikáját követve, jelen esetben csak néhány kerül bemutatásra. Vigyázni kell arra is, hogy felszínre kerüljenek azok a kérdéspárok, kérdéshármasok vagy nagyobb számú kérdés összefüggések, amelyek nem tartalmaznak összefüggésbe hozható tartalmakat.

A vizsgálatból az alábbi néhány kapcsolat és az azokból levonható következtetések emelhetők ki:

Az „I. Általános kérdések a tanyai lakoshoz” kérdőív 16. kérdése alapján látható (28. táblázat), hogy 47% pozitívan ítéli meg az elmúlt évtizedben életminőségének változását, viszont ennél kevesebb (32%) feltételezi a tanyai életminőség további javulását. Megállapítható, hogy a válaszadók legalább egyharmada pozitív jövőképpel rendelkezik, melyet a 19. kérdésben 33% megerősít azzal, hogy „igen” választ adott, azaz vonzó számára a tanyai élet, az ezzel járó mezőgazdasági tevékenység.

28. táblázat. Az életminőség változásának megítélése

Hogyan változott az életminősége az utóbbi 10 évben? (%)		
	tanya- központok	tanyák
jelentősen javult	0	9
javult	11	36
nem változott	22	30
romlott	41	21
jelentősen romlott	26	4
nem tudom	0	0
összesen	100	100

Hogyan változik az életminősége a jövőben? (%)		
	tanya- központok	tanyák
jelentősen javul	3	6
javul	13	26
nem változik	31	40
romlik	36	15
jelentősen romlik	8	4
nem tudom	9	9
összesen	100	100

Forrás: a szerző felmérése alapján

A „II. Tanya épületére vonatkozó kérdések” rész 5. kérdésére elvégezve a keresztvizsgálatot érdekes adat mutatható ki, mivel 82% közelinek tartja a tanya anyatelepüléstől mérhető távolságát, továbbá 84% könnyen elérhetőnek érzi az ingatlant az év (79%) meghatározó részében. A „III. Tanyai lakos környezetéhez fűződő vizsgálata” 18. kérdése alapján 87% nem érzi magát elszigeteltnek a tanya elhelyezkedéséből adódóan, mindezek ellenére – a korábban már említett – csupán 33% tervezi jövőjét tanyán, amely a várakozások alatti érték. Itt is érezhető – melyek az interjúk során megerősítést nyertek – hogy az objektív távolság és idő értékek nagyon különbözőek lehetnek.

A tanyaközpontok esetében – ugyancsak a 28. táblázatból kiolvasható – csupán 11% jelzett (16. kérdés) az elmúlt 10 évben javulást életminőségében, és a 17. kérdés válaszai alapján is csak 16% gondol fejlődést a jövőben. Itt is tetten érhető a tanyaközpontok jövőképeinek hiánya, 21. századi funkcióinak keresése. Ilyen mértékű pesszimizmus csak részben érthető, hiszen a 18. kérdés válaszaiból az tűnik ki, hogy jelentősnek mondható infrastrukturális fejlesztések történtek, illetve többen gazdagodtak a válaszadók modern technikai eszközökkel.

A „II. Házra vonatkozó kérdések” rész 5. kérdésével összefüggésben vizsgálva 69% közelinek minősíti a tanyaközpont elhelyezkedését az anyatelepülésétől és 80% könnyen elérhetőnek tartja (76%) az év minden szakában. A „III. A lakos környezetéhez fűződő viszonya” rész 18. kérdése alapján 52% nem érzi elszigeteltnek magát a városlakóval összehasonlítva. Megállapítható, annak ellenére, hogy a tanyaközpontok lakosai számára jobban kiépített infrastruktúra áll rendelkezésre (pl. vezetékes gáz), illetve a közösségi közlekedés (mind a 4 esetben busz, 1 esetben vonat is) nagyobb járatsűrűséggel biztosított, mégis elszigeteltebbnek érzik magukat.

Továbbra is érdekes, hogy egyfajta ellentmondás marad fenn, másként látja a városi ember a tanyai életformát, a tanyaközpontok lakosságát, mint fordítva. Egy olyan világ kudarcra ítéltnek tűnő jövőjéről hallani, amely sok értéket, szeretetet és megélhetést hordoz. A Hódmezővásárhely környéki tanyavilágnak, Batidának, Erzsébetnek, Kútvölgynek és Szikáncsnak van jelene és lesz jövője, melynek előfeltétele a kor igényeihez igazodó gazdálkodási, megélhetési forma és a korszerű technika, technológia vívmányainak alkalmazása. A külterületi lakosság életét segíteni kell, azokat, akik akarják, hogy legyen vidéki jövő.

8. Összefoglalás a hipotézisek tükrében

1. Magyarország különböző tájegységeinek tanyavilága (pl. Kiskunság, Nyírség) és Hódmezővásárhely tanyái között morfológiai és társadalmi szempontokból egyaránt megfigyelhetők analógiák, azonban a második világháború, majd a rendszerváltozást követő években fejlődésükben több ponton eltéréseket tapasztalhatunk.

A tanyákról általánosságban elmondható, hogy a magyar településhálózat egyik legsajátosabb elemét alkotják az Alföldön, annak ellenére, miszerint a klasszikus értelemben vett tanyavilág jelentősen megváltozott az utóbbi évtizedekben. Az Alföld közlekedési útvonalain haladva jellemzően kisebb facsoportok közt megbújó épületek láthatók. Ez alól kivételt képeznek a Nyírség tanyabokrai, ahol az utazót a műútba torkolló kisebb bekötőutak elején álló településjelző tábla mutatja, melyik tanyabokorhoz jut, ha abba az irányba folytatja útját. Hódmezővásárhelyen nem jellemző ez a típus.

A várostól keleti irányba, Békés megye területén, az orosházi tanyák térségébe érve megjelennek az utcaserűen, egymás mellett elhelyezkedő tanyák, melyek bejáratát fából készült sorompók választják el a dűlőúttól. Békés megye további, egykori mezővárosaihoz tartozó területein is jellemzők a tanyautcák. Ezzel a típussal Hódmezővásárhely környéken nem találkozunk.

Térbeli elhelyezkedésüket tekintve több analógia figyelhető meg a hódmezővásárhelyi és a Kiskunság tanyái között. A fő- és mellék- illetve dűlőutakról tanyabejárón jutunk az épületekhez. A távolból általában nyárfa csoport és cserjék árulkodnak a tanyaépületekről.

A lakóház általában olyan hosszúra épült, amekkora a rendelkezésre álló mestergerenda volt, amelybe a tanya építésének évét a gazda általában belevészte. A tanyaudvart, a lakóházzal és a többi melléképülettel (pl. ólak, istállók, nyári konyha, kukoricagóré, gépszín) hézagosan építették körbe, amely a széljárásnak utat engedve kifújta a havat a tanyaudvarról télen. A lakóház belső elosztása szintén megegyezik a két területen. Napjainkra a házakat vagy felújították komfortossá alakítva, vagy a városi házakhoz hasonló családi házakat építettek helyükbe. Az újjépítésű házak a farmtanyákon a gazdaság céljait figyelembe véve praktikus megoldásokkal rendelkeznek. Előfordulnak villaszerű épületek, kúriák is, bár a vásárhelyi térségben ezek száma alacsony.

Gazdasági tevékenységüket tekintve a homokháti városok tanyái főként zöldség-, gyümölcsstermesztéssel foglalkoznak, míg a vásárhelyiek gabona, napraforgó és

takarmánytermesztésével. Az egykori Puszta szikesein inkább állattartás (juhok) a fő profil. Nem ritka 2-3 ló tartása, bár kifejezetten lovas tanya csak néhány (kb. 3-4) van.

Gyümölcsstermesztéssel csak a homokterületen (Kishomok) találkozunk, elsősorban a hobbikertekben. A város szikes részein a gyümölcsfák egy adott magasságot elérve nem nőnek tovább, terméshozamuk alacsony volta miatt nem tartják érdemesnek a gazdák foglalkozni vele.

Idegenforgalmi tevékenységgel, tanyaturizmussal mindössze 3-4 helyen foglalkoznak, továbbá egy művészanya és egy ökotanya van Hódmezővásárhelyen. A többi tanya térséghez képest városunkban a legkisebb jelentőségű ez a típus.

Összességében elmondható, a hipotézis igazolódott, hiszen morfológiai szempontból több tényező megegyezik a Kiskunság városainak tanyáival, térbeli elhelyezkedésével. Mindegyik térségben vannak felújított, vagy új építésű tanyák, amely azt bizonyítja, hogy ez a településforma tovább élhet, de nem a hagyományos történelmi tanya formájában, hanem 21. századi értelemben, a kor igényeihez igazodva.

Gazdasági tevékenység szempontjából, a természeti-, társadalmi adottságok más jellegű tanyavilágot teremtettek Hódmezővásárhely vonzáskörzetében.

2. A Hódmezővásárhely környékén található tanyaközpontok a társadalmi-gazdasági fejlődésben fontos szerepet töltek be. Fejlődésükben nem várható jelentős változás társadalmi-gazdasági támogatás, infrastrukturális fejlesztés nélkül.

A hipotézis részben alátámasztásra került; nem zárható ki, hogy önmaguk korlátait a jövőben át tudják lépni. A Hódmezővásárhely környéki külterületi települések, egykori tanyaközpontok sorsa eltér a Szeged környéki tanyaközségekétől. Míg utóbbiak intenzíven fejlődtek, esetleg városi rangot (pl. Mórahalom) vívtak ki maguknak, a Vásárhely környékiek fejlődése megrekedt a tanyaközség, külterületi település szintjén. Fontos megjegyezni, hogy a négy Hódmezővásárhely környéki tanyaközség elsősorban adminisztratív úton jött létre, ezzel szemben az egykori Kutaspuszta (ma Székkutas) és Mártély községek ősi közigazgatási központjait az ott elhelyezkedő tanyák lakossága hívta életre. A négy külterületi kistelepülés esetében hiányzott ez a társadalmi összefogás, támogatottság.

Feltétlenül meg kell jegyezni, hogy a tanyaközpontok kertes jellegű települések képére formálódtak, ezeket a helyeket speciális gazdasági és társadalmi tényezők tartották fenn. Az ember igyekszik alakítani a vidéket, a vidék meg az embert. A tanyaközpontok sajátos helyet foglalnak el a városok és a meglévő tanyák között. A városi ház, lakás a mindennapi élet

színtere, otthont ad a benne élőknek. Azoknak a városiaknak, akik rendelkeznek tanyával, a tanya hétvégi egyéni szabadidő eltöltésére alkalmas családi pihenőhely vagy gazdasági tevékenységük színtere lehet. A tanyaközpontok ezzel ellentétben lakást nyújtanak az embereknek, viszont itt a városlakók nem vásárolnak pihenőház céllal ingatlant. Mivel az iskolákat, óvodákat bezárták, így a fiatalabb generáció számára már nincs olyan típusú kötődés a lakóhelyhez, amely nagyszüleik esetében még jellemző volt.

A kérdőívekben adott válaszok alapján megállapítható, a kistelepülések napjainkra elsősorban „alvótelepülésekké” alakultak, lakóik nagy része a városba jár dolgozni, mezőgazdasági tevékenységet megélhetésük, mindennapi anyagi gondjaik enyhítése miatt végeznek. Kötődésük a városhoz erős, az idősek, nyugdíjasok kivételével szinte minden nap bejárnak oda. A körülöttük megmaradt tanyák lakói ellentétben a Szeged környéki egykori – ma már községgé alakult – tanyaközpontokkal a városhoz kötődnek inkább, mint magukhoz a kistelepülésekhez.

Látható, hogy a tanyaközpontok nem természetes településfejlődési folyamatok eredményeként alakultak ki, így jövőjük már kialakulásuk előtt – hosszú távon – megpecsételődött. Amíg a termelőszövetkezetek munkát, megélhetést biztosítottak lakóik számára, viszonylag életképesek voltak, de kötődésük a városhoz már akkor erőteljes volt. A téészek korában is voltak inkább lakóhelyek, „alvótelepülések”. Az elmúlt 20 évben nem történt a kistelepüléseken olyan jellegű felmérés, kutatás, amelyhez lehetőség volna viszonyítani. Az 1970–1990 közötti időszakról csak Szent Tibor néprajzi megközelítésű munkái állnak rendelkezésre. Ebből kiderül, az ebben a periódusban felnőtt generáció már elhagyta a kistelepüléseket, és nem költözött vissza. Felvetődik a kérdés: a 21. század elején felnövő generáció hogyan viszonyul ahhoz a szűkebb lakóhelyhez, ahol felnőtt?

Érdekesség, hogy Erzsébeten régóta foglalkoznak állami gondozott gyerekek nevelésével, többen főállásban. Magasabb a 0–18 éves korúak aránya, (amely a felmérésből is kitűnik) ezzel magyarázható a településen. A lakosság számára munkahelyet a város és korábban a területén működő téesz utódja biztosít korlátozott mértékben.

Kútvölgyet az előregedő lakosság, a munkanélküliség, a szociális járadékból élő lakosság jellemzi. Infrastruktúrájának fejlődését az elmúlt években a csatornázás, szennyvíztisztító megépülése és a faluban kiépített buszforduló jelentette. Több ház lakatlan, a tulajdonos halála után az örökösök nem költöztek be, a településről elvándoroltak. Az egykori vetőmagüzem és a téészek bezárása után csak a Cobex Hungária Kft. jelent munkalehetőséget, de a munkaerőhiány nem oldódott meg. A négy kistelepülés közül itt a legkedvezőtlenebb a helyzet mind munkahely, mind szociális ellátás szempontjából.

A két viszonylag előnyösebb helyzetben levő kistelepülés Batida és Szikáncs. Batida fekvését tekintve kedvezőbb helyzetben van. A falu szélén elhaladó műút Hódmezővásárhelyt és Makót köti össze, amelyről Maroslelénél feljutva az M43-as autópályára, viszonylag gyorsan elérhető Szeged városa is. A település mellett hobbikerteket osztottak az 1970-es években, amelyekből elsősorban Hódmezővásárhely lakosai részesültek, sokan közülük téliesítettek kertjeikben felépített házaikat, és állandó lakosokká váltak, innen járnak dolgozni Vásárhelyre. Kérdés, hogy a jövőben megindul-e a szuburbanizáció ebben a térségben, s milyen előnyökre tehet szert ez esetben Batida népessége? Felmerül az a kérdés, a szegedi lakosság felfedezi-e majd, mint zöldövezetet?

Szikáncs fejlesztéséről viszonylag gyakran lehet olvasni a napi sajtóban. Infrastruktúrája fejlődik, de a szolgáltatás szektorban kedvezőtlen változások történtek (pl. az iskola és óvoda itt is bezárt). Területén található az 1992-ben a korábbi termelészövetkezetből megalakult Hódagro Zrt., melynek gazdasági jelentősége meghatározó a térségben. Délkelet-Magyarország egyik jelentős állat- és növénytermelési nagyüzeme jelentős munkaerőt foglalkoztat, Batida, Erzsébet és Szikáncs népességének egyik legjelentősebb munkaerő felvevője.

Néhány éve megalakult a Szikáncs Jövőjéért Egyesület, melynek célja annak fejlesztése, az itt élő népesség életminőségének javítása, a település kulturális és gazdasági fejlődésének biztosítása, amely hozzájárul hosszú távú fennmaradásához.

Mindegyik külterületi kistelepülés társadalmi színterei az olvasókörök, amelyek az egykori tanyavilág olvasóköreinek jogos utódai. Ezek a civil szervezetek nemcsak a lakosság kulturális programjainak, egészségügyi szűréseknek, lakossági fórumoknak a szervezésben, vagy a hagyományörzésben vállalnak jelentős szerepet, hanem a városhoz való kötődésben is fontos feladatuk van.

Összegezve, az 1950-es évek elején, a központi hatalom által felépített és erőszakkal benépesített tanyaközpontok jövőjét nem lehet egyértelműen prognosztizálni. Az olcsó ingatlanárak, a zöldövezet, a térbeli közelség a városhoz, viszonylag megfelelő közösségi közlekedés, az elfogadható fejlettségű infrastruktúra vonzó lehet a városi lakótelepek népessége számára. A jelenlegi lakosság tömegesen nem gondol arra, hogy elvándoroljon. Az erzsébeti nevelőszülők befogadott gyermekeinek letelepedésével nem lehet számolni. Az összes kistelepülés fiatal népessége számára megtartó erő lehet a biztos munkalehetőség, az alapfokú oktatás helyben történő biztosítása, a helyi vállalkozások támogatása mind az önkormányzat, mind a város részéről. A külterületi kistelepülésekben élők ragaszkodnak városukhoz, hozzájuk tartoznak ugyanúgy, mint a 19. század Vásárhelyének tanyai lakossága vallotta magát vásárhelyi és nem tanyai lakosnak.

3. *A tanyavilág jelen formája nem tud – a méretgazdaságosságból adódó – sokkal nagyobb és hatékonyabban működő gazdaságokkal szemben versenyképes, átütő eredményt elérni.*

A hipotézis alátámasztást nyert, de a jól működő gazdasággal rendelkező tanyák száma még kevés a környéken. A felmérés jól mutatja, hogy a tanyák – 52%-ban – gazdálkodó tanyák, továbbá 31%-ban önellátó tanyaként funkcionálnak. A többi 17% lakótanya Hódmezővásárhely határában. Az idegenforgalmi-, öko- és művész tanyák alacsony számuk miatt az önellátó tanyákhoz lettek sorolva.

A tanyák közül a két szélsőséges tanyatípus egyaránt megfigyelhető: egyrészt, az elmaradott, nagyon szegény tanyák amelyek társadalom marginális részét képező réteg otthonát képezik, másrészt a fejlődő, jól működő gazdasággal rendelkező tanyák, amelyek a jövő lehetőségeinek színterei lehetnének.

Hódmezővásárhely határában a tanyák életkora átlagosan 97,3 év, a lakóingatlan területe nagyobb, mint 60 m², de 100 m² feletti csak az új építésűek között található. A tanyaközpontokban nagyobb – 83,1 m² – a lakóingatlan alapterülete, és az átlagéletkoruk jóval alacsonyabb (43,4 év), amely a kijelölésekre gondolva érthető. Mindkét esetben másfél évtizeddel ezelőttre adódott az átlagos felújítási év, de ez a szám megtévesztő lehet, mivel 29%-a azt jelezte, hogy még nem újított fel. Ebbe beletartoznak az új házak is, de számuk csupán maximum néhány százalék. A komfortfokozatban már a rendszerváltozás előtti időszakban történt emelkedés, a gazdasági recesszió elmúlt éveiben viszont szinte teljesen megálltak az építkezések és felújítások. Ennek ellenére a lakóingatlanok 2-3 szobásak, fürdőszobával és belső WC-vel is rendelkeznek. Fűtésük tekintetében a tanyákon a szilárd tüzelés jellemző (fa, szén), megtalálható a bálás kazán is, gázt viszont nem használnak fűtésre.

Jellemzően, a gazdasági épületek (takarmánytárolók, istállók, ólak) is megtalálhatók, de ezek kapacitása kicsi. A Hódmezővásárhelyt körülvevő tanyavilágban, a kollektivizálásra visszavezethető okok miatt, amikor a nagy mennyiség előállítását átvették a termelő szövetkezetek és az állami gazdaságok (jelentős kulákellenes intézkedések voltak), nem is mertek az emberek nagyban gondolkozni. A növénytermesztés esetében is a betagosításra vezethető vissza a jelenlegi helyzet, amikor a tanya körül nem maradt a gazdának szántóföld, csak egy kisebb konyhakertnyi terület, esetleg kisebb gyümölcsös. A rét, a legelő napjainkban már újra megjelenik, amely már az állattartáshoz biztosítja a saját előállítású takarmánybázist gazdaságosabbá téve a kilónkénti hasznos tömeg kihozatalát. A felmérés szerint a tanyák 75%-ához tartozik saját vagy bérelt szántóterület, amely átlagosan 5,5 ha területű de még ez a kis

termőterület is 1,2 megosztással bír, azaz nem mindegyik van egy tagban. Egy esetben jeleztek 100 ha-nál nagyobb gazdaságot, néhány esetben 25-35 ha-t, amelyből az adódik, hogy a többi még kisebb, szétaprózott parcellát jelent. A tanyaközpontok esetében vagy nincs szántó vagy 1,5-2 km távolságra vannak, és a tanyáknál feltüntetett méretnél kisebbek.

A megmunkáláshoz szükséges gépek a tanyákon viszonylag rendelkezésre állnak, de a bérlés sem ritka, a tanyaközpontoknak pedig – kivéve, akik ezzel foglalkoznak – nagy hiányossága. A termék értékesítése felvásárlón keresztül történik, illetve a nagyobb rész önellátást szolgál. Itt is megemlítendő az a torz kalkulációs gondolatmenet, amikor a gazda nem számolja bele a termelés költségeibe saját munkáját, épületeinek értékcsökkenését, a lakóingatlan villanyórájáról használt áramot. Ennek hatására azt a látszatot kelti, hogy olcsóbban termel, de ez nem felel meg a valóságnak, így sem termelékenységben, sem költség-hatékonyságban nem versenyképes. A családok számára azt a kiegészítő ellátási funkciót tölti be, hogy nem kell a zöldséget, gyümölcsöt és a hús egy részét a boltban megvenni. A külterületen élő ember számára a gazdálkodásban részvétel egyfajta életforma is (főleg az idősebbek esetében), nem csupán jövedelemszerzési forma.

Összegezve megállapítható, hogy a gazdaságos üzemméret alatt (amely ágazatonként és kultúránként változó) nem lehet versenyképes jövedelmezőségű mezőgazdasági termelésről beszélni még akkor sem, ha a hozamok megközelítik vagy elérik az országos átlagot.

A tanyán élés sok esetben egyfelől gazdasági kényszer, mivel a lakos nem bírt a városi rezszivel, esetleg munkahelyét elveszítve a társadalom periferiájára szorult. A másik típusba a korszerű gazdálkodó tanyák tartoznak, ahol megvalósul a növénytermesztés és állattenyésztés magas színvonalú művelése, ahol a vidék funkcióinak más elemei a kultúra megőrzése, a falusi turizmus is szerepet kaphat, így a gazdálkodás és a kapcsolódó szolgáltatások által a lakosság megtartó funkciója is megvalósulhat. Ez a komplex szemlélet azonban még nem tipikus, elterjedéséhez nagy szükség van támogatásokra, a helyzet pontos ismeretére, így pl. a Tanyafejlesztési Programtól a gazdák jelentős segítséget várnak. Az uniós források lehívása, felhasználása is feltételezi a korszerűsítést, a versenyképesség javítását. A gazdáknak tanulni kell a pályázási, megvalósítási és elszámolási folyamatot is.

- 4. A tanyavilág és a tanyaközpontok sajátosan illeszkednek a társadalmi-gazdasági, földrajzi térbe, ennek megfelelően lakói is másként vesznek részt a mindennapokban. A várostól való térbeli és időbeli távolság társadalmi-gazdasági szempontból különböző a külterületen (tanyán és tanyaközpontban) élő ember számára, amely hatással van a tanyai lakosság társadalmi életére, megélhetésére, mely szubjektív megítélésű.*

A hipotézis alátámasztást nyert. A vizsgált Hódmezővásárhely környéki tanyák egyrészt illeszkednek az Alföld tanyavilágába, történeti kialakulásuk, fejlődésük híven tükrözi az adott kor számára meghatározó értékeket. Részletesebben megvizsgálva azonban láthatóvá válnak az eltérések is, melynek speciális településföldrajzi formációi a tanyaközpontok. Hódmezővásárhely külterülete – más környékbeli városokhoz viszonyítva – jóval nagyobb, így a tér és idő megítélése a lakosság szempontjából is eltérő megítélésű. A tanyán élő emberek számára a város vagy környező falu (ahogy mondják, ahová „haza mennek”) nincs messze. Ennek vizsgálata során világossá vált, hogy a hipotézisben megfogalmazott távolság- és időérzet esetében megjelenik a szubjektív megítélés is. Az objektív földrajzi tér érzékeltetésére a megközelíthetőség, elérhetőség vizsgálata történt (Milyen messze van távolságban –kilométerben, és időben – percben a kövesúttól, a legközelebbi buszmegállótól, vasútállomástól, bolttól, kocsmától?). A kérdőíves felmérésből megállapíthatóvá vált, hogy mind a távolság, mind az eljutási idő kevésbé jelent problémát a tanyán élők számára, mint a tanyaközpontok és – főleg – az urbanizált lakosság számára. E gondolatmenet különlegessége az aszimmetria, amelyet az is bizonyít, hogy a városlakó ritkábban jut el a tanyára, mint fordítva. Ennek vizsgálata a hivatásforgalmi és a szabadidős utazás tekintetében is vizsgálat alá került. Az értekezésnek nem képezte tárgyát, de találkozni olyan véleménnyel is, amely egyfajta analógiának tekinthető a nagyvárosi ember és a vidéki lakosság esetében. Itt a helyzet fordított, a nagyobb település – pl. főváros – lakossága kevésbé érzi problémának a napi akár egy óránál hosszabb, közigazgatási határon belüli utazást, mint a vidék két városa közötti ingázást az ott lakók még akkor sem, ha az utazásra fordított idő ugyanannyi.

A tanyaközpontok esetében – a homogénebb válaszok miatt – további megállapítások tehetők. A lakosság egy-két kilométer eltéréssel, azaz viszonylag pontosan tudja, milyen távol lakik az anyatelepüléstől. Ez az eltérés teljes mértékben elfogadható mivel a válaszadó tanyaközponton belüli tényleges lakóhelyétől és attól is függ mit jelent számára a városközpont (a tényleges városközpontot vagy a számára funkcionálisan célként értelmezett központot). A buszmegálló távolságának megítélésében nem annyira a távolság, mint az időtényező a fontosabb, amely kényelmi faktor is, így objektív és szubjektív elemek is jelen vannak.

A közelség megítélésével együtt került vizsgálatra a megközelíthetőség illetve annak esetleges szezonális változása az év során. A válaszok alapján megállapítható az összhang, sőt – esetenként – a távolabbi válasz esetén is a könnyű elérhetőség jelenik meg, azaz százalékosan a tanyák és a tanyaközpontok esetében is meghaladja a térbeli közelség értékét és 75–79%-ban egész évre érvényesnek találták. A sürgős segítség (mentő, rendőr, tűzoltó) 15–20 perces eljutási idejével is elégedettek, ugyanezzel az értékkel egy nagyobb település lakója elégedetlenebb, annak ellenére, hogy egy nagyobb városban elképzelhető, reális érték.

Az adott válaszok alátámasztják a gazdasági térrel kapcsolatos feltevéseket is. Konkrétan a megélhetési lehetőségek alakulása a tanyán illetve a tanyaközpontban. Egyrészt arra kell gondolni, hogy a tanyai lakosság jelentős része – elsődleges tevékenységeként gazdálkodik, azaz a mezőgazdaságból él. A tanyaközpontok esetében az alvótelepülés jellegű funkció a meghatározó. A helyzetet árnyalja a tanya kialakítása, a gazdasági épületek léte és száma, az ingatlanhoz tartozó földterület és a szakértelem. Ebben a tekintetben is mutatkozik különbözőség a tanyaközpontok ingatlanjaival összevetve; a gazdálkodásra alkalmas épületekben esetleg konyhakertben, elsődlegesen saját ellátásra folyik termelés, de itt már a szükséges gépek és a szaktudás sem áll olyan mértékben rendelkezésre. A saját célra történő termelésnek a korábbi történelmi időszakban jelentősebb szerepe – hiánygazdálkodás kisimítása, plusz jövedelemforrás – volt. A gazdasági megítélés tekintetében nem hagyható figyelmen kívül a tanyán és a tanyaközpontokban fizetendő kisebb rezsiköltség (pl. fűtés módja) sem.

A társadalmi tér esetében kiemelendő egyfajta kettősség. Egyrészt a lakosság – jellemzően – több mint egy évtizede lakik tanyán vagy tanyaközpontban, emellett kifejezi azt, hogy szeret ott lakni, és nem tervezi elköltözését, másrészt megjelenik az ifjabb generáció részéről az elvándorlás igénye, tehát ezeknek a településformáknak hosszú távú megtartó ereje kérdéses. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy szerepet játszik benne számos tényező, amelynek megítélése nagyon változó. Csak néhányat kiemelve: a nagycsalád (több generáció együtt élésével) nem vonzó modell a fiataloknak éppúgy, mint a mezőgazdasági munka. Az emberek számára fontos a modern technika, technológia elérése, amelyből a tömeg- és mobilkommunikáció elérhetősége biztosított, de más kényelmi szolgáltatások már nem feltétlenül érhetők el könnyen. Az emberek mindennapi mozgását, érintkezését az otthon töltött idő meghatározza, amely jelenti a jó kapcsolatot a szomszédokkal (a magánéletben és munka kapcsán is), és a biztonságérzet (közbiztonság) alakulása. Itt is kettősség jelenik meg a válaszok alapján, mely szerint a tanyákon javult az életminőség az elmúlt évtizedben, de a jövőben várható életminőséget illetően nem hisznek a javulásban, illetve a „nem változik” kategória erősödik. A tanyaközpontok esetében a korábbi évekhez képest a „jelentősen romlott” és „romlott” kategória jellemző, ha a múlthoz viszonyítanak (bár ezzel némiképp lehet vitatkozni a megvalósult fejlesztések alapján), a jövőt illetően viszont hasonlóan pesszimista az elképzelt kép.

Összességében, e hipotézis esetében megállapítható alátámasztottsága, az objektív és szubjektív tér és időérzet eltér egymástól, melyben szerepe van az életkornak, az életkor változásának, a vagyoni helyzetnek, azaz az ingatlan komfortfokozatának, a mobilitási lehetőségnek (pl. milyen közlekedési eszközt használ), a megélt életformának, amely az iskolázottsági-műveltségi szinttel áll szoros kapcsolatban. Az igények megvalósításával

kapcsolatos kreativitás, a pozitív gondolkodás azonban elengedhetetlen a reális lehetőség és határok látása mellett. E hipotézis tükrében a tanyáknak és a tanyaközpontoknak is van jövője, amennyiben sikerül megtalálniuk (heterogén) funkcióikat és megélni azt.

5. *A városias elemek megjelenése a tanyákon, tanyaközpontokban lehetővé teszi, hogy kitáruljon a világ a külterületi lakosság számára is; az információk elérhetőbbé válása által a külterületi élettér és a város közti szubjektív távolságérzet csökkenthető.*

Ebben a hipotézisben e térbeli és időbeli távolságérzet csökkentésének lehetőségének vizsgálata volt a cél. Abból az objektív tényből kell kiindulni, hogy jelentős, elsősorban közüzemi és infó-kommunikációs fejlesztések valósultak meg az elmúlt évtizedben. A vezetékes gáz a tanyaközpontokban rendelkezésre áll, a tanyavilágban viszont nem (a tartályos változat nem terjedt el Hódmezővásárhely külterületén). Az elektromos hálózat teljesítménye, szolgáltatási stabilitása is jelentősen javult. Vízvezeték a tanyaközpontokban rendelkezésre áll, de a tanyák esetében sem ritkaság ma már. A csatornahálózat kiépítése terén viszont még tapasztalható elmaradás. Mobilhálózati lefedettség teljesnek mondható. A lakosság harmada vásárolt személyautót az elmúlt évtizedben. Mindezek mellett számos más – ingatlanon belüli (magán) – fejlesztés is történt, melyekről a korábbi fejezetekben lehet olvasni. A felújítás szó sugallja, hogy valamilyen minőségi (esetlen mennyiségi is) változás állt be az adott ingatlan esetében, de ez a tanyai emberek szóhasználatában gyakran csak a tisztasági meszelést jelenti, azt is felújításnak tekintik. A tanyák lakói nagyobb mértékű fejlesztéseket éreztek, mint a tanyaközpontok lakói, amely szintén objektív és szubjektív, relatív megítélést jelent.

A városias elemek együttes megjelenése, az egykori mezővárosok szuburbanizációs folyamatai Hódmezővásárhelyen egyedül Kishomokon figyelhetők meg. A külterületi kistelepülésekkel ellentétben, Kishomokot a lakosság részéről kialakult igény hozta létre, így 2013 augusztusában újabb városrésze lett a városnak. Kishomok azonban sohasem volt tanyaközpont, noha voltak tanyák, de homoktalaja miatt a kollektivizálás nem terjedt ki erre a területre, ennek köszönhetően az itt élők megmaradtak szőlő és gyümölcsstermesztés mellett. Fekvését előnyösen befolyásolja, hogy a szegedi út két oldalán fekszik, viszonylag gyorsan megközelíthető mindkét város. Kishomok új része (Újkishomok) napjainkra továbbfejlődött, elegáns kertvárosi negyed lett belőle, Öregkishomok falusias övezetté alakult. Habitusában inkább hasonlít a város keleti oldalán található külterületi kistelepülésekre, amelyek akár a város falusias övezeteit is képezhetnék együtt. Öregkishomok kedvező földrajzi elhelyezkedése alapján továbbfejlődhet Újkishomok mintájára. Batida, Erzsébet, Kútvölgy, Szikáncs – fekvéséből adódóan – az alapvető városias elemek

birtokában és olcsó ingatlanárai miatt a jövőben ismét befogadója lehet a városból kiköltözni vágyó akár tehetős, akár elszegényedett népességnek. Azonban a város népességének alakulása, mind életkor, mind foglalkozási szerkezet tekintetében ezt a folyamatot alapvetően befolyásolja, a város nyújtotta jövőbeli lehetőségek is hatással lesznek rá.

Fel kell tennünk a kérdést, hogy mely elemek megvalósulása teheti vonzóbbá a tanyákat és a tanyaközpontokat? A leginkább meghatározó a munkahelyek léte vagy nem léte. A tsz-ek megszűnésével, a földbirtok-rendszer átalakulásával a munkahelyek száma is csökkent. Az óvodák és az általános iskolák megszűnésével megindult az ifjúság ingázása Hódmezővásárhelyre. Ennek előnyei és hátrányai együtt jelentkeznek, bár a tanyaközpontok lakosainak válaszaiban a közoktatási intézmények visszaállítása iránti igény megjelent, mint vonzó, lakosság megtartó tényező. Pedagógiaileg és gazdaságilag vitatható újrainvitásuk. A kihelyezett közigazgatás is vonzerőt jelentene, bár ennek alternatívája az e-közigazgatás már bárhol elérhető, azonban a használatától még sokan idegenkednek. A postai küldemények kézbesítése megoldott, a feladásra – jelenleg – csak a mozgópostán van lehetőség, de a helyi boltban akár lehetne erre is módot találni, napjainkban már van erre példa máshol, falvakban. A vásárlással kapcsolatban is megoszlanak a vélemények. A helyi kisboltok csak szerény választékkal, kis árukészlettel és magasabb árakkal működnek, de a mozgóboltok iránt nem jelentkezik igazán igény. Az internetes vásárlást illetően a lakosság több mint fele elutasító.

A hipotézis csak részben támasztható alá, mert a válaszadók nagyon heterogén módon ítélik meg a külterületi létükből adódó elszigeteltségüket, és a világ kitérüléséről alkotott képük is sokszínű. Mindjárt érdemes azt leszögezni, hogy a megkérdezett tanyai lakosok 96%-a nem érzi magát elszigeteltnek, csak 4%-nál jelentkezik ez az érzés. A tanyaközpontok estében, a várakozással ellentétben alacsonyabb; csak 83% „egyáltalán nem, vagy kicsit érzi magát elszigeteltnek”, az elszigeteltség érzés 17%-nál fogalmazódik meg. A válaszok alapján az is kiderült, hogy az igények megfogalmazódnak, a külterületi életforma vonzóbbá tétele, az elszigeteltség csökkentése tekintetében, de ezek egy részét maga a lakos megoldja (amennyiben anyagi lehetősége megengedi) további beruházásokkal. Másrészt, hiányzik a nyitottság a korszerű technikai-technológiai és szolgáltatások egy része iránt; gyakran csak a régi, korábbi megoldásokban tudnak gondolkodni, illetve sokszor találkozni olyan véleménnyel, amelyet a kívülről szemlélő problémának gondol, de a külterületi lakosság nem annak éli meg (pl. be kell menni a városba a bevásárlóközpontba vagy szórakozni). Természetesen a közlekedés (közösségi és magán), infrastruktúrájának fejlesztése tovább csökkentheti a távolságérzetet. Nem szabad megfeledkezni a

tradicionálisan jelen lévő szorosabb emberi kapcsolatokról, a nagyobb egymásra utaltságból adódó pozitívumokról sem.

Összegezve megállapítható – a tanyai és a tanyaközponti lakosság megítélése alapján – hogy a külterületen is haladni kell a korrallal, használni vívmányait, amelyek vonzóbbá tehetik ezt az életet. Az is bizonyossá vált, hogy nem szabad ugyanazzal a mércével és paraméterezettséggel mérni az ott lakás megítélését, hiszen számos olyan előnnyel jár (csend, nyugalom, közel a természethez) amelyek a városlakó emberek számára gyakran csak vágyként fogalmazódnak meg.

Napjainkban az alföldi tanyák éppúgy fontos szerepet töltenek be a vidéki térben, mint a török hódoltságot követő időszakban kialakult szállások. Bár társadalmi-gazdasági szerepük gyökeresen átalakult, egészen addig lesz jövője a tanyáknak, míg az embereknek igénye, lehetősége vagy kényszere van arra, hogy mezőgazdasággal foglalkozzanak. A mezőgazdaság mellett megjelent a rekreációs tevékenység, amely meghatározó mindennapjainkban.

A külterületi lakosok városhoz kötődése továbbra is fennmaradt. Hódmezővásárhely belterületéről az utóbbi 10 évben többen költöztek tanyákra, önként vagy kényszerből. Az új tanyások számára vonzerőt jelenthet egy jól működő farmgazdálkodás megvalósítása, a hétköznapi megélhetési gondok enyhítése, hétvégi pihenés, idegenforgalmi tevékenység folytatása, vagy az olcsó telekárak. A telekommunikációs eszközök terjedése, a közlekedés fejlődése, a városias elemek biztosítása, a korszerű infrastruktúra kiépítése képes egymáshoz közelebb hozni a várost és külterületét, amely vonzóvá teheti a 21. század nemzedéke számára ezt az életformát.

9. Felhasznált szakirodalom

9.1. Nyomtatott szakirodalom

1. ALSÓ L. (1937): A tanyai közigazgatás rendezésének alapelvei. In: Alsó L.–Benisch A.–Martonffy L.: A tanyai közigazgatás rendezése. A korszerű közszolgálat útja, Budapest. pp. 2–34.
2. ANDÓ M. (1983): A természeti környezet adottságainak és erőforrásainak értékelése. In: Krajkó Gy.–Mészáros R. (szerk.): Csongrád megye gazdasági földrajza, Szeged. pp. 11–65.
3. ANDÓ M. (1984): Hódmezővásárhely természeti földrajza. In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. Hódmezővásárhely. pp. 55–111.
4. BADALIK L. (1947): Badalik Lídia domonkos nővér levelezései. Kézirat. Szentháromság Plébánia, Hódmezővásárhely.
5. BALLAGI A. (1890): Hódmező-Vásárhely. Földrajzi közlemények 3. füzet. pp. 97–103.
6. BÁCSKAI V. (1965): Magyar mezővárosok a XV. században. Értekezések a történeti tudományok köréből 37. Akadémiai Kiadó, Budapest.
7. BÁRTH J. (1996): Adatgyűjtési útmutató a Duna-Tisza közti tanyák néprajzi jelenkutatásához. OTKA Tanyák a változó időben. Kecskemét, Katona József Múzeum. pp. 5–31.
8. BECSEI J. (1966): A tanyai település néhány kérdéséről. Földrajzi Értesítő. XV. évf. sz. pp. 385–406.
9. BECSEI J. (1990): Az alföldi tanyarendszer változása. In: Tóth J. (szerk.): Tér – idő – társadalom, Huszonegy tanulmány Enyedi Györgynek. Pécs. pp. 342–372.
10. BECSEI J. (1992): Az alföldi tanyarendszer változásai és várható fejlődése (Kutatási témavázlat). OTKA 4511, Budapest.
11. BECSEI J. (1993): A tanya-fogalom tartalmáról. Földrajzi Értesítő XLII. évf. 1993. 1–4. füzet, pp. 35–40.
12. BEKE K. (1988): Jelentés a kontraszelekcióról. Gyorsuló idő, Magvető Kiadó, Budapest. p. 67.
13. BELÉNYI GY. (1996): Az alföldi városok és a településpolitika (1945-1963). In: Blazovich L. (szerk.): Dél-Alföldi évszázadok 7., Szeged.
14. BELLON T (2003): A Tisza néprajza. Ártéri gazdálkodás a tiszai Alföldön. Timp Kiadó, Budapest.

15. BELUSZKY P.–SIKOS T. T.(1982): Magyarország falutípusai. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet. Budapest
16. BELUSZKY P. (1983): A tanyarendszer időszerű problémái. Földrajzi Közlemények, XXI. évf. 1. sz. pp. 19–35.
17. BELUSZKY P. (1999): Magyarország településföldrajza. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
18. BELUSZKY P. (2008): Magyarország történeti földrajza, II. Dialóg-Campus, Budapest.
19. BENISCH A. (1937): A tanyai közigazgatás területi rendezése. In: Alsó L.–Benisch A.–Martonffy K. (szerk.): A tanyai közigazgatás rendezése. Budapest. pp. 34–67.
20. BEZDÁN S. (1974): A mezővárosi olvasókörök társadalmi szerepe a századfordulón. VI. Várostarténeti Konferencia, 1973. október 19–20. Hódmezővásárhely. pp. 35–41.
21. BIBÓ I. (1983): Tanya és urbanizáció (A tanyakérdés vitájának újjáéledése és Erdei Ferenc tanyakoncepciója). Bibó István összegyűjtött munkái 3. Európai Protestáns Szabadegyetem, Bern. pp. 702–710.
22. BODNÁR B. (1928): Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajza, Kézirat, SZTE Egyetemi könyvtár, pp. 1–44.
23. BODNÁR B (1983): Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei (1912–1938.) – Tanulmányok Csongrád megye történetéből VII, Csongrád megyei Levéltár, Szeged, pp. 5–253.
24. BÖLCSFÖLDI E. (szerk.) (2005): A nagyvárosok belső tagozódása. Hódmezővásárhely. 8/2005. KSH, Szeged.
25. BURTICA, M. (2012): Landmarks of the Elaboration of Regional Development Strategies and Policies, within the Context of Sustainable Development. In: Sava, C.–Caraiivan, L.: Tourism and Durable Development 1st International Symposium. 3–5 Mai 2012. Timisoara. Romania. pp. 197–202.
26. CIOLAC, R. (2011): Tourism in European Rural Area – Case Study Austria. Management Agricol, Scientific Papers – Agricultural Management. Banat’s University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine. Timisoara, Romania. Seria I, Vol. XIII. (4.) pp. 109–112.
27. CIVZELE, O. (2012): European Union Funding for Agricultural Entrepreneurship In: Agricultural Extension in EU Countries, Ed.: Kadlecikova, M. et. al. Slovak University of Agriculture in Nitra, Nitra, Slovakia. pp. 101–106.
28. COSTEA, S. C. (2012): Profitability and Efficiency in Agriculture. Management Agricol, Scientific Papers – Agricultural Management. Banat’s University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine. Timisoara, Romania. Seria I, Vol. XIV. (1.) pp. 367–372.

29. CSALOG ZS. (1980): Életforma és tudat a 20. századi magyar tanyavilágban. In: Pölöskei F.–Szabad Gy.: A magyar tanyarendszer múltja. Tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 362–398.
30. CSATÁRI B. (1980): A szegedi járás tanyarendszerének néhány jellegzetessége. In: Dövényi Z.–Tóth J.(szerk.): Alföldi Tanulmányok IV., Békéscsaba. pp. 85–105.
31. CSATÁRI B.(1989): A tanyarendszer és a modernizálódó településhálózat viszonya. In: Csatári B. (szerk.): Tanakodás a tanyákról Országos Tudományos Tanyakonferencia Kecskemét, 1989. május 18–19. pp. 13–21.
32. CSORBA M. (2004): Beszámoló a tanyákról. Kézirat, Hódmezővásárhely. pp. 1–20.
33. CRUZ, N. M. – ALCALDE, C. G. (2012): Entrepreneurship of Women in Rural Areas. In: Agricultural Extension in EU Countries, Ed.: Kadlecikova, M. et. al. Slovak University of Agriculture in Nitra, Nitra, Slovakia. pp. 94–100.
34. CZETTLER J. (1913): Tanyai település és tanyai központok. A Magyar Gazdaszövetség kiadványa. Budapest. pp. 1–14.
35. DEMANGEON, A. (1927): Geographie universelle. 2. Belgique-Pays-Bas Luxembourg. Paris : Librairie Armand Colin.
36. DÖVÉNYI Z. (1992): A kismezővárosok történeti útja. OTKA 4511, 2. kiadvány, Budapest. pp. 29–40.
37. DÖVÉNYI Z.(2002): Munkanélküliség szocialista módra. In: Abonyiné P. J.–Becsei J.–Kovács Cs. (szerk.): A magyar társadalomföldrajzi kutatás gondolatvilága. Ipszilon Kiadó és pedagógiai Szolgáltató Kft., Szeged. pp. 63–76.
38. DÖVÉNYI Z.(SZERK.) (2010): Magyarország kistájainak katasztere. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Budapest, 2010.pp. 187–194.
39. DURÓ A. (1992): Tanyaközségek a szegedi határban. Alföldi Tanulmányok, 14. sz. pp. 125–138.
40. DURÓ A. (1993): A tanyai átalakulás szociálgeográfiai értelmezése a szegedi tanyarendszer példáján. Kandidátusi értekezés, MTA Regionális Központja Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét.
41. DURÓ A. (2000): Az Alföldi tanyaközségek történeti útja. In: Horváth Gy.–Rechnitzer J.: Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK. Pécs. pp. 176–193.
42. ERDEI F. (1941): A tanyás települések földrajzi szemlélete. Földrajzi Közlemények, 1941. évf. LXIX. sz. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest. pp. 103–113.

43. ERDEI F. (1949.): Mi a tanyakérdés lényege? A tanyai Tanács elnökének nyilatkozata a tanyakérdésről. Kézirat. MTA Archívum.
44. ERDEI F. (1971.): Város és vidéke. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest. pp. 180–243.
45. ERDEI F. (1942): Magyar tanyak. Erdei Ferenc összegyűjtött művei, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. Hasonmás kiadás.
46. ERDEI S. (1973): A magyar tanyak rövid története. In: Cserkúti F.–Horváth L. (szerk.): Mi lesz a tanyákkal? Hazafias Népfőnt, Budapest. pp. 42-56.
47. FEJÉRVÁRY J. (1929): Vásárhely története családok tükrében. Erdei Sándor Könyvnyomdája, Hódmezővásárhely, p. 736.
48. FIRBÁS Z. (2009): Hódmezővásárhely tanyavilága és tanyaközpontjai. Firkás-térkép Stúdió. Szeged.
49. FIRBÁS Z. (2014): Hódmezővásárhely a 18. században. Firkás-térkép Stúdió. Szeged.
50. FREYTAG & BERNDT (2010): Hódmezővásárhely várostérkép melléktérképei.
51. GÁL L. (2008): Fejezetek Batida tanyaközpont történetéből. In: Nagy V. (szerk.): Hombár, Múzeumi Műhely 5. Múzeumi Tanulmányok, Hódmezővásárhely. pp. 199–205.
52. GHERMAN, R. – DINCU, A. – TOADER, C. (2011): Life Quality Evaluation. Management Agricol, Scientific Papers – Agricultural Management. Banat's University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine. Timisoara, Romania. Seria I, Vol. XIII. (2.) pp. 393–398.
53. GESZTELYI NAGY L. (1932): A tanyavilág és népe. Nyugat, 21. sz.
54. GYÖRFFY I. (1910): A nagykún tanya. Különlenyomat a M.N. Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője 1910. évfolyamából, Budapest. pp. 3–22.
55. GYÖRFFY I. (1937): A magyar tanya. Földrajzi Közlemények, 1937. LV. évf. 1–3. sz. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest. pp. 70–93.
56. GYÖRI-NAGY S. (2013): a Semlyékvíz-megőrzési Mintaprojekt. MÖF-EKI Tanulmányok, Kiskunmajsa. pp. 24–57.
57. HAJDÚ G. (1977): Vásárhelyi egyletek és könyvtárak. Somogyi-könyvtár kiadványai, 20. sz. Szeged. p. 26.
58. HAJDÚ Z. (1992): A Tanyai Tanács története. (A „szocialista tanyapolitika” alapvetése és a tanyakérdés megoldásának radikális, voluntarisztikus kísérlete, 1949–1945). Alföldi Tanulmányok, 14. sz. pp. 105–124.
59. HAJDÚ-MOHAROS J. (2000): Magyar településtár. Kárpát-Pannon Kiadó, Budapest.
60. HALADI J. (1974): A mezőgazdaság szocialista átszervezésének története Hódmezővásárhelyen. In: Bíró J.–Mann M.–Szemenyei S. (szerk.): VI. Várostarténeti

- konferencia, Hódmezővásárhely 1973. Hódmezővásárhelyi Városi Tanács V.B. Művelődésügyi Osztálya. pp. 69–83.
61. HEGEDŰS A. (1976): Magyar Írók Pedagógiai Nézetek, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. p. 361.
  62. HERCZEG M. (1983): A szállítás és közlekedés eszközei Hódmezővásárhelyen a 18–20. században. In: Dömötör J.–Tárkány Sz. E (szerk.): Kiss Lajos Emlékkönyv. Hódmezővásárhely Városi Tanácsa, Hódmezővásárhely. pp. 245–273.
  63. HOLLANDER, A. N. J. DEN (1980): Az Alföld települései és lakói. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. pp. 5–113.
  64. IONECI, M. (2011): Evaluation of Tourism during the Economic Crisis. Management Agricol, Scientific Papers – Agricultural Management. Banat’s University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine. Timisoara, Romania. Seria I, Vol. XIII. (2.) pp. 393–398
  65. KATONA I.(1983): Kiss Lajos szegény emberei. In: Dömötör J.–Tárkány Sz. E (szerk.): Kiss Lajos Emlékkönyv. Hódmezővásárhely Városi Tanácsa, Hódmezővásárhely. pp. 58–85.
  66. KISS A. (2006): Tanyák a tájban. A falu, 21. évf. 2. sz. pp. 35–41.
  67. KISS I. (2000): Beszámoló a külterületi kistelepülések iskoláiról. Hódmezővásárhelyi ÁMK. Kézikönyv.
  68. KIS K.–SZEKERESNÉ K. R.(2008): A negyedik generációs LEADER-tervezés tapasztalatai a Hódmezővásárhelyi kistérségben. A falu, 2008. 3. sz. pp. 17–31.
  69. KISS L. (1981): A szegény emberek élete I. Gondolat, Budapest. pp. 6–376.
  70. KOREK J. (1984): A Körös – kultúra. In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. Hódmezővásárhely. pp. 114–130.
  71. KONCZ P. (1974): Hódmezővásárhely településfejlődésének 100 éve (1873–1973). Vásárhelyi Tanulmányok IV., Hódmezővásárhelyi Tanács V. B. Hódmezővásárhely. pp. 25–41.
  72. KOVÁCS I. (1984): A török hódoltság kora. In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. Hódmezővásárhelyi Tanács VB. Hódmezővásárhely. pp. 319–347.
  73. KOVÁCS K. (1963.): Hódmezővásárhely város mezőgazdasága. MSZMP Városi Tanács V. B. Hódmezővásárhely.
  74. KOVÁCS Z./1/ (1984): Hódmezővásárhely belterülete a 18. században, térkép. In: KRUSZLICZ I. (1984): A mezőváros fejlődése a visszatelepülés után. In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. Hódmezővásárhely. pp. 347–449.

75. KOVÁCS Z./2/ (2007): Néesség- és településföldrajz. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. p. 142.
76. KÖRTVÉLYESSY L. (1985): Hódmezővásárhely gazdasági földrajza a századfordulón. In: Szemenyei S. (szerk.): Helytörténeti dolgozatok, Vásárhelyi Tanulmányok, Hódmezővásárhely, pp. 93–140.
77. KŐSZEGFALVI F.–SZIGETI J. (1978): Válogatott bibliográfia az agrártörténeti konferenciához. Városi Tanács V.B. Hódmezővásárhely.
78. KŐSZEGFALVI GY.–TÓTH J. (1999): Általános településföldrajz. In: Tóth J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. Dialóg-Campus Kiadó, Pécs. pp.421–483.
79. KRISTÓ GY. (2003.): Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged. pp. 5–229.
80. KRUZSLICZ I. (1984): A mezőváros fejlődése a visszatelepülés után. In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. Hódmezővásárhelyi Tanács VB. Hódmezővásárhely. pp. 347–449.
81. KRUZSLICZ I. (1996): Halászat Hódmezővásárhelyen a 18–19. században. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve, Hódmezővásárhely, pp. 36–59.
82. KURSITIS, A. (2012): Latvia's Rural Areas after 2013: Place that Provides Opportunities for Diverse Economical Activities Based on Local Resources. In: Agricultural Extension in EU Countries, Ed.: Kadlecikova, M. et. al. Slovak University of Agriculture in Nitra, Nitra, Slovakia. pp. 107–112.
83. LÁNYI A. (2010): Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható? In: Lányi A.–Farkas G.(szerk.): Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható? L'Harmattan, Budapest. pp. 12–62.
84. LÁSZLÓ J. (1970): Adatok a vásárhelyi földosztás történetéhez. Vásárhelyi Tanulmányok, Hódmezővásárhelyi Tanács VB. Hódmezővásárhely. pp. 39–62.
85. LÁZÁR D. (1921): Hódmezővásárhely tanyai politikája. Magyar Gazdák Szemléje. 26. évf. 3.
86. LEHMANN I. (1974): Ismert múltunk, elképzelt jövőnk (Gondolatok az ezredforduló városáról). Vásárhelyi Tanulmányok IV., Hódmezővásárhelyi Tanács V. B. Hódmezővásárhely. pp. 159–169.
87. LETTRICH E.(1968): Az Alföld tanyai település és gazdálkodási rendszere. Földrajzi Közlemények, 1. pp. 21-39.
88. MATEOC-SIRB, N.–TOTH, G.–MATEOC, T.–ET AL. (2011): Possibilities to Improve the Life Quality in Rural Areas and the Diversification of Rural Economy. Management Agricol, Scientific Papers – Agricultural Management. Banat's University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine. Timisoara, Romania. Seria I, Vol. XIII. pp. 7–14.

89. MARX GY. (1969): Kimeríthetetlen anyag, Gyorsuló idő, Magvető Kiadó, Budapest. p. 20.
90. MENDÖL T. (1936): A helyzeti energiák és egyéb tényezők szerepe városaink valódi nagyságában és jellegében. Földrajzi Közlemények, LXIV. évf., 8–10. sz. pp. 121–133.
91. MENDÖL T. (1938): Településtörténet, településföldrajz, történeti földrajz. In: Baráth T. et al.: Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Dunántúli Pécsi Egyetemi könyvkiadó, Budapest-Pécs. pp.
92. MENDÖL T. (1939): Néhány szó az alföldi város kérdéséhez. Földrajzi Közlemények, LXVII. évf, 3. sz. pp. 217–233.
93. MENDÖL T. (1941): Megjegyzések Erdei Ferenc „A tanyás települések földrajzi szemlélete” c. cikkéhez. Földrajzi közlemények, 1941. évf. LXIX. évf. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest. pp. 113–115.
94. MENDÖL T. (1963): Általános településföldrajz. Akadémiai Kiadó, Budapest.
95. MÉSZÁROS R. (1989): A tanyák jövője. In: Csatári B. (szerk.): Tanakodás a tanyákról Országos Tudományos Tanyakonferencia Kecskemét, 1989. május 18–19. pp. 63–59.
96. MEZEI I. (2012): Changes in the Role of Rural Areas around a City. Management Agricol, Scientific Papers – Agricultural Management. Banat’s University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine. Timisoara, Romania. Seria I, Vol. XIV. (1.) pp. 107–114.
97. MURESAN (IANAS), A. G. (2013): Eco-innovation: the New Challenge for the Future. In: Sava, C.–Caraivan, L.: Tourism and Durable Development 2nd International Symposium. 18–20 Aprile 2013. Timisoara. Romania. pp. 146–163.
98. NAGY GY. (1975): Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán. Békés megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba. pp. 49–70.
99. NEMES G. (2005): Integrated rural development : the concept and its operation. MTA KTI. Budapest
100. Nemes Nagy J. (2009): Terek, helyek, régiók. Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 78.
101. NOVÁK L. (1989): Az Alföldi tanyás települések és presztízszük. In: Csatári B. (szerk.): Tanakodás a tanyákról Országos Tudományos Tanyakonferencia Kecskemét, 1989. május 18–19. pp. 63–59.
102. ORBÁN S. (1980): Tanyaközpontosítási, községesítési kísérletek a felszabadulás után. In: Pölöskei F.–Szabad Gy.: A magyar tanyarendszer múltja. Tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 362–398.
103. PATARICZÁNÉ KELECSÉNYI M.–SZIGETI J.(1998.): Lakóhelyünk Hódmezővásárhely. Csongrád Megyei Levéltár, Hódmezővásárhely.

104. PAVEL, C. (2013): Implementation of Marketing in Rural Tourism In: Quaestus. Numarul 2, Anul II. Editura Eurostampa. Timisoara. Románia. pp. 36–42.
105. PRINZ GY. ET. AL (1936): Magyar föld, magyar faj II. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. pp. 278–301. és 303–345.
106. PUSZTAI F. (1980): A tanya szavunk jelentéstörténeti kérdései. In: Pölöskei F.–Szabad Gy.: A magyar tanyarendszer múltja. Tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 61–70.
107. RÁCZ I. (1980): A tanyarendszer kialakulása. In: Pölöskei F.–Szabad Gy. (szerk.): A magyar tanyarendszer múltja. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 97–148.
108. RÁCZ J.(szerk.) (1970): Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1944–1945. Hódmezővásárhelyi Tanács VB., Szeged.
109. RÁKOS I. (1984): A feudalizmus utolsó évszázadai. In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I., Hódmezővásárhelyi Tanács VB. Hódmezővásárhely. pp. 449–577.
110. ROMÁNY P. (1973): A tanyarendszer ma. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. pp. 5–125.
111. RUDL J. (1979): A Csongrád megyei falvak tanyavilágának népesség- és településföldrajzi vizsgálata. Doktori értekezés, József Attila Tudományegyetem, Szeged.
112. RUDL J. (1983): Tanyák. In: Krajkó Gy. – Mészáros R. (szerk.): Csongrád megye gazdasági földrajza, Szeged. pp. 263–281.
113. RUDL J. (1989): A mezőgazdaság termelési szerkezetének átalakulása Csongrád megye tanyavilágában. In: Csatári B. (szerk.): Tanakodás a tanyákról Országos Tudományos Tanyakonferencia Kecskemét, 1989. május 18–19. pp. 13–21.
114. RUSU, M. (2012): Rural Land Conflicts – Theory and Practice. Management Agricol, Scientific Papers – Agricultural Management. Banat’s University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine. Timisoara, Romania. Seria I, Vol. XIV. (1.) pp. 69–76.
115. R. VÁRKONYI Á. (1974): A mezővárosok történetének historiográfiája, különös tekintettel Szeremlei Sámuel működésére. VI. Várostarténeti Konferencia, 1973. október 19–20. Hódmezővásárhelyi Tanács VB. Hódmezővásárhely. pp.7–23.
116. SAJA M.–VARGA-TÓTH B. (2013): Várostarténet, az öreg-kishomoki Kerttulajdonosok tíz éve 2003–2013. Öregkishomoki Kerttulajdonosok Egyesülete, Hódmezővásárhely.
117. SIMKÓ GY.(1910): Nyíregyháza és tanyáinak települése. Földrajzi közlemények, 2–3. pp. 41–70. és 89–114.

118. SOLYMOSI L. (1980): A tanyarendszer középkori előzményeinek historiográfiája. In: Pölöskei F.–Szabad Gy.: A magyar tanyarendszer múltja. Tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 71–96.
119. SZABAD GY. (1980): a tanyaóra telepedés feudalizmus kori korlátai és felszámolásuk. In: Pölöskei F.–Szabad Gy. (szerk.): A magyar tanyarendszer múltja. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 97–148.
120. SZENTI T. (1979): A vásárhelyi tanyák adatai az 1744–17848-ból megőrzött becsűjegyzőkönyvekből. In: Herczeg M.–Szemenyei S.–Szigeti J. (szerk.): Vásárhelyi Tanulmányok IX, Hódmezővásárhelyi Tanács V.B. Művelődési Osztálya. Hódmezővásárhely. pp. 69–125.
121. SZENTI T. (2001): Tanyarendszerünk múltja és egyik jövőképe. Hítel, 8. sz. pp. 68–79.
122. SZENTI T. (2004): Megmaradnak-e a tanyák? Valóság, 1. sz. pp. 55–59.
123. SZ.N. (1945): cím nélkül, Vásárhely népe, 1945. április 7.
124. SZ.N. (1967): A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Kossuth Kiadó, Budapest. p. 39.
125. SZ.N. (2000): Beszámoló a külterületi iskolákról. Közgyűlési anyag. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzat.
126. SZ.N. (2013): Az iskolabusszal utazó külterületi tanulók. Vitaanyag. Hódmezővásárhely M. J. V. Közgyűlés, október.
127. SZEREMLEI S. (1900/2001): Hód-Mező-Vásárhely története I. Reprint kiadvány, Yes-Press, Tótkomlós.
128. SZIGETI J. (1970): Honnan származik Hódmezővásárhely neve? Vásárhelyi Tanulmányok, Hódmezővásárhely. pp. 92–102.
129. SZOBOSZLAI GY. (1984): Az aprófalvak érdekképviselete. Társadalomtudományi Közlemények, XIV. évf. 2. sz. pp. 205–216.
130. SZÓNOKY-ANCSIN G. (2007): Európai és a magyar régiók demográfiai vizsgálata, In: Sitányi L. (szerk.): terület és vidékfejlesztési konferencia, Kaposvári Egyetem. 2007. p. 234.
131. SZÖNYI B. (1753): Idézet ismeretlen forrásból. In: CSMLHL, Hódmezővásárhely, 2011. 11. 10.
132. TÁLASI I.(1983): Vásárhely helye a magyar népi kultúra fejlődésében. In: Dömötör J.–Tárkány Sz. E.: Kiss Lajos Emlékkönyv. Hódmezővásárhely Városi Tanácsa, Hódmezővásárhely. pp. 139–171.
133. TAKÁCS J.(1972): A magyar tanyák – külterületi népessége és társadalmi viszonyainak alakulása. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest. pp. 19–65.

134. TÁRKÁNY SZ. E. (1983): A Vásárhelyi baromgazdaság. In: Dömötör J.–Tárkány Sz. E.: Kiss Lajos Emlékkönyv. Hódmezővásárhely Városi Tanácsa, Hódmezővásárhely. pp. 139–171.
135. TIMÁR J. (1990): Kérdőjelek és hiányjelek a tanyakutatásban. *Tér és Társadalom*, 4. sz. pp. 49–62.
136. TIMÁR J. – VÁRADI M. M. (2000): A szuburbanizáció egyenlőtlen fejlődése az 1990-es évek Magyarországon. In: Horváth Gy.–Rechnitzer J.: Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK. Pécs. pp. 153–176.
137. TIMÁR J. (2005): Városiasodás és szuburbanizáció. In: Török J.(szerk.): *Tér-társadalom-kultúra*, VII. Közművelődési Nyári Egyetem, 2005. július 4–8. Szeged
138. TÓTH Á. (1999): A szegedi és hódmezővásárhelyi fiatal pleisztocén rétegsorok összehasonlító vizsgálata. Szakdolgozat, JATE Természettudományi Kar Földtani és Őslénytani Tanszék, Szeged.
139. TÓTH J.(1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Földrajzi Értesítő*, 1981. 2–3. pp. 267–291.
140. TÓTH J. (2010): Településföldrajz. In: Tóth J.(szerk): *Világföldrajz*, Akadémiai kiadó, Budapest. pp. 323–358.
141. TÓTH J. (2012): Aggódo sorok a magyar geográfiáról. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 1. sz., Nyugat-magyarországi Egyetem, Szombathely. pp. 3–15.
142. TÖRÖK S. (2004): A hódmezővásárhelyi fürdők története. *Hódmezővásárhely*, pp.18–20.
143. VASS E.(1980): A vásárhelyi náhije 1560. évi és 1570. évi török adóösszeírása. *Tanulmányok Csongrád megye történetéből IV. Hódmezővásárhelyi Tanács VB.*, Szeged. pp. 5–59.
144. ZÁM T. (1977): *Tanyabejáró*. Forrás könyvek, Kecskemét.

9.2. Elektronikus szakirodalom

1. A 2013. ÉVI V. TÖRVÉNY a polgári törvénykönyvről. [A személyiségi jogok általános védelme], 2:46. § [A magántitokhoz való jog], 2:50. § [Kegyeleti jog]; Forrás: http://www.complex.hu/kzldat/t1300005.htm/t1300005_5.htm#kagy31 2013. 10.1 0.
2. AZ 1987 ÉVI I. TÖRVÉNY a földről 9.§ (2) bek. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8561>. 2013. 07. 05.
3. BAJMÓCY P. (2001): A szuburbanizáció motivációi Magyarországon. Földrajzi konferencia. Szeged. <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/Bajmocy.pdf>. 2013.08.10.

4. BECSEI J. (2002): A tanyarendszer alakulására ható tényezők. Magyar Tudomány, 2002. szeptember. <http://epa.oszk.hu/00700/00775/00046/1196-1213.html> 2012. 11. 16.
5. BRANKO MIHALOVIC, B. – CVIJANOVICS, D. (2013): Business Ethics and Environmental Problems. (Üzleti etika és környezeti problémák.) Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. Volume 13, Issue 3/2013. pp. 147–150. http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol3_3/Vol_13_3_2013.pdf 2014. 01. 05.
6. CRETU, D. – IOVA, A. R. (2013): Analysis of the Natural Potential and of the Agricultural Structures in Rural Area. Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. Volume 13, Issue 3/2013. pp. 69–72. http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol3_3/Vol_13_3_2013.pdf 2014. 01. 05.
7. GOOGLE FÖLD <http://www.google.com/earth/> 2013.11.11.
8. GORZSAI VÉNUSZ http://www.tornyaimuzeum.hu/gyujtemeny/archeology/gorzsaid-venusz_82.html 2014. 01. 01.
9. HERNÁDI L. (2007): A tanya fogalma és a megszerzésével kapcsolatos jogalkalmazási dilemmák c. írásában. http://www.resimmobiles.hu/docs/2007_3-4/07_hernadi_tanya_fogalma.pdf , 2013. 07. 29.
10. KISS É. (2000): Rural restructuring in Hungary in the period of socio-economic transition. GeoJournal Vol. 51. Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands. Pp. 221–233. <http://link.springer.com/article/10.1023/A:1017507328301> 2014. 01. 05.
11. KOZMA Á.: A tanya problematikája külföldiek termőföldtulajdon szerzésével kapcsolatban http://jesz.ajk.elte.hu/kozma46.html#_ftn3, 2014. 01. 02.
12. KÖKÉNYDOMBI VÉNUSZ http://www.museum.hu/k/Hetkoznapok_venuszi 2014. 01. 01.
13. MÖF (Magyar Ökoszociális Fórum) <http://www.moef.eu/> 2013. 07.20.
14. NÁBRÁDI A. (2008): The value of quality. Apstract 2008/1–2. Agroinform Publishing House. Debrecen.
15. http://apstract.agroinformkiado.hu/cikkek/apstract_20081_2/the_value_of_quality
16. ÓNÓDI G. (2006): Globális mintázatok és a tanyák. Elérhetőség: <http://www.vigilia.hu/2006/3/onodi.htm> 2013. 07. 29.
17. RUZIGENÉ, D. (2012): Challenges and Future Prospects for Lithuanian Agriculture. Putting best agricultural practises into work. European Regional Development Fund. Baltic Sea Region Program. http://www.balticmanure.eu/download/Slides/Presentations/one/dijana_ruzgiene__challenges_for_the_agriculture_in_lithuana.pdf 2014. 01. 05.
18. SZENTI T. (2004): Parasztok világszemlélete. <http://www.szenti.com/vilagszemlelet.shtml> 2013. 07. 29.

19. SZ.N.: Településstatisztikai adatok <http://www.hodmezovasarhely.hu/oldalak/a-varos-ma-28>. 2013. 12. 20.
20. SZ.N.: Ültessen fát! <http://www.hodmezovasarhely.hu/cikkek/ultessen-fat-on-is-szikancson-3347> 2013. 12. 21.
21. SZ.N: Magyar Katolikus Lexikon- hajlék. <http://lexikon.katolikus.hu/H/hajl%C3%A9k.html>. 2013. 08. 07.
22. TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM <http://www.terport.hu/vezercikkek/folytatodik-a-tanyafejlesztési-program> 2013. 12. 10.
23. VAJDA G. (2009): A városfejlesztés és forráslehívás problematikája az Európai Unió csatlakozást követően Csongrád megyében. Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1360/1/bels%C5%91_c%C3%ADmoldal.pdf. 2014. 08. 30.
24. VÁTÉSZ (Vásárhelyi Tájépítés) Népfőiskola Egyesület <http://www.vateszmag.hu/cel.php> 2013. 08. 10.
25. VUKOVICH G. (2008): Poverty and Social Exclusion in Rural Areas European Commission. Country Studies. Annex I. Country: Hungary. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi 2014. 01. 05.

9.3. Jogszabályi és irattári források

1. Termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény (TFT.) 3. § B) pont
2. 36/1995./10.05/ KGY. SZ. Rendelet a lakossági önerős (ivóvíz, elektromos energia, szilárdburkolatú út, gáz) közműépítések önkormányzati támogatásáról egységes szerkezetben.
3. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város: Beszámoló a tanyákról. Kézirat, 2005.
4. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Lakcímnnyilvántartó adatai, 2010.
5. Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára (CSML HL) (2011): 464/1931.
6. Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára (CSML HL) (2011): XV.73. A hódmezővásárhelyi tanyaközségek kialakítására vonatkozó iratok. 1949–1953.
7. Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára (CSML HL) (2011): XXI. 504.b. Hódmezővásárhely Város Polgármesteri Hivatalának (Tanácsának) iratai. Általános közigazgatási iratok.
8. Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára (CSML HL) (2011): XXIII. 504. Hódmezővásárhely Városi Tanács V. B. szakigazgatási szervének iratai. Általános igazgatási iratok.

10. Köszönetnyilvánítás

Jelentős küzdelmet, önfegyelmet és türelmet sem nélkülöző munka egy olyan pontjára értem, ahol a kutatást, a vizsgálatot 2014 januárjában megszakítottam. Befejezésről nem lehet beszélni, hiszen a téma megismerése során egyre több érdekes, kutatásra érdemes részterületet, kutatási irányt fedeztem fel, amely – akár – évtizedes kutatási feladatot is jelenthet számomra. A feladat szépségét, érdekességét nehéz szavakba önteni. A doktori programom éveit olyan szakmai felfrissülést, tudásbázis, szemléletet nyújtottak számomra, amely, újabb és újabb lendületet adott kitűzött céljaim eléréséhez. Nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy a tanyavilág és Hódmezővásárhely környéki speciális formációinak, a tanyaközpontoknak megismerése, egyfajta tudományos igényű leírása, lakóinak bemutatása, bizonytalanságokkal teli jövőképek felvázolása mennyire fontos. Bízom abban, hogy doktori értekezésem elkészítése során hozzájárulhattam, ennek az időben és térben is érdekesen funkcionáló helyzetnek a feltárásához, dokumentálásához a jövő számára.

Köszönetet szeretnék mondani mindazoknak, akik doktori iskolai éveim alatt tudásukkal, emberségükkel, biztatásukkal segítségemre voltak! Legyen szabad elsőként megemlítenem néhai Prof. Dr. **Tóth József** DSc egyetemi tanár, rector emeritus urat, aki meglátta bennem a lehetőséget és témavezetőm lett. Nem pontosan így terveztük közös munkánkat, de az élet közbeszólt. Köszönöm Prof. Dr. **Dövényi Zoltán** DSc egyetemi tanár úrnak, akivel kutatásom – a lehető legkisebb töréssel, magas színvonalon – folytathatóvá vált, és elkészülhetett. Szakmai és emberi tanácsai nagyon sokat segítettek és jelentenek számomra.

A primer kutatás, vizsgálat elképzelhetetlen lett volna Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala munkatársai segítségével nélkül, akik közül a mezőőröket ki szeretném emelni. Külön köszönöm **Dr. Kószó Péter** alpolgármester, **Benkó Zsolt** külterületi koordinátor és **Petrecz-Tóth Imre** mezőőr urak iránymutatását, segítségét! Hálás vagyok mindazoknak, akik kitöltötték kérdőíveim! A családomnak is elismeréssel tartozom, akik támogattak, jelentős áldozatot vállaltak doktori programom sikeres befejezése érdekében.

Köszönöm, hogy csodálatos tudományterületet és nagyszerű embereket ismerhettem meg!

11. Ábrák, képek, táblázatok és térképek jegyzéke

Ábrák jegyzéke:

1. ábra. Ingatlanok tulajdonviszony arányai.....	97
2. ábra. Tanyában együtt élő generációk megoszlása	97
3. ábra. Tanyában lakó személyek megoszlása	99
4. ábra. Tanyaközpontokban lakók	99
5. ábra. Lakosság életkori megoszlása	100
6. ábra. Rokoni kapcsolatok	101
7. ábra. Iskolai végzettség megoszlása.....	102
8. ábra. Gazdálkodók aránya	104
9. ábra. Az életminőség változása az utóbbi évtizedben	105
10. ábra. Életminőség változása a jövőben.....	108
11. ábra. A mezőgazdasági/tanyai életforma vonzerejének megítélése a fiatalabb korosztályban.....	111
12. ábra. A tanya távolsága a műúttól	112
13. ábra. Legközelebbi település	112
14. ábra. A tanya jellege.....	116
15. ábra. Szobák száma	117
16. ábra. Az ingatlanhoz tartozik.....	121
17. ábra. Az ingatlanhoz tartozik.....	122
18. ábra. Elégedettség a sürgős segítség eljutásával kapcsolatban.....	125
19. ábra. A munkahelyre eljutás	125
20. ábra. Külterületen lakás esetleges hátrányai.....	126
21. ábra. A városba bejárás gyakorisága	128
22. ábra. A városba bejárás célja (munka és iskolába járás nélkül).....	129
23. ábra. Emberi kapcsolatok, segítség	130
24. ábra. Postai küldemények kézbesítési helye (tanyák)	131
25. ábra. Postai küldemények kézbesítési helye (tanyaközpontok)	131
26. ábra. Telefonos vagy internetes vásárlási hajlandóság.....	132
27. ábra. Elszigeteltség mértékének megítélése	133

Képek jegyzéke:

1. kép. Az árvízvédelmi „küfal” Hódmezővásárhelyen	18
2. kép. A Németh László Gimnázium és Általános Iskola épülete	18
3. kép. Csomorkányi templomrom	22
4. kép. Gorzsai Vénusz.....	23
5. kép. Kőkénydombi Vénusz	23
6. kép. Hódmezővásárhelyi részben felújított tanya 2013 nyarán.....	55
7. kép. Szikáncs külterületi kistelepülés.....	68
8. kép. Hódmezővásárhely környéki tanyaközpontok átnézeti vázlata 1950-ben.....	70
9. kép. Adásvételi szerződés 1905-ből	81
10. kép. Az egykori gyümölcsösomagoló üzem.....	82
11. kép. A Kőkénydombi Csárda (korábban Anno Vendéglő)	83

12. kép. Utcarészlet Új-Kishomokon	85
13. kép. Készül az útalap Öreg-Kishomokon.....	85
14. kép. Aszfaltút	85
15. kép. Közösségi rendezvény Kishomokon	86

Táblázatok jegyzéke:

1. táblázat. A birtoknagyság és a gazdaságok száma (1949).....	56
2. táblázat. A birtok %-os megoszlása 1949-ben és 1957-ben.....	57
3. táblázat. Hódmezővásárhely környéki tanyaközpontok jellemző adatai (1949).....	65
4. táblázat. A szolgáltatások alakulása a külterületi településeken (2008.)	73
5. táblázat. Az iskolabusszal utazó külterületi tanulók száma Hódmezővásárhelyen a 2013/2014. tanévben	78
6. táblázat. Iskolabusszal bejáró tanulók iskolák szerinti megoszlása Hódmező- vásárhelyen a 2013/2014. tanévben	78
7. táblázat. Kishomok összesített lakossága 2001 és 2011 évben	80
8. táblázat. Kitöltött kérdőívek száma	89
9. táblázat. Tanyaközpontok lakosainak és lakóingatlanainak száma, viszonya.....	89
10. táblázat. I. Tanyai és tanyaközponti lakosságra vonatkozó kérdőívek felépítésének összehasonlítása	91
11. táblázat. II. A tanya / házra vonatkozó kérdések.....	92
12. táblázat. III. A tanyai / tanyaközponti lakos környezetéhez fűződő viszonya	94
13. táblázat. Különböző funkciójú tanyák és a benne lévő lakosok időbeli kötődése	95
14. táblázat. Generációk száma a tulajdonban	96
15. táblázat. Együtt lakó generációk száma	98
16. táblázat. A tanyán és a tanyaközpontban lakás oka.....	105
17. táblázat. Háztartások infrastruktúrájának fejlődése az elmúlt 10 évben	106
18. táblázat. A tanyaközpontban élést vonzóbbá tevő szolgáltatások	109
19. táblázat. Eljutási idő Hódmezővásárhelyre	113
20. táblázat. A falu/tanyaközpont távolságát hogyan ítéli meg (mennyire érzi távolinak) Hódmezővásárhelytől?	115
21. táblázat. A falu/tanyaközpont, illetve a tanya távolságát hogyan ítéli meg (mennyire érzi távolinak) Hódmezővásárhelytől?	115
22. táblázat. Vizesblokk az épületben, illetve külső wc	118
23. táblázat. Fűtési módok.....	118
24. táblázat. Hulladékkezelés	119
25. táblázat. Kapcsolódó földterület (nem az ingatlan területén).....	123
26. táblázat. Elérési távolság és eljutási idő	124
27. táblázat. Lakosság száma	129
28. táblázat. Az életminőség változásának megítélése.....	134

Térképek jegyzéke:

1. térkép. Hódmezővásárhely és külterülete (tanyavilága és a külterületi lakott helyek)	6
2. térkép. Hódmezővásárhely és környékének vízrajzi viszonyai az 1820-as években	16
3. térkép Hódmezővásárhely határának talajviszonyai	19
4. térkép. Hódmezővásárhely belterülete a 18. században	25
5. térkép. Hódmezővásárhely városrészei és a tanyaközpontok	70
6. térkép. Hódmezővásárhely környéki tanyaközpontok térképei, 2010.	71

12. Mellékletek, térképmellékletek

1. melléklet

Tisztelt Hölgyem / Uram!

Gálné Horváth Ildikó középiskolai tanár vagyok, a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájának hallgatója.

Doktori disszertációm témájaként a hódmezővásárhelyi tanyavilág és a külterületi kistelepülések bemutatását, jövőjük alakulásának lehetőségeit választottam. Ahhoz, hogy valós képet tudjak adni, szeretném felkérni Önt a mellékelt kérdések megválaszolására.

A kérdőív kitöltése önkéntes, nevet nem kell ráírni, így a válaszadó személy nem azonosítható. *Kérem, karikázzon, húzza alá vagy írja be válaszát!*

Ha van olyan kérdés, melyre nem szeretne, vagy nem tud válaszolni, azt hagyja ki, nyugodtan haladjon tovább!

Segítségét köszönöm, tisztelettel:

Gálné Horváth Ildikó

I. ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK A TANYAI LAKOSHOZ

1. A válaszadó életkora: .....éves; *férfi / nő*
2. Mióta lakik itt? ..... (évszám)
3. *Saját / bérelt tanya?*
4. Ha saját: Hány generáció óta a család tulajdona? .....
5. Hányan laknak a tanyában? ..... fő
6. Hány generáció él együtt? .....
7. Életkori megoszlás (Kérem, karikázza be a betűket az életkoroknak megfelelően!):
  - a) 0 – 14 éves
  - b) 15 – 18 éves

- c) 19 – 30 éves
- d) 31 – 40 éves
- e) 41 – 50 éves
- f) 51 – 65 éves
- g) 66 – 75 éves
- h) 76 – 85 éves
- i) 85 év fölött

8. Rokoni kapcsolatok:

- a) házastárs / élettárs
- b) szülő – gyerek
- c) nagyszülő
- d) testvérek

9. Legmagasabb iskolai végzettség (Írja be a kategóriához tartozó főt!):

	Általános iskola vagy kevesebb	Szakközép-iskola	Szakközép-iskola	Gimnázium	Technikum	Főiskola, egyetem	Agrárirányú végzettség
6-14 éves							
15-19 éves							
20-30 éves							
31-40 éves							
41-50 éves							
51-65 éves							
66-75 éves							
76 év felett							

10. Az Ön szakmája: .....

11. Gyakorolja eredeti szakmáját?

- *Igen / nem*
- „Nem” válasz esetén:
  - a) csak gazdálkodik
  - b) van munkahelye
  - c) munkanélküli

12. Miért lakik itt?

- a) itt született/ itt nőtt fel
- b) ide kötött házasságot
- c) ideköltözött

13. Ha ideköltözött: Miért költözött ide?

- a) gazdálkodásba kezdett
- b) itt tudott olcsón lakóházat venni
- c) örökölte a tanyát / családi ingatlan
- d) egyéb: .....

14. Ha ideköltözött: Honnan költözött ide?

- a) városból (neve): .....
- b) faluból (neve): .....
- c) másik tanya

15. Élete további részét hol tudja elképzelni?

- a) itt a tanyán
- b) másik tanyában
- c) városban (hol) ..... faluban (hol) .....
- d) egyéb: .....

16. Hogyan változott az életminősége az utóbbi 10 évben?

- a) jelentősen javult
- b) javult
- c) nem változott
- d) romlott
- e) jelentősen romlott

17. Véleménye szerint, a tanyán hogyan változik az életminősége a jövőben?
- a) jelentősen javul
  - b) javul
  - c) nem változik
  - d) romlik
  - e) jelentősen romlik
18. Az alábbiak közül, mely dolgokban gazdagodott háztartása, házának környéke az elmúlt 10 évben? Kérem, karikázza be, amelyekkel rendelkezik!
- a) gázvezeték
  - b) villany
  - c) vezetékes víz
  - d) fűtő kút, szivattyúval
  - e) csatornahálózat
  - f) mobiltelefon
  - g) internet
  - h) kábeltelevízió / parabola antenna
  - i) szélkerék / napelem
  - j) személygépkocsi, egyéb jármű
  - k) szilárd burkolatú bekötőút
  - l) lakóépület felújítása
  - m) gazdasági épületek felújítása
  - n) új épület / új gazdasági épület
  - o) gazdálkodáshoz szükséges gépek
  - p) egyéb
19. A család fiatalabb tagjai számára mennyire vonzó a mezőgazdasági / tanyai életforma?
- a) igen, de csak alkalmasszerűen vesznek részt a munkában
  - b) igen, ezt a tevékenységet szeretnék folytatni
  - c) nem vonzó, de segítenek
  - d) nem vonzó, nem is vesznek részt benne
  - e) nem szeretnék itt élni a jövőben

20. Van-e háza a városban/ faluban? *igen / nem*

21. Ha igen a válasz: *állandóan lakja a tanyáját, vagy bérlők lakják?*

22. Ha nem a válasz: *szeretne beköltözni a városba / faluba? Mikor tervezi? .....*

23. Ön szerint melyek azok a szolgáltatások, lehetőségek, amelyek könnyebbé és vonzóvá tennék a tanyán való életet? Kérem, karikázza be! Több válasz is bekarikázható!

- a) villany
- b) vezetékes víz
- c) fűtő kút
- d) vezetékes gáz
- e) napelemes energiafejlesztő (fűtés, világítás, főzés céljára)
- f) szélkerék energiafejlesztéshez (fűtés, világítás, főzés céljára)
- g) aszfaltozott bekötő út a tanyához
- h) vezetékes telefon
- i) mobiltelefon
- j) internet
- k) tv csatornák
- l) mozgó vegyesbolt (naponta)
- m) mozgó posta (naponta)
- n) közösségi épület
- o) általános iskola
- p) óvoda
- q) interneten keresztül történő vásárlási lehetőség ingyenes házhozszállítással
- r) hivatalos ügyintézés interneten keresztül
- s) kihelyezett ügyintézés
- t) sűrű közösségi közlekedés (sűrű buszjárat)
- u) jó közbiztonság (gyors segélyhívási lehetőség)

2. melléklet

Tisztelt Hölglyem / Uram!

Gálné Horváth Ildikó középiskolai tanár vagyok, a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájának hallgatója.

Doktori disszertációm témájaként a hódmezővásárhelyi tanyavilág és a külterületi kistelepülések bemutatását, jövőjük alakulásának lehetőségeit választottam. Ahhoz, hogy valós képet tudjak adni, szeretném felkérni Önt a mellékelt kérdések megválaszolására.

A kérdőív kitöltése önkéntes, nevet nem kell ráírni, így a válaszadó személy nem azonosítható. *Kérem, karikázzon, húzza alá vagy írja be válaszát!*

Ha van olyan kérdés, melyre nem szeretne, vagy nem tud válaszolni, azt hagyja ki, nyugodtan haladjon tovább!

Segítségét köszönöm, tisztelettel:

Gálné Horváth Ildikó

II. A TANYA ÉPÜLETÉRE VONATKOZÓ KÉRDÉSEK

1. Távolság a kövesúttól:

- a) 0–500 m
- b) 500–1000 m
- c) 1000–2000 m
- d) 2000 m<

2. Távolság a legközelebbi zárt településtől:

..... km, ...(település neve)

3. Távolság az anyatelepüléstől:

..... km.

4. Távolság a legközelebbi buszmegállótól/vasútállomástól: .....m, időben: .....perc

Tanyája távolságát hogyan ítéli meg (mennyire érzi távolinak) az anyatelepüléstől?

- a) közel van
- b) távol van
- c) könnyen elérhető
- d) nehezen elérhető
- e) változó (munkanapon, hétvégén, ha szükség van valamire otthon.)
- f) mindig ugyanúgy

5. A tanya jellege: *gazdálkodó tanya: farm / önellátó; üdülőtanya; idegenforgalmi tevékenységet ellátó; csak lakótanya; egyéb: .....*

6. Mekkora a lakóház területe? .....m²

7. A ház építésének éve? ..... Felújításának éve? .....

8. A házban található helyiségek:

Szoba (száma)	konyha		Fürdőszoba	kamra	WC	
	téli	nyári			házban	kívül

Egyéb helyiségek: .....

9. Rendelkezik-e az alábbiakkal:

- a) villany: *vezetékes / saját előállítású* (hogyan állítja elő? .....))
- b) vízvezeték
- c) telefon / internet
- d) fűtés módja: .....

10. A hulladék elhelyezése és felhasználása:

Hulladék típusa	Szelektíven gyűjti	Elszállítják	Hasznosítja/ elégeti	Nem foglalkozik vele
Kommunális				
Papír				
Üveg				
Műanyag				
Fém				
Veszélyes (elem, akkumulátor, izzó / fénycső.)				

11. A tanya vízellátása gazdasági tevékenységhez:

- a) artézi kút
- b) ásott kút
- c) vezetékes víz
- d) egyéb

12. A gazdasági épületek száma? .....

13. A tanya területén van-e?

Épület típusa	van (+) nincs (-)	Megjegyzés
Baromfi ól		
Sertés ól		
Istállók (ló, tehén)		
Galambdúc		
Kukoricagóré		
Hombár		
Gépszín		
Különálló karám		
Egyéb takarmánytárolók		
Egyéb		

14. A tanya területén halmoz-e föl: *kazal/boglya/siló/bálázott takarmányalom*

15. A tanyaához tartozik-e közvetlen önellátásra

	igen	nem
Konyhakert		
Gyümölcsös		
Kaszáló		
Legelő		
Fólia/üvegház		

16. Tartozik-e a tanyaához szántóterület? *igen / nem*

Ha igen, mekkora?   Megoszlása?

Hány km-re van a legközelebbi? ..... km, Legtávolabbi? ..... km

17. Művelésre használt gépek tulajdonjoga

- a) saját
- b) bérelt
- c) szövetkezeti
- d) nincs

18. Hogyan értékesíti a terményt?

- a) háztól
- b) piacra viszi egyénileg
- c) felvásárlón keresztül
- d) egyéb
- e) saját célra termel

19. „c” válasz esetén: Mielőtt eldönti, mit termel, köt szerződést felvásárlóval?

20. Ha csak önellátásra termel: *a felesleget eladja piacon/ családban szétosztja / nem termel felesleget*

3. melléklet

Tisztelt Hölgyem / Uram!

Gálné Horváth Ildikó középiskolai tanár vagyok, a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájának hallgatója.

Doktori disszertációm témájaként a hódmezővásárhelyi tanyavilág és a külterületi kistelepülések bemutatását, jövőjük alakulásának lehetőségeit választottam. Ahhoz, hogy valós képet tudjak adni, szeretném felkérni Önt a mellékelt kérdések megválaszolására.

A kérdőív kitöltése önkéntes, nevet nem kell ráírni, így a válaszadó személy nem azonosítható. *Kérem, karikázzon, húzza alá vagy írja be válaszát!*

Ha van olyan kérdés, melyre nem szeretne, vagy nem tud válaszolni, azt hagyja ki, nyugodtan haladjon tovább!

Segítségét köszönöm, tisztelettel:

Gálné Horváth Ildikó

III. A TANYAI LAKOS KÖRNYEZETÉHEZ FÚZÓDÓ VISZONYA

1. Mivel közlekedik? Családtagok hogyan közlekednek?
  - a) közösségi közlekedés (*autóbusz / vonat / iskolabusz / céges járat / egyéb*)
  - b) egyéni (*személygépkocsi / kerékpár / gyalog / motor, segédmotor / helyben dolgozom*)
  - c) családtagok: (*autóbusz / vonat / iskolabusz / céges járat / egyéb*)
  - d) családtagok: egyéni (*személygépkocsi / kerékpár / gyalog / motor, segédmotor helyben dolgozom*)

2. Mennyi idő alatt ér ki az orvos, mentő, rendőr, egyéb segítség szükség esetén?
  - a) ..... perc
  - b) Gyorsan
  - c) Elfogadható a távolság arányában
  - d) Hosszú időt vesz igénybe

4. Amennyiben nem a tanyán dolgozik, hogyan jut el a munkahelyére?
- a) gyalog
  - b) kerékpárral
  - c) személygépkocsival / motorkerékpárral
  - d) autóbusszal / vonattal
  - e) szerződéses buszjáráttal
5. Érti-e hátrányát a munkahely/iskola megközelítése szempontjából, hogy tanyán lakik?
- a) nem
  - b) igen, mert jelentős többletköltséggel jár
  - c) igen, mert jelentős időtöbblet
  - d) igen, mert .....
6. Ha tanyáján gazdálkodik: Érti-e hátrányát annak, hogy tanyán lakik?
- a) nem
  - b) igen, mert jelentős többletköltséggel jár
  - c) igen, mert jelentős időtöbblet
  - d) igen, mert .....
7. Ha nem a tanyáján gazdálkodik: Milyen gyakran jár be a városba, a munkába/iskolába járást leszámítva?
- a) naponta
  - b) hetente egyszer
  - c) hetente többször
  - d) 2-3 hetente
  - e) havonta 1-2 alkalommal
8. Ha tanyáján gazdálkodik: Milyen gyakran jár be a városba?
- a) naponta
  - b) hetente egyszer

- c) hetente többször
- d) 2-3 hetente
- e) havonta 1-2 alkalommal

9. Miért jár be? (Több válasz is adható)

- a) hivatalos ügyek intézése
- b) orvosi vizsgálat
- c) vásárlás
- d) szórakozás, kikapcsolódás
- e) egyéb: .....

10. Mennyire laknak távol a legközelebbi szomszédok?

..... km, ... perc

11. Milyen viszonyban van a legközelebbi szomszédjaival magánemberként? Kérem, értékelje a megfelelő számjegy bekarikázásával!

1(semmilyen); 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10 (szoros)

12. Ha tanyáján gazdálkodik: Milyen viszonyban van a legközelebbi szomszédjaival termelőként? Kérem, értékelje a megfelelő számjegy bekarikázásával!

1(semmilyen); 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10 (szoros)

13. Milyen mértékben segítik egymást? Kérem, értékelje a megfelelő számjegy bekarikázásával!

1(semmilyen); 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10 (szoros)

14. Hol kapja meg postai küldeményeit?

- a) helybe hozzák
- b) támponti kézbesítés
- c) városi posta

15. Milyen messze van a legközelebbi bolt, kocsmá?

..... m, ...perc

17. Milyen messze van az Ön által legszívesebben használt bolt?

..... m, ...perc

18. Ha lenne lehetősége interneten, telefonon keresztül megrendelni a háztartásában használt cikkeket, élne-e ezzel a szolgáltatással?

- a) igen, de csak ha a kiszállítás ingyenes
- b) igen, még akkor is, ha valamennyit fizetni kell érte (de csak ha nem drága!)
- c) nem bízom az efféle szolgáltatásokban
- d) nem, mert szeretem előbb megnézni, miféle terméket veszek

19. Mekkora utat kell télen letakarítani a hótól, hogy tanyája megközelíthető legyen?

..... m, ...percnyi munka / nem feladat számomra

20. Tanyája elhelyezkedéséből adódóan mennyire érzi elszigeteltnek magát?

- a) nagyon
- b) kicsit
- c) egyáltalán nem

21. Segít-e ennek feloldásában a mobiltelefon, internet?

Igen / Nem / Nincs internet / Nincs mobil

4. melléklet

Tisztelt Hölgyem / Uram!

Gálné Horváth Ildikó középiskolai tanár vagyok, a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájának hallgatója.

Doktori disszertációm témájaként a hódmezővásárhelyi tanyavilág és a külterületi kistelepülések bemutatását, jövőjük alakulásának lehetőségeit választottam. Ahhoz, hogy valós képet tudjak adni, szeretném felkérni Önt a mellékelt kérdések megválaszolására.

A kérdőív kitöltése önkéntes, nevet nem kell ráírni, így a válaszadó személy nem azonosítható. *Kérem, karikázzon, húzza alá vagy írja be válaszát!*

Ha van olyan kérdés, melyre nem szeretne, vagy nem tud válaszolni, azt hagyja ki, nyugodtan haladjon tovább!

Segítségét köszönöm, tisztelettel:

Gálné Horváth Ildikó

ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK A KÜLTERÜLETI KISTELEPÜLÉS LAKOSÁHOZ

1. A válaszadó életkora: .....éves, *férfi / nő*
2. Mióta lakik itt? ..... (év)
3. *Saját* vagy *bérelt* lakóingatlan?
4. Ha saját: Hány generáció óta a család tulajdona? .....
5. Hányan laknak a lakóingatlanban? ..... fő
6. Hány generáció él együtt? .....

8. Életkori megoszlás (Kérem, karikázza be a betűket az életkoroknak megfelelően!):

- a) 0 – 14 éves
- b) 15 – 18 éves
- c) 19 – 30 éves
- d) 31 – 40 éves
- e) 41 – 50 éves
- f) 51 – 65 éves
- g) 66 – 75 éves
- h) 76 – 85 éves
- i) 85 év fölött

9. Rokoni kapcsolatok:

- a) házastárs / élettárs
- b) szülő – gyerek
- c) nagyszülő
- d) testvérek

10. Legmagasabb iskolai végzettség (Írja be a kategóriához tartozó főt!):

	Általános iskola vagy kevesebb	Szakmunkásképző	Szakközépiskola	Gimnázium	Technikum	Főiskola, egyetem	mezőgazdasági végzettség
6-14 éves							
15-19 éves							
20-30 éves							
31-40 éves							
41-50 éves							
51-65 éves							
66-75 éves							
76 év felett							

11. Az Ön szakmája:.....

12. Gyakorolja eredeti szakmáját?

- *Igen / nem*
- „Nem” válasz esetén:
  - d) csak gazdálkodik
  - e) van munkahelye
  - f) munkanélküli

13. Miért lakik itt?

- d) itt született/ itt nőtt fel
- e) ide kötött házasságot
- f) ideköltözött

14. Ha ideköltözött: Miért költözött ide? (Több válasz is adható!)

- a) gazdálkodásba kezdett
- b) itt tudott olcsón lakható házat venni
- c) örökölte a házat
- d) egyéb: .....

15. Ha ideköltözött: Honnan költözött ide?

- a) városból (neve): .....
- b) faluból (neve): .....
- c) tanyáról

16. Élete további részét hol tudja elképzelni?

- a) itt a faluban (tanyaközpontban)
- b) tanyán
- c) városban (hol) ..... másik faluban (hol) .....
- d) egyéb: .....

17. Hogyan változott az életminősége az utóbbi 10 évben?

- a) jelentősen javult
- b) javult
- c) nem változott
- d) romlott
- e) jelentősen romlott

18. Véleménye szerint, a faluban hogyan változik az életminősége a jövőben?
- a) jelentősen javul
  - b) javul
  - c) nem változik
  - d) romlik
  - e) jelentősen romlik
19. Az alábbiak közül, mely dolgokkal gazdagodott háztartása, házának környéke az elmúlt 10 évben? Kérem, karikázza be, amelyekkel rendelkezik!
- a) gázvezeték
  - b) villany
  - c) vezetékes víz
  - d) fűtő kút, szivattyúval
  - e) csatornahálózat
  - f) mobiltelefon
  - g) internet
  - h) kábeltelevízió / parabola antenna
  - i) szélkerék / napelem
  - j) személygépkocsi, egyéb jármű
  - k) szilárd burkolatú bekötőút
  - l) lakóépület felújítása
  - m) gazdasági épületek felújítása
  - n) új épület / új gazdasági épület
  - o) gazdálkodáshoz szükséges gépek
  - p) egyéb
20. Ön szerint melyek azok a szolgáltatások, lehetőségek, amelyek könnyebbé és vonzóvá tennék a tanyán való életet? Kérem, karikázza be! Több válasz is bekarikázható.
- a) villany
  - b) vezetékes víz
  - c) fűtő kút
  - d) vezetékes gáz
  - e) napelemes energiafejlesztő (fűtés, világítás, főzés céljára)

- f) szélkerék energiafejlesztéshez (fűtés, világítás, főzés céljára)
- g) aszfaltozott bekötő út az épülethez
- h) vezetékes telefon
- i) mobiltelefon
- j) internet
- k) tv csatornák
- l) mozgó vegyesbolt (naponta)
- m) mozgó posta (naponta)
- n) közösségi épület
- o) általános iskola helyben
- p) óvoda helyben
- q) interneten keresztül történő vásárlási lehetőség ingyenes házhozszállítással
- r) hivatalos ügyintézés interneten keresztül
- s) kihelyezett ügyintézés
- t) sűrű közösségi közlekedés (sűrű buszjárat)
- u) jó közbiztonság (gyors segélyhívási lehetőség)

5. melléklet

Tisztelt Hölgyem / Uram!

Gálné Horváth Ildikó középiskolai tanár vagyok, a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájának hallgatója.

Doktori disszertációm témájaként a hódmezővásárhelyi tanyavilág és a külterületi kistelepülések bemutatását, jövőjük alakulásának lehetőségeit választottam. Ahhoz, hogy valós képet tudjak adni, szeretném felkérni Önt a mellékelt kérdések megválaszolására.

A kérdőív kitöltése önkéntes, nevet nem kell ráírni, így a válaszadó személy nem azonosítható. *Kérem, karikázzon, húzza alá vagy írja be válaszát!*

Ha van olyan kérdés, melyre nem szeretne, vagy nem tud válaszolni, azt hagyja ki, nyugodtan haladjon tovább!

Segítségét köszönöm, tisztelettel:

Gálné Horváth Ildikó

A HÁZRA VONATKOZÓ KÉRDÉSEK

1. A ház távolsága a kövesúttól
  - a) 0-500 m
  - b) 500-1000 m
  - c) 1000-2000 m
  - d) 2000 m<
2. A ház távolsága Hódmezővásárhely központjától? .....km,
.....perc.
3. A lakóház távolsága a falu/tanyaközpont központjától? ..... m.
4. Távolság a legközelebbi buszmegállótól: ..... m, időben: .....perc

6. A falu távolságát hogyan ítéli meg, mennyire érzi távolinak Hódmezővásárhelytől?
- a) közel van
  - b) távol van
  - c) könnyen elérhető
  - d) nehezen elérhető
  - e) változó (munkanapon könnyen / nehezen, hétvégén, ha szükség van valamire otthon könnyen / nehezen.)
  - f) mindig ugyanúgy

7. A faluhoz/tanyaközpontoz legközelebb eső település: .....

8. Mekkora a lakóház alapterülete? .....m²

9. A ház építésének éve? ..... Ha felújított: felújításának éve? .....

10. A házban található helyiségek:

Szoba (száma)	konyha		fürdőszoba	kamra	WC	
	téli	nyári			házban	kívül

Egyéb helyiségek: .....

11. Rendelkezik-e az alábbiakkal:

- a) villany
- b) vízvezeték
- c) vezetékes gáz
- d) csatorna
- e) telefon / internet
- f) fűtés módja: .....

13. A hulladék elhelyezése és felhasználása:

Hulladék típusa	Szelektíven gyűjti	Elszállítják	Hasznosítja/ elégeti	Nem foglalkozik vele
Kommunális				
Papír				
Üveg				
Műanyag				
Fém				
Veszélyes (elem,akkumulátor, izzó/fénycső)				

14. A ház vízellátása gazdasági tevékenységhez:

- a) artézi kút
- b) ásott kút
- c) vezetékes víz
- d) egyéb

15. A ház rendelkezik gazdasági épületekkel? Igen / nem. Ha igen, azok száma: .....

16. A gazdasági épületek fajtái:

Épület típusa	van (+) nincs (-)	Megjegyzés (csak, ha szeretne valamit mondani róla)
Baromfi ól		
Sertés ól		
Istállók (ló, tehén)		
Galambdúc		
Kukoricagóré		
Hombár		
Gépszín		
Különálló karám		
Egyéb takarmánytárolók		
Egyéb		

17. Az udvar területén halmoz-e föl: kazal/boglya/siló/bálázott takarmányalom

18. A házhoz tartozik-e közvetlen önellátásra

	igen	nem
Konyhakert		
Gyümölcsös		
Kaszáló		
Legelő		
Fólia/üvegház		

19. Rendelkezik-e saját, vagy bérelt földterülettel, melyen termelést folytat?

- a) igen, saját föld
- b) igen, bérelt föld
- c) nem

Ha a válasz igen: Hány km-re van a legközelebbi? ..... km, Legtávolabbi?

.....

20. Művelésre használt gépek tulajdonjoga (ha végez mezőgazdasági tevékenységet)

- a) saját
- b) bérelt
- c) szövetkezeti
- d) egyéb
- e) nem foglalkozik termeléssel

21. Hogyan értékesíti a terményt?

- a) háztól
- b) piacra viszi egyénileg
- c) felvásárlón keresztül
- d) egyéb

22. „c” válasz esetén: Mielőtt eldönti, mit termel, köt szerződést felvásárlóval?

23. Ha csak önellátásra termel: a felesleget

- a) eladja piacon
- b) családban szétosztja
- c) nem termel felesleget

6. melléklet

Tisztelt Hölgyem / Uram!

Gálné Horváth Ildikó középiskolai tanár vagyok, a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájának hallgatója.

Doktori disszertációm témájaként a hódmezővásárhelyi tanyavilág és a külterületi kistelepülések bemutatását, jövőjük alakulásának lehetőségeit választottam. Ahhoz, hogy valós képet tudjak adni, szeretném felkérni Önt a mellékelt kérdések megválaszolására.

A kérdőív kitöltése önkéntes, nevet nem kell ráírni, így a válaszadó személy nem azonosítható. *Kérem, karikázzon, húzza alá vagy írja be válaszát!*

Ha van olyan kérdés, melyre nem szeretne, vagy nem tud válaszolni, azt hagyja ki, nyugodtan haladjon tovább!

Segítségét köszönöm, tisztelettel:

Gálné Horváth Ildikó

A LAKOS KÖRNYEZETÉHEZ FŰZŐDŐ VISZONYA

1. Mivel közlekedik? Családtagok hogyan közlekednek?
  - a) közösségi közlekedés (*autóbusz / vonat / iskolabusz / céges járat / egyéb*)
  - b) egyéni (*személygépkocsi / kerékpár / gyalog / motor, segédmotor / helyben dolgozom*)
  - c) családtagok: (*autóbusz / vonat / iskolabusz / céges járat / egyéb*)
  - d) családtagok: egyéni (*személygépkocsi / kerékpár / gyalog / motor, segédmotor helyben dolgozom*)

2. Mennyi idő alatt ér ki az orvos, mentő, rendőr, egyéb segítség szükség esetén?
  - a) ..... perc
  - b) Gyorsan
  - c) Elfogadható a távolság arányában
  - d) Hosszú időt vesz igénybe

3. Amennyiben nem mezőgazdasággal foglalkozik, hogyan jut el a munkahelyére?
  - a) gyalog
  - b) kerékpárral
  - c) személygépkocsival

4. Érti-e hátrányát a munkahely/iskola megközelítése szempontjából, hogy külterületi településen lakik?
  - a) nem
  - b) igen, mert jelentős többletköltséggel jár
  - c) igen, mert jelentős időtöbblet
  - d) igen, mert .....

5. Ha mezőgazdasággal foglalkozik: Érti-e hátrányát annak, hogy külterületi településen lakik?
  - a) nem
  - b) igen, mert jelentős többletköltséggel jár
  - c) igen, mert jelentős időtöbblet
  - d) igen, mert .....

6. Ha nem mezőgazdasággal foglalkozik: Milyen gyakran jár be a városba, a munkába/iskolába járást leszámítva?
  - a) naponta
  - b) hetente egyszer
  - c) hetente többször
  - d) 2-3 hetente
  - e) havonta 1-2 alkalommal

7. Ha mezőgazdasággal foglalkozik: Milyen gyakran jár be a városba?
  - a) naponta
  - b) hetente egyszer
  - c) hetente többször
  - d) 2-3 hetente
  - e) havonta 1-2 alkalommal

8. Miért jár be? (Több válasz is adható)

- a) hivatalos ügyek intézése
- b) orvosi vizsgálat
- c) vásárlás
- d) szórakozás, kikapcsolódás
- e) egyéb: .....

9. Ön szerint hányan laknak a faluban/tanyaközpontban? ..... fő

10. Milyen viszonyban van a legközelebbi szomszédjaival magánemberként? Kérem, értékelje a megfelelő számjegy bekarikázásával!

1(semmilyen); 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10 (szoros)

11. Ha mezőgazdasággal foglalkozik: Milyen viszonyban van a legközelebbi szomszédjaival termelőként? Kérem, értékelje a megfelelő számjegy bekarikázásával!

1(semmilyen); 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10 (szoros)

12. Milyen mértékben segítik egymást? Kérem, értékelje a megfelelő számjegy bekarikázásával!

1(semmilyen); 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10 (szoros)

13. Hol kapja meg postai küldeményeit?

- a) helybe hozzák
- b) támponti kézbesítés
- c) városi posta

14. Milyen messze van a legközelebbi bolt, kocsmá?

..... m, ...perc

15. Milyen messze van az Ön által legszívesebben használt bolt?

helyben: ..... m, városban: .....

16. Ha lenne lehetősége interneten, telefonon keresztül megrendelni a háztartásában használt cikkeket, élne-e ezzel a szolgáltatással? *igen, nem, nem tudom*

17. Mekkora utat kell télen letakarítani a hótól, hogy ingatlana megközelíthető legyen?

..... m.

18. A városban lakó emberekhez képest mennyire érzi elszigeteltnek magát itt a faluban?

- a) nagyon
- b) kicsit
- c) egyáltalán nem

19. Segít-e ennek feloldásában a mobiltelefon, internet? (Megfelelő választ, kérem, karikázza be!)

Igen / Nem / Nincs internet / Nincs mobil

20. Ön szerint melyek azok a szolgáltatások, lehetőségek, amelyek könnyebbé és vonzóvá tennék a tanyán való életet? Kérem, karikázza be! Több válasz is bekarikázható.

- a) villany
- b) vezetékes víz
- c) fűtő kút
- d) vezetékes gáz
- e) napelemes energiafejlesztő (fűtés, világítás, főzés céljára)
- f) szélkerék energiafejlesztéshez (fűtés, világítás, főzés céljára)
- g) aszfalozott bekötő út a tanyához
- h) vezetékes telefon
- i) mobiltelefon
- j) internet
- k) tv csatornák
- l) mozgó vegyesbolt (naponta)
- m) mozgó posta (naponta)
- n) közösségi épület
- o) általános iskola
- p) óvoda
- q) interneten keresztül történő vásárlási lehetőség ingyenes házhozszállítással
- r) hivatalos ügyintézés interneten keresztül
- s) kihelyezett ügyintézés
- t) sűrű közösségi közlekedés (sűrű buszjárat)
- u) jó közbiztonság (gyors segélyhívási lehetőség)

7. melléklet

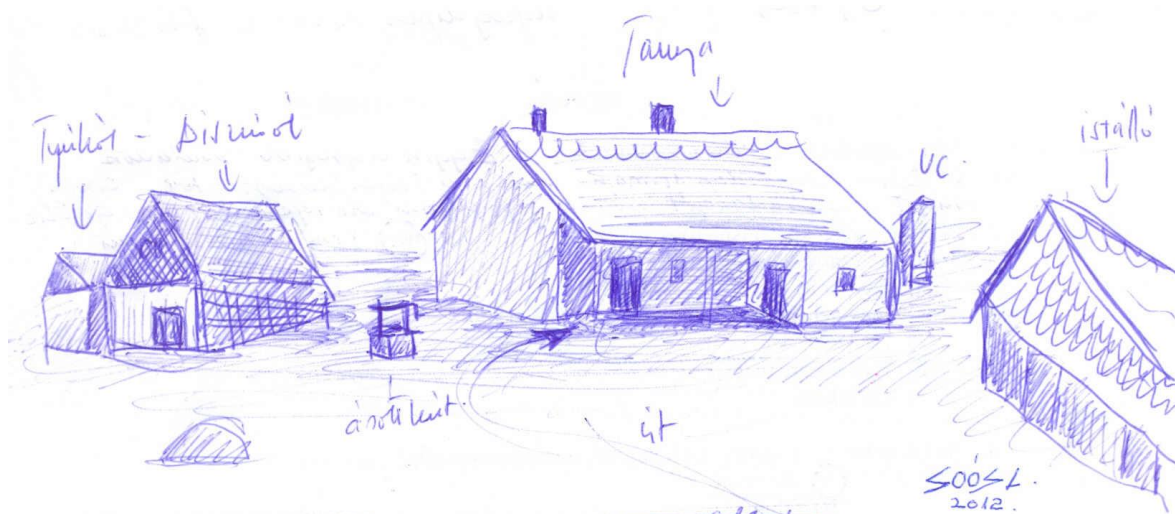
A 10 legnagyobb területű város Magyarországon

(Forrás:KSH 2013. A szerző szerkesztésében)

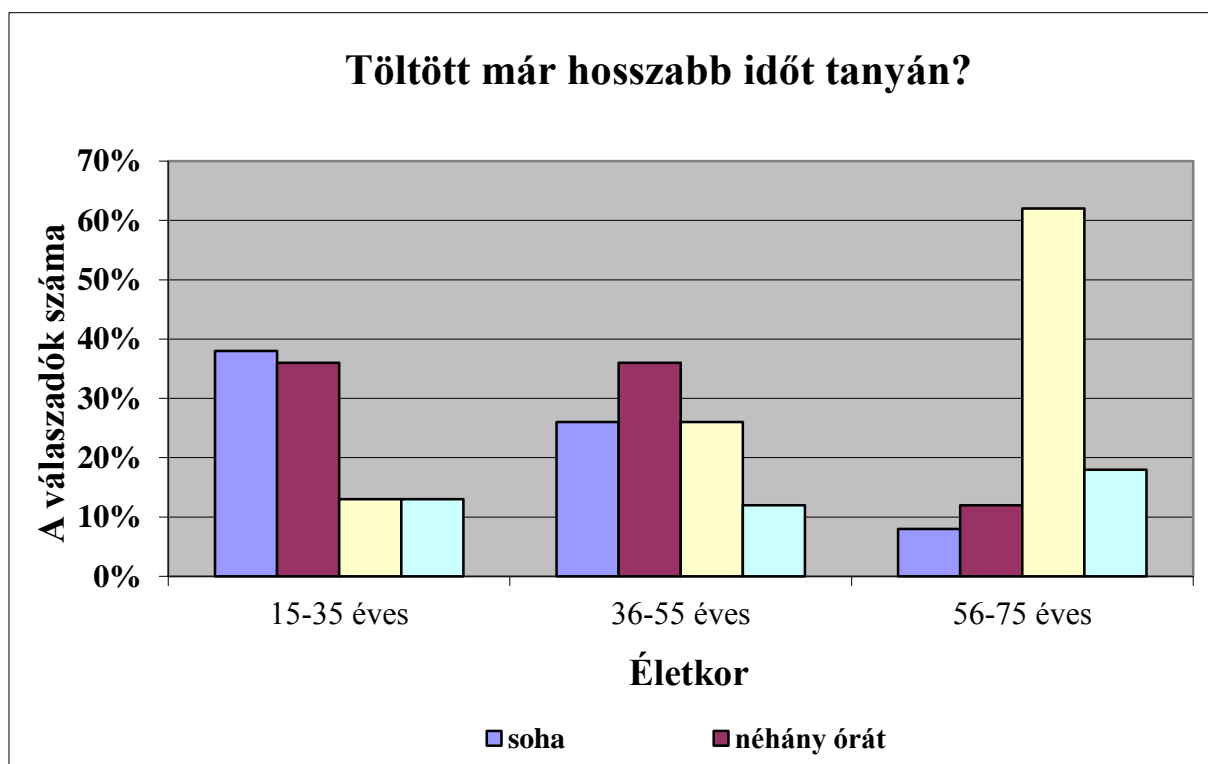
	Település	Rang	Megye	Népesség (fő, 2013)	Terület (km²)	Népsűrűség (fő/km²)
1.	Budapest	főváros	-	1 735 711	525,09	3 306
2.	Hódmezővásárhely	megyei jogú város	Csongrád	46 522	487,98	95
3.	Debrecen	megyeszékhely	Hajdú-Bihar	204 333	461,66	443
4.	Hajdúböszörmény	város	Hajdú-Bihar	31 306	370,78	84
5.	Karcag	város	Jász-Nagykun- Szolnok	19 980	368,63	54
6.	Szentes	város	Csongrád	28 476	353,25	80
7.	Kecskemét	megyeszékhely	Bács-Kiskun	111 863	322,57	347
8.	Gyomaendrőd	város	Békés	13 674	303,94	44
9.	Mezőtúr	város	Jász-Nagykun- Szolnok	17 337	289,72	59
10.	Nyíregyháza	megyeszékhely	Szabolcs- Szatmár-Bereg	118 185	274,54	430

8. melléklet:

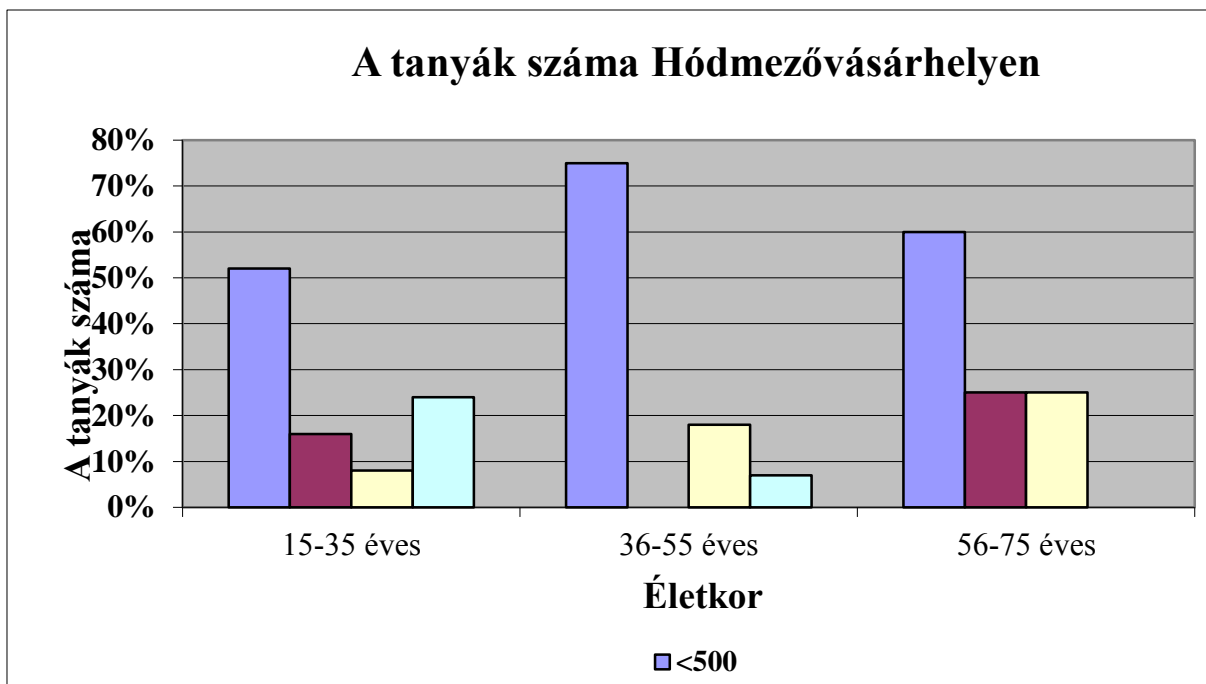
A szerző egy korábbi felmérésében részt vett városi lakosok tanyáról alkotott ismeretei, 2012.

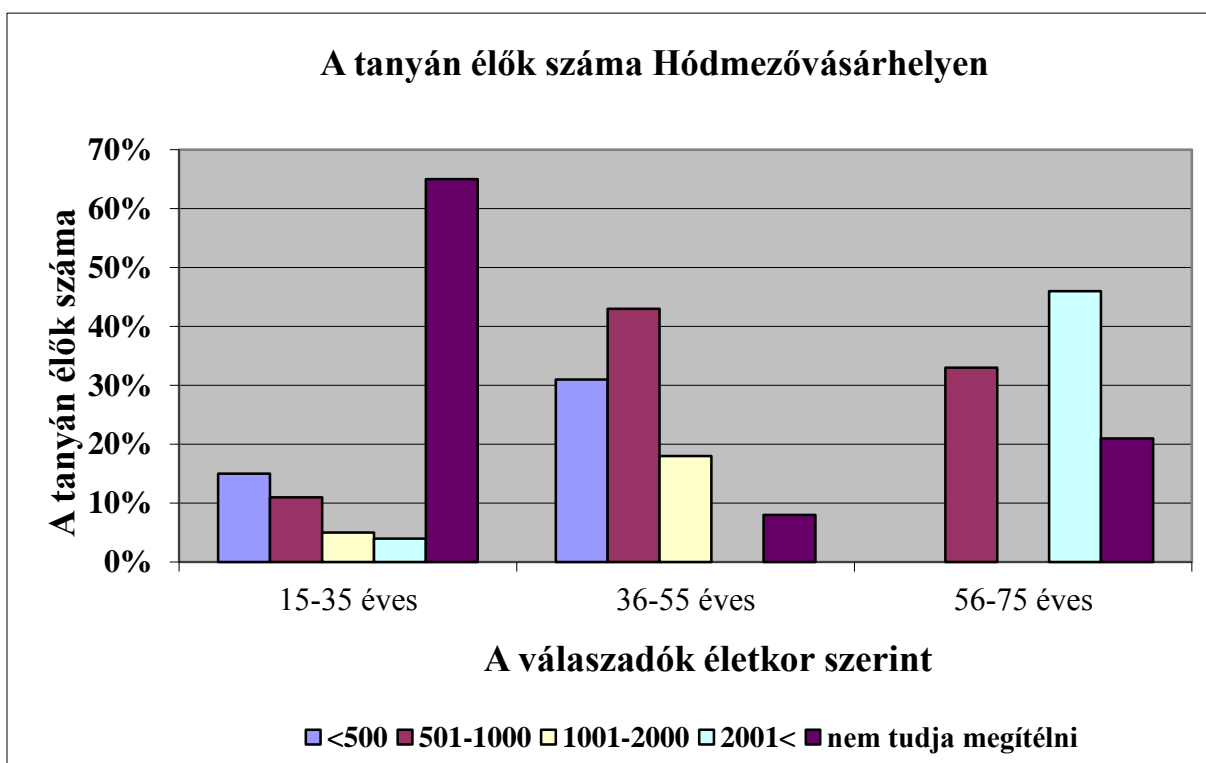
8.a A tanya, ahogy a városi lakos látja (65 éves, nyugalmazott orvos, festőművész)

8.b A tanyán töltött idő mennyisége a városi lakosok részéről (a felmérés során)

8.c A városi lakosok szerint a hódmezővásárhelyi tanyak száma (a felmérés során)

8.d A tanyán élők száma Hódmezővásárhelyen a városi lakosok szerint (a felmérés során)

9. melléklet

A tanyak, tanyaközpontok lakónépességének alakulása (1949–2011)

Hódmezővásárhely népessége (fő) 1949–2011							
	1949	1960	1970	1980	1990	2001	2011
Belterület	34 734	40 062	45 107	48 839	47 504	45 695	41 561
Tanyai lakosság	22 035	13 430	8 600	4 647	2 455	2 509	3 705
Batida	–	164	179	208	215	235	181
Erzsébet	–	87	96	175	174	178	157
Kútvölgy	–	147	163	193	236	170	143
Szikáncs	–	322	453	575	596	595	507
Összesen	56 769	54 212	54 598	54 637	51 180	49 382	46 254

Forrás: KSH, * Hódmezővásárhely MJV Műszaki Iroda adatai alapján, a szerző szerkesztésében

10. melléklet:

Interjúrészek

1. „A tanyai élet kihívás számomra kezdetektől fogva, amikor egyedül vagyok itthon, és elromlik valami, nekem kell megoldani a dolgokat. Ha megoldódik a baj, boldog vagyok, hogy képes voltam erre is.” (35 éves nő, aki férjével, két gyermekével él a várostól 5 km-re lévő tanyán.)
2. „Ez is veri már a nyolcvan sarkát!” (88 éves nő tanyaszomszédja életkoráról, mikor az övét kérdeztem. Amely azt jelenti, hamarosan betölti a nyolcvanadik életévét.)
3. „Kivel teszi össze a szénáját?”, amely azt jelenti, hogy kivel köt majd házasságot.
4. „100 napos kukorica” Belvizes területen vetik ezt a kukoricafajtát, mely kisebb hozamú, gyengébb minőségű. Akkor vetik Hódmezővásárhely szántóin, ha tavasszal a belvíz lassan szűnik meg a területen.
5. „Hosszú idő után a rossz is jó.” Akkor mondják, ha beletörődtek a sorsukba.
6. „Többször pakoltak bennünket egyik tanyából a másikba. Az is előfordult, olyan messze kerültünk a háztájtól, hogy mire odaértünk már fordulhattunk is vissza, mert beesteledett. Nem tudom, mire volt ez jó...”
7. „1967-ben kerültünk ebbe a tanyába. Ha nem lett volna villany, és köves út, akkor nem maradunk itt. Nem voltunk TSZ-tagok, volt 2-3 tehenünk, amit a felvásárló vitt el. Tartottunk néhány bikát is. A gyerekek a városban nőttek fel a nagyszülőkkel. A kislánnyal (1970-es évek) péntek délután találkoztam, amikor a városra mentem. Olyankor megvettem neki ami kellett, ruhát, cipőt, kis csokit... Elkísért a sarokig, ott elköszöntünk, mindig szorította nyakam... Sokszor visszafordultunk, integettünk egymásnak... De hát igyekezni kellett hazafelé, mert a jószágot el kellett látni...” (82 éves nő, aki férjével tanyán él, gyerekeik a városban, akik segítik szüleiket, többször látogatják őket hetente tanyájukon. A nemzedékváltó tanya már nem jellemző Hódmezővásárhelyen.)

8. „Kérdező: Messzire van a tanyája a várostól?

Lakos: Nem, egyáltalán nem. Egész közel van.

Kérdező: Mivel jár a városba?

Lakos: Kerékpárral.

Kérdező: Mennyi idő alatt tetszik beérni a városi boltba?

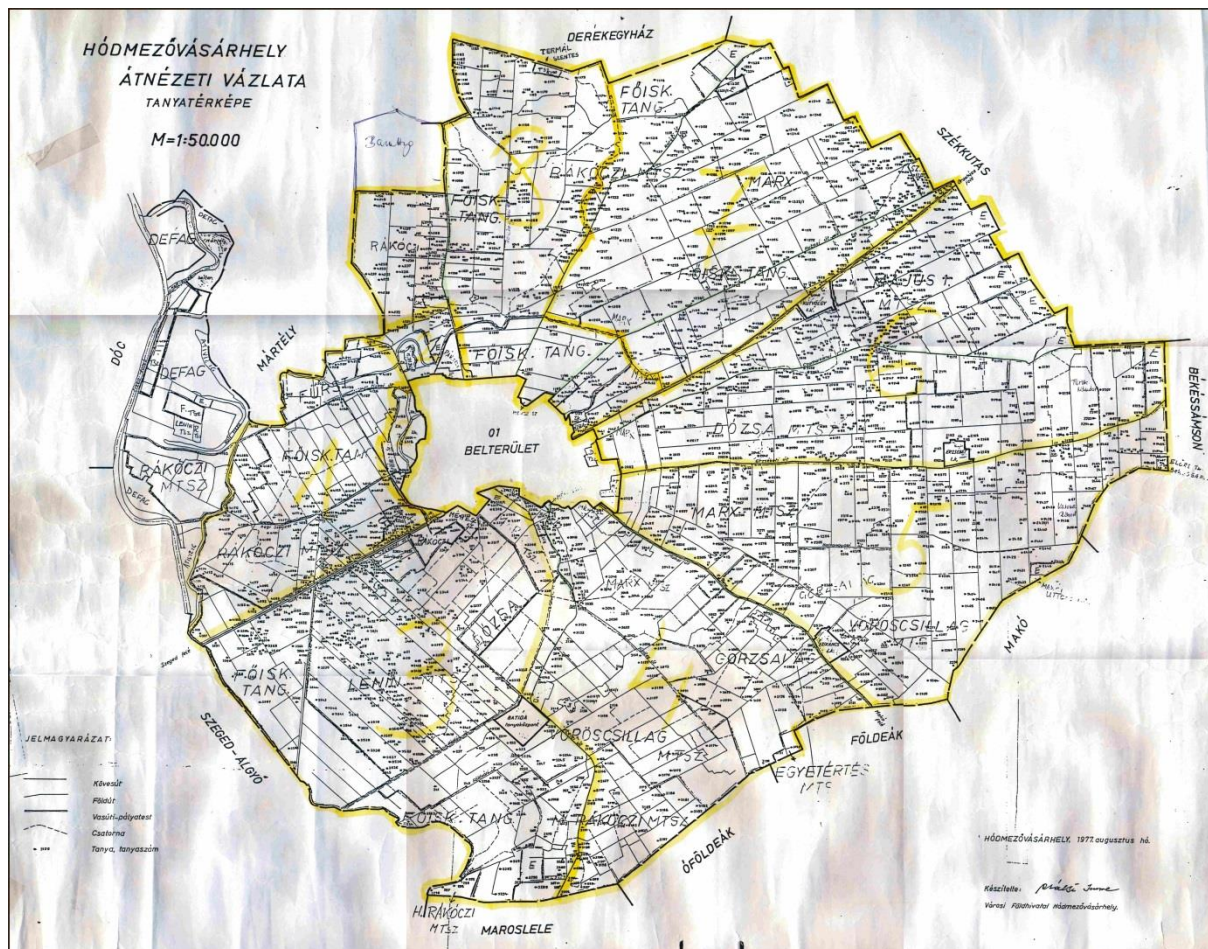
Lakos: Gyorsan, háromnegyed óra alatt beérek a boltba.” (80 éves nő, a szubjektív és objektív távolságokra vonatkozó kérdésekre adott válaszok során elhangzott beszélgetés)

9. Dísnövénytermesztéssel egy kishomoki tanyán találkozott a szerző. Az idős tanyatulajdonos azért foglalkozott virágtermesztéssel, mert: „Ameddig szép asszonyok és halottak vannak, addig a virágot el tudom adni a piacon.”

2. térképmelléklet

Hódmezővásárhely egykori tanyaföldjein kialakult termelőszövetkezetek és állami gazdaságok 1977-ben

Forrás: Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata

A térképen az 1989 előtti termelőszövetkezetek és állami gazdaságok láthatók abc sorrendben:

Dózsa MGTSZ

Főiskola Tangazdasága

Görzsai Állami Gazdaság

Lenin MGTSZ

Május 1 MGTSZ

Marx MGTSZ

Rákóczi Ferenc MGTSZ

Vörös Csillag MGTSZ